ધન-ચોડાણ

અને

ભેળઆભરની શાખી.

રચણ.

આ પુસ્તક મુંબઈ, કોટ, બેંક સ્ટ્રીટ, મેરીન ક્રોસ લેનમાં આવેલા
ભારત-સેવા પ્રેસમાં રા. હરજીવન કાલિદાસ મહેતાએ છાપ્યું
અને **રા. રમણીકલાલ છોટાલાલ કેશાણીએ** લાલજી બીલ્ડીંગ,
ભીંડીબજાર, મુંબઈમાં પોતાને માટે પ્રગટ કીધું

ધન—રોકાણ.

યાને

શેરબજારનો સાથી.

Investment or Companion to the Share Market.

પ્રયોજક—**રમણ.**

ઉદ્યોગની ઉન્નતિનો મોટો આધાર ધન રોકાણ ઉપર છે.
દેશની વેપારી નાડ શેરબજાર છે.

સોલ એજન્ટસ—**વસનજી પરમાણંદની કું.**

કિમ્મત રૂ. ૩॥.

૧૯૨૦.

પ્રસ્તાવના.

આપણી ગુજરાતી ભાષામાં વ્યાપારને લગતા પુસ્તકો નહિ જેટલાંજ છે, તેમાં શેરબજારને લગતું પુસ્તક હજી હમણાંજ બ્હાર પડે છે. અમારા પુસ્તકની પદ્ધતિ શેર દલાલો અને તેમના ઘરાકોને પસંદ પડશે એવી આશા રાખીએ છીએ. અમારી પદ્ધતિનું પુસ્તક હજીસુધીમાં આ પહેલવહેલુંજ બ્હાર પડયું છે. આ પુસ્તક માટે કેટલાંક અંગ્રેજી પુસ્તકો, માસિકો, તથા છાપાઓનો આધાર લીધો છે તો તેમના ગ્રંથકારો, પ્રસિદ્ધ કર્તાઓ અને અધિપતિઓનો આભાર માનવામાં આવે છે. અમોએ આટલા પુસ્તકોનો આધાર લીધો છેઃ—અસલના વખતના શેરબજારનો ઇતિહાસ એક "પારસી" નામક લેખક તથા સર ડી. ઈ. વાચ્છાના પુસ્તકો ઉપરથી લીધો છે તો તેમનો આ સ્થળે ઉપકાર અમે માનીએ છીએ. તે સિવાય Shares and Stocks by Hartley Withers, Financial Perils, Stock Exchange (P. L.) વિગેરે પુસ્તકોના લેખકોનો આભાર માનવામાં આવે છે. હિન્દી રૂના ઉદ્યોગનો વિષય સર વાચ્છાના એક લેખ ઉપરથી લીધો છે. કંપનીઓને લગતી જોઇતી વિગતો તથા વાર્ષિક સરવાયાના રીપોર્ટો ઇત્યાદિ પૂરા પાડવા માટે એજન્ટો તથા મેનેજરોના ઉપકાર માનવામાં આવે છે. તે સિવાય અમારા મિત્રો રા. મગુભાઈ, બી. એ., રા. રમણીકલાલ કેશવલાલ ઝવેરી બી. એ. એલ. એલ. બી. રા., મોહનલાલ ભગવાનજી ઝવેરી, બી. એ., રા. ચંપકલાલ જમીયતરામ નાનાભાઈ, બી. એ., વિગેરે મિત્રોએ અમને જોઇતી સૂચનાઓ વારંવાર આપવા માટે તેમનો ઉપકાર માનવામાં આવે છે.

પ્રથમ અમારો વિચાર એક શેર અને શેર ધંધાનો જ્ઞાનકોષ (Share and share business Encyclopedia) બનાવવાનો વિચાર હતો અને તેનું કદ આ પુસ્તકથી દશગણું મોટું કરવાનો હતો પણ તેને અનેક વર્ષો વીતી જાય તેમ હોવાથી તે કોષની માત્ર ટૂંકી નોંધ તરીકે આ પુસ્તક હાલ તુરત બ્હાર પાડયું છે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે આ પુસ્તક સૌને ઉપયોગી થશે.

મુંબાઈ, તા૦ ૧૦-૪-૨૦.

અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ ૧ લું. શેરબજારની ઐતિહાસિક ઝાંખી. પાનું ૧.

સને ૧૮૬૩ અને તે આગમજ, લડાઇ અને પછી, પ્રેમચંદ રાયચંદ સટ્ટાને માટે ઉભી થયેલી પરપોટા કંપનીઓ, શેરબજારની રચના, ખાડાઓ, સટ્ટાનું પડવું અને ગભરાટ, સને ૧૮૬૪-૫૫ માં થયેલી ભાવોની ઉથલપાથલ.)

પ્રકરણ ૨ જું. શેરબજાર તે શું? પાનું ૧૪

(ક્યારે તેની ઉત્પત્તિ થઇ, તેના ફાયદાઓ, તેની અસર, તેનો ગેરફાયદો.)

પ્રકરણ ૩ જું. દુનિયાના શેરબજારો. પાનું ૧૮

(લન્ડનનું, અમેરિકાનું, પારિસનું, કલકત્તાનું, અમદાવાદનું, મુંબઇનું.)

પ્રકરણ ૪ થું. શેર એટલે શું? પાનું ૨૩

(શેર અને કંપની, પંત્યાળુ અને કંપની, શેરમાં રહેલી મર્યાદિત ખોટ, ભાગીદારોને વગર મહેનતે મળતી વહેંચણી)

પ્રકરણ ૫ મું. સરકારી જામીનગીરીઓ. પાનું ૨૩

અસલના વખતમાં રાજ્ય દોલત એકઠી કરતું, હાલમાં દેવાદાર બનતું જાય છે.)

પ્રકરણ ૬ ઠું. લીમીટેડ કંપનીઓ. પાનું ૨૪.

(ખાનગી અને જાહેર કંપનીઓ.)

પ્રકરણ ૭ મું. સરૈયા નજરો. પાનું ૨૫.

(કેવી રીતે વાંચવું, તેમાં શું શું હોવું જોઇએ.)

પ્રકરણ ૮ મું   શેર ટ્રાન્સ્ફરો.   પાનુ ૨૬
(તેની જરૂર, તેના ફાયદાને ગેરફાયદા, તે કેમ ભરવા.)
પ્રકરણ ૯ મું   સ્ટોક અને શેર.   પાનુ ૨૭
(તે બન્ને વચ્ચેના ૪ તફાવત; કંપનીની થાપણ.)
પ્રકરણ ૧૦ મું   શેરના પ્રકાર.   પાનું ૨૯
(તેના ત્રણ પ્રકાર, પ્રેફરન્સ, ઓરડીનરી અને ડીફર્ડ.)
પ્રકરણ ૧૧ મું   ડીબેન્ચરો.   પાનુ ૩૧
(તે શું, તેના પ્રકાર અને તેનો ફાયદો.)
પ્રકરણ ૧૨ મું   કંપનીના સરવાયા.   પાનું ૩૩
(તેમાં સમજવાની રીત, જમે પાસુ, દેવું તથા લેહેણું, ઉધાર પાસું,)
પ્રકરણ ૧૩ મું લખી વાળવાની પદ્ધતિ. પાનું ૪૧
(ખર્ચો કેમ લખી વાળવામાં આવે છે, લગડ ખર્ચ, અણુલખેલું તથા અતિલખેલું લેહેણું, આદર્શ સરવાયુ.)
પ્રકરણ ૧૪ મું   હિસાબ તપાસનારા.   પાનું ૪૬
(સરવાયામાં નફો–નુકસાન, સરવાયા વિષે હારટલી વીધરસનો મત, તપાસનારનું કર્તવ્ય.)
પ્રકરણ ૧૫ મું શેરની અંતરસ્થ કિમ્મત. પાનું ૪૯
પ્રકરણ ૧૬ મું કંપનીની કારોબાર કુશળતા. પાનું ૪૯
પ્રકરણ ૧૭ મું ધન–રોકાણ. (Investment) પાનું ૫૦
(શેર બજારમાં થતાં બંધા, શેરમાં નાણું રોકવું, એટલે શું, કેમ, કેવી રીતે, ક્યારે નાણું લાભ થાય તેમ રોકવુ, કયા શેરોમાં ને કયા ભાવે રોકવું, હિન્દમાં ભાગીદારો શું ઉઘરાણુસી છે, નવી કંપનીઓ.)

પ્રકરણ ૧૮ મું   રોકનાર તથા સટ્ટાકર.   પાનું ૫૯

(તે બન્ને વચ્ચે.. તફાવત, તે તફાવતના અનેક ક્રમ અનુક્રમ, તે સર્વ ક્રમો વચ્ચે રહેલા ફરક, અર્થ શાસ્ત્રીની દૃષ્ટિએ વેપારી, મજુરને સટ્ટાકર, સટ્ટાકરના બે પ્રકાર, સટાબાજ તથા સટાખોર (સટોડીઆ) ના ગુણ અવગુણ, તારવણી કરનાર.)

પ્રકરણ ૧૯ મું   સટ્ટો,   પાનું ૬૬

(સટ્ટાના બે અર્થ, વાયદો, સટ્ટાની જરૂર, શુધ્ધ સટ્ટો, બીલકુલ સટ્ટો, સટ્ટાના ફાયદા તના ગેરફાયદા, સટ્ટાથી આનંદદાયક થઈ પડેલું કમાવાનું સાધન શેરબજાર, તેમાં ફતેહ કોણ મેળવી શકે, તારવણી.)

પ્રકરણ ૨૦ મું   ભાવોમાં વધઘટ   પાનું ૭૨

(તેનું મૂળ કારણ, ખોટાં લેણ વેચાણ, ખેલો, તેના ત્રણ પ્રકાર, મેલો, વધઘટના સામાન્ય કારણો, વધઘટનો લાભ લેવાના કેટલાક નિયમો, નાણું રોકી શકનારાજ સટ્ટો કરવામાં ફાવી શકે, બેંકરેટ.)

પ્રકરણ ૨૧ મું   શેરબજારની યંત્રણા.   પાનું ૭૭

(રોકડાની પતાવટ; વાયદાની પતાવટ, બદલો, તેના ત્રણ પ્રકાર. બજારની લાક્ષણિક સ્થિતિ, પતાવટના નવ દિવસો, પતાવટ કેમ થાય છે, હવાલા, તેની પાંચ જાત, હવાલા કેમ પડે છે,— બજારનું બંધારણ.)

પ્રકરણ ૨૨ મું   દલાલો અને પ્રજા.   પાનું ૯૦

(ઘરાકો, દલાલ વિના ચાલે નહિ, દલાલી, દલાલો ઉપયોગી ભાગ બજવે છે,)

પૂરવણી પત્રક ૧ લું,

૧. હિન્દી રૂ અને રૂનો ઉદ્યોગ.... ... પાનું ૯૬
૨. આપણી મીલોની પ્રવૃત્તિ અને પ્રવૃદ્ધિ ,, ૧૦૪
૩. અંતરસ્થ કિમ્મત અને કંપની કારોબાર કુશળતા. ... ... ,, ૧૦૬
૪. નાણાંબજાર. ... ... ,, ૧૦૯
૫. ઈલાકા બેંકોના સરવાયાં ... ... ,, ૧૧૨

પ્રવેશિકા

અલબેલી મુંબઈ નગરીના કોટ તરફના એક વિભાગમાં દલાલ-સ્ટ્રીટમાં મધ્યાહ્ન સમયે એક ચોકમાં મનુષ્યોનાં નાનાં મોટાં ટોળાં આવીને ભેગાં થવા માંડયાં. બપોરના ૧૨ વાગ્યા, ત્યાં એક ઘંટડી વાગી અને શોરબકોર ગાજી ઉઠયો. એક નવીન આવનાર પ્રવાસીને લોકો માંહેમાંહે લડી મરતા હોય એવું લાગવાથી એવો આભાસ થયો કે આ ચોકની અંદર કાંઈ ગુપ્ત ધન દાટયું હશે ને તેના હક્ક માટે આ લોકો લડી મરતા હશે. તે વિસ્મય પામી વિચારના વમળમાં પડી ગયો અને કુતુહલ ઉપજ્યાથી તે ચોકમાં પેસવા ગયો કે તરતજ બીચારાને, જરા સામે થયો તેથી સીપાઈના ઠોંસા ખાવા પડયા! થોડીવારે બહાર ઉભેલાઓને પૂછવાથી ખબર પડી કે ખરેખર ધન પ્રાપ્ત કરવાને તેમજ ધન ફુંકી દેવાને માટે આ એક સુંદર ચોક છે યાને સ્વર્ગ—નર્ક સમાન સલુણું શેર બજાર છે.

બજાર ઉઘડયો કે તરતજ "લઉં કોહિનુર," "લઉં ફાજલ," "આપું ડીફર્ડ." વગેરે શબ્દો મોટે અવાજે ઉચ્ચારાવા માંડયા. દરેક શેરના સોદાના સ્થળે નાની મોટી મેદનીઓ એકઠી થવા લાગી. દરીઆનાં મોજાં માફક તે મેદનીઓ આમતેમ ડોલાં ખાવા લાગી. શેરોના ભાવોમાં વધઘટ થવા લાગી. જેમ જળધારાઓ ઉપર લીંબુઓ નાચ્યાં કરે તેમ ભાવો ઘડીમાં ઉંચા, ઘડીમાં નીચા એમ વધઘટવા લાગ્યા. ઉઘડતા બજારના ભાવ લઈ દલાલો પોતપોતાની ઑફીસો તરફ દોડયા ને ઘરાકોને ટેલીફોન કરવા લાગ્યા.

આ લખતાં અમને એક રમુજી વાત યાદ આવેછે. હાલનો જમાનો વિધવિધ નવીન શોધોનો છે. "વાયરલેસ" સંદેશાઓની બાબતમાં એક વિજ્ઞાનવેત્તા તો એટલે સુધી જઇને કહેછે કે ભવિષ્યમાં ખીસ્સામાં રાખવાના "વાયરલેસ" ટેલીફોન બનશે. આથી બજારમાં એક શેરદલાલને ખીસ્સામાં ઘંટડી વાગશે, ને પછી તે "વાયરલેસ"નું ભુંગળું પોતાના ખીસ્સામાંથી બહાર કાઢશે ને પોતાના ઘરાક સાથે વાતચિત કરશે, અને એરોપ્લેનમાં ઉડતો ઉડતો કોઇ સ્થળે જતો એનો ઘરાક આકાશમાંથી અમુક હજાર શેરો લેવાનો કે વેચવાનો 'ઓરડર' આપશે !

હવે, ભવિષ્યમાં શું થશે તેનો વિચાર કરવા કરતાં ભૂતકાળમાં મુંબઇના રંગીલા શેર બજારના શું રંગઢંગ હતા તેની આપણે જરા નજર નોંધ લેઇશું તો તે વધારે ઉપયોગી થઇ પડશે.

પ્રકરણ ૧ લું.

શેર બજારની ઐતિહાસિક ઝાંખી.

સને ૧૮૬૩ અને તે આગમજ.

આપણા ઇતિહાસની શરૂઆત સ્વ. શેઠ પ્રેમચંદ રાયચંદના જમાનાથી થાયછે. સને ૧૮૬૪ ની આખર સુધી મુંબઇની પ્રજાને સટ્ટા તરફ અનહદ અણગમો હતો. ગંદકાથી લોકો જેમ દૂર રહે તેમ તેઓ સટ્ટાથી વેગળા રહેતા. સટ્ટાનું ધન હરામનું ગણાતું. પણ ૧૮૬૪-૬૫ ની સાલમાં મુંબઇના શેર બજારમાં એટલો તો ધમધોકાર સટ્ટો ઉપડયો હતો કે છેવટે મુંબઇની ખાના ખરાબી થઇ, અને તે એટલી હદ સુધીની કે મરકી કે દુષ્કાળના વખતમાં આવતાં દુઃખો તેના હિસાબમાં નહિ.

જ્યારે અમેરિકાની સિવીલ લડાઇ (૧૮૬૧-૬૫) ચાલુ થઇ, ત્યારથી રૂના વેપારમાં વિલાયતમાં આ ટાપુએ ખરેખર કીર્તિવંત નેકનામી મેળવી હતી. આ વખતે ભાગ્યેજ શેરોના ભાવની ઉથલ પાથલ અઠવાડીઆમાં એકાદ ટકાની થતી. જો કદાચ એ ત્રણ ટકાની થતી તો તે મોટો ફેરફાર ગણાતો! સટ્ટાનું નામ સાંભળીને લોકોને કંપારી આવતી!

લડાઇ અને પછી.

ઉત્તર અને દક્ષિણ અમેરિકા વચ્ચે માંહોમાંહે યુદ્ધ થયું ત્યારે અમેરિકાથી રૂનો (કાચો) માલ વિલાયત જતો બંધ પડયો, તેથી વિલા-

યતને નિકાશ માટે હિન્દ ઉપર અને ખાસ કરીને મુંબઈ ઉપરજ આધાર રાખવો પડયો. આથી અત્રેના ખેડુતો અને વેપારીઓનાં ભાગ્ય ખુલ્યાં. તે વખતે રૂના ભાવ જે આગળ ૨ થી ૫ પેની હતા તે વધીને ૨૦ થી ૨૪ પેની થયા અને અત્રેના ભાવ જે આગળ ખાંડીના રૂ. ૬૦ થી રૂ. ૯૫ સુધી હતા તે એકદમ વધીને રૂ. ૬૦૦ થી રૂ. ૭૦૦ સુધી બોલાયા. લડાઇનો અંત ૧૮૬૪ ની આખરમાં આવ્યો. આ બે વર્ષ દરમ્યાન દોલતનો એક મોટો જથ્થો મુંબઇ ખાતે આવી પડયો હતો. અનુભવિયો અટકળે છે કે આશરે પચાસ કરોડ રૂપીઆ અત્રે આવ્યા હશે. આ દોલતનો, દેશોપયોગી કામો કરવામાં ઘટતો ઉપયોગ કર્યો હોત તો મુંબઇની જાહોજલાલીમાં અને ઔદ્યોગિક આબાદાનીમાં વધારો થયો હોત. આમ થવાને બદલે લોકો સટ્ટામાં ભાગ લેતા થયા, અને માત્ર સટ્ટો ખેલવાને માટેજ કેટલીક નકામી અને વગર મતલબની કંપનીઓ ઉભી થઈ, જેમાં આશરે ૨૦ બેન્કો, ૪૦ "ફીનાન્સ શાલો" અને ૧૦ "ખાડા" કંપનીઓ હતી. આ કંપનીઓને પરપોટા કંપનીઓ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નથી, કારણકે ઉપર લખ્યું તેમ ઉપરોક્ત નવી કંપનીઓ મોટે ભાગે વેપાર ઉદ્યોગ વધારવાને બદલે સટ્ટારૂપી રમત રમવાને માટેજ ઉભી થઈ હતી. જ્યારે બજારનુ વલણ ફર્યું નહિ ત્યારે અને તે પછી આ સર્વ કંપનીઓ સ્વાહાયનમઃ થઈ ગઈ. ભાગ્યેજ કોઈ કંપની પાંચ વર્ષ જીવી હશે. ઉપલી કંપનીઓ દેખાદેખીથી ઉભી થઈ હતી. જેને કામ ધંધો નહિ મળતો એવા લેભાગુઓ પણ કંપની કહાડી બેસતા. કેટલીક કંપનીઓના ડાયરેક્ટરો અને પ્રમોટરો હલકી કોમના અને ઘણાખરા "બદમાશ" હતા. આ પરપોટા કંપનીઓ ઉભી થઈ તે પહેલાં એક બે સદ્ધર કંપનીઓ, ઉત્તમ પ્રકારના અનુભવી તથા લાયક સદ્ગૃહસ્થો તરફથી ઉભી કરવામાં આવી હતી. આગળ તો કંપની કહાડવાનું કોઇને બરાબર ભાન નહતું

એમ કહીએ તો ચાલે. પહેલ કરનાર તો પ્રેમચંદ હતા અને તેમણે જે પ્રથમ કંપની કહાડી તે, જો અણધાર્યો ફટકો પડયો ન હોત અને ચાલુ રહી હોત તો, મુંબઈ નગરીને શોભાવે તેવી થઇ પડત. તે ઓમ્બે રેકલેમેશન કંપની હતી. આ મોટા પાયા વાળી કંપની કહાડયા પહેલાં પ્રેમચંદે સૌથી પ્રથમ "ધી એશિયાટીક બેંક" ઉભી કરેલી હતી. આપણે હવે પ્રેમચંદની ઓળખ લઇએ.

પ્રેમચંદ રાયચંદ.

મુંબઈના શેર સટ્ટાના પિતા, સ્વ. શેઠ પ્રેમચંદ રાયચંદ, સુરતના રહેવાશી રાયચંદ દીપચંદના પુત્ર હતા. આ નામાંકિત વીરલા વિષે એક સમકાલીન, "પારસી" નામધારી લેખક જણાવેછે કે, "તે જાતે શ્રાવક દશા ઓશવાળ વાણીઓ છે, તેની ઉમ્મર વર્ષ ૩૮ની છે, તે કદમાં ઠીંગણો છે, લગાર ધોળા રંગનો છે, ને સર્વદા હસતા મુખડાનો માલુમ પડેછે. તેની ચાલ ઘણી ચપળ છે. સ્વભાવે તે ઘણો મિલનસાર ને મિજાજમાં ઘણો નરમાશવાળો છે......... દરેક માણસનો પ્યાર પોતા તરફ ખેંચવાને તેનામાં એક અજાયબ જેવી શકિત છે." સર દીનશા વાચ્છા પોતાના "A Chapter in the Financial History of Bombay" નામક અંગ્રેજી પુસ્તકમાં લખે છે કે "પ્રેમચન્દ શેર રાજાઓમાંનો મહારાજા હતો, અતિ પ્રભાવશાલી હતો." "He was the Great Napoleon of speculation in 1864–65." "He was the life and soul of the Share Market." તેનામાં એક "કીમીઆગર" નાકરતાં વધારે ચમત્કારદર્શક શકિત હતી. તેનીપાછળ લોકો ગાંડા થઈ જતા. જ્યાં ત્યાં એકજ રટણ સંભળાતું અને તે એકે "પૈસો મારો પરમેશ્વર ને હું પ્રેમચંદનો દાસ." પ્રેમચન્દની સર્વ-વ્યાપકતા અદ્ભૂત હતી. ઘેર ઘેર ને ઠેર ઠેર "પ્રેમચન્દ" "પ્રેમચન્દ" ને

"પ્રેમચન્દ" નામ બોલાઇ રહ્યું હતું. સર દીનશા એક ઠેકાણે એક અવતરણ ટાંકી આ પ્રમાણે જણાવેછે: "Premchand's position was not that of an ordinary speculator and he has been called by some of the witnesses 'the key-note of the commercial prosperity of Bombay.' (Report of the Bank of Bombay Commission)"

પ્રેમચન્દે અંગ્રેજીનો કામજોગો અભ્યાસ કર્યો હતો. શરૂઆતમાં તેઓ દલાલીનો ધંધો કરતા અને તે વખતે તેમની એકઠી કરેલી પુંજી રૂ. ૮૦ હજારની ગણાતી. તેમણે એકલે હાથે સટ્ટાબાજ દલાલોની સાથે એક બે બેન્કનો સટ્ટો ખેલવા માંડયો અને તેમાં તે ફાવ્યા. લડાઇ ચાલી ત્યારે તેમણે તમામ રૂ એકહાથ કર્યું અને ગામનાં ગાદલાં ગોદડાંમાંથી પણ રૂ કઢાવીને માલ ભેગો કરી તેઓ મોટે નફેથી વિલાયત ચડાવતા ગયા. જે જે કામમાં પ્રેમચન્દ હાથ નાંખતા તેમાં તેમના વિજયના ડંકા વાગતા. પ્રથમ તો તેમણે "એશીઆટીક બેન્ક" ઉભી કરી. આ બેન્કને લોકો "પ્રેમચન્દ બેન્ક" યાને "ગવર્નર બેન્ક" કહેતા! હજુ આ કમ્પનીને ચાર્ટર મળે એ પહેલાં તો એનો ભાવ રૂપીઆ ૬૫ પ્રિમીયમ બોલાયો. એ અરસામાં બૅકબેનો ખાડો પુરવાનો પરવાનો પ્રેમચન્દને મળ્યો. આથી તેમણે "ધી બાબ્બે રેકલેમેશન કમ્પની" ઉભી કરી અને તેની થાપણ રૂપીઆ બે કરોડની રાખી. દરેક શેર દીઠ પહેલાં તો રૂ. ૫૦૦૦ કોલ તરીકે લીધા અને તેનો ભાવ રૂ. ૧૦૦૦૦ પ્રિમીયમ બોલાવ્યો. સરકાર વાસ્તે ૪૦૦ શેરો અલગ રાખેલા તે સરકારથી શેર ન લેવાય એવો કાયદો હોવાથી તે શેરો લેવાની જ્યારે સરકારે ના પાડી ત્યારે લીલામમાં વેચતાં એક શેર દીઠ રૂ. ૩૯૦૦૦ પ્રીમીયમનો ભાવ બોલાયો. કહેવાય છે કે તેનો ભાવ વધીને રૂ. ૬૫૦૦૦ થયો હતો, પણ

જ્યારે ભાવ બેસી ગયો ત્યારે માત્ર રૂ. ૭૫૦ થી પણ ઓછો થઇ ગયો હતો. આ કમ્પની ઉંચા ઉદ્દેશથી ઉભી થઈ હતી અને તેણે મુંબઇની એવી સંગીન ને કીર્તિવંત સેવા બજાવી હોત કે તે એક નમુનેદાર કમ્પની ગણાત, પણ તેની થાપણ લગભગ બધી મુંબઈ બેન્કમાં મુકી રાખેલી અને તે બેન્કે પ્રેમચન્દના હાથ નીચે સટ્ટામાં ભાગ લીધો ને છેવટે ફડચામાં ગઈ હતી. આ બેન્ક પહેલાં સારા પાયા ઉપર ચાલતી હતી, પણ પ્રેમચન્દ તેમાં ડાયરેકટર થયા ત્યારથી (ખુદા માલુમ) લાખો રૂપીઆ પોતાના મિત્રોને અંગઉધાર અને વ્યાજે અપાવી સટ્ટા ખેલાવવા લાગ્યા, એમ તે "પારસી" લેખક જણાવેછે. "આગળ જે એક માત્ર દલાલનો દીકરો ગણાતો," તેઓ હવે શૂરવીર શેર-સેનાધિપતિ ગણાવા લાગ્યા. સવારમાં રોજ તેમને ત્યાં લોકોનો "દરબાર" ભરાતો. સરકારી અમલદારો પણ તેમની સલાહ લેવા માટે તેમને ઘેર તેમની સમક્ષ આજીજી ભરેલા દેખાવથી ઉભા રહેતા! ભાવતાલની લગામ પ્રેમચન્દના હાથમાં હતી અને તેઓ મરજી પ્રમાણે ફેરફાર કરતા. "આજે તો આ ભાવ છે પણ કાલના ભાવ પ્રેમચંદ જાણે" એમ કાગળ પત્રમાં લખાતું. બજારમાં પ્રેમચન્દ તડકે ઉભા રહેતા ત્યારે સેંકડો દલાલો તેમના પર છત્રીઓ ધરી રાખતા. જ્યારથી મુંબઈ બેન્ક તેમના હાથમાં આવી ત્યારથી તેમને માટે દોલતનો એક મોટો દરવાજો ખુલ્યો.

છેવટે પ્રેમચન્દને એવો વખત આવ્યો હતો કે ચોમેરથી તેને નુકસાન ને નુકસાન થવા લાગ્યું. રૂના ભાવ ગગડી ગયા, શેરોના ભાવ ગગડી ગયા. ૧૮૬૬માં તેમનું કરજ રૂા. બે કરોડનું હતું. લોક એમ સમજતા કે તેમની પુંજી પાંચ સાત કરોડની છે, પણ ખરૂં જોતાં તો માત્ર રૂા. દસ લાખની હતી! પ્રેમચન્દ જ્યારે નાદારીમાં ગયા ત્યારે

ગમગીનીમાં ઘેર ભરાઈ ન બેસતાં હસતે મુખડે નિર્ભયપણે બહાર હરતા ફરતા હતા! પ્રેમચંદે એકંદરે રૂા. ૬૬ લાખની સખાવત કરેલી કહેવાયછે. સખાવત તેજ સાચી મુડી છે.

સટ્ટાને માટે ઉભી થયેલી પરપોટા કમ્પનીઓ.

નવી નીકળેલી બધી કમ્પનીઓ સટ્ટા ખેલવાની બદ દાનતથી ઉભી થઈ હતી, છતાં શેરો ઉપર તૂટાતૂટ પડતી. લડાઇને લીધે મુંબઇમાં દ્રવ્યની રેલમ છેલ થઈ રહી હતી. આ બાબતમાં પ્રેમચન્દના જમાનાનો લગભગ આખો ઇતિહાસ કવિ દલપતરામ નીચે પ્રમાણે માત્ર આઠ કડીમાં સજ્જડ રીતે સમજાવેછે:—

"ઓ સહીયરો, શેર તણા વેપારનું સ્વપ્ન સાંભળો,
સુણી સમજીને ભવતારણ ભગવતની ભક્તિમાં ભળો.
ઇસવી સન અઢારસો થાતાં,
વળી તે ઉપર ત્રેસઠ જાતાં;
બહુ મનુષ્ય થયા ધનથી માતા.—ઓ૦.
જ્યાં અમેરિકામાં જુદ્ધ જાગ્યો,
ત્યાંના રૂનો ધંધો ભાંગ્યો;
આપણાંને લાભ ઘણો લાગ્યો.—ઓ૦.
તે નાણું ધંધે ક્યાં ધરવું,
વેપાર વિષે કેમ વાપરવું;
સુજે નહિ જે આ શું કરવું.—ઓ૦.
પછી સરખે ભાગે શેર કર્યા,
ભોળા થઈ સહુએ ભાગ ભર્યા;
હિકમતથી લાખો દામ હર્યા.—ઓ૦.

લોકો દોડે શેરો લેવા,
જન સૌ બનીયા ગાંડા જેવા;
કોઇ પૂછે નહિ ધણી છે કેવા.—ઓ૦.
જે જે કમ્પની જેણે કાઢી,
અતિ ભાવ ચડાવ્યા ઉપાડી;
લોકોને લાલચ દેખાડી—ઓ૦.
રોકડ ખરચી શેરો લીધા,
ગાંઠથી ગરથ ગણી દીધા;
પછી શેર તણા સટ્ટા કીધા.—ઓ૦.
પાંસઠની સાલે પરિણામે,
ઠગ ધંધો તે ઠામો ઠામે;
દીઠો નજરે દલપતરામે.—ઓ૦."

ઉપર પ્રમાણે, ભાવો ચહડાવવાને પ્રમોટરો દલાલો સાથે બંદોબસ્ત કરતા ને અનેક નીચ હિકમતો વાપરતા. લોકો કીંમતી જણસો વેચી, કઈનાં નાણાં ઉપાડી સટ્ટા કરવા લાગ્યા. લોકોની માયા મિલ્કત શેરોની થઈ પડી હતી. ભાવ વધતા ગયા તેમ લોકો ફુલાતા ગયા અને પોતાની મુડી વધતી જતી સમજ્યા. પણ એકાદ વર્ષમાં ભાવો ગગડી જવાથી શેરો ચીંથરાં થઈ પડયાં. આ લોભમાં ફસનારા કોઈ અજ્ઞાની ન હતા, પણ બેરિસ્ટરો, વકીલો, પંડિતોને મોટા મોટા વેપારીઓ હતા. તે વખતે સટ્ટામાં સ્ત્રિયોએ સુદ્ધાં કંઇ ઓછો ભાગ ન્હોતો લીધો. 'ઓરત સટ્ટાબાજોમાં પારસી જાતિની વધુ ઓરતો જણાવવામાં આવી છે." વળી દલપતરામ વધુ લખેછે કેઃ—

"લાભ મળ્યો તેથી થઇ લોભી, શેર લાગ્યા સંઘરવારે,
ગળપણ જાણી કલીકની ગોળી મચ્છ ગળે જેમ મરવારે,
લાભ મળ્યો.
"

બાપની દોલત દસ વીશ લાખની,
તેના તો શેર લીધારે,
અધિક વળી કરજે ઉપાડી,
દસ્તાવેજ લખી દીધારે.—લાભ૦

ઘરધણીયાણી કેરૂં ઘરેણું,
વેચી શેર વસાવ્યારે,
સગા સંબંધીનાં વળી નાણાં,
લખી આપી ખત લાવ્યારે.—લાભ૦

સરભર ભાવે શેર મળેલા,
તેથી તૃપ્ત નહિ થાતાં રે,
પંદર ગણું પણ પ્રીમીઅમ આપી,
વળી લીધા વેચાતારે.—લાભ૦

જમીન આપી જર ઉપાડયા,
મિત્રોને માંહિ મુકયારે,
ધમધોકારે શેરનો ધંધો,
ચલાવતાં નહિ ચૂકયારે.—લાભ૦

બાઇઓ પણ દીવાની બનીઓ,
લોભનો પ્યાલો પીધોરે,
વસ્ત્ર ઘરેણાં વાસણ વેચી,
શેરનો સોદો કીધોરે.—લાભ૦

ગરીબ ગબ્બર સૌ ગુંથાયા,
માયા આ મોટી મળવારે,
રાત દિવસ એ એકજ રસ્તે,
રસથી લાગ્યા રળવારે.—લાભ૦

શેર સંઘરજો, શેર સંઘરજો,
શેરથી વેળા વળશેરે,
વળી આવી રળવાની વેળા,
મનખામાં ફીયા મળશેરે.—લાભ૦

દલાલ દોડા દોડીઓ કરતા,
દશે દિશાએ દેખું રે
ઉથલપાથલ થાયે અતિશે,
લાભનું ન મળે લેખું રે.—લાભ૦

કંઇક પુરૂષ તો અચરજ પામે,
નીકળ્યું ક્યાંથી નાણું રે,
દલપતરામ કહે દુનીયાની,
અંદરથી ઉભરાણું રે—લાભ૦

સટ્ટાનું ફાટી નીકળવું.

આ જનજાણીતા ને મનમાનીતા. સુંદર પણ ભયંકર સટ્ટાનું “ પહેલુ ઉભરાણ અને તેનો અવલનો જોશ ” સને ૧૮૬૪ ના મે માસથી થવા માંડયો. પ્રથમ તો “ જુની ફીનાનશાલ ” ના શેર બહાર પડયા તે પહેલાં તો તેનો ભાવ રૂ. ૯૦ પ્રીમીઅમ બોલાયો. પહેલા હફતાના રૂ. ૧૦૦ જ્યારે ભરાયા ત્યારે તેનો ભાવ રૂ. ૪૦૦ પ્રીમીયમ થયો. હવે આવી કેટલીક “ ફીનાનશાલો ” ના ભાવ વધારવામાં “ ખાડાઓ ” યાને “ રેક્લેમેશન કંપનીઓ ” ઘણી ઉપયોગી થઇ પડી. સર્વ જનો પોતાનો સઘળી કીસમનો વણજ વેપાર અને ધંધો ધાપો છોડી શેરો ઉપરજ ધ્યાન દોડાવવા લાગ્યા. ચોમેર દૃષ્ટિથી મુંબઇનો દેખાવ આબાદ દેખાવા લાગ્યો. સર્વ કોઇને નફો, નફો ને નફોજ દેખાવા લાગ્યો. મોજ મજા-

હમાં વધારો થઇ પડયો. નાચ રંગ ફેર ફેર દેખાવા લાગ્યા. ડીસેમ્બર માસની આખરે શેરોના ભાવ અજબ રીતે વધવા માંડયા; (પાછળ શેરોના વધેલા ભાવોનું ટેબલ જુઓ.) "બેકબે ખાડા" ના ભાવમાં એક કલાકમાં હજારો રૂપીઆની વધઘટ થવા લાગી!!! આવી હેર ફેરમાં "દલાલીઆ-ઓ" ને ભારે તડાકા પડવા લાગ્યા. કાપડ બજારના કેટલાક ભાટીઆ વેપારીઓ લાખો રૂપીઆની નોટો કમરે વીંટાળીને આવતા ને આખો દહાડો લે-વેચ કરતા. કલકત્તાની "ધી પોર્ટ કેનીંગ" નામની કમ્પનીના શેરો વ્હેંચવાનું કામ પ્રેમચન્દના હાથમાં આવ્યું ત્યારે તેમણે તે રૂ. ૧૦૦૦ ના શેરનો ભાવ રૂ. ૧૨૦૦૦ પ્રીમીઅમ બોલાવ્યો! આવી રીતે સટ્ટા ચાલ્યો તેમાં ગુજરાત, દક્ષિણ અને દેશના બીજા વિભાગોમાંથી હજારો લોક નાણાં લાવી અત્રે સટ્ટા ખેલતા. વિલાયતથી પણ કેટલાક અંગ્રેજો આવ્યા હતા. સટ્ટાનો જોશ ૧૮૬૫ ના માર્ચ સુધીમાં અજબ રીતે ફુલી ફાલી ખીલી રહ્યા હતો. પછી શું થયું?

શેર બજારની રચના.

સટ્ટાના વખતમાં આ બજાર ૯ થી ૭ વાગતા સુધી ભરાતું. આ સિવાય સવારના તથા સાંજના ૭ વાગતા પછી રાતના બીજા બે સ્થળોએ બજાર ભરાતા. શેર બજાર આગળ ભીડનો કંઇ સુમારજ ન રહેતો. દલાલો સર્વ કોમના હતા. સટ્ટા આગમજ તેમની સંખ્યા સો દોઢસોની હતી તે વધીને હજાર પંદરસોની થઇ ગઇ. મારવાડી દલાલો આ વખતે "બદલા" ના સોદા રકમબધ કરતા. બજારમાં ત્રણ જુદી જુદી ટોળકીઓ હતી. એક જગ્યાએ છાપરીઆ દલાલો, બીજી જગ્યાએ લગાર ચડતી સ્થિતિના અને ત્રીજી જગ્યાએ ફુટકલ દલાલો નાની નાની રકમના સોદા કરતા. આ ત્રીજો વર્ગ "કાસમ

બજાર" કહેવાતો. "બકરાંઓ જેમ બરાડા મારેછે તેમ શેર બજારના દલાલો સોદાને માટે બરાડતા હતા." આ વખતે દલાલો ગાળા પણ ખાતા હતા. કોઇવાર તો "ચેહેલીની ચેહેલી" હજમ થઈ જતી. એક પારસી દલાલને રૂ. ૨૩૦૦ નો ગાળો ખાવાનું પુરવાર થતાં તેને કોર્ટ તરફથી દસ વર્ષ દેશનિકાલની સજા થઇ હતી. કેટલાક દલાલો બેન્કમાંથી નાણાં ઉપાડી અંગત સટ્ટા કરતા. તે વખતે "લાખની મુડી નહિ લેખામાં" હતી, તેનો એક દાખલો છે કે એકવાર જ્યારે એક છાપરીઆ દલાલનું એક લાખ રૂપીઆનું પોટકું ચોરાઈ ગયું ત્યારે નકામો વખત ગાળવો તેના કરતાં તે કંઇ પણ દરકાર કે અફસોસ કર્યા વિના ત્યાંથી ચાલતો થઈ ગયો! "શેર બજાર" એ વખતે એક ઘર સંસારી શબ્દ થઈ પડયો હતો.

"ખાડાઓ"

"સમુદ્રના કીનારાનો ભાગ પુરી તે ઉપર ગોદી, ધક્કા વિગેરે વેપાર જોગાં કામો બાંધવાનું ડોળ ઘાલી સટ્ટાના હિંગામમાં જે કમ્પનીઓ ઉભી થઈ તેને લોકો "ખાડાઓ" કરી કહેતા." સર્વ કોઇ એમ માનેછે કે મુંબઈની દોલતનો મોટો ભાગ આ ખાડાઓમાં પુરાયો છે. આ ખાડા કમ્પનીઓમાં અગ્રગણ્ય બે હતી, એક "બોમ્બે રેકલેમેશન" અને બીજી "મઝગામ રેકલેમેશન" "ખાડા" કાઢનારી કમ્પનીવાળાઓ પોતાની આસપાસની જગ્યાના ડુંગરો ને ટેકરીઓ પુરણીને માટે કામજોગાં ધારી મ્હોં માગી કીંમત આપતા. આથી મિલ્કતાના ભાવ તે અરસામાં કુદકે ને ભુસ્કે અજાયબ રીતે વધી ગયા હતા.

સટ્ટાનું પડવું અને ગભરાટ.

૧૮૬૪ ના ઓકટોબરથી, જુલાઈ ૧૮૬૫ નો વાયદો ખુલ્યો હતો. સૌ કોઈ, જુલાઇની ૧ લી તારીખ આવે તે પહેલાં (ખાસ કરીને

પારસીઓ) ગજા ઉપરાંત સો સો ગણો વેપાર બેડી બેઠા હતા. એક કમ્પનીના મૂળ કરતાં બમણી ને વિશેષ સંખ્યામાં શેરોના સોદાઓ થતા હતા. ફેબ્રુઆરી (૧૮૬૫) માસથી નવી કમ્પનીઓના કોલ નીકળવા લાગ્યા ને તે અરસામાં લડાઈ બંધ પડી. આથી ભાવો ઘટવા લાગ્યા. ખરીદનારા કરતાં વેચનારા વધારે દેખાવા લાગ્યા. બજાર ટકાવવાના પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા. બજારની સ્થિતિ ડામાડોળ દેખાવા લાગી. વાયદો નજદીક આવ્યો અને એક નામીચો પારસી વેપારી રૂ. ૩ા કરોડનું દેવું મૂકી નાદાર થયો! આથી સર્વત્ર ગભરાટ ફેલાયો. ખરીદનારાઓ માલ ચહડાવવાને અશક્ત હતા. પતાવટ કેમ પતાવવી તેના ઉપાયો સૌ કોઇ ફાવે તેમ બતાવવા લાગ્યા. કમ્પનીઓના ડાયરેક્ટરોનો અંધેર કારભાર ભાગીદારોને અજવાળે પડતો ગયો. કંપનીઓનો વહીવટ બંધ પાડવાની ભલામણ થઇ, બજાર કોઇ ઝીલી શક્યું નહિ. શેરો લીલામમાં વેચાવા લાગ્યા. સટોડીઆઓ ટપોટપ પડવા લાગ્યા, અને ૧૮૬૫ ના ૨૮ મા 'કમબખ્ત' (નાદારી) ધારાનો લાભ લેવા લાગ્યા. નાદારોના દેવામાંથી રૂપીઆના દોકડા પણ ન ઉપજ્યા.. ધીરધાર બંધ પડી ગઇ. વિશ્વાસ તદ્દન ઉડી ગયો. બેન્કોએ દરવાજા બન્ધ કર્યા. ૧ લી જુલાઇ ૧૮૬૫ નો દિવસ શેર સટ્ટાનો નામીચો દિવસ ગણાયછે. વલણમાં માંડવાળ થવા લાગી. તે દિવસે ખાનદાન કુટુંબોની ખાના ખરાબી શરૂ થઇ. બહારથી ગણાતા કોટિપતિઓ હવે કેવળ કોડીપતિઓ દેખાવા લાગ્યા. પ્રેમચન્દ જે આગળ સવને "હેતચન્દ" જેવા લાગતા હતા તે હવે "ખિકચન્દ" જેવા થઈ પડયા. સઘળી કીસમનો વણજ વપાર બંધ પડ્યો. ગામમાં પુરુષોની અને ઘરમાં બૈરાંઓની સર્વત્ર હડતાળ પડી હોય એવું દેખાવા લાગ્યું. ઘેરઘેરને ઠેરઠેર ફના-ફાતીયા થઇ પડયું. અફસોસ! અફસોસ!

આ વખતે ગુજરાતમાં **સુરત, ભરૂચ** અને **અમદાવાદ**માં પણ આ શેર સટ્ટારૂપી ઇન્ફ્લુએંઝાનો ચપ સર્વત્ર ફેલાયો હતો. કેટલાકો ગભરાટથી

માંદા પડયા હતા અને કેટલાકોએ આપઘાત પણ કર્યા હતા. આ સટ્ટાથી મુંબઇને રૂ. ૪૫ કરોડની ખોટ ગયેલી ગણવામાં આવછે.

સને ૧૮૬૪-૬૫ માં થયેલી ભાવોની ઉથલપાથલ.

	ભરાયલી થાપણ.	જાનેવારી. ૧૮૬૪	જુન. ૧૮૬૪	જાનેવારી ૧૮૬૫	જુન. ૧૮૬૫
બેન્કો.					
મુંબઈ બેન્ક	૧૦૦૦	૩૧૦૦	૩૮૫૦	૧૫૦૦	૧૦૦૦
આગ્રા બેન્ક	૫૦૦	૧૨૫૦	૧૬૦૦	૧૪૦૦	૧૦૦૦
એશીયાટીક બેન્ક	૨૦૦	૨૬૦	૬૬૦	૫૫૦	૧૬૦
મરકેંટાઇલ બેન્ક	૨૫૦	૬૨૫	૮૨૫	૭૨૫	૫૦૦
"ફીનાન શાલો."					
જુની ફીનાનશાલ	૪૦૦	——	૭૮૦	——	——
	૧૦૦	——	——	૪૦૦	૨૦
બોમ્બે કોરપોરેશન	૨૦૦	——	——	૩૩૫	૧૪૦
"ખાડાઓ."					
બોમ્બે રેક્લેમેશન	૫૦૦૦	——	——	૫૧૦૦૦	૭૫૦૦
મજગામ રેક્લેમેશન	૩૦૦૦	——	——	૮૮૮૦	૪૦૦૦
ફીયર રેક્લેમેશન	૪૦૦૦	——	——	૯૫૦૦	૭૦૦૦
પોર્ટ કેનીંગ રેક્લેમેશન	૧૦૦૦	——	——	૧૦૦૦૦	૧૦૦૦
એલફીન્સ્ટન લેંડ રેક્લેમશન	૧૦૦૦	——	——	૩૭૦૦	૧૪૨૫

	ભરાયલા કરોડ	પ્રીમીયમ કરોડ
૨૫ બેન્કો	૧૩॥	૧૦॥
૩૯ ફીનાન શાલો	૬।	૪॥
૭ ખાડાઓ	૮।	૧૭॥
૩૦ પરચુરણ કંપનીઓ	૧॥	૫
કુલ	૨૯॥	૩૭॥

પ્રકરણ ૨ જું.

શેર બજાર તે શું.

શેરબજારની સંસ્થાઓ આધુનિક સમયની છે. જ્યારથી સુધરેલા દેશોનું ચલણ સ્થાયી અને સુવ્યવસ્થિત થયું અને જ્યારથી બેન્કોનું નાણાવટું લોકોના વિશ્વાસને પાત્ર થયું ત્યારથી લીમીટેડ કમ્પનીઓ ઉભી થઈ. આવી કમ્પનીઓ ઉભી કરવા માટે ધન એકઠું કરવાનુ સાધન શેર બજાર થઈ પડયું. જો શેર બજાર નહોય તો કોઈ રોકનાર (Investor) ની કોઈપણ કમ્પનીના શેરો લેવાની હિંમત ચાલે નહિ. શેર બજારની સગવડથી બ્હીકણ ધનવાનો પણ શેરોમાં નાણાં રોકવાની હિંમત કરેછે.શેર બજાર નહોત તો લોકો શેર લેતાં અચકાતે અને કોઈ કમ્પનીનું ટટ્ટુ આગળ ન ચાલતે. આથી, જો શેર બજાર નહોય તો દેશની આબાદી થવી મુશ્કેલ પડે. રેલ્વે અને ટ્રામો ચલાવવી પણ મુશ્કેલ થઈ પડે. શેર બજાર છે તો આપણે આગગાડી, આગબોટ, ટ્રામ ઇત્યાદિ વાહનોમાં બેસી શકીએ છીએ. સર્વ દેશોની આધુનિક ઔદ્યોગિક ઉન્નતિ લીમીટેડ કમ્પનીઓને આભારી છે, કે જેની ઉભી થવાની સફળતા કેટલેક અંશે શેર બજારને આભારી છે. ક્ષેત્રને પાણીપાનાર શેર બજાર રૂપી વાવ છે. કયા વેપારીનો પૈસો શેર બજારમાં થઇને જતો આવતો નહિ હોય? શેર બજાર દેશના નાણાવટનું કેન્દ્રસ્થાન છે. શેર બજાર દેશની પ્રવૃત્તિમય કે નિવૃત્તિમય સ્થિતિ જાણવાનું તેમજ દેશની આબાદાની જાણવાનું માપકયંત્ર છે. શેર બજાર ગામના લોકોની લાગણીઓ જાણવાનું રીસામણીના છોડ જેવું માપકયંત્ર છે. દેશની વેપારી નાડ શેર બજાર છે.

શેર બજારની અસર ચાહે તો મહેલમાં અને ચાહે તો મઢુલીમાં "વાયરલેસ" રીતે એક સરખી પહોંચેછે, એટલુંજ નહિ પણ ઠેઠ કુદરતના નિર્દોષ પ્રદેશોમાં પણ પહોંચી વળે છે. જો એકાદ લાકડાની કમ્પનીના શેરોના ભાવ વધેછે તો એવી બીજી કમ્પનીઓ ઉભી થાયછે અને જંગલમાં સુખે વસતાં પ્રાણીઓને નાસવું પડેછે. શેર બજારમાં સર્વ કોઇનો થોડે ઘણે અંશે સ્વાર્થ સમાયલો છે. મુંબઇમાં ઘણાં બજારો છે તેમાં મુખ્ય રૂ બજાર, કાપડ બજાર અને શેર બજાર છે. કોઇવાર એવો વખત પણ આવશે કે રૂ બજાર જે હાલ પહેલે નંબરે ગણાય છે તે ગૌણ, જ્યારે શેર બજાર પ્રધાન, બજાર ગણાશે. જેવી રીતે એક મુખ્ય શહેરમાં દરેક નાનાં મોટાં ગામનાં લોક એકઠાં થાય છે, તેવી રીતે શેર બજારમાં દરેક ક્લાસના વણજ વેપારીઓનો સંગમ થાય છે. શેર બજાર દરેકે દરેક વેપારને તથા ઉદ્યોગને ઉત્તેજન આપે છે. વ્યાજબી છે કે રોજગારોનો રોજગાર શેર બજારનો છે.

શેર બજારના ફાયદાઓ અનેક છે, પણ ગેરફાયદો તેનો એક છે; પણ તે એક ગેરફાયદો બધા ફાયદાઓને ટક્કર મારે તેવો મોટો છે અને તે એ કે શેર બજારમાં સટ્ટો વર્ષે વર્ષે વધતો જાય છે. આ સટ્ટાના પ્રતાપે ઘણાઓ ખુવાર થાય છે. આટલા માટે ઘણાઓ શેર બજારને જહાનમ સમાન ગણે છે. આ સટ્ટો માત્ર મુંબઇમાં ચાલે છે તેમ નથી પણ ન્યુયોર્ક વિગેરે શહેરોમાં પણ ધમધોકાર ચાલે છે. કહેવાય છે કે ન્યુયોર્કમાં રોજ પાંચ લાખ શેરોની ઉથલ પાથલ થાય છે. બીજા દેશોનાં શેર બજારો કેવાં છે તેનું અવલોકન આપણે એક ઉડતી નજરે કરી જઇએ.

પ્રકરણ ૩ જું.

દુનિયાનાં શેર બજારો.

:o:

લંડનનું શેર બજાર.

આ શેર બજાર ૧૭૨૬થી ૧૮૦૦ દરમીઆન ચાલેલા સટ્ટાના ઉન્માદને આભારી હોય એમ અટકળાયછે. તેની શરૂઆત કોઇક **પીલ**-હાઉસ હોટેલ જેવા કોઈ હાઉસમાં થયેલી કહેવાયછે. ૧૮૦૧ ની સાલમાં શેર બજારને માટે એક ખાસ મકાન બાંધવામાં આવ્યું હતું. આની થાપણ માટે શેરો કાઢવામાં આવ્યા હતા. પ્રથમ તો બજારમાં સ્થાનિક શેરોનું કામકાજ ચાલતું પણ નેપોલીઅન વાળી લડાઇઓનો અંત આવ્યા પછી પરદેશી શેરોનું કામકાજ પણ ચાલવા લાગ્યું. એ બજારમાં પણ શેર સટ્ટાના ઉન્માદ ઘણીવાર ચાલેછે. આ બજારના ૫૦૦૦ મેંબરો છે. આ બજારની ખાસ જાણવા લાયક વિલક્ષણતા એ છે કે ત્યાં દલાલો અને તારવનારાઓ (Jobbers) એવા બે ચોક્કસ અલગ વિભાગોમાં મેંબરો વ્હેંચાઇ ગયેલા હોયછે. દલાલોએ ઘરાક સિવાય પોતાની લે-વેચ કરવી નહિ એવો કાયદો છે. અને તારવણી કરનારાઓ માટે એવો નિયમ છે કે તેઓએ પોતાનોજ વેપાર કરવો. અમુક શેરોનું કામ માથે લીધુંહોય તે શેરોના ભાવ વારંવાર પાડવા ને તે ભાવે દલાલો સાથે સોદા કરવા, એટલે કે આપણી રીતે બોલીએ તો અઢી ફેરે સોદા કરવા. બજારની અંદરનો વહીવટ દર વર્ષે ચુંટાતા ૩૦ મેંબરોની એક કમિટી કરેછે. દલાલોના માણસો બે પ્રકારના હોયછે-અધિકારી અને અનધિકારી. અધિકારી માણસોને સોદા કરવાનો

હક્ક હોયછે. બહારના માણસોને અંદર આવવા દેવામાં આવતા નથી. દલાલોને અમુક કાગળ આપવામાં આવેછે અને જે ભાવોએ તેઓ સોદા કરે તે ભાવો તે કાગળપર લખી તેઓ પેટીમાં નાંખે છે ને તે ભાવો પાટીઆ ઉપર લખાય છે. જે દલાલોની ઑફીસમાં ટેપ-મશીનો હોય છે ત્યાં આ ભાવોના ફેરફાર વારંવાર યંત્રથી પહોંચાડવામાં આવે છે. આ બજારના જુદા જુદા વિભાગ હોય છે: (૧) અમેરીકન બજાર (૨) કોન્સલ બજાર (૩) રેલ્વે બજાર (૪) બીજા દેશોની કમ્પનીઓનું બજાર, ઇત્યાદિ. દરેક ઠેકાણે જૉબરો ઉભા રહે છે. રોકડાની પતાવટનું કામ તેજ દિવસે ખલાસ થાય છે. વાયદાની પતાવટ મહીનામાં બે વાર થાય છે અને તેના ત્રણ મુકકર દિવસો હોય છે. સટ્ટો કરનાર ઘરાક તેજી મન્દીનો વેપાર બદલાથી ચાલુ રાખી શકે છે. બજાર ૩ વાગતે બંધ થાય છે, છતાં ૪ વાગતાં સુધી સોદા થાય છે.

અમેરિકાનું શેર બજાર.

આ બજાર "વૉલ સ્ટ્રીટ" નામે ઓળખાય છે. અહીં દલાલો અને જોબરો વચ્ચે લંડન માફક અલગપણું નથી હોતું. એટલું જાણવા જેવું છે કે અંહિ યુનાઇટેડ સ્ટેટસના જુદા જુદા વિભાગોના પ્રતિનિધિઓજ દલાલો થઇ શકે છે. બજાર ૧૦ થી ૩ વાગતાં સુધી ખુલ્લું રહે છે. બજારમાં બહારના માણસોને અંદર આવવા દેવામાં આવતા નથી. સોદાગરોને ચોકકસ કરેલો એકરૂપી પોષાક ધારણ કરવો પડે છે. કામકાજ માત્ર રોકડાનું થાય છે, અને પતાવટ રોજે રોજની હોય છે, છતાં સટ્ટો ધમધોકાર ચાલે છે. સટ્ટો કરનાર ઘરાકોને નાણાંની સગવડ દલાલો અમુક વ્યાજે કરી આપે છે અને શેરો તેમના હીસાબે પોતાની પાસે રાખે છે. આથી દશ પન્દર ટકાનું તારણ (margin) રાખી દલાલો ઘરાકોને તારણ પદ્ધતિથી સટ્ટો કરવા દેય છે. અહિં માત્ર સ્થાનિક શેરોનું કામકાજ થાય છે.

પારીસનું શેર બજાર.

યુરોપના બધા 'બોર્સ' (Bourse)માં પારિસનું 'બોર્સ' અગ્રગણ્ય છે. અત્રે ઇટાલી, અમેરિકા, ઇંગ્લંડ, જરમની વિગેરે પરદેશીય શેરોનું તેમજ સ્થાનિક શેરોનું કામકાજ થાય છે. અહિંના શેર દલાલોને રાજ્ય તરફથી 'લાઇસેન્સ' મળેલાં હોય છે અને તેઓની સંખ્યા ૭૦ ની છે. આ દલાલો સરકારી અમલદારો ગણાય છે. આ સિવાય જેઓને બહારના દલાલ તરીકે દાખલ થવું હોય તેઓ થઇ શકે છે. અત્રે રોકડાનું તેમજ વાયદાનું બન્ને કામકાજ થાય છે.

કલકત્તાનું શેર બજાર.

આ બજારમાં માત્ર રોકડાનુંજ કામકાજ થાય છે. અત્રે દલાલી માત્ર એક ટકો લેવાનો રીવાજ છે એટલે કે એક શેરનો ભાવ જો રૂ ૯૫૦ હોય તો તે શેરની લેતી યા વેચતી વખતે દલાલી રૂ. ૯॥ થાય છે.

અમદાવાદનું શેર બજાર.

અત્રે બે બજારો છે, એક જુનું અને એક નવું. અત્રે વાયદાનું કામકાજ ચાલે છે અને ભાવોમાં રોજ ૨૫-૫૦ રૂપીઆની ઉથલપાથલ થઇ શકે છે. ત્યાંની પતાવટ મુંબઇના શેર બજાર માફક થાય છે, તેમજ ત્યાં મુંબઇના શેર બજારના ભાવની વધઘટની અસર થાય છે. જુના બજારમાં દલાલોની સંખ્યા ૪૦૦ ની છે અને નવામાં ૩૦૦ ની છે. જુના બજારના કાર્ડની કીંમત રૂ. ૮૧૦૦ છે, અને નવા બજારના કાર્ડની રૂ. ૭૫૦૩ છે. બન્ને બજારોમાં રૂ. ૫૦૦૦ ની ડીપોઝીટ આપવી પડે છે.

સુરતમાં હાલ એક શેર બજાર રોકડાના કામકાજ માટે નીકળ્યું છે, જેના કાર્ડની કીમત રૂ. ૧૫૦ છે. મદ્રાસમાં પણ એક શેર બજાર ત્રણ માસપર ખોલવામાં આવ્યું હોય, એમ જણાય છે, જેના કાર્ડની કીમત રૂ ૧૦૦૦ નીર ાખવામાં આવી છે. કરાંચીમાં એક શેર બજાર ખોલવાની જરૂર છે.

મુંબઇનું શેર બજાર.

અત્રે બે બજારો છે, એક જુનું અને એક નવું. જુના બજારમાં પહેલાં તો માત્ર દેશી લોકોજ દલાલ થઈ શકતા, હવે હરકોઇ થઇ શકે છે. દલાલોની સંખ્યા હાલ ૪૫૦ ની છે. કોઇ દલાલ પોતાની હયાતિમાં કાર્ડ વેચી શકે નહિ. આગળ આ કાર્ડની કીંમત રૂ. ૫ હજાર હતી તેની કીંમત હાલ રૂ. ૪૦ હજારને આશરે ગણાય. જુના શેર બજારમાં બહારના માણસોને અંદર આવવા દેવાની છુટ નથી, જ્યારે નવા બજારમાં છુટ છે. આ નવું બજાર ૧૯૦૮ માં એક જોઇંટ સ્ટૉક એક્સ્ચેંજ તરીકે ઉભું થયેલું છે. તેની થાપણ રૂ. ૨૫ લાખની, ને શેર રૂ. ૨૦૦૦ નો છે. કાર્ડની કીંમત પહેલાં રૂ. ૧૫૦૦ હતી, તે પછી રૂ. ૨૫૦૦, તે પછી રૂ. ૫૦૦૦ થઇ ને હાલ રૂ. ૧૦૦૦૦ થઇ છે. બન્ને બજારોમાં દરેક દલાલને રૂ. ૨૦૦૦૦ ની ડીપોઝિટ બોર્ડને આપવી પડેછે. નવું બજાર નીકળવાથી વેપાર વધ્યો છે અને દલાલોની દલાલી બમણી વધી હોય તો નવાઈ નહિ. જેમ દલાલોની સંખ્યા વધે તેમ વેપારમાં પણ વધારો થાય, એમ કહી શકાય.

પ્રકરણ ૪ થું.

——:o:——

શેર એટલે શું.

શેર એટલે શું તે જાણવાને માટે કમ્પની એટ શું તે પણ જાણવું પડેછે. આ બેમાંથી પહેલું શું જાણવું તે એક સવાલ થઇ પડેછે, અને પહેલાં, ઇંડામાંથી મરઘી આવી કે મરઘીમાંથી ઇંડુ આવ્યું તેના જેવો આ સવાલ થઈ પડેછે. આ ઉપરથી જણાશે કે શેર વિના કમ્પની નહિ અને કમ્પની વિના શેર નહિ.

કોઈ મોટો ઉદ્યમ ખેડવો હોય તો એક માણસથી ન બને. આથી બે પાંચ મોટા વેપારી ભેગા મળીને સાહસ ઉઠાવે તેને ભાગીઆ મંડળ યાને પંત્યાળુ (Syndicate) કહેછે. જો ઉદ્યમ ચલાવતાં મોટી ખોટ આવે તો દરેક ભાગિયાએ ઘરમાંથી પણ ભરપાઈ કરવી પડેછે, અને આ ખોટનો ધંધો થઈ પડતો હોવાથી લીમીટેડ કંપનીની ઉત્પત્તિ થઈ. આમાં ભાગીદાર અનેક હોય છે અને જો ખોટ આવે તો દરેકને આવતો ખોટનો ભાગ માત્ર મર્યાદિત (limited) હોય છે, જ્યારે નફાનો ભાગ અમર્યાદિત હોય છે. જો શેર રૂ. ૧૦૦ નો હોય અને કંપનીને શેર દીઠ રૂ. ૫૦૦ ની ખોટ આવે તો ભાગીદારના ભરેલા શેર દીઠ રૂ. ૧૦૦ જાય, પણ તે ઉપરાંત નુકસાન આપવાને તે બંધાયલો નથી. જો કંપનીને શેર દીઠ રૂ. ૫૦૦ નો નફો થાય તો ભાગીદારને બધો નફો ફાળે પડતો આવે, એટલે કે રૂ. ૫૦૦ નફાની વ્હેંચણીના મળે. **ખોટ મર્યાદિત હોવાથી અને નફો અમર્યાદિત** હોવાથી ધન રોકનારને શેરોમાં નાણું રોકવું અતિ ઓછા જોખમનુ થઈ પડે છે.

પંત્યાળામાં ભાગિયાને વહિવટ ચલાવવાનો હકક હોય છે, જ્યારે લીમીટેડ કમ્પનીમાં હોતો નથી અને તેમાં માત્ર એજન્ટોજ કારોબાર ચલાવે છે. ભાગીદારોને માત્ર અમુક વ્હેંચણી મળે છે. કમ્પનીના વહીવટમાં તેમનાથી માથું મારી ન શકાય, જો કે કાયદેસર તો તેઓ કમ્પનીના માલીક છે. આંવી લીમીટેડ કમ્પનીઓ એલાર્ડ રોડપર સરકારી રજીસ્ટર ઑફીસમાં રજીસ્ટર કરાવવી પડે છે અને તમામ હીસાબની વિગત દરવર્ષે તે ઑફીસમાં મોકલવી પડે છે. કોઇપણ કમ્પનીને લગતું કામ જાણવું હોય તો તેને માટે રજીસ્ટર ઑફીસમાં એક રૂપીઓ ફી આપતાં ઘણી વિગત મળી શકે છે.

કમ્પનીની સફળતાનો આધાર એજન્ટોની પ્રવિણતા અને પ્રમાણિકતા ઉપર રહે છે. લીમીટેડ કમ્પનીઓ હિંદમાં જેટલી નીકળે તેટલી ઓછી, કેમ કે હજુ બહુ બહોળું ક્ષેત્ર બીન ખેડેલું પડી રહેલું છે—પડી રહ્યું છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

—:o:—

સરકારી જામીનગીરીઓ.

શેરને લગતી વિશેષ ચર્ચા કરતાં પહેલાં આપણે સરકારી તેમજ મ્યુનીસીપાલીટી જેવી પ્રજાકીય સંસ્થાઓની લોનો વિગેરેનો જરા વિચાર કરીએ, કારણકે આવી લોનો તથા બોંડોની લે–વેચ શેર બજારમાં થાય છે. આ લોનો સરકારનું તેમજ બીજી સંસ્થાઓનું દેવું ગણાય છે અને આ દેવું ઉભું કરવાની પદ્ધતિ આધુનિક જમાનાની છે.

પ્રાચીન સમયમાં હાલની જેમ નહિ, પણ ઉલટું ખજાના જમા કરવામાં અને ભંડાર ભેગા કરવામાં આવતા. ઘણા ધનવાનોના જાણવામાં હશે કે **અલ્લાઉદ્દીન ખિલજી** જ્યારે ગુજરી ગયો ત્યારે તેનો લખલૂટ ખજાનો તેના મહેલથી તે કબ્રસ્તાન સુધી માર્ગમાં બન્ને બાજુએ પાથરવામાં આવ્યો હતો અને તેના શબને ખાલી હાથે દફનાવવા લેઇ જવામાં આવ્યું હતું. અસલના વખતમાં રાજ્યો દોલત એકઠી કરી જમા કરી રાખતા, જ્યારે હાલનાં લગભગ સર્વ મહારાજ્યો પ્રજાનાં મહા દેવાદાર બનતાં જાય છે. સરકાર તેમજ મ્યુનીસીપાલીટી જેવી સંસ્થાઓ પ્રજા પાસેથી અમુક વ્યાજે મુદતની લોનો લેતી જાય છે, અને જ્યારે એકાદ લોનની મુદત પાકે છે ત્યારે કાં તો તે મુદત લબાવે છે અને જો વળત કરેછે તો તેની જગ્યાએ બીજી લોન ઉભી થાય છે. આ બધું દેવું વર્ષે વર્ષે વધતું જાય છે તેમ તેમ ભવિષ્યની પ્રજા ઉપર બોજો વધતો જાય છે. આમ થવું વાજબી છે કે નહિ તેનો ઉત્તર ભવિષ્યની પ્રજાજ આપશે.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

———:o:———

લીમીટેડ કમ્પનીઓ.

કમ્પનીઓ બે પ્રકારની હોય. છે, એક તો ખાનગી મર્યાદિત કંપનીઓ (Private Limted Companies). આ કમ્પનીઓમાં, ૧૯૧૩ ના ઇંડિયન કમ્પનીઝ ઍક્ટપ્રમાણે મેમ્બરોની સંખ્યા ૫૦ સુધીની હોય છે. આ કંપનીઓથી જાહેરમાં શેર કે ડીબેન્ચર બ્હાર મૂકાય નહી.

તેનો હીસાબ રજીસ્ટર કમ્પનીમાં મોકલવો પડતો નથી, એટલું ખરૂં કે આવી કમ્પનીઓનો હીસાબ તપાસનાર, ડાયરેક્ટર કે એજંટ ન હોઈ શકે પણ અન્ય ગમે તે ચાલે. આવી કમ્પનીઓ પોતાના હીસાબ જાહેરમાં લાવવાને બંધાયલી નથી હોતી માટે ઘરકુટુંબી વેપારો જો આવી કમ્પનીઓમાં પરિણત થાય તો ખોટની મર્યાદા બંધાયલી હોવાથી કુટુમ્બોને આંચકો ન આવે. બીજા પ્રકારની કમ્પનીઓ જાહેર મર્યાદિત કમ્પનીઓ છે. આવી કમ્પનીઓ મદેહ નજર બહાર પાડે છે અને પ્રજાને શેર લેવાનું સૂચવે છે.

પ્રકરણ ૭ મું.

—:o:—

મદેહનજરો.

દરેક મદેહનજર યાને વિજ્ઞાનપત્ર (Prospectus) વાંચતી વેળાએ તેમાં લખ્યું હોય તે બધું માની ન લેવું તેમ હાર્ટલી વિધર્સ કહે છે, વખત છે ને તે આપણો પૈસો આંચકી લેવાની યોજના હોય. જો તે બદદાનતથી લખાયેલાં હોય તો બાળી ભસ્મ કરવાથી જનસમાજની સેવા થઇ એમ તે લેખક માને છે. કમ્પની રજીસ્ટર થઇ છે કે નહિ તે પ્રથમ જોવું. ઓર્ડીનરી થાપણ ડીબેંચર થાપણ કરતાં વધારે અને કુલ થાપણના ત્રીજા ભાગ કરતાં વધારે હોવી જોઇએ. ડીબેંચરમાં નાણું રોકનારે ટ્રસ્ટ ડીડ વિષે બધી તપાસ કરવી. બીજું, ડાયરેક્ટરો હોદ્દાવાળા કરતાં હોશીઆરીવાળા વધારે હોવા જોઇએ. એજંટો પોતાની લાઇનના તદ્દન અનુભવી હોવા જોઇએ. મોજશોખની ચીજો કરતાં જરૂરી

આતની ચીજો બનાવનારી કંપનીની શુભાશા વધારે હોય છે. વિજ્ઞાનપત્રનું લખાણ દ્વિઅર્થી નહોય તે તપાસવું. કંપનીના શેર મર્યાદિત છે કે નહિ તે પણ જોવું. આ સિવાય કંપનીના **મેમોરેંડમ ઓફ એસોસીએશન** હોય છે, તે કંપનીનું **ચારટર** યાને ખતપત્ર કહેવાય છે. તેમાં કંપનીના કામકાજના ઉદ્દેશો શું છે ને વહીવટ કેમ ચલાવવામાં આવનાર છે, વિગેરેની શરતો લખાયેલી હોય છે. આ સર્વ માહીતી દરેક નાણાં રોકનારે મેળવવી આવશ્યક છે. આ સિવાય **આર્ટિકલ્સ ઓફ એસોસીએશન** હોય છે, જેમાં કંપનીના બીજા ગૌણ કાયદાઓ હોય છે. ડાયરેક્ટરો અને એજટોના તેમજ ભાગીદારોના કેટલા ને કેવા હક્ક છે તે આમાં આવી જાય છે. શેરો માટે પહેલાં અરજી કરવી પડે છે અને ડીપોઝિટના અમૂક રૂપીઆ મોકલવા પડે છે. શેર મળ્યા પછી એલોટમેંટના રૂપીઆ ભરવા પડે છે અને પછી એક, બે યા ત્રણ કોલના રૂપીઆ ભરવા પડે છે ને હફ્તે હફ્તે શેરની આખી રકમ કંપનીમાં ભરાઇ જાય છે.

પ્રકરણ ૮ મું.

——:o:——

શેર ટ્રાન્સ્ફરો.

શેરો જ્યારે વેચી નાખવા હોય અગર કંપનીમાંથી ન મળે અને ખરીદવા હોય ત્યારે બજારમાં તેનું કામકાજ થાય છે. શેર એકના નામ પરથી બીજાના નામપર ચડાવવાને ટ્રાન્સ્ફર ડીડની જરૂર પડે છે, અને તેમાં વેચનારને તેમજ લેનારને સહીઓ કરવી પડે છે. શેરના ચાલુ ભાવ પ્રમાણે સેંકડે આઠ આના લેખે ટ્રાન્સ્ફર ઉપર

સરકારી સ્ટેંપ લગાડવા પડે છે. કેટલાક લોકો શેર લે છે પણ નામે ચડાવતા નથી અને વેચનારની સહીવાળા શેરો ટ્રાન્સફર સાથે રાખી મૂકે છે અને તેવા બ્લૅંક ટ્રાન્સફર સાથના શેરો વેચવાનો તેમને હકક હોય છે. આવા બ્લેંક શેરો ચોરાઈ જાય તો જેના હાથમાં જાય તે તે વેચી શકે છે. આ ઉપરાંત બીજો ગેરફાયદો એ છે કે તે શેરોની વ્હેંચણી શેર ધરાવનારને ન મળતાં જેના નામ ઉપર શેર હોય તેનેજ મળે છે. આથી તે વ્હેંચણી પાછી મેળવવી બહુ મુસ્કેલ થઈ પડે છે. ઘણાઓ આવા બ્લેંક શેરો બેંકમાં મુકે છે તેથી ચોરાઈ જવાની ધાસ્તી નથી રહેતી તેમજ બેંકો કમ્પની તરફથી વ્હેંચણી મેળવી આપે છે. સટોડીઆઓ પોતાને નામે ચડાવ્યા વગર શેરો બેંકમાં રાખેછે, જેથી પોતાની ચળવળ શું છે તે બીજા કોઇને ખબર પડતી નથી.

પ્રકરણ ૯ મું.

——:o:——

સ્ટૅાક અને શેર.

(૧) સ્ટૅાક અને શેર વચ્ચે તફાવત એ હોયછે કે શેરની નામની કીંમત અગર એનું મુલ્ય (face value) અમુક (એટલે સો કે અઢીસો રૂપીઆ કે એમ) હોયછે, જ્યારે સ્ટૅાક ગમે તેટલા રૂપીઆનો હોયછે. આથી શેરના ટુકડા યા ભાગલા નથી થતા, જ્યારે સ્ટૅાકના ગમે તેટલા ભાગલા થઇ શકેછે. સ્ટૅાકની બાબતમાં કમ્પનીમાં પોતાને નામે રજીસ્ટર કરાવનારનેજ માલીકી મળેછે, અને શેરની બાબતમાં

માત્ર વેચનારની સહીવાળું ટ્રાન્સફર હોય તો તેથી માલીકી મળી જાયછે. અલબત્ત, આ શેરો જો લેનાર માણસ કંપનીમાં પોતાને નામે રજીસ્ટર કરાવે તો માલીકીની સલામતી સચવાયછે.

(૨) શેરોને " ચલણ જામીનગીરીઓ " (bearer securities) ગણી શકાય, જ્યારે સ્ટોકને તેમ ગણી શકાય નહિ.

(૩) શેરનાં નાણાં કમ્પનીમાં હફ્તે હફ્તે ભરી શકાયછે, જ્યારે સ્ટોકનાં નાણાં પહેલેથીજ એકીસાથે ભરાય છે.

(૪) શેરોને સંખ્યા હોયછે, જ્યારે સ્ટોકને નથી હોતી. કોઇપણ કમ્પની પોતાના શેર ખરીદી શકે નહિ.

કમ્પનીની થાપણ.

કમ્પનીની થાપણને ચાર વિશેષણ લગાડવામાં આવેછે. (૧) સત્તાવાર (authorised) થાપણ, (૨) બહાર પાડેલી, બહાર કહાડેલી યાને જાહેર મુકેલી (Issued) થાપણ, (૩) ભરાયલી યાને લોકોએ ઉપાડેલી (Subscribed) થાપણ અને (૪) વસુલ યા પગાર થયેલી યાને ભરપાઇ થએલી (Paid-up) થાપણ. પાંચમું વિશેષણ કોલથી માંગેલી (called-up) થાપણ હોય છે. જો કોઇ ભાગીદારના કોલ ભરાયા ન હોય તો સરવાયામાં (calls in arrear) એટલા ઓછા ભરાયા એમ લખાયછે. કંપનીને કુલ્લે મળેલી થાપણ તે વસુલ થએલી (Paid-up) થાપણ કહેવાય છે. થાપણ તે કંપનીનું ભાગીદારો તરફનું દેવું છે.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

---:o:---

શેરના પ્રકાર.

ઘણું ખરું એક કમ્પનીની થાપણ ઓર્ડીનરી શેરોમાંજ વ્હેંચાયલી હોયછે, પણ કેટલીએક કમ્પનીઓ બીજા પ્રકારના શેરો કાઢેછે. શેરના ત્રણ પ્રકાર છે.

(૧) **પ્રેફરન્સ શેરો**—જ્યારે કમ્પનીને નફો થાય અને વ્હેંચણી અપાય ત્યારે ઑર્ડિનરી વાળા કે ડીફર્ડ વાળાને વ્હેંચણી આપવા પહેલાં આ પ્રેફરન્સ શેરોને વ્હેંચણીની પસંદગી (Preference) અપાય છે, એટલે કે પહેલાં આ શેરોને અમુક ઠરાવેલા ટકાની વ્હેંચણી અપાય અને પછી વધેલો નફો બીજી જાતના શેરોને અપાય છે. પ્રેફરન્સ શેરો બે જાતના છે—એક તો "સાદા" જેને જે વર્ષે નફો થાય તે વર્ષ મળે, બાકી ન પણ મળે; અને બીજા "ક્યુમીલેટીવ" યાને "વર્ધમાન" શેરો, જેને દરેક વર્ષનું અમુક ટકાનું વ્યાજ મળવુંજ જોઇએ. જો કમ્પનીને કેટલાંક વર્ષ પુરતો નફો ન થાય તો આ શેરોનું વ્યાજ તેટલા વર્ષનું "વર્ધન" પામે છે અને જે વર્ષે પુરતો નફો થાય તે વર્ષે ચડેલું વ્યાજ મળે છે. (દાખલા તરીકે જુઓ-વિષ્ણુ કોટન મીલ્સ). કેટલાક એવા પણ પ્રેફરન્સ શેરો હોય છે કે અમુક વ્યાજ મળ્યા પછી જો ગંજાવર નફો હોય તો ફરીથી ઓરડીનરી વાળાને અપાયા પછી અમુક ટકા વ્હેચણી મળે છે. પ્રેફરન્સ શેરોને વ્હેંચણી ઉપર પસંદગી મળે છ પણ, ઘણીવાર, થાપણ જ્યારે વળત થાય ત્યારે થાપણ ઉપર પણ પસન્દગીનો હક્ક મળેછે. આવી બાબતમાં કમ્પનીના સર્વ લેણદારોને તેમજ ડીબેન્ચરવાળાઓને

પુરેપુરૂં લેણું પત્યા પછી, વધે તેમાંથી પહેલાં પ્રેફરન્સ વાળાઓને પુરેપુરી થાપણ મળેછે અને પછી જો વધે તોજ ઓરડીનરીવાળાઓને પુરૂં યા ફાળે પડતું મળેછે, ને જો ઓરડીનરીવાળાઓને પુરેપુરૂં મળે તોજ પછી ડીફર્ડવાળાને પણ મળે છે. પ્રેફરન્સવાળાને પૂરી થાપણ મળેછે, પણ કુલ થાપણ વધારે હોય તો તેનો લાભ તો માત્ર ઓરડીનરીવાળા અને ડીફર્ડવાળાને મળેછે. પ્રેફરન્સ શેરોની થાપણ અને વ્યાજ સલામત અને ચોક્કસ હોવાથી ઘણા રોકનારા આ શેરો ઉલટથી ખરીદ કરેછે.

પ્રેફરન્સ શેરોની સ્થિતિ ઘણું ખરૂં ડીબેન્ચરના જેવી રહેછે, કારણ કે કમ્પનીની કીંમત જો દશગણી થાય છે તો ઓરડીનરી શેરોની કીંમત પણ દશગણી થઇ જાયછે છતાં પ્રેફરન્સ શેરોની કીંમત તેટલીજ રહેછે.

(૨) ઓર્ડીનરી શેરો—આ શેરોની વ્હેંચણીને મર્યાદા હોતી નથી. પ્રથમ પ્રેફરન્સવાળા શેરો જો હોય તો તેમને અપાયા પછીજ, વધે તે બધી વ્હેંચણી ઓરડીનરીવાળાઓને મળે છે, સિવાય કે જો ડીફર્ડ શેરો હોય તો ઓરડીનરીવાળાઓને અમુક ટકા મળે છે.

(૩) ડીફર્ડ શેરો—આ શેરોને, ઉપલા બે પ્રકારના શેરોને મળ્યા પછીજ વધે તેટલી વ્હેંચણી હક્ક પ્રમાણે મળે છે. ડીફર્ડ શેરોની સંખ્યા ઓરડીનરીના કરતાં ઘણીજ નાની હોવાથી વ્હેંચણીનો ફાળો ડીફર્ડવાળાઓને અતિશય મોટો મળે છે, ને નથી મળતો તો ઘણાએ વર્ષ સુધી બીલકુલ નથી મળતો. (દાખલા તરીકે જુઓ કરની ડીફર્ડ અને તાતા ડીફર્ડ). થાપણ ઉપરનો હક્ક પણ ડીફર્ડવાળાઓને રહી રહીને મળે છે. ડીફર્ડ એટલે વિલંબી શેરો.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

---:o:---

ડીબેન્ચરો.

ડીબેન્ચરો કંઇ શેરો ન કહેવાય, કારણ કે તે તો દસ્તાવેજો છે. તે દસ્તાવેજોની અંદર કમ્પનીએ ઉછીનાં લીધેલાં નાણાંને લગતી વિગતો હોય છે, જેવી કે વ્યાજની તેમજ થાપણના વળત વિષેની શરતો. શેર ધરાવનારાઓ કમ્પનીના ભાગીદારો યાને માલીક છે, જ્યારે ડીબેન્ચર ધરાવનારાઓ કમ્પનીના લેણદારો છે, તે ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. કમ્પનીને નફો થાય કે નુકસાન થાય છતાં ડીબેન્ચરવાળા લેણદારોને ઠરાવેલું વ્યાજ આપવુંજ જોઇએ, નહિ તો તેઓ કમ્પની સામે પગલાં ભરી શકે તેમજ કમ્પનીની મિલ્કત વિગેરે વેચાવી શકે. કમ્પની કેટલી રકમના ડીબેન્ચરો કહાડવાની સત્તા ધરાવે છે તે મેમોરેંડમમાં જણાવેલું હોય છે. જેટલી ડીબેન્ચરની રકમ તેટલું કમ્પનીનું કરજ–દેવું–સમજવું. ડીબેન્ચરો પાંચ પ્રકારના હોય છે.

(૧) મુદતના—(Redeemable) ડીબેન્ચરો ઉપર લીધેલી ઉછીની રકમ, અમુક દશ પંદર વર્ષે મુદત પાકે તે વર્ષે આખી અગર તે પહેલાંના વર્ષો દરમીઆન હફતે હફતે લેણદારોને એટલે ડીબેન્ચર ધરાવનારાઓને ભરપાઈ કરવી પડે.

(૨) બીન મુદતના—ડીબેન્ચરો ઉપર દર વર્ષે ઠરાવેલું વ્યાજ આપવામાં આવે પણ થાપણ ક્યારે પાછી આપવામાં આવે તેની મુદત નહોય.

(૩) સાદા અને કાચા—ડીબેન્ચરોને કમ્પનીની મિલ્કત ઉપર હક્ક નથી હોતો તેમજ તે ગીરો વગરના હોયછે.

(૪) ધરેણીયા—(Mortgaged**)** ડીબેન્ચરોને કમ્પનીના લેણા ઉપર ચોકકસ કે ઉડત હકક (charge) હોયછે. પહેલી બાબતમાં કમ્પનીની મીલ્કત ઉપર ચોકકસ હકક હોયછે. આ મીલ્કતને કમ્પની ડીબેન્ચર ધરાવનારાઓના ટ્રસ્ટીને ત્યાં ગીરો મુકેછે ને બન્ને વચ્ચે કાયદાસર ગીરોખત લખાયછે. જ્યારે,–બીજી બાબતમાં **(૫) ઉડત—(**floating) ડીબેન્ચર ધરાવનારને ફડચાની વખતે કમ્પનીના સાધારણ લેણદારોના કરતાં કમ્પનીના લેણા ઉપર પહેલો હકક હોયછે.

ઘણીવાર એવું બનેછે કે જે કમ્પનીએ ડીબેન્ચરો કાઢ્યા હોયછે તે કમ્પનીને થાપણ વધવાથી વધારે નફો થાયછે જેથી શેર ધરાવનારાઓને વધારે વ્હેંચણી મળવાનો સંભવ રહેછે. કલકત્તાની બધી શણની મીલ–કમ્પનીઓ લગભગ ઓરડીનરી થાપણ જેટલીજ ડીબેન્ચર થાપણ ધરાવેછે, તેથી તેમને ગંજાવર નફો થાયછે. ડીબેન્ચરો ઉપર તો અમુક વ્યાજ આપવું પડે છે, જ્યારે તેને લીધે વધેલો નફો બધો ઓરડીનરીવાળાઓને મળેછે. જેમ ભાગીદારોને પૈસે એજંટોને લાભ તેમ ડીબેન્ચરોના પૈસે શેરોને લાભ છતાં એટલું તો ખરૂં કે ડીબેન્ચર થાપણ તે કમ્પનીનું કરજ જ છે. કમ્પનીના કાયદા પ્રમાણે શેરો કદિ વટાવથી—કપાતથી (at discount) કહાડી ન શકાય, પણ ફાયદે (at premium) કહાડી શકાય, જ્યારે ડીબેન્ચરો વટાવે પણ કહાડી શકાય. શેરો કેટલીકવાર 'અંડરરાઇટ' થાય છે ને ઘણીવાર ખપાવનારને–ભરાવનારને કમીશન મળે છે. આમ કરવું તે વટાવ નહિ તો બીજું શું? કમ્પનીઓ ડીબેન્ચર થાપણનો છુટકારો વીમાની પોલીસીથી અગર ડુબત ફંડમાંથી કરે છે.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

—:o:—

કમ્પનીનાં સરવાયાં.

દરેક ધન રોકનારે કમ્પનીનાં સરવાયાં માત્ર વાંચવા કરતાં સમજવાં આવશ્યક છે. કેટલાક તો માત્ર એટલુંજ જુએ છે કે જમે ઉધારના ટાંટીઆ બરાબર પાઈએ પાઈ મળ્યા છે કે નહિ. જો તે પ્રમાણે મળતું હોય તો એમજ સમજી લેય છે કે સરવાયું સાચું છે. તે સિવાય અનામત ભંડોળ કેટલું છે તે જુએ છે. પણ આટલું જોવું તે ન જોવા જેવું છે. કમ્પનીની ખરી આર્થિક સ્થિતિ શું છે તે તો સરવાયા ઉપરથીજ સમજાય છે.

કોઈ પણ કમ્પનીના સરવાયાનું સાધારણ ખોખું નીચે પ્રમાણે હોય છે.

થાપણ તથા દેવું.		મિલકત તથા લ્હેણું.	
		(G) લગડ ખર્ચ સ્થાવર તથા જંગમ મીલકત.	રૂ. ૯૯,૮૧,૭૩૬
(A) થાપણ...	રૂ. ૯૬,૮૭,૫૦૦	(H) સામગ્રી ખાતુ	રૂ. ૮,૯૭,૭૮૫
(B) ભંડોળ...	રૂ. ૧,૧૭,૨૦,૩૦૨	(I) વેપારી માલનુ ખાતુ.	રૂ. ૧,૮૧,૩૭,૧૮૪
(C) ડીબેન્ચર.	રૂ.	(J) કમ્પનીનું લ્હેણું...	રૂ. ૩૬,૧૩,૧૦૪
(D) દેવું તથા જવાબદારી	રૂ. ૮૨,૪૭,૫૬૬	(K) અગાઉથી વીમાના આપેલા...	રૂ. ૩૮,૦૨૫
(E) નફો નુકસાન ખાતું.	રૂ. ૪૮,૩૪,૪૩૫	(L) અવેજ ...	રૂ. ૧૭,૮૧,૩૪૪
		(M) રોકડ સીલક ...	રૂ. ૪૦૬૫૦
	રૂ. ૩,૪૪,૮૯,૮૦૩		રૂ. ૩,૪૪,૮૯,૮૦૩

જમે પાસું.

હવે ઉપલું સરવાયું પ્રથમ વાંચનારને એવુંજ સુઝે કે જમે બાજુની પાંચે રકમ કમ્પનીનું દેવું છે, પણ બરાબર તપાસીશું તો જણાશે કે માત્ર એકજ રકમ (D) રૂ. ૮૨,૪૭,૫૬૬ ખરેખર બહારનું દેવું છે, ને એ રકમ તો રૂ. ૩,૪૪,૮૯, ૮૦૩ ની જુમલે રકમનો બહુજ નાનો ભાગ છે. ઉપલા સરવાયાનું આપણે **ભાગીદારના દૃષ્ટિબિન્દુથી** નીચે પ્રમાણે અવલોકન કરશું.

(**A**) **થાપણ**—જમે બાજુ મુકાતી આ રકમ જેને થાપણ (capital) કહે છે તે કમ્પનીનું દેવું છે પણ તે દેવું શેર ધરાવનારાઓને દેવાનું છે, એટલે કે ભાગીદારોનું લ્હેણું છે, અર્થાત્ તે રકમ કમ્પનીનીજ છે જેથી તે ખરી રીતે દેવું ન ગણાય.

(**B**) **ભંડોળ** ઘણી જાતના હોય છે, તે સર્વનો આ રકમમાં સમાવેશ થઇ જાય છે. તેની કેટલીક આ પ્રમાણે જાત હોય છે: (૧) અનામત (Reserve), (૨) વ્હેંચણીની સમાનતાનું (Eq ualisation of dividend), (૩) ઘસારા (Depreciation), (૪) જીર્ણોદ્ધાર અને નવીકરણ (Repairs & Renewals), (૫) ભાવિ ચિન્તન (provident) ભંડોળ, (૬) કામદાર સુખશાન્તિ (Employee's welfare) ભંડોળ-(૭) આવકવેરો ને અધિક-ઉપજ-કર, (૮) તજવીજ ભંડોળ, ઇત્યાદિ.

આ બધાં જુદાં જુદાં કાઢેલાં ભંડોળ તે જુદાં જુદાં ચોક્કસ અર્થેજ વાપરવાં એમ કંઇ બંધન નથી, તેથી તે બધાં ભંડોળ કમ્પનીનું દેવું છે, પણ કોને? માત્ર ભાગીદારોને. એ બધાં ભંડોળ આગલાં વર્ષોનાં નફામાંથી અલગ ઉભાં કીધેલાં હોય છે. અનામત ભંડોળ કમ્પનીના કામનો વિસ્તાર વધારવામાં અગર આફત સમયે

કામે લગાડવામાં અગર કમ્પનીના વહિવટમાં કારોબારી થાપણ (working capital) તરીકે ઉપયોગ કરવામાં વાપરી શકાય છે. ભંડોળ ભાગીદારોનું લ્હેણું હોવાથી તે કમ્પનીનું બહારનું દેવું ન ગણાય.

(C) **ડીબેન્ચર**—તે દેવું છે તેમજ થાપણ પણ છે.

(D) **દેવું તથા જવાબદારી**—જે કમ્પનીનું ખરેખરૂં દેવું હોય તો તે આ રકમમાં આવી જાય છે. ધંધાને અર્થે કમ્પનીએ લીધેલું ઉછીકું નાણું (Loans) કે જેને માટે માલની જામીનગીરી આપી હોય વા ન આપી હોય તે, બેંકોમાંથી ટુંકી મુદતની ઉપાડેલી રકમો, થયેલા ખર્ચની બાકી દેવી રકમ, માલ ખરીદ્યાની બાકી દેવી રકમ, ઇત્યાદિ આ D રકમમાં આવી જાય છે. આમાં નહિ ઉપાડેલી વ્હેંચણી કે પગારની તેમજ ચડેલાં વ્યાજની રકમનો પણ સમાવેશ કરવો. આ (D) રકમ, કમ્પનીનું ખરેખરૂં દેવું છે, કારણકે તે બહારનું દેવું છે. જેમ આ (D) રકમ નાની તેમ કમ્પનીની સ્થિતિ પાકી સમજવી.

(E) **નફો નુકસાન ખાતું**.—કમ્પનીને ચાલુ વર્ષમાં જો નફો થયો હોય તો તે જમે બાજુ મુકાયછે અને નુકસાન થયું હોય તો તે ઉધાર બાજુએ લ્હેણા પેટે મુકાયછે. નફો થાય તો તે ભાગીદારોને દેવાનો અને નુકસાન થાય તો તે ભાગીદારો પાસેથી લેવાનું—આવી મતલબથી લખાયછે. ઉપલાં સરવાયામાં કમ્પનીને રૂ. ૪૮,૩૪,૪૩૫ નો નફો થયો છે, માટે જમે બાજુ છે. કમ્પનીને નુકસાન થયું હોય તો તે ઉધાર બાજુએ આવે તેથી એમ ન સમજી લેવું કે તે કમ્પનીનું બહારનું લ્હેણું છે, પણ ઉલટું ભાગિદારોનું તે દેવું છે. તેથી તે કમ્પનીનું ખોટું લ્હેણું છે. નફો થાય તો તે એક જાતનું ભંડોળ સમજવું અને નુકસાન થાય તો થયેલું ભંડોળ એટલું ઓછું થયું સમજવું.

ઉપર પ્રમાણે **જમે પાસું** તપાસવામાં ને ઉકેલવામાં કંઇ મુશ્કેલી પડતી નથી. આમાં આપેલી બધી રકમો, A, B, C, D, E, વિગેરે ચોકકસ હોયછે ને તેમાં એક પાઇનો પણ ફેરફાર થઇ શકતો નથી. **પરંતુ ઉધાર પાસું** ઉકેલવું ઘણું કઠીન છે. ઉધાર પાસાની ઘણી રકમો ચોકકસ નથી હોતી, ને તેમાં પાઇનો તો શું પણ લાખો રૂપીઆનો ફેરફાર થઇ શકે, અર્થાત્ લ્હેણું ઓછું કે વધતું બતાવી શકાય. કમ્પનીને મળ્યું છે તે ચોકકસ છે, પણ જે મળવાનું છે તે ચોકકસ નથી. દેવું તે ચોકકસ અને લ્હેણું તે શકમંદ, એ વેપારદૃષ્ટિ કમ્પનીના સરવાયાને બરાબર લાગુ પડે છે.

દેવું તથા લ્હેણું.

કમ્પનીનું દેવું—બે પ્રકારનું હોય છે: (૧) **અંદરનું દેવું** એટલે ભાગીદારોને દેવાનું અને (૨) **બહારનું દેવું** એટલે ભાગીદાર સિવાયના લેણદારોને દેવાનું.

તેવીજ રીતે **કમ્પનીનું લ્હેણું** ત્રણ પ્રકારનું હોય છે: (૧) હવાઇ લ્હેણું, (૨) સ્થાવર લ્હેણું, (૩) સીલક લ્હેણું. આ લ્હેણાના ત્રણ પ્રકાર આ પ્રમાણે છે:

(૧) **હવાઇ લ્હેણું**—(Fictitious Assets) જે ચીજ પાછળ એવો ખર્ચ થયો હોય કે તેમાંથી પાઇએ પાછી ન આવવાની હોય, અગર આવે તેવી આશા ન રાખી શકાય તેવી ચીજો જેવી કે દલાલી, કમીશન, ગુડવીલ, શરૂઆતના ખર્ચ, જાહેરખબર, ઇત્યાદિ સર્વને આપણે હવાઇ લ્હેણું કહીશું, કારણ કે તે ખોટું લ્હેણું છે. **બોમ્બે સ્ટીમ** કમ્પનીના સરવાયામાં ગુડવીલના રૂ. ૧૦ લાખ માંડયા છે તે હવાઇ લ્હેણું સમજવું..

(૨) **સ્થાવર લ્હેણું**—(Fixed Assets) કમ્પનીની જે ચીજો ખપ પડે તો તરત વેચી ન શકાય, તેમજ કદિ વેચવાની જરૂર

ન પડે તેવી, જેવી કે યંત્રસામગ્રી, મકાન, જમીન વિગેરે ચિજોને આપણે સ્થાવર લ્હેણું કહીશું. જંગમ મીલ્કતનો ખર્ચ સ્થાવર લ્હેણામાં આવી જાય છે.

(૩) **સીલક લ્હેણું (ગલિત લ્હેણું)**–(Liquid Assets) જે ચીજો તરત વેચી શકાય તેવી અગર વેચવાની હોય (જેવી કે રૂ, કાપડ, સુતર,) તથા કમ્પનીના દેવાદાર પાસેથી જે રકમ ચોક્કસ આવવાની હોય તથા જેટલું હાથમાં હોય કે અવેજ ખરીદ્યા હોય તેટલી ચીજોને આપણે સીલક લ્હેણું કહીશું. આને અંગ્રેજીમાં ગલિત લ્હેણું (એટલે રૂપીઆમાં તરત વટાવી શકાય તેવું લ્હેણું) કહેછે. ઉપલા સરવાયામાં G ને આપણે સ્થાવર લ્હેણું કહીશું. K ને હવાઇ લ્હેણું કહીશું ને બાકી રહેલી H. I. J. L. રકમોને સીલક લ્હેણું કહીશું.

સરવાયામાં હવાઇ લ્હેણું જો નફામાંથી લખી વાળવામાં આવે તો સારૂં, ને ગલિત લ્હેણું જેમ પ્રમાણમાં વધારે મોટું તેમ સારૂ. હવે રૂ, કાપડ, સુતર, વગેરે ગલિત છે પણ તેના કરતાં અવેજ વધારે ગલિત છે, તેથી અવેજની રકમ વધારે પાકું લ્હેણું કહેવાય ને વળી તેના કરતાં બેંકમાં રોકડ હોય તે તેથી વધારે પાકું લ્હેણું ગણાય. જેનું ગલિત લ્હેણું વધારે પાકું તેનુ લ્હેણું વધારે સાચું.

ઉધાર પાસું

(G) **લગડખર્ચ**—શરૂઆતમાં કમ્પનીને થાપણ માટે તેમાંથી મોટો ભાગ જમીન, મકાન, યંત્રસામગ્રી વગેરેમાં ખર્ચાયછે, તે લગડ ખર્ચ કહેવાયછે. સ્થાવર મીલ્કતની કીંમત ઘણું ખરૂં સ્થાયિ રહેછે, પણ જંગમ મીલ્કત (જેવી કે, યંત્રસામગ્રી,) ઘસાતી ઘસાતી

અમુક વર્ષે રદ જાયછે, તો તેની કીંમત વખત જતાં ઘટતી જાયછે. તે પ્રમાણમાં કમ્પનીનું લેણું ઓછું ગણાય. આપણે આ બન્ને ખર્ચને **લગડ ખર્ચ** (Block cost) **યાને સ્થાવર લ્હેણું** (Fixed Assets) કહીશું. આમાં ઉપલા બે ખર્ચ સિવાય બીજા એવાજ ખર્ચનો સમાવેશ થઈ જાયછે. મીલકત પાછળ જેટલો ખર્ચ થાય તેટલો પાઇએ પાઈ ચોક્કસ તો પાછો ન મળે. જમીન: સંચા વિગેરેના ભાવ વધી ગયા હોય તો વધારે લ્હેણું કહેવાય ને ઘટી ગયા હોય તો તેટલું લ્હેણું ઓછું કહેવાય. ધારો કે એક સીનેમાં કમ્પનીએ રૂ. ૫ લાખની ફીલ્મ ખરીદી અને એક બેવાર બતાવ્યા પછી તેની કીંમત રૂ. બે લાખ થઇ ગઈ. હવે તે કમ્પની તો પોતાનાં સરવાયામાં ઉધાર પાસે ફિલ્મખાતે રૂ. ૫ લાખ ખર્ચ થયો, એમજ માંડશે, આ રીતે કમ્પનીનું સરવાયું તો સાચું છે પણ તેની આર્થિક સ્થિતિ શું છે તે આવા ખર્ચથી બીલકુલ સમજ પડતી નથી. વાચનાર તો એમજ સમજે કે રૂ. ૫ લાખનું કમ્પનીનું લ્હેણુંજ છે. જ્યારે વેચવા જાય તો રૂ. બે લાખ પણ ન આવે. આથી ખરૂં જોતાં કમ્પનીનું એટલું ઓછું લ્હેણું ગણાય. તેવીજ રીતે કોઈ ચીજના ભાવ વધી ગયા હોય, પણ કમ્પની તો થયેલો ખર્ચજ સરવાયામાં માંડે છે, તેથી તેની કીંમતખરૂં જોતાં ઓછી મંડાયલી હોય છે. આવાં કારણોને લીધે સ્થાવર ખર્ચ, ખાસ કરીને જંગમ મીલ્કત ખર્ચને, કંપની જેમ બને તેમ વધારે, નફામાંથી રફતે રફતે લખીવાળે તો તે સરવાયું તેટલા અંશે પાકું અને દૃઢ ગણી શકાય. મકાન ફરી બાંધવાં પડે, સંચાકામ ફરી બદલાવવાં પડે વિગેરે બાબતો એમ હોવાથી સ્થાવર લ્હેણું અમુક અમુક અંશે લખી વાળવામાં આવે તો સારૂં, નહિ તો તે એટલું પોલું કહેવાય.

(H) **સરસામાનખાતું**—(Store and spare gear) આની અન્દર કોલસો, ભંગાર વિગેરે પરચુરણ સરસામાન આવી જાય છે.

(I) **વેપારી માલ ખાતું**—(Stock-in-trade) ભાગીદારોએ જે ખાસ ધ્યાન રાખવાનું તે આ ચીજ ઉપર છે, કારણ કે કમ્પનીના ઘોટાળાનાં બીજ આ ખાતામાં રોપાય છે, કમ્પનીનું રહસ્ય આમાંજ રહેલું અને ગુહ્ય આમાંજ ઘુસેલું હોય છે. બધી રકમની ગણત્રી હીસાબ તપાસનાર કરી શકે છે, પણ આ રકમના ખાતામાં એની ચાંચ પણ ડુબતી નથી. રૂ ખાતે તો પડતર ભાવ મેલાય છે, પણ કાપડ અને સુતરખાતે પડતર ભાવ માંડવો કે બજારભાવ માંડવો તે એક સવાલ થઇ પડે છે. ઘણાઓનું એમ કહેવું છે જે પડતરભાવ અને બજારભાવ જેમ બને તેમ પાસે આવે એવી રકમ માંડવી. આવી ગણત્રી કરવામાં હિસાબ તપાસનાર (auditor) બીચારો શું કરે? તેને માત્ર કાર્યવાહકો ઉપરજ આધાર રાખવો પડે છે. જેમ સરવાયામાં વેપારી માલ ખાતાની રકમ નાની તેમ સારૂં. આગલાં વર્ષનાં સરવાયાનાં કરતાં આ વર્ષે તે રકમ નાની છે કે મોટી તે તપાસતાં રહેવું; તેમજ બીજી સમાન કમ્પનીઓના તે પ્રમાણમાં છે કે વધારે, તે પણ તપાસતા રહેવું. "As assest in a balance-sheet, ought, if possible, to be valued at a price that it may be reasonably expected to fetch. If they do not, a balance-sheet is not only useless but misleading"—Hartly Withers.

(J) **કમ્પનીનું લ્હેણું—ચોપડાનું લ્હેણું**—(Book Debts) આ રકમની અંદર વિલાયત તેમજ દેશાવરોના આડતીઆઓ ઉપર નીકળતું લ્હેણું, વેપારીઓને આપેલા માલનું લ્હેણું વિગેરે આવી જાય છે. આ લ્હેણું ઘણું ખરૂં સધ્ધરજ હોય છે. H કરતાં I વધારે ગલિત કહેવાય ને તેના કરતાં J વધારે ગલિત કહી શકાય. J લ્હેણાની સામે ઘસારા ફંડ રખાય છે.

(K) **અગાઉથી વિમાના આપેલા**—આ રકમમાં વીમાનું પ્રીમીઅમ આગળથી આપેલું હોવાથી ને ફરી નહિ આવવાનું હોવાથી તે હવાઇ લ્હેણું કહેવાય.

(L) **અવેજ**—(Investments) સરકારી જામીનગીરીઓ, શેરો, બોન્ડો, ઇત્યાદિ જે લીધું હોય વા લેવું પડયું હોય તે. આ ચીજો વેચવા જતાં ઘણું ખરૂં લગભગ બધી રકમ પાછી મળી શકે છે, જો કે ભાવ ઘટી જવાની બ્હીકે અવેજ સામે ઘસારા ફંડ રખાય છે.

(M) **રોકડ સીલક ખાતું**—(Cash and balance.) આ રકમ સમજાય તેવી છે.

આ પ્રમાણે ઉપલા સરવાયાની બધી રકમોની સમજુતી કરી ગયા. હવે આપણે એક જાણવાજોગ પદ્ધતિપર વિચાર કરીએ.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

—:o:—

લખી વાળવાની પદ્ધતિ.

ઘણા ખર્ચો લખી વાળવામાં આવે છે. તે સમજવાને આપણે એક દાખલો લઇશું.

થાપણ તથા દેવું.				મીલકત તથા લ્હેણું.			
થાપણ	રૂ.	૧૦	લાખ	મીલકત ખર્ચ	રૂ.	૧૨	લાખ.
ભંડોળ	રૂ.	૫	લાખ	પરચુરણ ખર્ચ	રૂ.	૩	લાખ.
દેવું	રૂ.	૩	લાખ	લ્હેણું	રૂ.	૬	લાખ.
નફો	રૂ.	૬	લાખ	રોકડ	રૂ.	૩	લાખ.
	રૂ.	૨૪	લાખ		રૂ.	૨૪	લાખ.

ઉપલા સરવાયા પ્રમાણે ધારો કે આ વર્ષે રૂ. ૬ લાખનો નફો ન થયો હોત તો રોકડ રૂ. ૩ લાખને બદલે શુન્ય રહેત ને લ્હેણું રૂ. ૩ લાખ માત્ર રહેત. હવે સામી બાજુ રૂ. ૩ લાખનું દેવું છે. લ્હેણું અને દેવું સરખું થયું. હવે ધારો કે કમ્પની આ વખતે ફડચામાં જવાની છે, તો બાકી શું રહ્યું? પરચુરણ ખર્ચના રૂ. ૩ લાખ માંથી કંઇક જેવું તેવું ઉપજે. અને મીલકત ખર્ચમાંથી ધારો કે પાછા રૂ. ૯ લાખ આવે. ધારો કે એકન્દરે રૂ. ૧૦ લાખ આવ્યા તો ભાગીદારોને રૂ. ૧૦ લાખ વ્હેંચી આપે તો ભરેલી કીંમત તેમને બરાબર પાછી મળે ત્યારે ભાગીદાર વિચારમાંજ પડી જશે કે પેલા ભંડોળ રૂ. ૫ લાખનું શું થયું? તે ભાગીદાર તો એમજ સમજે છે કે, કમ્પનીના સરવાયામાં ભંડોળના રૂ. ૫ લાખ છે. આથી તેના શેરની કીંમત દોઢી થઇ. પણ વાસ્તવિક રીતે જ્યારે ફડચામાં ગઇ ત્યારે તેમ ન થયું. આનું શું કારણ? તે એજ કે ઉપલા સરવાયામાં ભંડોળ રૂ. ૫ લાખની રકમ માંડી છે તે ખોટી છે, યાને તે ભંડોળ માત્ર આડંબરજ છે. આના વાસ્તે ત્યારે શું કરવું? જવાબમાં તે ભંડોળમાંથી અગર નફામાંથી પરચુરણ ખર્ચ લખી વાળવો જોઇએ. કારણ કે તે એક હવાઇ લ્હેણું યાને ખોટું લ્હેણું કહેવાય. તો તે ખર્ચ કેમ લખી વાળવો? ધારો કે આ વર્ષે રૂ. ૬ લાખનો નફો થયો તેમાંથી રૂ. ૨ લાખ વ્હેંચણીના આપવાના, રૂ. ૩ લાખ પરચુરણ ખર્ચ ખાતે લખી વાળ્યા અને રૂ. ૧ લાખ ભંડોળ ખાતે લેઇ ગયા. સરવાયું નીચે મુજબ બનશે.

થાપણ તથા દેવું.			મીલકત તથા લ્હેણું.		
થાપણ	રૂ.	૧૦ લાખ.	મીલકત ખર્ચ.	રૂ.	૧૨ લાખ.
ભંડોળ	રૂ.	૬ લાખ.	પરચુરણ ખર્ચ.	રૂ.	....
દેવું	રૂ.	૩ લાખ.	લ્હેણું.	રૂ.	૬ લાખ.
નફો વ્હેંચવાનો	રૂ.	૨ લાખ.	રોકડ.	રૂ.	૩ લાખ.
	રૂ.	૨૧ લાખ.		રૂ.	૨૧ લાખ.

હવે સરવાયાના ટાંટીઆ તો બરાબર મળી રહ્યા, પણ પેલા રૂપીઆ ૩ લાખનું શું થયું? તે ક્યાં ગેપ થઇ ગયા? જવાબમાં લખી વાળેલી રકમ ગુપ્ત ભંડોળ બને છે. આ ઠેકાણે પરચુરણ ખર્ચ કંપનીને જાણે મફત પડયો હોય તેમ સરવાયામાં લખાતો અટકી ગયો. પણ તે પરચુરણ સામગ્રીઓ કંપનીની છે તેથી તે સામગ્રીઓની ઉપજે તેટલી કીંમત સરવાયામાં નહિ હોવાથી એક જાતનું ગુપ્ત ભંડોળ બને છે જેને આપણે **લખીવાળેલું લ્હેણું** કહીશું. **બેંક ઓફ** ઇંગ્લાંડ પાસે રૂ. ૩ કરોડની મીલ્કત છે, છતાં સરવાયામાં તે રકમ તદ્દનજ લખીવાળેલી હોય છે. બેંકો અને વીમા કંપનીઓ મીલ્કત ખર્ચ બહુધા તમામ લખી વાળે છે. અન્ય ઘણી કંપનીઓ લગડ ખર્ચ યાને સ્થાવર ખર્ચ મોટે ભાગે લખી વાળે છે. આથી સરવાયામાં સ્થાવર લ્હેણું વર્ષે વર્ષે ઓછું થતું જાય,જેથી કંપનીની અંતરસ્થ કીંમત દેખીતી રીતે ઘટતી જાય છે. પણ ખરૂં પૂછો તો ધારવા કરતાં વધારે સરસ સ્થિતિ હોય છે. કેટલાક લોક માધવજીને પોલો શેર ગણે છે, પણ તે ઘણે ભાગે એક ભ્રમણાજ કહેવાય. કારણ કે તેના સરવાયામાં મુળ થાપણના પોણા ભાગ જેટલી રકમ તો લખી વાળેલી છે. J. A. W. નામક સદ્ગૃહસ્થે ૧૯૧૮ની સાલમાં જણાવેલું હતું. તેમ માધવજી

અને નાગપુર બન્ને શેરોની અંતરસ્થ કીંમત રૂા. ૧૫૫૦ની હતી. ઘણા લોકો વગર વિચારે મંદીમાં ખુવાર થઈ જાય છે. કોઇ કુંપનીને અનામત ભંડોળ હોય તો કોઇને લખી વાળેલુ લ્હેણું હોય. બન્ને બાજુ તપાસવી જોઇએ. ધારો કે એક બીજી કંપનીનું સરવાયું નીચે મુજબ છે.

થાપણ	રૂા.	૧૦ લાખ	મીલકત ખર્ચ	રૂા.	૧૨ લાખ
ઘસારા ફંડ	,,	૮ ,,	લ્હેણું	,,	૩ ,,
અનામત ફંડ	,,	૫ ,,	અવેજ	,,	૯ ,,
દેવું	,,	૩ ,,	રોકડ	,,	૨ ,,
	રૂા.	૨૬ લાખ		રૂા.	૨૬ લાખ.

હવે જે મીલકત ખર્ચ થાય છે, તેની કીંમત હાલ ૪ કે ૮ લાખ આવે એવું સરવાયાની દૃષ્ટિએ ધારવું યોગ્ય છે. માટે આ ખર્ચ પણ લખી વાળવો જોઇએ, જેથી સરવાયું મજબુત લેખી શકાય. મીલકત ખર્ચના રૂા. ૧૦ લાખ આપણે ઘસારા ફંડ તથા અનામત ફંડમાંથી લખી વાળીએ તો ઉપલું સરવાયું નીચે મુજબ બનશે.

થાપણ	રૂા.	૧૦ લાખ.	મીલકત ખર્ચ	રૂા.	૨ લાખ.
ઘસારા ફંડ	,,	....	લ્હેણું	,,	૩ ,,
અનામત ફંડ	,,	૩ લાખ.	અવેજ	,,	૯ ,,
દેવું	,,	૩ ,,	રોકડ	,,	૨ ,,
	રૂા.	૧૬ લાખ.		રૂા.	૧૬ લાખ.

જુમલે રૂા. ૨૬ લાખવાળા સરવાયા કરતાં જુમલે રૂ. ૧૬ લાખવાળું સરવાયુ વધારે પાકું ને દૃઢ ગણાય. દરેક કંપની કાં તો અમુક રકમ લખીવાળેછે અગર તે અમુક રકમને ઘસારા ફંડ તરીકે ગણે છે.

અમુક ખર્ચ ખાતે કેટલા રૂપીઆ લખી વાળ્યા તેની વિગત દરેક સરવાયામાં આવવી જોઇએ ને ઘણી કમ્પનીઓના સરવાયામાં આવેછે તે સારૂં છે. હવે આ છેલ્લા સરવાયામાં લગડ ખર્ચ રૂ. ૨ લાખનો છે પણ વાસ્તવિક રીતે તો રૂ. ૧૨ લાખનો થયો છે. માટે સરવાયામાં (લખેલા + લખીવાળેલા) ખર્ચનો સરવાળો આવે તેને આપણે વાસ્તવિક લગડ ખર્ચ કહીશું. આથી જણાશે કે **દેખીતો લગડ ખર્ચ** જે રૂ. ૨ લાખનો છે, તેમાં કંપનીનું ગુપ્ત અનામત ફંડ આવતું નથી પણ **વાસ્તવિક લગડ ખર્ચ**માં તે આવી જાયછે. આ પ્રમાણે એક તો લખી વાળેલું લ્હેણું છે, તે ઉપરાંત અન્ય પ્રકારનું **અણુલખેલું લ્હેણું** પણ છે. દાખલા તરીકે કોલાબા લેંડમીલની વિશાળ જમીન, જેનો મુળ ખર્ચ નહિ જેવો છે, જ્યારે હાલ તેની કીંમત અત્યંત આવે તેમ કહેવાય છતાં સરવાયામાં તો ચાલુ બજારભાવ ન લખાય તો સમજવું કે તેટલું લ્હેણું ઓછું લખેલુંછે. આ જમીનમાંથી જે નફો ઉપજે તેને આપણે અણુલખેલું લ્હેણું કહીશું. તે ઉપરાંત એક બીજું **અતિલખેલું લ્હેણું** છે. સંચાકામ કેટલુંક ઘસાઇ ગયું હોય છતાં સરવાયામાં તો સંચાકામનો થયેલોજ ખર્ચ લ્હેણા પેટે લખાયછે. જેટલો ઘસારો તેટલું અતિલ્હેણું સમજવું. અતિલ્હેણું તે એકજાતનું હવાઇ લ્હેણું છે. લખેલા લ્હેણામાં કેટલું અણુલખેલું અને કેટલું અતિલખેલું લ્હેણુંછે તે સમજવું ભાગીદારોને માટે સર્વદા કઠીન થઇ પડેછે. વળી સરવાયામાં જેમ ગુપ્ત લેણું હોયછે તેમ ગુપ્ત દેવું પણ હોયછે. જેટલું અતિલ્હેણું તેટલું ગુપ્ત દેવું સમજવું. (આ ઉપરથી સાર એ નીકળેછે કે) **સરવાયા મજબુત બનાવવા માટે સ્થાવર** લ્હેણું તેમજ હવાઇ લ્હેણું જેમ બને તેમ તમામ લખી વાળવું અને જેમ બને તેમ સીલક લ્હેણું વધારવું.

હવે આ પ્રશ્નની એક બીજી બાજુ તપાસવી જોઇએ. કેટલાકો એમ પણ કહે કે કંપની, ઉપર લખ્યું તેમ, સીલક લ્હેણું વધારવા એટલે અવેજ, રોકડ વિગેરે વધારવા જવા માટે નથી ઉપસ્થિત થઈ પરન્તુ ધંધો કરવા માટે. જો આ પ્રમાણે કંપની માત્ર અવેજ વિગેરેમાં નાણાં રોકીને રાખી મુકે તો તેનો ધંધો મર્યાદિત થઇ રહે. કંપની, તેથી કરીને, જો અનામત ફંડનો અવેજમાં રોકવા કરતાં ધંધાનો વિસ્તાર કરવામાં ઉપયોગ કરે તો તે પસન્દનીય અને પ્રસંશનીય છે. નાગપુર મીલ કંપનીએ નવા મુળ કીંમતના શેરો કાઢી જુના ભાગીદારોને તે બુદાબક્ષ આપી કંપનીના અનામત ફંડનો ધંધો ખેવડવામાં ઉપયોગ કર્યો. બોમ્બે ડાઇંગ કંપનીએ નવા શેર કાઢયા વિના કંપનીના અનામત ફંડનો ઉપયોગ બીજી તેવડીજ મોટી મીલ ખરીદવામાં કર્યો એટલે જુના ભાગીદારોની આવક બેવડી થઈ કહેવાય. ઉપલી તેમજ નીચલી બન્ને રીતો એકસરખી પસન્દવા તેમજ પ્રસંશવા જોગ છે, કારણ કે બન્નેનું પરિણામ એકજ આવેછે. પરંતુ એટલું તો કહી શકાય કે ભંડોળ સદંતર વિસ્તારમાં ન વપરાવું જોઇએ. તેમાંથી કેટલેક અંશે સીલક રાખવું જોઇએ. તેનો ઉપયોગ કારોબારી મુડી (Working capital) તરીકે વાપરવામાં, અને થોડું અવેજમાં રોકી રાખવામાં, થાય તો ખોટું નથી—અને તેજ મધ્યમ માર્ગ ઇચ્છનીય છે.

સરવાયામાં પણ કંપનીની આર્થિક સ્થિતિ જેમ બને તેમ ખરી બતાવવાને માટે મધ્યમ માર્ગ એ છે કે દર વર્ષે વ્હેંચણી આપતાં વધેલા નફામાંથી થોડી રકમ લગડ ખર્ચ ખાતે લખી વાળવામાં અને થોડી રકમ અનામત ભંડોળ વધારવામાં, આવે તેજ છે; નહિ તો, જો માત્ર એક તરફે અનામત ભંડોળજ વધાર્યે જાય તો તે માત્ર આડંબર છે. કારણ કે લગડ ખર્ચમાં વર્ષે વર્ષે ઘસારો થવાથી અતિ–

લખેલું લ્હેણું (વા ગુપ્તદેવું) વધતું જાય છે, જેથી દેખીતું અનામત ભંડોળ કેટલે અંશે પોલું છે તેની સમજ પડે નહિ. તેવીજ રીતે જો બીજી તરફે, લગડ ખર્ચ, વર્ષે વર્ષે ધંધાનો વિસ્તાર થતો જાય તો પણ, જેમ બને તેમ વધારે લખી વાળવામાંજ આવ્યા કરે તો તે માત્ર દેખીતી ક્ષુદ્રતા છે, કારણ કે લગડ ખર્ચમાં અણલખેલું લ્હેણું (વા ગુપ્ત લ્હેણું) વધતું જાય છે, જેથી કંપની પાસે ગુપ્ત અનામત લ્હેણું કેટલું મજબુત છે તેની સમજ પડે નહિ.

આદર્શ સરવાયું આપણે તેને કહીશું કે જેમાં ગુપ્ત લ્હેણું તેમજ ગુપ્ત દેવું બીલકુલ ન હોય.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

હીસાબ તપાસનારા.

ડાયરેકટરોની કાંઇ એવી ફરજ નથી કે નફામાંથી જેમ બને તેમ વ્હેંચણી મોટી આપવી ને ઘસારા ખાતે ઓછી રકમ લઇ જવી; પણ તેઓની ફરજ એથી ઉલ્ટી છે. તેઓએ કંપનીને મજબુત બનાવવા વ્હેંચણી કરતાં ઘસારા ખાતા પર વધારે ધ્યાન આપવું જોઇએ. આ પ્રમાણે હાર્ટલી વિધર્સનું માનવું છે. એકવાર એક કંપનીને નફો પુરતો ન હતો થયો ને ડાયરેકટરો મોટી વ્હેંચણી આપવા માગતા હતા પણ હીસાબ તપાસનાર તેથી વિરૂદ્ધ હતો. આખરે તે તપાસનાર, ડાયરેકટરોને વશ થઇ ગયો, જેથી તેને પણ ખોટી વ્હેંચણી આપવા માટે જવાબદાર ગણવામાં આવ્યો હતો, અને ભરી દેવાનો વખત આવ્યો હતો: કંપનીનો

નફો કેટલો થયો તે ડાયરેકટરો ને એજન્ટોના હાથમાં હોય એમ કહેવાય છે. તે કેવી રીતે તે બતાવવાને આપણે એક સારી કુંપનીનો નફા ટોટાનો હીસાબ યાને આવક ખર્ચનો હીસાબ એક વર્ષનો નીચે મુજબ લઇએ.

જમે-આવક.		ઉધાર-ખર્ચ.	
સુતર ખાતે			
સુતર વચાયેલું...રૂ. ૫૦ લાખ.		**રૂ. વપરાયું**	રૂ. ૮૯ લાખ.
સુતર હાથમાં ...રૂ. ૧૨ ,,		કોલસો વપરાયો	,, ૬ ,,
		સ્ટોર ,,	,, ૮ ,,
	રૂ. ૬૨ ,,	મજુરી	,, ૧૦ ,,
કાપડ ખાતે		સમાર કામ	,, ૧ ,,
કાપડ વેચાયેલું ...રૂ. ૫૬ લાખ.		વ્યાજ	,, ૨ ,,
કાપડ હાથમાં ...રૂ. ૩૬ ,,		જગાત	,, ૨ ,,
		એજન્ટોનું લવાજમ	,, [illegible] ,,
	રૂ. ૯૨ ,,	પરચુટણ ખર્ચ	,, ૫ ,,
વેસ્ટ ખાતે ...રૂ. ૧ લાખ.		બાકી નકકી નફો	,, ૩૦ ,,
ટ્રાન્સફર ફી.ભાડું ઈ.રૂ. ૧ ,,			
			રૂ. ૧૫૬ લાખ.
	રૂ. ૧૫૬ ,,		

ઉપલા હીસાબપરથી જણાશે કે રૂ. ૮૯ લાખનું રૂ લીધું ને તેનું કાપડ સુતર બનાવી થોડું વેચ્યું ને થોડું વધ્યું. જેટલુ કાપડ અને સુતર વેચાયું તેના આંકડામાં હેરફેર ન થઈ શકે. જેટલું વધ્યું તેની કીંમત કેટલી આંકવી તે કાર્યવાહકોના હાથમાં છે. ઘણું ખરૂ બજાર કરતાં થોડી ઓછી અંકાય છે. પણ જો નફો વધારે દેખાડવો હોય તો વધારે કીંમત અંકાય. તેમાં હીસાબ તપાસનાર તે કેટલું સમજે? ધારો કે ઉપલા હીસાબમાં સુતર હાથમાં છે તેની કીંમત રૂ. ૧૨ લાખને બદલે

રૂ. ૧૪ લાખ અંકાય ને કાપડ હાથમાં છે તેની કીંમત રૂ. ૩૬ લાખને બદલે રૂ. ૪૬ લાખ અંકાય તો કોણ ના પાડે તેમ છે? જો આમ થાય તો જમે બાજુના સરવાયામાં રૂ. ૧૨ લાખ જે વધુ થયા તે રૂ. ૧૨ લાખ સામે ઉધાર બાજુએ બાકી નકકી નફાની રકમમાં વધીને રૂ. ૪૨ લાખ થઇ જાય ને બન્ને બાજુએ જુમલે રૂ. ૧૬૮ લાખ થાય. અલબત્ત સરવાળા બાદબાકીમાં ભુલ થાય તો ઓડીટરનું કામ, પણ કીંમત આંકવામાં તે બીચારો શું કરે? આપ્રમાણે એક વર્ષનો નફો રૂ. ૩૦ લાખને બદલે રૂ ૪૨ લાખનો બતાવવો હોય અગર તેવીજ રીતે રૂ. ૩૦ લાખને બદલે માત્ર રૂ. ૨૨ લાખનો નફો બતાવવો હોય તો માત્ર કલમના એક ગોદાનીજ જરૂર પડે. આ એક "વેપારી માલ ખાતા"ની, Stock in tradeની રકમમાંજ ફેરફાર થઇ શકે, આમાં ઘણીવાર ઘોટાળા કરનારા કરે, તો ઓડીટરો કે ભાગીદારો શું કરી શકે? આવાં આવાં કારણોને લીધે હાર્ટલી બિધર્સ એમ કહેછે કે Company accounts are an alluring mirage–a fairy stucture—and a glorious game of make–believe," અર્થાત્ કંપનીનો હીસાબ એક લલચાવનારૂં ઝાંઝવું છે, એક જાદુઈ રચના છે ને એક ફોસલાવવાની કીર્તિવંત રમત છે. લૉર્ડ જસ્ટીસ લોપ લખે છે કે An auditor is not bound to be a detective......He is a watch–dog, (well–known for its faithfulness) and not a bloodhound. લૉર્ડ જસ્ટીસ લીંડલી લખે છે કે It is no part of an auditor's duty to give advice. His duty is to be certain and state the true financial position of the company at the time of the audit. હીસાબ તપાસનાર ભાગીદારોનો પ્રતિનિધિ હોવાથી તેણે ભાગીદારોનું ભલું થાય તેમ વર્તવું અને નહિ કે કાર્યવાહકોના મતને સવદા હાજી હા કર્યા જવું, એ તેની કાયદેસર તેમજ નૈતિક ફરજ છે.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

—:o:—

શેરની અંતરસ્થ કિંમત.

કોઇપણ કંપનીના શેરની અંતરસ્થ કિંમત ખરી આંકવી અત્યંત કઠીન છે, પણ સાધારણ રીતે માત્ર ભાન થાય તેટલા પ્રમાણમાં આંકવી તદ્દન સહેલ છે. J. A. W. નામના એક અનુભવીના મત પ્રમાણે, The intrinsic value is arrived at by adding the amount of capital reserve to, or by substracting that of capital debt from, the actual block cost and dividing the resultant figure by the actual number of shares. વાસ્તવિક લગડ ખર્ચમાં કંપનીનું થાપણ લ્હેણું ઉમેરી અગર થાપણ દેવું બાદ કરી જે રકમ વધે તેને શેરોની સંખ્યાએ ભાગવી અને ભાગમાં જે આવે તે અંતરસ્થ કીંમત. (વિશેષ માહીતી માટે જુઓ પૂરવણી પત્રક ૧ લું). શેરોના ભાવ કાંઈ અંતર્ગત કીંમત ઉપરજ આધાર નથી રાખતા પણ ખાસ કરીને સંભવિત વ્હેંચણી ઉપર આધાર રાખે છે.

પરકણ ૧૬ મું.

—:o:—

કંપનીની કારોબાર કુશળતા.

કોઇ પણ કંપનીનો કારોબાર કેમ ચાલે છે તે જાણવું હોય તો તેનાં આગલા વર્ષો સાથે હાલના વર્ષનો કારોબાર સરખાવવાથી માલુમ

પડે છે. તેમજ અન્ય સમાન કંપનીઓ સાથે સરખાવવાથી માલુમ પડે છે. તે સરખામણી કરવાની કસોટી માત્ર એકજ હોય તેમ J. A. W. કહે છે, અને તે એ કે કંપનીએ **વાસ્તવિક લગડ ખર્ચ ઉપર કેટલા ટકા નફો કર્યો.** 'The percentage of earning on the actual block cost is the only available test of management.' મીલ કંપનીઓમાં **નાગપુર, સ્વદેશી** અને **માધવજી** એ ત્રણ સૌથી વધારે કુશળ કારોબારવાળી છે. (જુઓ પૂરવણી પત્રક ૧ લું.)

પ્રકરણ ૧૭ મું.

ધન-રોકાણ.

વ્યાજ સારૂં ઉપજે ને તે સાથે મુડીની સલામતી સચવાય એવી રીતે નાણું રોકવું તે કાંઇ નાના બાળકની રમત નથી.

શેરબજારમાં થતા ધંધા.

શેરબજારની અંદર ચાર પ્રકારના ધંધા થાયછે. (૧) **ધન-રોકાણ**-રોકેલી થાપણ ઉપર વ્યાજ માત્ર ઉપજાવવાની ઇચ્છાથી શેરો ઇત્યાદિ ખરીદવા ને નામે ચડાવી લઇ રાખી મુકવા તેને ધન-રોકાણ કહેછે. (૨) **સટ્ટામય ધન-રોકાણ**-શેરો ખરીદવા તે એ

હિસાબે કે ભાવ વધે ને નફો મળે ત્યાંસુધી બ્લેંક, (અગર તો નામે ચહડાવી), થોડા વખત માટે ચહડાવી લેવા. ઘણીવાર બજારમાં શેરો લીધા પછી ભાવ જો ઘટી જાયછે તો, અગર બદલાનું વ્યાજ મોટું આપવું પડેછે તો, તે ચહડાવી લેવામાં આવેછે. શેરો ચહડાવી લેવા માટે મુડી, કાં તો પોતાની કાં તો બેંકની રોકાય છે. આ કાર્યમાં નાણાંની જોગવાઈ જે થાયછે તે થોડા વખત માટેની હોયછે. **(૩) ત્રીજો ધંધો સટ્ટો** થાયછે. માત્ર ભાવના ફરકની લે આપ કરવા ખાતર શેરોનાં ખોટાં લેણ અગર ખોટાં વેચાણ કરવાં તેને સટ્ટો કહેવાય છે. **(૪) તેજીમંદી**-તેજી મંદીનો કોઇકવાર થતો ધંધો. આમાં અમુક શેરનું વ્યાજ ખાવું ઇત્યાદિ આવી જાય છે. આ ઉપલા ચારે ધંધાનો આધાર એક પાંચમા ધંધા ઉપરજ ટકેલો છે અને તે **શેર દલાલીનો** જોખમી પણ જરદાયક, ઇજ્જતદાર, ધંધો.

ધન-રોકાણ.

અસલના વખતમાં જ્યારે (લીમીટેડ કંપનીઓ) **ભાગીદારીમય મંડળો** (Joint Stock Companies)નો અભાવ હતો ત્યારે ઘણું ખરું નાણું દાટી રાખવામાં આવતું. ઘણું ખરૂં (લડાઇના સંજોગ ન હોય તો) વેપારીઓને ત્યાં વ્યાજે મૂકાતું. તે નાણું ધંધામાં રોકાતું, અને તેમાંથી ધીરનારને માત્ર વ્યાજ મળતું જ્યારે વેપારીને સર્વ નફો મળતો. હાલના સમયમાં લીમીટેડ કમ્પનીઓની સગવડને લીધે તેવાં મંડળમાં નાણું રોકનારને વ્યાજ નહિ પણ નફાની વ્હેંચણી મળે છે, તે ખાસ સમજવાનું છે. તેવાં કોઇ મંડળમાં એટલે લીમીટેડ કંપનીમાં ગરીબમાં ગરીબ રોકનાર પણ તે કંપનીનો, નાણું રોકે તેટલે અંશે, ભાગીદાર બની શકે છે. **શેરમાં નાણું રોકવું એટલે વગર મહેનતે, વગર ચિન્તાએ, વગર દેખરેખ રાખે, ધંધો કરવો તે. મજુર પણ ચાહે તે કંપનીનો પોતાની શક્તિ પ્રમાણે મર્યાદિત ભાગીદાર બની શકે છે.**

આવી કંપનીઓની સગવડથી નિર્ધન પણ નિપુણ કારીગર (કોઈ ધંધાનો અનુભવી) ચાહે તે ધંધો ખેડી શકે છે, તેમજ બીનઅનુભવી પણ ધનિક શેઠનારને પણ, ફાવે તે ધંધામાં પોતાનું નાણું સારી રીતે રોકવાની તક મળે છે. આવી સગવડથી **ધંધાનો જ્ઞાતા અને ધનનો દાતા** એકઠાં થાય છે, જેથી (પરસ્પર સહાયથી) દેશની સમૃદ્ધિમાં વૃધ્ધિ થાય છે.

પોતાનું નાણું કયા ધંધામાં રોકવું તે એક સાધારણ માણસને સવાલ થઇ પડે છે. જે ધંધામાં નાણું રોકવું હોય તે ધંધાની માહીતિ પ્રથમ મેળવવી પડે છે. કોઇ જમીન મીલ્કતમાં, કોઇ વેપાર રોજગારમાં, અને કોઈ શેર ઇત્યાદિમાં નાણું રોકે છે. શેરોમાં નાણું રોકવાને વાસ્તે કાં તો વિશ્વાસુ સલાહકાર (ઘણું ખરૂં અનુભવી શેર દલાલ) ની જરૂર પડે છે અને કાં તો પોતાની જાતે શેર અને શેર બજારને લગતો અભ્યાસ કરવો પડે છે.

સરકારી ઇત્યાદિ સોનેરી જામીનગીરીઓ (gilt-edged securities) માં નાણું રોકનારને મુકરર કરેલું વ્યાજ જ મળે છે, જેથી તેની આવક બાંધેલી ને મર્યાદિત રહે છે. આથી કરીને, હાલની મોંઘવારીનાં ખર્ચ ઓછા ન થઈ શકે તેથી, તે રોકનારને આવી ઉચ્ચ પંક્તિની જામીનગીરીઓ વેચી નાંખવી પડે છે ને તેને બદલે શેરો જેવી વધારે જોખમી જામીનગીરીઓમાં વધારે વ્યાજ મળે તેવી આશાએ નાણું રોકવું પડે છે. જેથી સોનેરી જામીનગીરીઓ બજારમાં પડતર માલ થઈ પડે છે. ટ્રસ્ટીઓને આમાં ટ્રસ્ટનું નાણું રોકવું પડે છે ને તેમને તેમાં રોકવું ઠીક પડે છે.

નાણું રોકવાને સૌથી સારો રસ્તો એ છે કે પોતાની મુડી વિધવિધ પ્રકારના શેરોમાં રોકવી–પણ તેની પસંદગીમાં ખરેખરી સંભાળ રાખવાની છે. જે છે તે પસંદગીમાંજ છે. ઘણા લોકો એકજ ઉદ્યોગના કે એકજ

પ્રદેશના શેરોમાં રોકે છે, તે ભૂલ છે; કારણ કે જુદા જુદા બજારની તથા વેપારની અસરને પાત્ર હોય તેવા શેર ધરાવનારને ભાવ અને વ્યાજમાં સમાનતા સચવાવાનો સંભવ રહે છે. કોઈ શેરમાં જો ઓછું વ્યાજ મળે તો કોઈ શેરમાં વધારે વ્યાજ મળે. અગર તો કોઈ શેરના ભાવ ઘટી જાય તો કોઈના વધી જાય આમ થાય તો આવક એકસરખી રહે ને મુડીની મુડી સલામત રહે.

નાણું રોકનારે આગળ લખેલાં આ પુસ્તકનાં સર્વ પ્રકરણો વાંચી જવાં આવશ્યક છે, કારણ કે જે લખાયું છે તે નાણું રોકનારના દૃષ્ટિબિન્દુથી લખાયું છે.

ખાસ કરીને મહેહનજરો, ડીબેન્ચરો, સરવાયાં, લખી વાળવાની પદ્ધતિ, હિસાબ તપાસનાર, અંતસ્થ કિંમત અને કારોબાર કુશળતા વિષે લખાયેલાં પ્રકરણો વાંચવાં આવશ્યક છે. તે સિવાય વિશેષ માહીતિ આ પ્રકરણમાં છે.

જે કંપનીને **ઇજારા** (monopoly) જેવો ધંધો હોય તે કંપનીના શેરો લેવા ઘણા સારા, આવી કંપનીઓ (જેવી કે ટ્રામ, ટેલીફોન, તાતા ઓઇલ વિગેરે) ને ખોટ ભાગ્યેજ આવે છે.

જે શેરોના કોલ ભરાવાના બાકી હોય તેવા શેરોમાં નાણું રોકતાં વિચાર કરવો જરૂરી છે. આગળના વખતમાં જ્યારે "**ચાંદીના રાજા**" **ચુનીલાલ સરૈયાની "સ્પીશી બેન્ક"** ડૂબવામાં ગઈ ત્યારે ભાગીદારોનો બાકી રહેલા કોલ ભરી ભરીને ડુચો નીકળી ગયો હતો, તે વાંચકને યાદ હશે. ઘણું ખરૂં બેન્કો તથા વિમા કંપનીઓના શેરોના કોલ બાકી રહે છે, પણ સધ્ધર કંપનીઓ અનામત ભંડોળ મોટાં રાખે છે, જેથી આકસ્મિક સંજોગો વખતે બહુ વેઠવું પડતું નથી. આથી કરીને આવી કંપનીઓને માટે બહુ સંશય રાખવામાં ન આવે તો ચાલે. વખત છે ને આવી કોઇ કંપની વહીવટની ખામીથી નુકશાનમાં ઉતરે તો ઘણું ખરૂં

કોઇ તાલેવંત હરિફના હસ્તક તે કંપની જાય છે, જેથી કોલ ભરવાની કોઇવાર જરૂર નથી પડતી, એમ લેમ્બરટ લખે છે. બેન્કો અને વિમા કંપનીઓ તરફથી વ્હેંચણી ઘણું ખરૂં એકસરખી આવે છે, જેથી તે શેરો નાણું રોકવાને સારા ગણાય. વીમો એક જરૂરીઆતની ચીજ હોવાથી વીમા કંપનીના શેરો ઇચ્છનીય છે.

શેરની પસંદગીમાં જેટલી સંભાળ લેવાની છે તેટલીજ ખરે વખતે ખરીદવામાં પણ સંભાળ રાખવાની છે. રોકનારે પસંદ પડતા શેરની અંતરસ્થ કિંમત આંકવી આવશ્યક છે, ને પછી જો તેના ભાવ સરખામણીમાં ઘણા નીચે હોય તો લેવા સારા, અને ઘણા ઉંચે હોય તો વેચવા સારા. આ કાર્ય વખતે સંભવિત વ્હેંચણી ઉપર પણ ખાસ ધ્યાન અપાવું જોઇએ. ભાવો બહુજ ઉંચા છે કે બહુજ નીચા છે તેની અટકલ કરવાને તે શેરના છેલ્લા ચાર પાંચ વર્ષના ઉંચાનીચા ભાવો સરખાવવા ઉપયોગી થઇ પડશે. ઘણીવાર કેટલાક શેરો કોઇ જેવા તેવા કારણથી લોકને અળખામણા થયા હોય ને ભાવ બેહદ ઘટી જાય તો તે વખતે ડાહ્યો રોકનાર લાંબો વિચાર કરી ખરીદવાની તક જવા દેતો નથી. ઘણી વાર શેરબજારની પ્રથા પ્રમાણે અમુક શેરો જો લોકના ધ્યાનમાં રૂચી ગયા તો તેના ભાવ વધશે ને તે એટલે સુધી કે બીનસબબ બેહદ ઉંચા ચઢી જશે. આ વખતે ઘણા રોકનાર પોતાના શેર નફે વેચી નાંખેછે.

કયા ભાવે શેર ખરીદવા તે નાણું રોકનારને મુશ્કેલ થઇ પડે છે. જ્યારે ભાવ તળિયે પડી રહ્યા હોય છે ત્યારે કોઇ અડકતું નથી, ને જ્યારે એકદમ વધીને મથાળે જાય છે ત્યારે મોંઘે ભાવે પણ તે ખરીદવાને કોઇ અચકાતું નથી. આ પ્રમાણે કોઇવાર ઉંચા ભાવના શેર ગળામાં આવી ગયા હોય ને ઘણીવાર બને છે તેમ પાછળથી ભાવ ગગડી જતા હોય, ત્યારે શેરો વેચી નાંખવા ખોટા નથી. ઘસાઇ જતી

મુડીની આવજાત કર્યા કરવા કરતાં નુકશાને કાપ મૂકવો ઘણી-વાર લાભકારક છે. શેર(ડી)ના સાંઠાનો ભાગ જેમ ઉંચો તેમ મોળો અને જેમ નીચો તેમ મિષ્ટ હોય છે.

શેરો એવાજ ખરીદવા કે જેની બજારમાં લે વેચ ચાલુ હોય. જે શેરનો બજાર નથી ચાલતો તેના ભાવ ચોકકસ હોતા નથી, ને ઘણીવાર પચીશ પચાશ ફેરે લેવાલ વેચવાલના ગરજાઉ ભાવ બોલાય છે. જે શેરમાં સટ્ટો નથી ચાલતો તેનું બજાર આછું રહે છે.

જે કંપનીના શેરોમાં ડાયરેક્ટરો વિશેષ નાણું રોકે છે તે કંપનીઓ ઘણુંખરું બહુજ ફતેહમંદ નીવડે, એવો સંભવ રહે છે. થાપણનો કેટલો ભાગ કાર્યવાહકોએ રોકયો છે તે તપાસવાથી રોકનારને લાભ થશે. તેવી કંપનીઓ ઉપર કાર્યવાહકો વિશેષ કાળજી રાખે તો તેમાં નવાઇ નહિ.

બજારમાંથી શેર ખરીદતી વા વેચતી વખતે રોકનારે તપાસવુ કે તે શેરના ચાલુ ભાવ વ્યાજ સાથે કે વ્યાજ બાદ છે, વ્યાજ આવક-કર (income tax) સાથે છે કે બાદ, હકક સાથે કે હકક બાદ છે. જો વ્યાજ આવક-કર સાથે હોય તો સમજવું કે રૂપીએ બે આના વ્યાજમાંથી ઓછા ગણવાના છે.

કોઈ પણ શેરના ભાવ ચડે તે પડવાને અને પડે તે ચડવાને-એ નિયમનો લાભ, રોકનાર (investor) જો (ઉંચે ભાવે વેચી અને નીચે ભાવે ખરીદીને) લે તો વાંધો નથી, એમ એક લખકનું માનવું છે. ભાવનો લાભ જ્યારે સટ્ટો કરનારા લે તો પછી રોકનારા કાંય ન લે!

હિન્દમાં ભાગીદારો શું ઉંઘણસી છે?

લીમીટેડ કંપનીમાં અલબત શેર ધરાવનાર વર્ગ ઉંઘતા ભાગીદાર (sleeping partners) હોઈ શકે છે, પણ તેટલા માટે ભાગીદારો

એ કંધણસી બની જવું ન જોઇએ. વિલાયતમાં અને બીજા આગળ વધેલા દેશોમાં ભાગીદારો બહુ સાવચ હોય છે, અને કંપનીના કાયદામાં અનુકુળ હેરફેર પણ જરૂર પડે કરાવી શકે છે.

હાલમાં જે Indian Companies Act છે તેમાં ખાસકરીને બે ફેરફાર કરવાની જરૂર જણાય છે. આ બાબતમાં પ્રો. એસ. આર. દાવરે થોડા વખત પહેલાં નીચે પ્રમાણેની બે વિગતો ઉપર પોતાના સચોટ ભાષણમાં ટીકા કરી હતી.

(૧) કંપનીના કારોબારમાં અને તેને અંકુશમાં રાખવાની બાબતમાં ભાગીદારોનો અભિપ્રાય સંભળાય અને કાર્યસાધક બની શકે તેમ થવું હાલમાં જરૂરી છે. જોઇન્ટ સ્ટોક કંપની એક જાતની પાર્લામેંટ છે' તેમાં ભાગીદારોને મત આપવાનો અધિકાર કાર્યસાધક હોવો જોઇએ. હાલમાં અત્રે જે ડાયરેકટરોની બોર્ડ બનેલી હોયછે તે માત્ર એજન્ટોના નીમેલા હોય છે, અને નહિ કે ભાગીદારોના ચુંટેલા; વળી જો કે સિદ્ધાંત પ્રમાણે (in theory) ભાગીદારો ઉપલી બોર્ડને ખસેડવી હોય તો ખસેડી શકે છે, પણ આચારમાં (in practice) તો ડાયરેકટરો (જેઓ એક "self elected oligarchy" સ્વયં-નિમાયેલું અલ્પકાર્યવાહક મંડળ છે તેઓ) સભામાં મત ગણતી વખતે એવી તો હાથ ચાલાકી વાપરી શકે છે કે ભાગીદારોના મત વ્યર્થ જાય છે, આથી ભાગીદારો સભામાંજ જવાનું માંડી વાળે છે, પણ આને બદલે જો ભાગીદારો કાયદેસર વાંધો ઉઠાવે તો ફાવી શકે. દરેક ભાગીદારને શેર દીઠ એક મત આપવાનો હક્ક ફરજીયાત રાખવો જોઇએ, અને તે ગણત્રીમાં લેવાવો જોઇએ. ડાયરેકટરોએ ભાગીદારોની પ્રથમ સભા વખતે કંપનીના "આરટીકલસ"ને સુધારા વધારા કરાવવાને ચર્ચામાં મૂકવા જોઇએ.

(૨) અંડરરાઇટીંગની બાબતમાં પણ કંપની એકટમાં ફેરફાર થવાની જરૂર છે. ખરૂં પૂછો તો અંડરરાઇટીંગ કમીશન આ પ્રમાણે

અપાવું જોઇએ. શેરો બ્હાર પાડયા પહેલાં કંપનીએ અંડરરાઈટ કરનાર સાથે એવો કબાલો કરવો જોઇએ કે જેટલી સંખ્યા પ્રજા ઉપાડી ન લે તેટલી બાકીની સંખ્યાનો મુકરર કમીશનથી અંડરરાઇટરને લાભ મળે. પરન્તુ હાલમાં એવા કેટલાક દાખલા બન્યા છે કે બધા શેરોનું કમીશન (પ્રજામાં તે શેરો બહાર પાડયા પહેલાંજ) અંડર રાઈટરોને આપી દેવામાં આવ્યું છે. આ અંડરરાઇટરો કોઇકવાર લાગતા વળગતાઓ હોય છે, અને તેઓ બજારમાં પ્રિમિયમે પણ વેચે છે. શું, ભાગીદાર વર્ગ આ કાર્ય સામે વાંધો ન ઉઠાવે?

ઉપલી બાબતમાં માનવંતા મી. કૃષ્ણલાલ **મો. ઝવેરીએ** જણાવ્યું હતું કે કંપની એકટમાં ભાગીદારો જો ચાહે તો ઉપલા ફેરફાર કરાવી શકે ખરા.

નવી કંપનીઓ

ઘણા લોકો નવી કંપનીનાજ શેરો અગર જુની કંપનીના નવા શેરો કંપની પાસેથી ખરીદવાનું પસંદ કરે છે. આથી દલાલી તેમજ પ્રિમિયમનો બચાવ થાય છે. પણ આ કરકસર ઘણીવાર ભારે પડી જાય છે. ઘણીવાર એવું બનેછે કે નવી કંપનીને પગભર થતાં, ને તેથી વહેંચણી આપવાની સ્થિતિમાં આવતાં, બે ચાર વર્ષ થઇ જાય છે. ને ત્યાં સુધી ભાગીદારોનું નાણું વગર વ્યાજે રોકાઇ રહે છે. દાખલા તરીકે તાતા હાયડ્રો, (જેના શેર,નાણું રોકવાને માટે સદ્ધર છે, તે કંપની) સને ૧૯૧૦ માં ઉભી થઇ, ૧૯૧૫ માં કામ ચાલુ થયું. ૧૯૧૮ ના વર્ષની તેના ઓરડીનરી શેરની વ્હેંચણી શૂન્ય હતી. કંપની ઉભી થયાને દશ વર્ષ થયાં. હવે છેલ્લાં ચાર વર્ષની વ્હેંચણીઓ અનુક્રમે રૂ. ૪૫, ૭૫, ૮૦ ને ૦ આપવામાં આવી છે. જેણે પ્રથમથીજ શેરો લઈ રાખ્યા હશે તેને દશ વર્ષનું સરેરાશ

વ્યાજ માત્ર બે ટકા મળ્યું, તે ખરેખર પ્રથમથી રોકનારને નાસીપાસ કરે તો નવાઈ નહિ. કોઇપણ કંપનીએ મૂળ ભાગીદારને ધ્યાનમાં રાખી કંઇ નહિ તો ૬ ટકા જેટલી વ્હેંચણી ઓછામાં ઓછી દર વર્ષે આપવી વ્યાજબી છે. ઘણી કંપનીઓની બાબતમાં ઉપલા દાખલા પ્રમાણે બને છે. આથી બાપડો નાણું રોકનાર રહી રહીને અધીરો થઇ શેરો વેચી નાંખે છે ને કંપની જ્યારે વ્હેંચણી સારી આપવાની સ્થિતિમાં આવે છે ત્યારે માત્ર સટ્ટો કરનારા ભાવોનો લાભ લઇ જાય છે. હાથડ્રોના શેર (રૂા. ૧૦૦૦)નો ભાવ તા. ૧૭–૨–૨૦ સુધી રૂા. ૧૨૨૫ જેટલો પડેલો છે, પણ જ્યારે કંપની સારૂ વ્યાજ આપવા ખડી થશે ત્યારે સટ્ટો કરનારા (ટ્રામ્વે શેરની માફક) એકદમ ચકાવી મૂકશે. એટલે થશે શું કે મૂળ રોકનાર જેને બે ટકા જેટલું વ્યાજ ન પોસાવાથી, વેચી બેઠો હશે તેને વગર વાંકે પસ્તાવું પડશે.

કોઇ કંપની જો મૂળ ઉત્તેજકોને આમ નિસ્તેજ બનાવે તો તે ખરેખર ખેદજનક છે.

નવી કંપનીઓ જેટલી નીકળે તેટલી ઓછી એમ અમારૂં ધારવું છે. દરેક નવી નીકળતી કંપનીને સર્વથા ઉત્તેજન આપવું આવશ્યક છે, પણ રોકનારે એટલું તપાસવું કે એજન્ટો પ્રવીણ અને પ્રમાણિક છે કે નહિ. ઘણીવાર એજન્ટો ઉપલા ગુણ ધરાવતા નથી. એજન્ટોને પ્રમાણિક થવામાં જેટલો લાભ છે તેટલો અપ્રમાણિક થવામાં નથી, તેનો લાંબો વિચાર નીતિ તેમજ વેપારની દૃષ્ટિએ કરવો આવશ્યક છે. એજન્ટ જો પ્રમાણિક હશે તો અનેક કંપનીઓ ઉભી કરી શકશે જેથી તેને અનેક કંપનીઓનું કમીશન મળશે, જેનો સરવાળો, એકાદ કંપનીના અપ્રમાણિક લાભ કરતાં વધારે થશે તે ચોક્કસ છે. આથી વળી તેનું નૈતિક બળ પણ વધશે તેમાં સદેહ નથી. કોઇ નવા એજન્ટે નવો મોટો સાહસ ખેડવા માટે લોકો પોતાની

હાંસી કરે છતાં, ગભરાવું નહિ અને ધીરજ રાખી ઉચ્ચ આદર્શ આગળ રાખી સાહસ ખેડવું વ્યાજબી છે. દરેક નવા એજન્ટને હિન્દના ઔદ્યોગિક વીરલા **સર જમશેદ તાતાનું** જીવનચરિત્ર વાંચવાથી લાભ થશે. અમારી એવી અભિલાષા છે કે શેરબજારમાં હાલ જે આશરે ૫૦ વિવિધ શેરોનું કામકાજ રોજ થાયછે તેને બદલે લંડનની માફક અત્રે પણ રોજ ૫૦૦૦ વિવિધ શેરોનું કામકાજ થાય, એટલે કે નવી કંપનીઓ અનેક નીકળે જેથી (એટલેકે) દેશની સ્થિતિ ઔદ્યોગિક ઉન્નતિને સત્વર પામે. કેટલાક જૂના વિચાર ધરાવનારા, શેરોમાં નાણું રોકવું તે જુગાર જેવું સમજે છે, તે ખેદ-જનક તેમજ હાસ્યજનક બાબત છે. પરન્તુ તેઓને ખબર નથી કે શેરોમાં ધન રોકનાર દેશની (જેવી તેવી પણ) સેવા બજાવે છે.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

રોકનાર તથા સટ્ટાકર.

રોકનાર (investor) અને **સટ્ટાકર** (speculator) ના માર્ગ ઉંધા છે, પણ ફરી ફરીને પાછા એક સ્થળે સામસામા ભેગા મળે છે. રોકનારનો વેપારી નિયમ એ હોય છે કે સસ્તે ભાવે ખરીદવું અને મોંઘે ભાવે વેચવું. સટ્ટાકરનો સટ્ટામય નિયમ એ હોય છે કે વધે ભાવે (પણ) ખરીદવું અને ઘટે ભાવે (પણ) વેચવું. પ્રથમનો ઉદ્દેશ **વ્યાજ** ખાવાનો અને દ્વિતીયનો ઉદ્દેશ **ભાવ** ખાવાનો હોય છે. પ્રથમ ભાવ ઉપર, અને દ્વિતીય વ્યાજ ઉપર, થોડું ધ્યાન રાખે છે. બન્નેની મતલબ કમાણી કરવાની છે.

રોકનારને સટ્ટાકર અને સટ્ટાકરને રોકનાર સામસામા ઉત્તેજન આપે છે.

દુનિયામાં શુદ્ધ રોકનારા ઘણા પડ્યા છે, પણ સટ્ટાકરના પ્રમાણમાં તેમની સંખ્યા નહિ જેવી છે. રોકનાર ભાવ ખાવા ઉપર જેટલે અંશે ધ્યાન આપે તેટલે અંશે તે સટ્ટાકર કહી શકાય. શુદ્ધ રોકનાર અને બીલકુલ સટ્ટાકર વચ્ચે અમુક અમુક પ્રમાણના અનેક ક્રમ અનુક્રમ હોય છે, જેમાંના મુખ્ય અમારા મતપ્રમાણે નીચે મુજબ છેઃ—

૧—શુદ્ધ રોકનાર.

આ માણસનું લક્ષ્ય કઈ કંપનીના શેર નાણું રોકવા માટે સારા, તે કંપની શું વ્યાજ આપી શકશે, તેની અંતરસ્થ કીંમત શું છે, તેના કાર્યવાહકો પ્રવીણ અને પ્રમાણિક છે કે નહિ—આવી બાબતો ઉપર રહે છે. તેને ભાવની વધઘટને લીધે હર્ષશોક કરવાનો પ્રસંગ આવતો નથી. (શુદ્ધ રોકનાર શ્રદ્ધાળુ હોય છે.)

૨—રોકનાર, પણ અમુક અંશે સટ્ટાકર.

આ માણસ ૧ લા ક્રમમાં લખેલી બધી બાબત ઉપર ધ્યાન આપે છે, પણ તદુપરાન્ત, ભાવ વધશે કે ઘટશે એવા વિચારમાં ધ્યાન ને ધખારો રાખ્યા કરે છે. (૧ લા અને ૨ જા ક્રમની વચ્ચેનો તફાવત રોકનારની શ્રદ્ધા અને શંકામાં સમાયેલો છે.)

૩—રોકનાર, પણ એથી અધિક અંશે સટ્ટાકર.

આ માણસ ૧ લા અને ૨ જા ક્રમમાં લખ્યું તેમ બન્ને પ્રકારના હોય છે, પણ તદુપરાન્ત, ભાવોની વધઘટનો લાભ લઇને નાણું રોકે છે, તે એવી રીતે કે જ્યાંસુધી ભાવ તેના અડસટ્ટા પ્રમાણે ઘટવાના હોય ત્યાંસુધી ઘટવા દે છે, ને પછી ખરીદી લઇ હમેશ રાખી મૂકે છે. (૨ જા

અને ૩ જા ક્રમ વચ્ચેનો તફાવત રોકનારના વિચાર અને વર્તનમાં સમાયેલો છે.)

૪—રોકનાર, પણ વળી એથી અધિક અંશે સટ્ટાકર.

આ માણસ ૩ જા ક્રમમાં લખ્યું તેમ વર્તે તો છે, પણ તદુપરાન્ત, જ્યારે ભાવ તેના અડસટ્ટા પ્રમાણે ટેકની મર્યાદા સુધી વધી ગયા હોય છે ત્યારે વેચી નફો ખાય છે. વળી પાછો તળિયે ભાવે ખરીદી રાખે છે. આમ કરવાથી નફો મળે છે તેમજ કંપની તરફથી અનેકવાર વ્યાજ પણ તેને મળી ચુકયાં હોય છે. (૩ જા અને ૪થા ક્રમ વચ્ચેનો તફાવત રોકાણની નિત્યતા અને અનિત્યતામાં સમાયેલો છે.)

૫—સટ્ટાકર, પણ અમુક અંશે રોકનાર.

આ માણસ ૪થા ક્રમમાં લખ્યું તેમ વર્તે તો છે, પરન્તુ તેનું નાણું ઉછીકું હોય છે, જે ઘણું ખરૂં બેન્કમાંથી ૦ા-૦ાા ટકાનું વ્યાજુકુ હોય છે. આ માણસ માત્ર ભાવોની વધઘટનોજ લાભ લેવાના ઇરાદાથી શેરોમાં નાણું રોકી રાખે છે. (૪થા અને ૫મા ક્રમ વચ્ચેનો તફાવત રોકેલું નાણું પોતીકું છે કે ઉછીકું છે તેમાં, અર્થાત્ રોકેલાં નાણાંનું વ્યાજ પોતે ખાય છે કે આપે છે, તેમાં સમાયેલો છે.)

૬—સટ્ટાકર, ને એથી ઓછે અંશે રોકનાર.

આ માણસ ૫ મા ક્રમ પ્રમાણે બેન્કમાંથી નહિ પણ બજારમાંથી બદલારૂપે વ્યાજ આપીને લીધેલા શેરનો તેજીનો વેપાર ચાલુ રાખે છે. કોઇ સવાલ કરશે કે આ માણસ કાંઇ નાણું રોકતો નથી-પણ નહિ. તે રોકે છે એવી રીતે કે વ્યાજ ખાઉં, મંદીનો બદલો કરનારા શરાફો પાસે માલ ઠેકાણે પડાવી નાણું, રોકાવીને. આ માણસને દર મહિને ૧-૧ાા ટકાનું અગર વધારે વ્યાજ દલાલી આપવી પડે છે. બેન્કની સહાય જે લે છે તેણે

પોતાનું નાણું ત્રીજા કે ચોથા ભાગનું રોકવું પડે છે, જ્યારે બજારમાં માત્ર સાતમા કે આઠમા ભાગનું નાણું રાખવું પડે છે. અર્થાત્ માત્ર ભાવની હેર ફેર પ્રમાણે ફરક (difference) આપવો પડે છે. આ ફરક કોઇ મહિને આપવો પડે છે અગર કોઇ મહિને મળે પણ છે, આથી એકંદરે ટેક ઘટયા પછી લીધેલા શેરના ભાવનો માત્ર સાતમો કે આઠમોજ ભાગ રોકવો પડે છે. બેન્કની સહાયથી લે તો સટ્ટો પોતાના ગજાજ પ્રમાણે થાય છે, જ્યારે બજારના બદલાની સહાયથી કરે છે તો ઘણીવાર બને છે .તેમ ગજા ઉપરાન્ત થાય છે. (૫ મા અને ૬ ઠા ક્રમ વચ્ચેનો તફાવત, પોતાનો વેપાર ગજાપ્રમાણે કે ગજા ઉપરાન્ત થાય છે. તેમાં, અથવા એક શેર વાસ્તે માત્ર એક વાર કે વારંવાર દલાલી આપવી પડે છે તેમાં, સમાયેલો છે. આ માણસના કાર્યમાં ૯૫ ટકા સુધી સટ્ટાનું તત્વ હોય છે.)

(૭)—બીલકુલ સટ્ટાકર.

આ માણસ એકતરફી વેપાર નથી કરતો. આજે તેજીમાં તો કાલે મંદીમાં. ઉસ્તાદ સટ્ટાકરોને બન્ને બાજુએ પાસા પોબાર પડે છે. ઘણું ખરૂ ફત્તેહમંદ સટ્ટાકરોને એકંદરે ઘી કેળાં મળતાં હોવાથી બીલકુલ ઘરનું નાણું, શેરમાં રોકવું પડતું નથી. તેમનું નાણું, રોકાણમાં બીલકુલ જતું નથી. ઘરનું નાણું એટલે સટ્ટો આદર્યો તે પહેલાંનું પોતાનું એકંદર નાણું તે. પરન્તુ સટ્ટામાં સંપાદન કરેલું નાણું આ ઠેકાણે ઘરનું નાણું નહિ ગણવું. આથી જણાશે કે શુદ્ધ રોકનારને ઘરનું નાણું ભાવ પ્રમાણે સંપૂર્ણ રોકવું પડે છે, જ્યારે બીલકુલ સટ્ટાકરને ઘરનું નાણું શેરમાં બીલકુલ રોકવું પડતું નથી.

આથી કોઇને એમ જણાશે કે રોકનારના નાગરિક તરીકેના હક્ક હક્કના છે જ્યારે સટ્ટાકરના હરામના છે, કારણ કે સટ્ટાકર

દેશમાં નથી ધન રોકતો કે નથી મહેનત કરતો. આથી કોઇને એમજ લાગશે કે સટ્ટાકર, દેશનું ટુકડાખાઉ, ભોજનભટ્ટ જેવો, વૃક્ષના વેલા જેવો, પરોપજીવી પ્રાણી છે. આ એક સમજ ફેર છે.

વળી કોઇને અર્થશાસ્ત્રની દૃષ્ટિયે. વેપારી, મજુર અને સટ્ટાકર વચ્ચે નીચે પ્રમાણે તફાવત લાગશે. જો કે તેમાં પણ એક સમજ-ફેર છે. વેપારી છે તે દુકાન માટે અમુક વસ્તુઓ ખરીદી ધન રોકે છે, એટલુંજ નહિ પણ મહેનત પણ દુકાને બેસી કરે છે, જ્યારે સટ્ટાકર આમાંનું કશું કરતો નથી. વેપારી જો કે ઉત્પાદક નથી છતાં ઉત્પાદકત્વને સહાયકર્તા થઇ પડેછે, તેટલે અંશે તે ઉત્પાદક ગણાય; પણ સટ્ટાકર સટ્ટા ખેલી જીવન ગુજારે છે, જેથી તે વિનાશક ગણાય, કારણકે તે ઉત્પાદકત્વને સીધી રીતે સહાય કર્તા થવાને બદલે આડકતરી રીતે હાનિકર્તા થઈ પડે છે. તે પૃથ્વી પરનો એક ભાર છે. તેના કરતાં એક મજુર ખરેખર માનને પાત્ર છે. મજુરને માન્ય ગણીએ એટલુંજ નહિ પણ પૂજ્ય ગણીએ તો પણ કેવળ સટ્ટાકર હડધુત કરવાને પાત્ર છે. મજુર શુદ્ધ ઉત્પાદક છે. આથી વેપારી કરતાં પણ મજુર વધારે ઉત્પાદક છે. મજુરની મજુરી કર્મક (ઉત્પાદક) છે જ્યારે વેપારીની મુડી કર્માશ્રય (passive) છે. પ્રથમ મજુરી હતી તો મુડી ઉત્પન્ન થઇ. છતાં એકંદરે. મજુર અને વેપારી ઉભય ઉત્પાદક છે, જ્યારે સટ્ટાકર નથી મુડી રોકતો કે નથી મહેનત કરતો, તેથી તે તિરસ્કરણીય ગણાય.

આ ઉપલી સમજફેર, બે પ્રકારના સટ્ટાકરના અભેદને લીધે ઉભી થઈ છે. સટ્ટાકર બે પ્રકારના છે, એક તો ખંડક અને બીજો મંડક, ઉપલી ટીકા માત્ર ખંડક (destructive)સટ્ટાકરને લાગુ પડે છે. સટ્ટા કેટલેક અંશે મંડક (constructive) છે, તેની સમજણ

પછીના પ્રકરણમાં આવશે. વળી ઉપલી ટીકામાંથી સાર એ નીકળે છે કે ઉત્પાદક ધંધા વગરના કોઈ મનુષ્યને સટ્ટો કરવાનો હક્ક નથી.

લૌકિક દૃષ્ટિએ પણ સટ્ટાકર બે પ્રકારના છે. દુનિયાદારી રીતે જોઇએ છીએ તો જે માણસ સટ્ટામાં ઘણું કમાય છે, તે વેપારી તરીકે (સંસારમાં પસાર થાય) ગણાય છે, અને જે ગુમાવે છે તે (જુગારીના અર્થમાં) સટોડીઆઓ ગણાય છે. આ પણ દુનિયાદારીની વિલક્ષણતાઓમાંની એક છે હો. તેનું મૂળ કારણ ખૂમારીભર્યા જનસ્વાર્થમાં અને ખુશામતિયા જનસ્વભાવમાં દેખાઈ આવે છે. કમાયેલો ઉપયોગી થઈ પડશે જ્યારે ખુવાર થયેલો નકામો છે—એવી બેમાલુમ માન્યતા લાગતા વળગતા જન ધરાવે છે. આ ઉપરથી જણાશે કે સટ્ટાકર બે પ્રકારના છે; એક તો કમાતો માટે "વેપારી" સટ્ટાકર અને બીજો ગુમાવતો માટે "જુગારી" સટ્ટાકર. આ પણ એક સમજફેર છે.

આપણે ઉપર લખી ગયા તેમ સટ્ટાકર બે પ્રકારના છે. મંડક સટ્ટાકરને આપણે **સટ્ટાબાજ** અને ખંડક સટ્ટાકરને આપણે **સટ્ટાખોર યાને સટોડિયા** કહીશું. આ બન્ને પ્રકારના વેપારી અને જુગારી સટ્ટાકરો કમાવે અગર ગુમાવે છે.

ખરા સટ્ટાબાજ તેજ કે જે ગરીબને મારી ન નાંખે, નહિ તો બાકી તેઓ સટોડિયા અર્થાત્ જુગારી કાં કે તેઓ ગમે તે પ્રકારે માત્ર ધન કમાવાની બદદાનતથીજ સટ્ટો ખેલે છે. જે સટાબાજ એક બાજુએ ઉધ્ધત અગર બીજી બાજુએ મરણીયો બને તે તેટલે અંશે સટોડિયો યાને જુગારી ગણાય.

સટાબાજમાં શું જોઇએ? સટાબાજ કાંઇ અમસ્તા નથી થવાતું. એક તો પંડિતનું જ્ઞાન જોઇએ, એક તો રાજદ્વારીની ખટપટ શક્તિ અને એક તો નટની સ્મરણ શક્તિ જોઇએ; એક તો

જાદુગરની ચપળતા, અને એક તો ગણત્રીબાજની તકસાધકતા, એક તો કવિની કલ્પના અને એક તો ફીલસુફની તર્કશકિત જોઇએ; એક તો યોધ્ધાની હીમત અને એક તો વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીની ધીરજ જોઇએ; એક તો યોગીના (જેવી નહિ તો) જેટલી સંતોષધારણ શકિત જોઇએ ને છેવટે એક તો ઉત્તમ પુરૂષનું જીવનચારિત્ર્ય જોઇએ !

સટોડિયામાં શું જોઇએ ? સટોડીઆ કાંઇ અમસ્તા નથી થવાતું. એક તો પોપટનું જ્ઞાન જોઇએ; એક તો શિયાળની ખટપટ શકિત અને એક તો હાથીની સ્મરણ શકિત જોઇએ; એક તો વાંદરાની ચપળતા, એક તો બીલાડાની તકસાધકતા અને એક તો ઉંદરની તર્કશકિત અને સમયસૂચકતા જોઇએ; એક તો ઘોડાની હીમત અને એક તો ગધેડાની ધીરજ જોઇએ; એક તો સિંહના (જેવી નહિ તો) જેટલી સંતોષધારણ શકિત જોઇએ ને છેવટે એક તો મનુષ્યનું ઉત્તમ શરીર જોઇએ !

અમુક વ્યકિત કેટલે અંશે સટાખોર છે, તે કહી શકવું અત્યંત કઠીન છે. દુધમાં જળ કેટલું છે તે જાણવાનું માપકયંત્ર આવે છે પણ સટ્ટામાં જુગારનું તત્વ કેટલું છે તે દરેક વ્યકિતના વેપાર ઉપર આધાર રાખે છે.

શુદ્ધ તારવણી કરનારને વામન સટ્ટાબાજ લેખી શકાય. શેર બજારમાં જો આવા દરેક શેરના બજારમાં એક એક વામન સટ્ટાબાજ હમેશ લે–વેચ કર્યા કરે તો ખોટું નહિ, કારણ કે દલાલોના, તેથી ઘરાકોના, સોદા જલ્દી ઉતરી શકે છે.

પ્રકરણ ૧૮ મું

———:o:———

સટ્ટો.

સટ્ટો એટલે **અડસટો**. સટ્ટાનો બીજો અર્થ **જુગાર** પણ થાય છે. પ્રથમને આપણે "વેપારી સટ્ટો" કહીશું. દ્વિતીયને આપણે "જુગારી સટ્ટો" કહીશું. પ્રથમ મંડક છે જ્યારે દ્વિતીય ખંડક છે. આધુનિક જમાનામાં ઘણા ખરા સવ જાણીતા ધંધાઓમાં સટ્ટા વિના ચાલતું નથી. સટ્ટામાં રમતનું તત્વ અમુક અંશે હોવાથી સર્વ કોઇને સટ્ટો પ્રિયકર થઈ પડે છે. ઉપરોક્ત "રમતનું તત્વ" ઘણીવાર જુગારી પણ હોઈ શકે છે. છેતરવું અને જુગાર રમવો—આ બન્ને કાર્ય મનુષ્યજાતિના સ્વભાવિક અવગુણ છે. આ બન્ને અવગુણ આધુનિક સમયે વેપારમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે. અસલના વખતમાં કૈકેયીએ જો દશરથને છેતર્યા નહોત અને **પાંડવો** જુગાર રમ્યા ન હોત તો **રામાયણ** અને **મહાભારત** તદન જુદાંજ રૂપ ધારણ કરત. જુગાર એટલે જોખમી રમત, જેમાં હારજીતનો આધાર માત્ર કીસમત ઉપરજ રાખવામાં આવે છે. નશીબ અજમાવવા ખાતર અગર નશીબ ઉપર આધાર રાખી સટ્ટો કરવો તે જુગાર નહિ તો બીજું શું ?

શેરના વેપારમાં ધન રોકાણનું તત્વ વિશેષ હોવાથી કોર્ટમાં શેરના વેપારને જુગારમાં ગણાવવો અત્યંત મુશ્કેલ થઈ પડે છે, જો કે ખાંડી બજારના વેપારને જુગારમાં ગણાવવો અત્યંત સહેલ હોઈ શકે છે. જેમાં માલની આપ લે (delivery) થાય તે કાર્યને કોર્ટમાં જુગાર ન ગણાય.

બજારની પારિભાષિક રીતે બોલીએ તો સટ્ટો એટલે **વાયદો,** પણ એટલું ખરૂં કે જે બજારમાં વાયદાનું કામકાજ નથી ચાલતું ત્યાં પણ સટ્ટો જોશમાં ચાલી શકે છે. જેમકે ન્યુયોર્કના શેરબજારમાં વાયદો નથી છતાં સટ્ટો ધમધોકાર ચાલે છે. વળી મુંબઈની કાપડબજારમાં ધમધોકાર સટ્ટો ચાલે છે. આ ઉપરથી જણાશે કે વાયદો હોય તોજ સટ્ટો ચાલે તેમ નથી.

વેપારીને અડસટ્ટવું આવશ્યક છે. ધારો કે એક માણસને કાપડની દુકાન છે, ને જથ્થાબંધ માલ ખરીદવાને કાપડબજારમાં જાય છે, ને ત્યાં માલની કિંમત પારખતાં ન આવડે તો ખોટ જાય. વળી તે વેપારીને એટલું પણ વિચારવું પડે છે કે હાલના સંજોગો જોતાં અને ભવિષ્યના સંજોગો વિચારતાં અમુક ભાવે માલ લેવો કે નહિ. ભવિષ્યમાં ભાવ વધશે કે ઘટશે તેનો અડસટ્ટો કરવો પડે છે. ભવિષ્યમાં માલ વધશે તો ભાવ વધશે અને માલની છત થશે તો ભાવ ઘટશે, જેથી વેપાર ઓછો થશે, વિગેરે વિગેરે અડસટ્ટા કરવા પડે છે. આથી જણાશે કે દરેક વેપારીને વિચારરૂપે અડસટ્ટા કરવા પડે છે, ને જો તે વિચાર વર્તનમાં પરિણામ પામે તો તે સટ્ટો કર્યો કહેવાય; વિચારમાં થાય તે અડસટ્ટો અને વર્તનમાં થાય તે સટ્ટો. આ **શુદ્ધ** પ્રકારનો વ્યાજબી **સટ્ટો** ઘણું ખરૂં બેમાલુમ અને આડકતરો હોય છે, પણ આ પ્રકારના સટ્ટામાં વેપારીઓને અનેક અગવડો રહેછે; એક તો મોટી મુડી રોકવી પડેછે, વળી જથ્થાબંધ માલની વારંવાર હેરફેર કરવી પડે છે. આવી અગવડો દૂર કરવા તેમજ સગવડ વધારવા વિવધ પ્રકારનાં ગોટાં બજારોમાં "વાયદા" નું કામ ચાલેછે.

વાયદાના બજારમાં માલની આપલે નહિ જેવી થાય છે, જ્યારે ફરકની લેવડ દેવડ ગંજાવર પ્રમાણમાં થાય છે. માલને નામે અને

અહાને માત્ર ફરકનાં નાણાંની લેવડદેવડ જે વેપારમાં થાય છે તેને આપણે **બીલકુલ સટ્ટો** કહીશું. આ બીલકુલ સટ્ટાની અંદર વેપારી તત્વ કેટલું અને જુગારી તત્વ કેટલું છે તે દરેક સટ્ટાકર વ્યકિતના ઉપર આધાર રાખેછે.

ઘણીવાર એવા પણ પ્રસંગ આવે છે કે ભલભલા સટાબાજ પણ સટોડીઆ (જુગારી) બની જાય છે. સટાબાજ બે પ્રકારના હોય છે, તેજીબાજ અને મંદીબાજ. સટોડીઆ બે પ્રકારના હોય છે, તેજીડા અને મંદીડા. કોઇપણ વ્યકિતના શેરના વેપારમાં કેટલા પ્રમાણમાં સટ્ટાબાજી (વેપારી તત્વ) અને કેટલા પ્રમાણમાં સટ્ટાખોરી (જુગારી તત્વ) છે તે કહી શકવું અત્યંત મુસ્કેલ છે, જો કે સાચા (વેપારી) સટ્ટાની કસોટી, તેમાં રહેલું ધનરોકાણનું તત્વ છે.

સટ્ટાની એક લાભકારી અસર એ થાય છે કે તે ભાવને એક-સરખી સપાટી ઉપર રાખી શકે છે. જે શેરમાં સટ્ટો નથી તેના લેવાલ વેચવાલના ભાવ ૫૦-૧૦૦ ફેરે બોલાય છે, જ્યારે જેમાં સટ્ટો છે તેના ભાવ માત્ર ૨ાા ફેરે બોલાય છે. આ ઉપરાન્ત અન્ય કીસમના બજારોમાં પણ આ પ્રમાણે વસ્તુઓના ભાવ એક-સરખા સટ્ટાને લીધે રહે છે. મુંબઈ બેન્કના દર જે એક સરખા રહે છે તે તેના કાર્યવાહકોના અડસટ્ટાને લીધે હોઈ શકે. હવે એક પ્રશ્ન ઉદ્દભવે છે અને તે એ કે શેરબજારમાંનો હાલનો સટ્ટો ભાવોને એક-સરખા રાખવાને બદલે ઉલ્ટાં વધારે મોટાં ઝોલાં ખવરાવે છે. આનું કારણ એ છે કે આપણાં શેરબજારોમાં સટાબાજ કરતાં સટાખોર અત્યંત પ્રમાણમાં વધારે છે, અર્થાત્ વેપારી સટ્ટા કરતાં જુગારી સટ્ટો વિશેષ ચાલે છે. આધુનિક સમયમાં સટ્ટામાં, વેપારી કરતાં જુગારી તત્વ વધતું જાય છે. બન્ને તત્વોનું સટ્ટામાં એટલું બધું ગુંચવાણભર્યું મિશ્રણ

ચયેલું હોય છે કે, બન્ને નિરાળા પડી શકે તેવા ઉપાય શોધવો માત્ર શેખચલ્લીના વિચાર જેવો થઈ પડયો છે. મુંબઇની જુની શેરબજારમાં જ્યારે શેરોના ભાવમાં બબ્બે દિવસમાં પાંચસા પાંચસો રૂપીઆ વધતા ગયા ને મોટા ઉછાળા આવ્યા ત્યારે સર્વ શેરોના ભાવો બાંધવામાં આવ્યા હતા અને વાયદાનું કામકાજ સને ૧૯૧૯ની આખરમાં બંધ પાડવાને ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો. પરન્તુ છેવટે વાયદો ખોલી નાંખવો પડયો. આ બાબતની ટીકા કરતાં એક પારસી દલાલ ભાઇએ વ્યાજબી ટાંકી બતાવ્યું હતું કે, "Hasty attempts to control speculation by simple enactment have invariably proved either futile or mischievous" —Marshal તેમજ, "The trade in futures, when carried on properly, is a blessing to both the producer and the consumer"— Blackman.

સટ્ટાકરોને એક જણ જેવી તેવી ભલામણ કરે છે કે ભાવોમાં મોટા ઉછાળા ન આવે તેમજ એકદમ ગગડાવી ન દેવા. જો કોઇ શેરમાં સાતસો આઠસો વધારવા હોય તો પ્રથમ બસો વધારવા, પાછા સો ઘટે પછી બસો વધે, તેવી રીતે જો આસ્તે આસ્તે કાચબાની ગતિથી ભાવો વધે (અગર ઘટે) તો ઠીક કહેવાય.

સટ્ટાથી રોકનારને ઉત્તેજન મળે છે. રોકનારથી ઔદ્યોગિક સાહસને ઉત્તેજન મળે છે. સટ્ટાકરને પોતાને, સાહસ સટ્ટામાં ખેડવું પડે છે. આ ઉપરથી જણાશે કે સટ્ટો સાહસનો દૂધભાઇ છે, સાહસ કરે છે અને સાહસ કરાવે છે.

રોકનારથી સટ્ટાને ઉત્તેજન મળે છે. જે શેરો રોકનારી આલમના માનીતા થઇ પડે છે, તેમાંજ માત્ર સટ્ટો ચાલે છે. તેવીજ રીતે જે

શેરોમાં સટ્ટો ચાલેછે તેમાં રોકનાર હાથ ઘાલવા લલચાય છે. કેટલાક જન ભાવ વધશે તેવી આશાએ તેજ કંપનીના શેરો પસંદ કરે છે કે જેના કાર્યવાહકો સટ્ટાકર હોય છે. છેવટે એ તો દેખીતું છે કે રોકનાર તેમજ સટ્ટાકર બન્નેને ઉત્તેજન આપનાર શેરદલાલ છે.

શેરબજાર ઘણાઓને એવું તો આનંદદાયક કમાવાનું સાધન લાગે છે કે પોતાનો ચાલુ ધંધો ધાપો એક કોરે મેલી, જલ્દી જલ્દી ધનવાન થવાની આશાએ શેરનો સટ્ટો ખેલવાને લલચાય છે. પણ જેટલું દેખીતું સહેલ લાગે છે તેટલુંજ કરતી વખતે મુશ્કેલ છે એમ લેમ્બર્ટ કહેછે.

હાલના વખતમાં શેરબજારનો ધંધો એટલો બધો લોકપ્રિય થઇ પડયોછે કે સર્વ કીસમના ધંધાર્થીઓનો, કોટમાં હમેશ ખરે તડકે, મેળો ભરાય છે, તેમાં બારીસ્ટરો, વકીલો, વિદ્યાર્થીઓ, પ્રોફેસરો, કલાર્કો, નાના મોટા વેપારીઓ, દલાલો. અને શ્રીમંતો અને લેખકો—સર્વ પ્રકારનાં મનુષ્યો દૃષ્ટિગોચર થાય છે; એટલુંજ નહિ પરન્તુ કવિયો પણ " સનમ "ને શોધવાનું ભુલી જઇ શેરબજારમાં " ધન "ને ઢૂંઢે છે. કઇ સ્ત્રીને રૂપાળા દેખાવાની ઇચ્છા નહિ થતી હોય ? કયા પુરૂષને પૈસાવાળા થવાની ઇચ્છા નહિ થતી હોય ? હાલના જમાનામાં લોકના લોભને થોભ નથી. ઘણીવાર ગરીબ કરતાં શ્રીમંત વધારે લોભી હોયછે. સંસ્કૃતમાં એક કહેવત છે કે निःस्वोऽप्येकशतं, शती दशशतं, सोऽपीहलक्षं, लक्षेशः क्षितिराजताम । અર્થાત્ નિર્ધન સો રૂપીઆ ઇચ્છે છે, સો વાળો હજાર ઇચ્છે છે, હજારવાળો દશહજાર ઇચ્છે છે, દશહજારવાળો લાખ ઇચ્છે છે. લાખવાળો કરોડ ઇચ્છે છે, કરોડવાળો અબજ ઇચ્છે છે.

શેરબજારમાં ફત્તેહ મેળવવી તે બીન-અનુભવી માણસોનું કામ નથી, અને માત્ર લાયક પ્રકૃતિવાલા તેમજ તાલીમ પામેલાઓજ કાંઇક સારૂં કરવાને આશા રાખી શકે એમ લેમ્બર્ટ લખે છે. સટ્ટો ખેલનારમાં તર્કજ્ઞાન, દ્રવ્યવિષયી જ્ઞાન, શાન્ત મિજાજ ને ઘડિઘડિયે આવતા આવેશોને અંકુશમાં રાખવાની શક્તિ તો હોવાંજ જોઇએ. કોઇ શેરના ભાવ વધશે કે ઘટશે તે અગમચેતવાને ખાતર એટલું તો આવશ્યક છે કે તે શેરના ભવિષ્યને લગતી, અંદરની સ્થિતિને લગતી અને બજારના સંજોગને લગતી બરાબર બાતમી મેળવવી. મોટા ખેલાડીઓ અનેક પ્રકારની નવી નવી કળવકળ વાપરે છે, તે અજાણ્યાઓના માર્ગમાં જોખમકર્તા થઇ પડે છે. ઘણીવાર સાચી ખોટી અફવાઓ ફેલાવે છે કે વર્તમાનપત્રોમાં આડે માર્ગે દોરનારી દ્વિઅર્થી વિગતો છપાવે છે. ઘણીવાર બજારના સટ્ટાના સાધારણ થઇ પડેલા નિયમથી અવળા ચાલે છે. તેઓ અનેક પ્રકારની ભ્રમણાઓ પ્રસરાવે છે. આ સર્વ બાબતોનો અનુભવ નવીન સટ્ટાકરોએ તેમજ ઝટકમાઉ અદુકદફુકીઆઓએ ગરજ હોય તો પ્રથમ લેવો જરૂરી છે એમ તે લેખકનું માનવું છે.

હર કોઇ વેપારીએ શેરબજારના રોજગારને સમજવો જરૂરી છે. પરન્તુ એટલું કહેવું પડશે કે ઘણા શ્રીમંતો શેરબજારમાં આવીને દારૂખાનું ફોડી ગયા છે, અર્થાત્ ધનનો ધુમાડો કરી ગયા છે.

તારવણી જો કે વ્યાજબી સટ્ટાનું ટૂંકજીવી લઘુ સ્વરૂપ છે, છતાં તેના વિના બજાર ચાલવો કઠીન હોવાથી, તે દલાલો વચ્ચેની દલાલી કહી શકાય ખરી.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

—:o:—

ભાવોમાં વધઘટ.

मन: एव मनुष्याणां क्षयवर्धनकारणम् ।

શેરના ભાવો વેચવાલ કરતાં લેવાલ જો વિશેષ હોય તો વધે છે, અને લેવાલ કરતાં વેચવાલ વધારે હોય તો ઘટે છે. પરન્તુ ખરૂં પૂછો તો એ નિયમ કરતાં આ નિયમ વધારે સત્ય છે કે, લેવાલ વિશેષ છે કે વેચવાલ વિશેષ છે–તેવી લોકની માનસિક કલ્પના અગર ધારણા ઉપર વધઘટનો આધાર રહે છે. એમ હારટલી વીધરસ કહે છે. ધર્મમાં જોઇશું તો બન્ધ અને મોક્ષનું કારણ માત્ર મન છે; દુનિયામાં જોઇશું તો સુખ અને દુઃખનું કારણ માત્ર મન છે; તથા વેપારમાં જોઇશું તો પણ ભાવોની વધઘટનું કારણ માત્ર મન છે. લોકનાં મનને એમ લાગશે કે અમુક શેર સારો છે તો એની લેવાલીથી ભાવ વધશે. લોકના મનમાં એમ આવશે કે અમુક શેરમાં કાંઇ નથી તો એની વેચવાલીથી ભાવ ઘટશે.

ઘણું ખરૂં લોકનાં મન (ચલિત હોવાથી) સ્વતંત્ર નથી રહેતાં, પરન્તુ ખેલાડીઓને અનુસરે છે. અમુક શેર જો કોઇ ખેલાડી (સટાબાજ કે સટાખોર) ઉપાડશે તો પછી ભલે તે શેર નકામો હોય છતાં લોક તે શેરો લેવા મંડશે. લોકનાં મનને એવું સુઝાડવું જોઇએ કે અમુક શેર લેવા સારા છે, ને તેમ જો થાય તો લોક લેશે ને તેજીવાળા તથા તેજીડાઓ ફાવશે. તેવીજ રીતે મંદીવાળા અને મંદીડાઓ ફાવશે.

સટ્ટામાં લેવાલી તેમજ વેચવાલી ખોટી હોઈ શકે છે, એટલે માલની હેરફેર કર્યા વિના માત્ર ફરકનાં નાણાંની લેવડદેવડ કરવા, ભાવ ખાવાની મતલબથી, શેરો લે-વેચ થઈ શકે છે. કેટલાએક એમ સમજે છે કે ખોટાં વેચાણ કરતાં ખોટાં લેણ વધારે વ્યાજબી છે, આ એક ભ્રમણા ને સમજફેર છે. ખરૂં પૂછો તો બન્ને એકસરખાં વ્યાજબી છે અગર એકસરખાં ગેરવ્યાજબી છે. ખોટાં લેણવાળા વેચવાનાજ છે અને ખોટાં વેચાણવાળા લેવાનાજ છે. ઘણીવાર ઉલટું, ખોટાં વેચાણવાળા બજારને ઉપયોગી થઈ પડે છે, કારણકે ખોટાં લેણવાળા બજારની સ્થિતિ નબળી કરનારા છે ને, જ્યારે કાંઇ ખરાબ સમાચારથી વેચવા આવે છે ને બજાર તૂટે છે ત્યારે માત્ર ખોટાં વેચાણવાળા બજારને ટેકવી શકે છે, અને બજારની સ્થિતિને વધારે જોખમમાં આવતાં બચાવે છે. એટલું પણ ખરૂં કે ઘણીવાર ખોટાં વેચાણના પ્રતાપેજ બજારમાં ખેલો કરનાર ફાવીજાય છે.

ખેલો (corner) તેને કહે છે કે મૂળ કરતાં ઉપરાન્ત સંખ્યાના શેરો જેમાં લેવાય તે કાર્ય. ધારો કે એક મીલકંપનીના ૫૦૦૦ શેરો છે ને કોઇ ખેલાડી બજારમાં આસ્તે આસ્તે બેચાર માસ દરમ્યાન એકંદરે તેજ કંપનીના ૧૦૦૦૦ શેરો લઇ બેઠો. ત્યારે એટલું તો દેખાતું છે કે બજારમાં કાંઇ નહિ તો ૫૦૦૦ શેરોનું ખોટું વેચાણ તેમજ ખોટું લેણ થઇ ચૂક્યું છે. હવે તે ખેલાડી ગમે તે ભાવ બોલાવી શકે. આને ખેલો કહેવાય છે. ઉપરોક્ત ખેલોને આપણે **જુગારી ખેલો** કહીશું. જો પૂરેપૂરી, પણ વધારે નહિ, એટલી સંખ્યાના શેરો એકહાથ કરવામાં આવે તેને આપણે ગણત્રીબાજ **વ્યાજબી ખેલો** કહીશું. આ વ્યાજબી ખેલાની સામે પણ કેટલાકનો વિરૂદ્ધ મત હોય તો નવાઇ નહિ. જો કોઇ શેર સારો ને સદ્ધર લાગવાથી એકંહાથ નહિ પણ અનેકહાથ થાય, એટલે ગામલોક

અને રોકનારી આલમ સર્વ મળીને અજાણતાં તે શેરની મૂળ જેટલી અથવા વધારે સંખ્યાના શેરો બજારમાંથી ઉપાડે તો તેને આપણે **કુદરતી ખેલો** કહીશું. ઘણીવાર પ્રથમ, જુગારી ખેલો થાય છે અને પછી દેખીતો કુદરતી ખેલો અનુસરે છે, જે વખતે મોટા સટોડીઆઓ નીકળી જાય છે.

મૂળ કરતાં ઉપરાન્ત સંખ્યામાં શેરોની લેવેચ જે કાર્યમાં થાય છે અને જો તેમાં તેજીવાળા ફાવે છે તો તેને આપણે "ખેલો" ગણ્યો છે; પણ તેજ કાર્યમાં મંદીવાળા જો અન્ય સંજોગો વખતે ફાવે તો તેને આપણે "મૅલો" કહીશું. આ મૅલો ઘણું ખરું મૅલાના સમાચાર આવે છે ત્યારે થઈ શકે છે. "ખેલો" થાય છે ત્યારે પાછળથી વેચાણ કપાય છે ને શેરો લેવાય છે; તેવીજ રીતે મૅલો થાય છે ત્યારે પાછળથી લેણ કપાય છે અને શેરો મેલાય (વેચાય) છે. ખેલો કરનારા ફાવે છે પણ મૅલો કરવો ભારે પડી જાય છે. ખેલો બહુધા કૃત્રિમ હોય છે જ્યારે મૅલો સર્વથા કુદરતી હોય છે.

વધઘટનાં સામાન્ય કારણો.

(૧) કમ્પની તરફથી **સંભવિત વ્હેંચણી**. (ઉદ્યોગ).

(૨) **ખરી લેવાલી** અને **વેચવાલી.** (ધન રોકાણ).

(૩) **ખોટાં લેણ** અને **વેચાણ** (**સટ્ટો**).

(૪) **નાણાંની** છૂટ કે **ભીડ** (**વ્યાજનો** દર).

વધઘટનાં કારણો અનેક હોય છે, જેવાં કે હુંડિયામણ, લડાઈનો મામલો, હડતાલ, મોંઘવારી, સોંઘવારી, સુકાલ, દુષ્કાલ, કર–વેરો, અફવા, નવીન સમાચાર ઇત્યાદિ. પરન્તુ મૂળ કારણો તો ઉપલાં ચાર છે. કોઈપણ શેરની વધઘટનો આધાર ખાસ કરીને તેની સંભવિત વ્હેંચણી

ઉપર રાખે છે. કમ્પની શું વ્હેંચણી આપી શકશે તે તેના ઉદ્યોગ ઉપર આધાર રાખે છે. સંભવિત વ્હેંચણીની શુભાશા કે નિરાશાને લીધે સટ્ટાકરો તેજીમાં કે મંદીમાં હોય છે. સટ્ટાને લીધે ઘણીવાર ભાવોમાં અત્યંત વધઘટ થાયછે. આ વારંવાર થતી વધઘટ માત્ર ઉપલકીયાં મોજાં જેવી છે, પરન્તુ ભાવોની અંતરસ્થ સપાટી ધનરોકાણ ઉપર આધાર રાખે છે. નાણાંની છૂટ હોય છે તો શેરોના ભાવ વધે છે ને ભીડ હોય તો ઘટે છે.

નાણું મોંઘું છે કે સસ્તું, તેનો આધાર નાણાંની છત અને તંગી ઉપર રહે છે. છત હશે તો વ્યાજનો દર ઘટશે અને તંગી હશે તો દર વધશે. નાણાંની છત છે કે અછત તે **મુંબઇ બેન્કના** દર ઉપરથી જણાય છે. તે ઘણીવાર અને ઘણું ખરૂં બદલાના ગાળા ઉપરથી પણ જાણી શકાય છે, પણ કોઇવાર નથી જાણી શકાતું. શેરબજાર અને નાણાંબજાર વચ્ચે ઘાડો સંબંધ હોવાથી પહેલાં પૂરવણીપત્રકના અંતે નાણાંબજારનો વિષય ચર્ચ્યો છે તે વાંચવાથી વિશેષ માહીતિ મળશે. મુંબઇ બેન્કના દર છેલ્લાં ૩૫ વર્ષના બીજા પૂરવણીપત્રકના આરમ્ભમાં આપેલા છે. ભાવોની વધઘટનુ ધોરણ ત્રાજવાની ચલાયમાન ગતિનો અભ્યાસ કરવાથી ઘણે ભાગે સમજાશે.

વધઘટનો લાભ લેવાના કેટલાક નિયમો.

૧–નુકશાને કાપો અને નફે બેસી રહો. ૨–ઘટે ભાવે લ્યો અને વધે ભાવે વેચો. ૩–બજાર બહુજ ઘટી ગયો હોય અને અમુક પોઇન્ટની આસપાસ અટકયો હોય તો પછી ભાવ વધશે. ૪–તેવીજ રીતે બહુજ વધીને અમુક પોઇન્ટે અટકયો હોય તો પછી ઘટશે. ૫–બજાર અનહદ વધી ગયો હોય તો વેચો ને ફરી વધે તો ફરી વેચો કે જ્યાં સુધી ભાવ ગગડે. ૬–મોટા

ગભરાટના વખતમાં ભાવો પુષ્કળ ઘટી ગયા હોય તો ખરીદો. ૭–**રાશ** કરવાની રીત ઠીક છે. જ્યારે ખરીદવું હોય તો એક પછી એક ઘટતે ઘટતે ભાવે ખરીદો, તેમ વેચવું હોય તો વધતે વધતે ભાવે વેચ્યા કરો, અને છેવટે પછી બજાર જ્યારે ઉલટાય ત્યારે નફેથી વેપાર સરખો કરી લ્યો. ૮–બજારમાં જો તમે ખરીદો ને પછી ભાવ વધે તો બીજા ખરીદો, અને એક પછી એક ખરીદતા જાઓ ને જ્યારે બજાર ઉલટાઈ જાય ત્યારે નફે સર્વ લેણ કવર કરો. ૯–એજ પ્રમાણે સર્વ વેચાણ નફે કવર કરો. ૧૦–બજાર તમારાથી વિરૂદ્ધ જતું હોય તો નુકસાને પણ જલદી કવર કરો. ૧૧–નફો મળતો હોય તો તરત ખાઇ જવો.

આ ઉપરાન્ત બીજા ઘણા નિયમો હોઇ શકે છે. પણ વાંચકે સમજવું જરૂરી છે કે ઘણું ખરૂં સટ્ટાને નિયમો હોતા નથી, કારણ કે તે જો હોય તો તેના ઉલટ–નિયમો પણ ખરા પડે તેવા હોય છે. દાખલા તરીકે ઉપલા નિયમોમાં ૧ લો નિયમ એ છે કે નફે બસી રહો અને ૧૧ મો નિયમ એ છે કે નફો ખાઇ જવો. આ બન્ને નિયમો એક બીજાથી ઉલટા છે અને સંજોગ પ્રમાણે બન્ને સાચા અગર બન્ને ખોટા પણ પડે છે. સારાંશ એ કે બન્ને રીતિથી ઉંધાચતા પડી જવાય માટે સટ્ટો ન કરવો.

ઘણા સટ્ટાધેલા મનુષ્યો વારંવાર ભૂલી જાય છે કે હાર્યો જુગારી બમણું રમે અને જીત્યો જુગારી ચોગણું ઝુકાવે. **સટાબાજ કોઇકજ થઈ શકે છે માટે સટાખોર બનવું નહિ.** બ્હેતર છે કે બીલકુલ સટ્ટાકર થવા કરતાં "રોકનાર સટ્ટાકર" ("investive speculator") અગર "સટ્ટામય રોકનાર" ("speculative investor") થવું. આમ જો થાય તો સટ્ટામાંનું જુગારી તત્વ નાબુદ થાય.

બેન્કના વ્યાજના દર વિષે Indian year Book માં લખવામાં આવ્યું છે કે, "Each Presidency bank fixes its own Bank rate and the current rate of each bank determines to a great extent the rates for all important classes of business within the Bank's sphere of influence. The rate fixed represents the rate charged by the Banks on demand loans against Government securities only and advances on other securities or discounts are granted as a rule at a slightly higher rate. Sometimes in the monsoon months when the Bank rate is sometimes nominal, it often happens that such accommodation is granted at the official rate or even less."

પ્રકરણ ૨૦ મું.

:o:

શેરબજારની યંત્રણા.

શેરબજારમાં વાયદાની પદ્ધતિથી કામકાજ પુષ્કળ થાય છે. એક દિવસમાં લાખો રૂપીઆની ઉથલપાથલ થાય છે, જેનો નિવેડો દર માસે થાય છે. શેરબજારની ખૂબી એ છે કે માત્ર જબાન ઉપર લાખોનો વહિવટ ચાલે છે. આજે એક દલાલે ધારો કે પાંચશો શેરો લીધા ને ભાવમાં

રૂ. બસો વધી ગયા, છતાં તેને વેચનાર દલાલો ગમે તેટલું નુકશાન જતું હશે તો પણ માત્ર મોઢેથી કરેલા સોદા કબુલ રાખશે અને ફાવી શકે તો પણ ફરી નહિ જશે, એ ખરેખર શેરબજારની નૈતિક ઉન્નતિનો એક આબાદ દાખલો છે. તદુપરાંત વલણને દિવસે લાખો રૂપીઆની લેવડદેવડ સહી થયા વિના થાય છે, છતાં કોઇ ફરી જતું નથી. આમ છતાં જો કોઇ શેરબજારને ચોરબજાર કહે તો તે ખરેખર મૂર્ખતાની પરિસીમા છે.

બજારમાં કેટલાક શેરોમાં માત્ર રોકડાનુંજ કામકાજ થાય છે. રોકડાની પતાવટમાં સોદો થાય તેને બીજે દિવસે ટ્રાન્સફરની આપલે થવી જોઇએ; અને પછી તેને આઠમે દિવસે શેરોની આપલે અને તેજ દિવસે પૂરેપૂરા રૂપીઆની લેવડદેવડ થઇ જવી જોઇએ. જે શેરોના કામકાજમાં સટ્ટો નથી ચાલતો તેની રોકડાની પતાવટ ઉપર પ્રમાણે જલ્દી થઇ જાય છે, પરન્તુ જે શેરોમાં સટ્ટામય સોદાઓ થાય છે તેની પતાવટ, સોદા રોકડાના હોય તો પણ, ઉપલા નિયમને બરાબર અનુસરતી નથી. ખોટાં લેણ વેચાણને લીધે તે રોકડાના શેરોની પતાવટ ઘણા દિવસો સુધી લંબાય છે અને તે કોઇવાર એટલે સુધી કે બેત્રણ માસ પણ વહી જાય છે. આ ઉપરથી જણાય છે કે તેવા શેરોમાં વાયદાનું કામકાજ થવાની અગત્ય છે. કયા શેરોનું કામકાજ વાયદાથી કરવું તે બોર્ડ નક્કી કરી આપે છે. વાયદાના કામકાજની પતાવટ મહીનાના પહેલા પખવાડિયા દરમ્યાન ઠરાવેલા ચોકકસ દિવસોએ અમુક અમુક પગલે પગલે એકીસાથે આખા બજારની થાયછે.

મુંબઇમાં નીચેના શેરોનું કામકાજ વાયદાથી થાય છે: ઇન્દોર, કરીમ, ક્રેસંટ, કોલાબા, કોહીનુર, ખટાઉ, ડેવીડ, ન્યુગ્રેટ, નાગપુર, પર્લ, ફાઝલ, ફીનલે, ફીનીક્સ, બ્લીચીંગ, બોમ્બે ડાઇંગ, મંગળદાસ, સ્વદેશ, સ્વાન, શાપુરજી, સીમ્પ્લેક્ષ, સેન્ચરી,

આલકોક, જુનાબરમા, નવાબરમા, ટ્રામ, તાતાઓરડીનરી, તાતાડીફ્ડ, તાતા હાયડ્રો, સ્ટીમર, શિવરાજપુર. સેન્ટ્રલ ઈ. માઇનીંગ, બુંદી, કટની ઓરડીનરી, અને ઇન્ડીઅન સીમેન્ટ. આ સિવાયના બીજા શેરોનું કામકાજ માત્ર રોકડાથીજ થાય છે.

વાયદાની પતાવટ ઉકલી ગયા પછી એટલે વલણ પતી ગયા પછી “ઉપલો ” વાયદો ખુલે છે. દરેક માસની છેલ્લી ચાર પાંચ તારીખ દરમ્યાન બદલા થાય છે.

બદલો એટલે વાયદાનું કામકાજ, એક મહીનામાંથી બીજા મહીનામાં **બદલાવવું** તે. કોઈ ઘરાકે અમુક શેર ધારો કે જુન વાયદાનો મે માસમાં લીધો છે. હવે જ્યારે મે મહીનો પૂરો થવા આવે, અને તે વખતે જો ઘરાક તે શેરની ડીલીવરી લેવા અશક્ત હોય તો તેણે જુન વાયદાનો લીધેલો શેર ચાલુ ભાવે વેચી નાંખી તરતજ જુલાઇ વાયદો લઇ લેવો તે **તેજીનો બદલો** કહેવાય છે. તેવીજ રીતે એક શેર જુન વાયદાનો વેચી રાખ્યો હોય તો તેણે જુન માસની પહેલી તારીખ આગમજ જુન વાયદાનો વેચેલો તે શેર ચાલુ ભાવે ખરીદી લઇને તરતજ જુલાઈ વાયદાનો વેચી રાખવો તે **મંદીનો બદલો** કહેવાય છે. પહેલા વાયદા તથા બીજા વાયદાના ભાવ વચ્ચે અમુક ગાળો રહે છે તે **બદલાનો ગાળો** કહેવાય છે. આ ગાળો **બદલાનું વ્યાજ** પણ કહેવાય છે. તે વ્યાજનો દર નાણાંની ભીડ હોય તો ટકો બેટકા જેટલો રહે છે અને નાણાંની છૂટ હોય છે તો અડધા પોણા ટકા જેટલો રહે છે. આ બદલાનો ગાળો અથવા વ્યાજ તેજીનો બદલો કરનાર મંદીનો બદલો કરનારને આપે છે. મંદીનો બદલો કરનાર કાં તો મંદીનો વેપાર કરનાર કાં તો વ્યાજખાઉ શરાફ હોય છે. જેને તેજીનો વેપાર હોય

તો તે તેજીનો બદલો અને મંદીનો વેપાર હોય તો તે મંદીનો બદલો કરે છે. આ વાયદો વેચી ઉપલો (આવતો) વાયદો લેવો તે તેજીનો બદલો, અને આ વાયદો લઈ ઉપલો વાયદો વેચવો તે મંદીનો બદલો કહેવાય છે. ખરાં લેણ અગર ખરાં વેચાણવાળાને બદલા કરવા પડતા નથી, માત્ર ખોટાં લેણ વેચાણવાળાનેજ બદલા કરવા પડેછે. જેનાં લેણવેચાણ ખરાં હોય તે માલની આપ લે કરે છે અને ખોટાં હોય તે બદલા (ફરકની લેવડદેવડ) કરે છે.

બદલા ત્રણ પ્રકારના હોય છે. તેજીવાળો એક શેર આ વાયદાનો રૂ. ૯૨૫માં વેચીને ઉપલા વાયદાનો રૂ. ૯૩૫માં લે તે કાર્યને **સીધો બદલો** કહેવાય છે. આમાં તેજીવાળાએ રૂ. ૧૦નો ગાળો વ્યાજનો આપ્યો. 'આ' વાયદાનો રૂ. ૯૨૫માં વેચીને 'ઉપલા' વાયદાનો રૂ. ૯૩૫માં લેવાય તો તેને **ભાવો ભાવ બદલો** કહેવાય છે. આમાં તેજીવાળાને બદલાનો ગાળો આપવો ન પડયો. જો તે એક શેર આ વાયદાનો રૂ. ૯૨૫માં વેચીને ઉપલા વાયદાનો રૂ. ૯૧૫માં લે તો તેને **ઉંધો બદલો** કહેવાય છે. આમાં તેજીવાળાને રૂ. ૧૦નો ગાળો (વ્યાજ આપવાને બદલે ઉલટું સામો) મળ્યો કહેવાય.

બજારની લાક્ષણિક સ્થિતિ–જેમ બદલાનો ગાળો મોટો તેમ ખોટાં લેણવાળાઓનું જોર વધારે. જો બદલાનો ગાળો ટુંકો હોય અગર ઉંધો હોય તો સમજવું કે ખોટાં વેચાણવાળાઓ વધારે છે. વ્યાજનો દર નીચો હોય છતાં કોઇ શેરના બદલાનો ગાળો મોટો હોય તો ઘણીવાર એમ સમજાય છે કે તેજીવાળાઓના ગળામાં માલ ભરચક ભરાયેલો છે. આથી આ શેર ખરીદવા પહેલાં વિચાર કરવો પડેછે. ગાળો ઉંધો હોય ત્યારે ઘણીવાર એમ સમજાય છે કે તેજીવાળાઓ જોરમાં છે, કારણ કે મંદીવાળાઓ ખોટો માલ

ધણોજ વેચી બેઠા છે. ઘણું ખરૂં એમ ગણાય છે કે મોટો બદલો મંદીની નિશાની છે, જ્યારે ઉંચો બદલો તેજીની નિશાની છે. પરન્તુ મોટો બદલો અને ઉંચો બદલો કોને અને ક્યારે અને કેટલા પ્રમાણમાં હોય તો ગણવો તે ચાલુ સંજોગો ઉપર આધાર રાખે છે. સાધારણ સંજોગોમાં બદલાનો ગાળો એક ટકાની આજુબાજુ ઉંચો રહે છે. ઘણીવાર સટ્ટાકર ટોળકીઓ લોકોને ખોટા ભ્રમમાં નાંખવાને રીવાજથી આડા ફાટે છે, તે સંજોગનો પણ વિચાર આ ઠેકાણે કરવો પડે છે. વળી ઉપર લખેલા સાધારણ લાક્ષણિક (technical) નિયમોને અપવાદો પણ હોય છે, જેમ કે ૧૯૨૦ ની સાલમાં જાનેવારી-ફેબ્રુઆરીના બદલાના ગાળા બબ્બે અઢી ટકા જેટલા મોટા હતા છતાં બજારમાં તેજી આવી હતી, કારણ કે માલ ઠેકાણે પડી ગયો, અને ફેબ્રુઆરી-માર્ચના બદલાના ગાળા ચાર ચાર ને સાડાચાર ટકા જેટલા મોટા રહ્યા હતા છતાં થોડો વખત બજાર ટકી રહ્યો પણ પાછળથી રૂ. ૨૦૦ થી ૩૦૦ નો ભાવોમાં ઘટાડો થયો હતો ખરો. વળી જ્યારે માર્ચ-એપ્રિલના બદલાના ગાળા ત્રણ ત્રણ ને ચાર ટકાના (જેમ કે કોહિનુર રૂ. ૧૯૦ ફેરે, નાગપુર સ્વદેશ રૂ. ૧૦૦ ફેરે) બદલા થયા હતા છતાં (૧ લી માર્ચે પ્રોફીટટેક્સ નીકળી ગયાના સમાચાર આવ્યાથી) ભાવોમાં રૂ. ૩૦૦-૪૦૦ ની તેજી આવી હતી. આ ઉપરથી જણાશે કે જો બજારમાં તેજીનાં કે મંદીનાં ખાસ કારણો આવ્યાં હોય તો ઉપલા લાક્ષણિક સ્થિતિના નિયમોની અસર બજાર ઉપર થોડા વખત સુધી ન પણ થાય.

પતાવટના નવ દિવસો.

વાયદાની પતાવટના નવ દિવસો હોય છે, તે દરેક માસની પહેલી તારીખથી શરૂ થઈ પંદરમી તારીખની આસપાસ વલણના છેલ્લા

દિવસે ખલાસ થાય છે. નવે દિવસની તારીખો દર મહીને રજા વિગેરેના સંજોગો પ્રમાણે બદલાય છે.

૧ – **કાપલીઓ** કાઢવાનો તથા ફેરવવાનો પહેલો દિવસ. (ઘણું ખરૂં ૧ લી તારીખે હોય છે.) તે દિવસે સોદો સદંતર બંધ રહે છે ને માત્ર પતાવટ ચાલે છે.

૨—**કાપલીઓ** ફેરવવાનો બીજો દિવસ. આ દિવસે સોદાનો વખત ૧૨ થી ૧॥ જેટલો રહેછે.

૩—કાપલીમાં **ટ્રાન્સફર** આપવાનો દિવસ.

૪—ટ્રાન્સફર લીલામમાં વેચવાના હોય તેની **અરજીઓ** કાઢવાનો તથા ફેરવવાનો દિવસ. સોદો ૧૨થી ૧॥ સુધી.

૫—ટ્રાન્સફરો લીલામમાં **વેચવાનો** દિવસ.

૬—ટ્રાન્સફરો લીલામમાંથી **ઉપાડવાનો** દિવસ.

૭—શેરોની રોકડાની પતાવટ, **પેમેન્ટનો** પહેલો અને હાલમાં બીજો દિવસ પણ તેજ તારીખે આવે છે.

૮—આ દિવસે (અધુરી રહેલી રોકડાની પતાવટ ખાનગી થાય છે તેમજ) વલણ માટેનાં **ખાતાંઓ** મેળવવાનો દિવસ. સોદો ૧૨થી ૧॥.

૯—**વલણનો** દિવસ. સોદો સદંતર બંધ (વલણની તારીખ કોઇ મહીને ૨૦મી તારીખ આવે છે. ઘણીવાર વલણ અધુરૂં રહે છે તો તેની શેષ પતાવટ, મહીનાની આખેરી સુધીમાં અને કોઇવાર પછીના મહીનાની શરૂઆતમાં, ચોકકસ કરવામાં આવતી તારીખે સદંતર રીતે પૂર્ણ થાય છે.)

પતાવટ કેમ થાય છે.

આખા મહીનામાં થયેલું ઢગલાબંધ (અને ઘણીવાર ટેકરાબંધ) કામકાજ, અમુક અમુક ઉપરોક્ત દિવસે, પગલે પગલે, તડામાર, તડને ફડ, પતતું જાય છે તે ખરેખર, બ્હારના માણસોને જાણવાથી ગમ્મત આવશે.

ધારો કે પાંચ દલાલો, A, B, C, D, E, ની સંજ્ઞા ધરાવનારાઓ છે. હવે ધારો કે અમુક શેર B-દલાલ રૂ. ૯૩૦ ના ભાવે A-દલાલ પાસેથી લે છે, એટલે તે શેર મી. A. રૂ. ૯૩૦ ના ભાવે મી. B ને આપે છે; મી. B. રૂ. ૯૩૫ ના ભાવે મી. C ને આપે છે, તેવી રીતે નીચે પ્રમાણે:—

મી.	A	રૂ. ૯૩૦	માં	મી. B	ને	વેચે	છે	(નફો રૂ. ?)
,,	B	,, ૯૩૫	,,	,, C	,,	,,	,,	(,, ,, ૫)
,,	C	,, ૯૪૫	,,	,, D	,,	,,	,,	(,, ,, ૧૦)
,,	D	,, ૯૬૦	,,	,, E	,,	,,	,,	(,, ,, ૧૫)
,,	E	,, ૯૮૦	,,	,, A	,,	,,	,,	(,, ,, ૨૦)

(મી. A ને રૂ. ૫૦ નું નુકશાન છે.)

હવે ખરૂં જોતાં મી. A એ મી. B પાસેથી રૂ. ૯૩૦ લેવા જોઇએ; મી. B એ રૂ. ૯૩૫ મી. C પાસેથી લેવા જોઇએ. વિગેરે વિગેરે.

હવે જો આમ થાય તો લાખો શેરોનું કામકાજ થયેલું હોવાથી કરોડો રૂપીઆની લેવડદેવડ કરવી પડે, માટે આને બદલે પાંચે દલાલ વચ્ચે એક તે શેરનો અમુક હવાલો નાંખવામાં આવે છે, એટલે ધારો કે રૂ ૯૪૦ નો હવાલો સર્વ વચ્ચે પડયો. ત્યારે લેવડ દેવડ આ પ્રમાણે થશે. હવાલાથી સર્વનાં ખાતાંઓ અરસપરસ ચોકખાં થઇ જાય છે.

મી. B એ રૂ. ૯૩૫ માં મી. C ને વેચ્યો છે તેજ શેર મી. C જ પાસેથી હવાલાના હિસાબે રૂ. ૯૪૦ માં લે છે; અને તેજ શેર મી. B હવાલાના હિસાબે રૂ. ૯૪૦ માં મી. A ને આપે છે. એટલે મી. B એ જે એક શેર હવાલાના હિસાબે એક જણ પાસેથી જે ભાવે લીધો તેજ ભાવે બીજા જણને આપ્યો એટલે મી. B ને હવાલો એ ખાતામાં પડવાથી કાંઇ નફો નુકસાન થયું નહિ.

આ પ્રમાણે C ના ખાતામાં, D ના, E ના. અને A ના ખાતામાં હવાલા પડવાથી સર્વના ખાતાંઓ નીચે પ્રમાણે ચઢ ને પટ ચોકખાં થઇ જશે.

(૧) B રૂ, ૫ C ને આપશે અને A પાસેથી રૂ ૧૦ લેશે (+૫)
(૨) C ,, ૫ B ,, ,, ,, D ,, ,, ૫ ,, (+૧૦)
(૩) D ,, ૫ C ,, ,, ,, E ,, ,, ૨૦ ,, (+૧૫)
(૪) E ,, ૨૦ D ,, ,, ,, A ,, ,, ૪૦ ,, (+૨૦)
(૫) A ,, ૪૦ E ,, ,, [illegible] ,, B ,, ,, ૧૦ આપશે.(−૫૦)

શૂન્ય

પહેલી લેવડ દેવડમાં B રૂ. ૧૦ લઇ રૂ. ૫ આપે છે.
બીજી ,, C ,, ૫ અને ફરી રૂ. ૫ લે છે.
ત્રીજી ,, D ,, ૨૦ લઇને રૂ. ૫ આપે છે.
ચોથી ,, E ,, ૪૦ લઇને રૂ. ૨૦ ,, ,,
પાંચમી ,, A ,, ૪૦ ને ફરી રૂ. ૧૦ ,, ,,

ઉપલી લેવડ દેવડ માત્ર પાંચ દલાલો વચ્ચે એકજ શેરની થઇ પણ ઘણા દલાલો વચ્ચે ઘણા શેરોની પતાવટની લેવડદેવડના હિસાબ ઘણા

ગંજાવર પ્રમાણમાં થાય છે. છેવટે દરેક દલાલને અમુક દલાલ પાસે લેણું નીકળે છે અગર અમુક દલાલને એકંદરે અમુક દેવું નીકળે છે. આની લેવડ દેવડને **વલણ** કહે છે.

જેમ અનેક માળાઓ મુંઝવણભરી ગુંચવણમાં ગુંથાઈ ગઇ હોય, પણ તે સર્વના દોરાઓ ખેંચી લેવાથી, એકે એક પારો અન્ય સર્વથી અલગ પડી જાય છે, તેમ દલાલોનાં ખાતાંઓ માત્ર હવાલા નાંખવાથી તડ ને ફડ ચોકખાં થઇ જાયછે. ખાતાં સ્પષ્ટ કરવાની કુંચીઓ હવાલા છે.

હવાલા શેરબજારમાં **પાંચ જાતના** હોય છે. (૧) બોર્ડનો હવાલો; (૨) ઉપાડવાની અરજીનો હવાલો; (૩) વેચવાની અરજીનો હવાલો; (૪) ઉભા સોદાનો હવાલો, અને (૫) પાકો હવાલો.

ધારો કે એક દલાલે એક બીજા દલાલ પાસેથી એક માસમાં સર્વ મળીને ૨૫ કોહીનુર લીધા છે, અને ૫૦ કોહીનુર વેચ્યા છે, એટલે એકંદરે ૨૫ કોહીનુર વેચ્યા છે. હવે આ પચીશે (૨૫) કોહીનુર શેરોના હવાલા ઉપલા ૫ પ્રકારમાંથી શેરદીઠ પતાવટ પ્રમાણે અલગ અલગ પ્રકારના પડશે, જેમકે, ૧૦ શેરમાં બોર્ડનો, ૫ શેરમાં ઉપાડવાનો, ૫ શેરમાં વેચવાનો, અને ૫ શેરમાં ઉભો હવાલો પડે અને તે પ્રમાણે હિસાબ થાય.

હવે ઉપલા A, B, C વાળા ઉદાહરણમાં ધારો કે મી. E એ રૂ. ૯૦૦ માં તે શેર મી. A ને નથી વેચ્યો. તો થશે શું કે મી. A એ વેચેલો શેર તેના ઘરમાંથી ઉતારવાનો હશે અને મી. E એ રૂ. ૯૬૦ માં લીધેલો શેર ઘરમાં ચહડાવવાનો હશે. આમ જો હોય

તો પતાવટના ઉપરોક્ત સાતમે **પેમેન્ટને દિવસે** મી. E બોડના હવાલાના રૂ. ૮૪૦ મી. Aને આપશે અને બાકીના ફરકની લેવડદેવડ નવમે **વલણને દિવસે** થશે.

કાપલીના સંબંધમાં કહેવાનું જે શેરનો પ્રતિનિધિ ટ્રાન્સફર છે અને ટ્રાન્સફર માગવાની અરજીનો પ્રતિનિધિ કાપલી છે એમ આપણે મનમાં સમજીશું તો પતાવટનું કામકાજ સ્પષ્ટ સમજાશે. (ટ્રાન્સફર અને કાપલી માટે નમુના જુઓ) **પહેલે** અને **બીજે દિવસે**, શેર ઉપાડનાર, ચઢડાવનાર, પહેલી પાર્ટી મી. E છે તે એક કાપલી કાઢી મી. D ને આપશે, મી. D આપશે C ને, C આપશે B ને, અને B આપશે શેર વેચનાર, ઉતારનાર, પાર્ટી મી. A ને.

હવે **ત્રીજે દિવસે** જો મી. A કાપલીમાં વેચેલા શેરનું (વેચનાર ધણીની સહીવાળું) ટ્રાન્સફર મી. E ને નહિ આપે તો,

મી.E **છઠ્ઠે દિવસે** લીલામમાં મી. Aને હિસાબે અને જોખમે ઉપાડી લેશે.

પણ જો મી. A ટ્રાન્સફર આપવાના હોય ને મી. E એ કાપલી કાઢી ન હોય તો મી. A **ચોથે દિવસે** શેર લીલામમાં વેચવાની અરજી કાઢશે, અને ફેરવશે એટલે મી. A તે અરજી મી. B ને આપશે, B આપશે C ને, C આપશે D ને, અને D આપશે E ને. જો મી. E તે શેર નહિ લેશે તો,

મી. A **પાંચમે દિવસે** મી. E ને હિસાબે ને જોખમે લીલામમાં તે શેર વેચી નાંખશે.

હવાલા કેમ પડે છેઃ—

જો તે શેરને માટે A, B, C, D, E વચ્ચે કાપલી ફરે ને ટ્રાન્સફરની આપલે થાય તો સર્વ વચ્ચે તે શેરનો હવાલો બોર્ડને પડે છે. જો તે શેર લીલામમાંથી ઉપાડવામાં આવ્યો હોય તો સર્વ વચ્ચે ઉપાડવાનો (ઉંચામાં ઉંચો) હવાલો પડે છે. જો તે શેર લીલામમાં વેચાયો હોય તો તે શેર માટે સર્વ વચ્ચે વેચવાનો (નીચામાં નીચો) હવાલો પડે છે. જો સર્વ વચ્ચે કાપલી ફરી ન હોય અગર લીલામમાં તે શેર ન વેચાયો કે ન ઉપાડવામાં આવ્યો હોય તો ઉભા સોદાનો હવાલો સર્વ વચ્ચે પડે છે. ત્રણ દલાલો ભેગા મલીને (અગર, એક ઘરાક અને તેના બે દલાલો વચ્ચે) અમુક એક કે વધારે શેર માટે આપસ આપસમાં ચોક્કસ ભાવનો જે ખાનગી હવાલો નાંખવામાં આવે છે તેને પાકો હવાલો કહે છે. તે સિવાયના બાકીના ઉપરોક્ત ચાર પ્રકારના હવાલાના દરેક શેરના (ચારે જાતના અલગ અલગ) ભાવ બોર્ડ તરફથી દર મહીને નક્કી કરવામાં આવેછે. બોર્ડનો હવાલો કાચો ગણાય છે જ્યારે અન્ય ચારે પ્રકારના હવાલા પાકા (એટલે ફેરવી ન શકાય તેવા) ગણાય છે. દલાલો એવી વેતરણ રાખે છે કે જો કોઈ પાર્ટી (આસામી) કાચી (ફેલ) પડવાની લાગતી હોય તો તે નબળી આસામી પાસે વલણમાં જેમ બને તેમ ઓછું લેહેણું નીકળે અને જેમ બને તેમ વધારે દેવું નીકળે એવા ભાવના જે હવાલા પડતા હોય તેવા હવાલા તે નબળી પડનાર પાર્ટી સાથે કેમ પડે. ઘણા દલાલો એવી તજવીજ રાખે છે કારણ કે નબળી આસામી પાસેથી જો વલણમાં લેહેણું નીકળે તો તે આસમી પાસેથી ડીફોલ્ટર (નાદાર) થવાથી તે લેહેણું નહિ મળવાથી આસામીખાધ લાગે છે.

બજારનું બંધારણ.

શેર બજારને બંધારણની જરૂર છે, કારણ કે તેમાં અનેક પ્રકારના શેરોમાં ઘડીએ ઘડિયે નાની મોટી વધઘટ થયા કરે છે; અને જો બંધારણ ન હોય તો, હાલમાં જેવી વધઘટ થાય છે તે જોતાં, બજારનું વલણ પતવું અત્યંત મુશ્કેલ થઈ પડે. બંધારણથી વાયદો પણ ચલાવવો સહેલ છે. બંધારણ ન હોય તો રોકડાની પણ પતાવટમાં અનેક વાંધાઓ ઉઠવાનો સંભવ રહે, તેમજ માંહોમાંહેના ઝઘડાઓ, હાલમાં કાપડ બજારના ઝઘડા પ્રમાણે, કોર્ટમાં ઘસડાવાનો સંભવ રહે. ઉપરોક્ત બંધારણથી કજીયાઓ થતા નથી, કોર્ટમાં કેસ માંડવાના ખર્ચ થતા નથી અને પતાવટ નિયમસર અને સહેલ થઇ શકે છે.

આ બંધારણને માટે દલાલોની અંદરથી અમુક સંખ્યાના ડાયેરેક્ટરો બેલેટથી ચૂટવામાં આવે છે, અને તેઓનું મંડળ "મેનેજીંગ કમીટી તરીકે ગણાય છે. તેઓ બજારના કાયદા કાનુનોને અમલમાં લાવે છે, અને તેમનો ચુકાદો સર્વ દલાલોએ ફરજીયાત માન્ય રાખવો પડે છે.

બોર્ડે ઠરાવેલા કાયદા કાનુનો પ્રમાણે ઘરાકોએ પણ વર્તવું જોઇએ છે!

બજારમાં દલાલ તરીકે દાખલ થવા માટે બોર્ડને લેખિત અરજી કરવી પડે છે; ત્યારપછી દલાલ થવા ઇચ્છતા તે ધણીનું નામ બજારના નોટીસ બોર્ડ ઉપર મૂકવામાં આવે છે. અને કોઇ દલાલને ઉપરોક્ત ધણી સામે વાંધો હોય તો તેના પર વિચાર ચલાવવામાં આવે છે, અને જરૂર પડે તો દાખલ થતાં અટકાવી પણ શકાય છે. તે ધણીની આગલી અને ચાલુ આબરૂ વિષે પૂરતી તપાસ કરાવ્યા પછી દાખલ થવા દેવામાં આવે છે અને એક કાર્ડ આપવામાં આવે છે, જેમાં લખેલું હોય છે કે,

"This is to certify that Mr. ____ is a member of the..............Share Market, and as such he is entitled to enjoy all the liabilities of membership according to the rules and regulations of the ....markat; (Sd. by) President of the Board." જુના બજારના કાર્ડની કિમ્મત હાલમાં જે રૂ. ત્રીશ ચાલીશ હજાર છે તેની અસલ કિમ્મત માત્ર રૂ. ૫ હતી. જેમકે હાલમાં રૂ. ૫ માં કાર્ડ ધરાવનારાઓમાંના એક દલાલ જાણીતા મી. દાદી છે. દલાલોએ માંહોમાંહે અન્યોન્ય પ્રતિ સારી વર્તણુક રાખવી પડેછે. અને વાંધા હોય તો પણ તકરાર નહિજ કરવી અને મેનેજીંગ કમીટીને ફરિયાદ કરવી એવો નિયમ છે. તે સિવાય એક "ડીફાલ્ટર કમીટી" પણ ડાયરેકટરોએ નીમેલી હોય છે. આ ડીફાલ્ટર કમીટી જે દલાલો નાદાર થયા હોય તેમના હિસાબને લગતી સંભાળ રાખેછે. આ કમીટી નાદાર થનારાના તમામ ચાપડાઓ જપ્ત કરે છે, અને નાદાર થનારનું લેહેણું બજારમાંથી ઉઘરાવી ફાળે પડતું લેણદારોને આપે છે. ઉપલા બંધારણને લગતી જો વિગતસર સમજણ જોઇતી હોય તો વાંચકે બજારના કાયદા કાનુનોની એક ચોપડી, દલાલોના નામોની એક ચોપડી અને દલાલી ઇત્યાદિને લગતી એક ચોપડી, જે સર્વે છાપેલી બોર્ડમાંથી મફત મળી શકે છે તે પોતાના દલાલ મારફતે મંગાવી લેવી. આટલા માટે અમે આ પુસ્તકમાં દલાલોના નામો અને વિશેષ કાયદા કાનુનો આપતા નથી.

શેરબજારના **હોલને**, હાલના આગળ વધતા જમાનામાં ઢંગધડા વગરના અને ગંદા રાખવામાં આવેછે તે નવાઇ જેવું છે. હોલ

માટે એક ભવ્ય મકાન જોઇએ, જેમાં,–૫૦૦–૭૦૦ દલાલો માટે, (જેને માટે જરી પુરાણી "પાંડવ ગુફા" જેવી અસલી ગુફાઓ પણ જોવાથી ખ્યાલ આવશે તેવી) નાની મોટી ઓફીસો, સર્વ બેન્કોની શાખાઓ માટે બ્હારની ઓફીસો, ઘરાકોને બેસવા ઉઠવા વાસ્તે બ્હાર બાગ બગીચામાં બેઠકો, સોદા કરવા માટે દરિયાની ચાલુ સ્વચ્છ હવા આવ્યા કરે તેવો આરસપહાણથી મઢેલો વિશાળ છાયાવાળો ચોક, પતાવટ માટે દરબાર જેવો નકશીદાર હોલ, પુસ્તકાલય અને વાંચનાલય, ટેપ–યંત્રની ગોઠવણ વિગેરે વિગેરે હોવું જોઇએ. રાજમહેલના જેટલો ભપકો અને હોસ્પીટલના જેટલી સુઘડતા અને સ્વચ્છતા હોવાં જોઇએ.

———:o:———

પ્રકરણ ૨૧ મું.

દલાલો અને પ્રજા.

ઘરાકોએ વાયદાના ફરકના નુકશાનીનાં નાણાં દલાલોને વલણના દિવસ આગમજ આપવા પડે છે, અને તેમને નફાનાં (ફરકનાં) નાણાં વલણને અગર પછીને દિવસે મળે છે. આમ થવાથી દલાલોને વલણને દિવસે નાણાંની જરૂરી છૂટ રહે છે. ડાહ્યા ઘરાક પોતાના દલાલને નાણાંની અગવડમાં, જેમ બને તેમ ઓછો નાંખે છે. ડાહ્યા ઘરાક પોતાના વિશ્વાસુ દલાલને દલાલી માગે તેટલી રીતસર, જરૂર પડે તો વધારે આપવા,

અચકાતો નથી, કારણ કે નહિ તો બીજા કોઇ અજાણ્યા દલાલ પાસે જવાથી ઘણીવાર ભારે પડી જાય છે. વળી કોઇક દલાલ જાણે એમાં કાંઈ બિસાત ન હોય તેમ પાનસોપારી ખાઇ જાય છે. આગલના વખતમાં "ચહેલીની ચહેલી" હજમ થઇ જતી હતી. પણ કહેવું પડશે કે તે પ્રજાદ્રોહી જંગલી રૂઢી હવે નાબુદ થતી જાય છે. એવા દલાલો (જે બહુજ થોડાજ હશે તેઓ) ને ત્યાં ઘરાકો ટકતા નથી. જેટલી નૈતિક ઉન્નતિ દલાલોની માંહોમાંહે છે તેટલીજ જો કે દલાલો અને ઘરાકો વચ્ચે, કોઇક ઠેકાણે નહિ દેખાતી હોય, છતાં વખત જતાં તેટલીજ દેખાશે એમ કહ્યા વગર ચાલતું નથી.

સર્વ ધંધામાં કદાચ દલાલ વિના ચલાવી લઇ શકાશે પણ શેરના ધંધામાં દલાલ વિના ચાલશે નહિ. લન્ડનમાં, દલાલો વગેરનું એક શેરબજાર ચલાવવાના પ્રયત્ન થાય છે ખરા, પણ હજુ તે બજાર ફત્તેહમંદ પામ્યું નથી. કારણ કે લોક જે દલાલી બચાવવાને તેમાં વેપાર કરવા જાય છે તો અનેક વિટમ્બણાઓ ભોગવવી પડે છે ને વખતનો ભોગ આપવો પડે છે. આ ઉપરથી જણાશે કે મુંબઇમાં શેરદલાલી જે લેવાય છે તે બીજા સંજોગ તપાસતા કાંઈ મોટી નથી. કલકત્તામાં રૂ. ૧૦૦૦ ના ભાવના એક શેરની દલાલી રૂ. ૧૦ લેવાય છે જ્યારે અત્રે રૂ. ૨ાા લેવાય છે. છતાં, એકજણના મત પ્રમાણે:—

મુંબઇના શેરબજારમાં દરમાસે રૂ. ૧ કરોડથી રૂ. ૫ કરોડ સુધીની ઉથલ પાથલ થાય. છે તેમાં માત્ર દલાલીનાજ રૂ. ૧૦ લાખથી રૂ. ૩૫ લાખ સુધી દલાલોને પ્રજાએ ભરવા પડે છે. તેના કહેવા મુજબ સર્વ મળીને ૭૫૦ સરટીફાઇડ દલાલોની દલાલી નીચે પ્રમાણે થાય છે:—

૨૫૦ દલાલોનું કામકાજ સદંતર બંધ

૧૫૦ દલાલોની માસિક આવક
રૂ. ૧૦૦૦) લેખે.........રૂ. ૧,૫૦,૦૦૦

૧૦૦ દલાલોની માસિક આવક
રૂ. ૨૫૦૦) લેખે.........રૂ. ૨,૫૦,૦૦૦

૧૦૦ દલાલોની માસિક આવક
રૂ. ૫૦૦૦) લેખે.........રૂ. ૫,૦૦.૦૦૦

૧૦૦ દલાલોની માસિક આવક
રૂ. ૧૦૦૦૦) લેખે.........રૂ. ૧૦,૦૦,૦૦૦

૫૦ દલાલોની માસિક આવક
રૂ. ૧૫૦૦૦ લેખે............રૂ. ૭,૫૦,૦૦૦

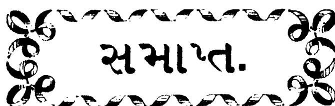
---

૭૫૦ રૂ. ૨૫,[illegible]૦,૦૦૦

ઉપલો કોઠો માત્ર હાલના સમયનેજ લાગુ પડે છે; પાંચ વર્ષ પહેલાં શેર બજારમાં નહિ જેવુંજ કામકાજ થતું હતું. હાલમાં કોઇ કોઇ મહીને કેટલાક દલાલોને રૂ. ૪૦ હજાર જેટલી દલાલી થાય છે. ઉપરોક્ત જણના કહેવા મુજબ આટલી બધી દલાલી પ્રજા ભરે છે તે બચાવવાના ઉપાયો પ્રજાએ શોધવા જોઇએ. એક લેખક લખે છે કે "It will be seen that brokers are middle-men. Like other intermediaries they increase expenses without enhancing actual values-"—વળી તે લેખક આગળ લખે છે કે, "The broker is a needless but costly luxury." તે લેખકનું એમ કહેવું છે કે દલાલો જો કે વેપારના પ્રમાણમાં અત્યંત થોડી દલાલી લેછે છતાં એકંદરે લાખો રૂપીઆ પોતે "ઉત્પાદક" બન્યા વિના પ્રજા પાસેથી કમાયછે.

પરન્તુ અમારે કહેવું જોઇશે કે આટલી બધી દલાલી જે થાય છે તે માત્ર સટ્ટાને લીધે થાયછે. પ્રજામાંનો જે ભાગ સટ્ટો કરેછે તે જો તેમ કરતાં અટકી જાય તોજ ઉપલી દલાલી બચી શકે. આનો એક ઉપાય છે, અને તે એકે વાયદા બંધ કરી માત્ર રોકડાનુંજ કામકાજ કરવું. આથી શેરબજારના સટ્ટાણુ વેપારને, જો કે અટકાવી તો નહિ શકાય છતાં તે અંકુશમાં આવવાથી, અત્યંત ઓછો કરી શકાશે. વળી અમારે એ પણ કહેવું પડશે કે દલાલો વિના શેરબજાર ચલાવવો અત્યંત કઠીન છે. તેઓ વેપારીઓના જેટલોજ ઉપયોગી ભાગ ભજવેછે. (જુઓ પાનું ૬૩)

આપણા દેશમાં ખેડુતો જેટલી દેશસેવા બેમાલુમ બજાવે છે તેટલીજ પ્રજાસેવા, જો ખંડક સટ્ટાને ઉત્તેજન ન આપે તો, શેરદલાલો બજાવેછે એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નહિ હોય.

પૂરવણીપત્રક ૧ લું.

હિન્દી રૂ અને રૂ–ઉદ્યોગ

હિન્દના, પરદેશ ખાતે નિકાસ થતી વ્યાપારની જણસોમાં રૂ અને રૂનો બનેલો માલ અગ્રસ્થાન ધરાવે છે. ૧૯૧૪ ની ૩૧ મી માર્ચે પૂરા થતા પંચવાર્ષિક સમય દરમ્યાન સર્વ પ્રકારની એકંદર નિકાસ દર વર્ષે પૌંડ ૧૪૯૩ લાખની થઇ. આમાંથી નીચેની છ જણસોનીજ રકમ પૌં. ૧૨૩૩ લાખની થાય છે:—

	લાખ પૌંડ.
૧ અનાજ, મુખ્યત્વે ચોખા અને ઘઉં	૩૦૫
૨ રૂ અને રૂનું બનતર	૨૯૮
૩ શણ અને શણનું બનતર	૨૮૩
૪ બીયાં (અળસી ઇ.)	૧૬૨
૫ ચામડાં	૯૭
૬ ચહા...	૮૭
	પૌંડ ૧૨૩૨ લાખ.

રૂના માત્ર કાચા માલની નિકાસ ધ્યાનમાં લઇએ તો તેની કીંમત જે ૧૯૧૪ માં પૌં. ૨૨૨ લાખની હતી તે ૧૯૧૭ માં પૌં. ૨૨૮ લાખની

થઇ, જો કે માલ ૧૯૧૪ કરતા ૧૯૧૭ માં (ભાવ વધ્યો હોય તે હિસાબે) ઓછી નિકાસ થઇ હતી. માત્ર હિન્દમાંજ રૂ અત્યંત પાકે છે તેમ નથી. તદુપરાંત યુનાઇટેડ સ્ટેટસ ઓફ્ અમેરીકામાં અને ઇજીપ્તમાં પણ પાકે છે. આ ત્રણે દેશોમાં દુનિઆના રૂનો મોટો ભાગ ઉગે છે, આથી હિન્દમાં શણની માફક કાંઇ રૂ ઇજારામય વેપારી જણસ નથી. શણનો ઉપભોગ કરનારી દુનિયાને તો માત્ર હિન્દ ઉપરજ આધાર રાખવો પડે છે.

હિન્દી રૂની પ્રાચીનતા.

પ્રાચીન હિન્દમાં રૂનો ઉદ્યોગ હસ્તિમાં હતો તે વાત હાલ નિર્વિવાદ છે. અસલના વખતમાં એકાદ દેશ સિવાય જ્યારે આખી દુનિયા જંગલી અવસ્થામાં અર્ધનગ્ન હતી ત્યારે હિન્દ વસ્ત્ર લુગડાંથી ઢંકાયેલું હતું. ૫૦૦૦ વર્ષ પહેલાં મહાભારતની કથા પ્રમાણે વિધવિધ પ્રકારના કપડાં અત્રે પહેરવામાં આવતાં. વેદના સમયમાં પણ દેવદેવીઓ વસ્ત્રો ધારણ કરતાં હતાં એ વાત પણ પ્રસિદ્ધ છે, એટલુંજ નહિ પણ આર્ય લોકો જ્યારે આ દેશમાં આવ્યા તે પહેલાં રૂ કાંતવાનો અને વણવાનો ઉદ્યોગ અત્રે જામી ગયેલો હતો. આર્યોના અત્રે આગમન પહેલાં "ઢાકાની મસલીન" મુલાયમ બનાવવામાં આવતી હતી. રૂને માટે સંસ્કૃત શબ્દ कार्पास છે, જેનો ફેરફાર થતાં ગુજરાતીમાં કપાસ શબ્દ વપરાય છે. હિબ્રુ ભાષામાં "કાર્પાસ," ગ્રીક ભાષામાં "કાર્પાસસ" અને લેટીન ભાષામાં "કાર્બાસસ" શબ્દો મળી આવે છે. કપાસને આરબો "કુટન" કહેતાં તે ઉપરથી અંગ્રેજો "કોટન" કહેતાં શિખ્યા. ઇ. સ. ૧૨૯૮ ની સાલમાં ઇન્ગ્લાંડમાં જે જરા તરા રૂ ઉપયોગમાં આવતું તે માત્ર મીણબત્તીઓની વાટ માટેજ, અર્થાત્ કાપડ વણવામાં આવતું ન હતું. કપાસ એ કુદરતનો પરગજુ ખજાનો છે.

હિન્દના અસલી વેપારના સ્થલમાગ અને વેપારીઓ.

અસલના વખતમાં કાપડ વિગેરે જે, અરેબિયા, ઇજીપ્ત, રોમ વિગેરે દૂર દેશોમાં નિકાસ કરવામાં આવતું તે ખંભાતથી અને ભરૂચથી થતું. ભરૂચ સંસ્કૃતમાં ભૃગુકચ્છ કહેવાતું અને રોમન લોકો એને બારીગઝા (Barygaza) કહેતા. આ સર્વ માલ વહાણોમાં મોકલાતો. પંજાબથી કેસ્પીયન સમુદ્રસુધી નદી માર્ગે અને પછી સ્થળવાહનથી આનો વેપાર ગંજાવર પ્રમાણમાં ચાલતો. ત્યાંથી હિંદી માલ કોન્સ્ટેન્ટીનોપલમાં મોકલાતો. ત્યાં સર્વ સ્થળોએ ઢાકાની જગજાહેર મસલીનનો ઉઠાવ અત્યંત થતો. આ ઉપરથી જણાય છે કે રૂનો ઉદ્યોગ હિન્દને ખોળે જન્મ્યો અને હિન્દને પારણે ઝુલ્યો હતો. એક લેખક કહે છે કે,—"India is the accredited birthplace of cotton manufacture, and it would seem probable that the processes of spinning and weaving have been carried on from the earliest date of which we have any record." અર્વાચીન સમયમાં પોર્ચ્યુગીઝ અને ડચ લોકો પછી અંગ્રેજોએ સુરતમાં પૂર્વ અને પશ્ચિમ વચ્ચેનો વેપાર જમાવ્યો હતો. ત્યારપછી મુંબઇ રૂના ઉદ્યોગમાં આગળ પડતું થઇ પડયું છે.

રૂનો પાક.

રૂના પાકની જાત, જમીન અને આબો હવા ઉપર આધાર રાખે છે. આને લીધે રૂના તારની લંબાઇ અને મજબુતાઇ વિવિધ હોય છે. હિન્દમાં જુદે જુદે ઠેકાણે વિવિધ રંગનું રૂ મળી આવેછે, હિન્દમાં રૂની ખેતી માટે ઘણા સુધારા થવાની જરૂર છે. તેને માટે ખાસકરીને ત્રણ સુધારા વધારા થવાની અગત્ય છે. (૧) મહેસુલની બાબતમાં બિચાર ખેડુતો ઉપરથી કરનો બોજો ઓછો કરવાની,

(૨) ખેડુતોને દરવખત જોઇતી નાણાંની સગવડ માટે ખેતીસંબંધી બેન્કો ખોલવાની, અને (૩) પ્રાથમિક (મુખ્યત્વે વ્હેવારૂ ખેતી કામની) કેળવણી અપાવાની જરૂર છે.

રૂની જાતો.

હિન્દમાં રૂની ચાર પાંચ જાતો જાણીતી છે; ઉમરાં, ધોલેરા, બંગાલ, ભરૂચ, વેસ્ટર્ન, ઇત્યાદિ. ૧૯૧૭–૧૮ માં રૂનો પાક. બીરાર (ઉમરા) નો ૪૨૮ હજાર, બારસી (ઉમરા) નો ૪૪૧ હજાર, ધોલેરાનો ૫૯૮ હજાર, બંગાલનો પંજાબ સાથેનો ૭૦૫ હજાર, અને ભરૂચનો ૩૨૦ હજાર ગાંસડીઓનો ઉતર્યો હતો. એકંદરે ૧૯૧૬–૧૭ માં ૪૦ થી ૪૪ લાખ ગાંસડીઓનો પાક ઉતર્યો હતો.

નિકાસ.

હિન્દી રૂનો મોટો ભાગ જાપાન ખાતે ચડાવવામાં આવે છે. ૧૯૧૩–૧૪ માં ૪૨ ટકા જેટલો જાપાન ખાતે, ૧૪॥ ટકા જરમની ખાતે, ૧૧॥ ટકા બેલ્જીયમ ખાતે. અને ૫ ટકા વિલાયત ખાતે ચડયો હતો. ૧૯૧૭–૧૮ માં જાપાન ખાતે ૬૮ ટકા માલ ગયો હતો. રૂના ભાવ આગળ કરતાં હાલ વધતા ગયા છે, ને માલ ઓછો નિકાસ થતો જાય છે.

ઠેઠ અત્યારસુધી સર્વ દેશો કરતાં હિન્દમાંથી વધારે નિકાસ થતી હતી પણ ગઇ સદીના વચલા દાયકાથી અમેરિકાની રૂની નિકાસ સૌ દેશોના કરતાં મોટી થયેલી છે.

બ્રિટિશ હિન્દમાં સુતરનો માલ ૧૯૧૨–૧૩ માં ૬૬ કરોડ રતલ અને ૧૯૧૭–૧૮ માં ૬૨॥ કરોડ રતલ બન્યો હતો. હિન્દની મીલોમાં સુતર ૧૦ થી ૩૦ કાઉન્ટ (counts) સુધીનું બને છે. જુદા જુદા કાઉન્ટનું સુતર નીચેપ્રમાણે કરોડ રતલમાં ઉતર્યું હતું:—

કાઉન્ટ	૧૯૧૨-૧૩.	૧૯૧૫-૧૬.	૧૯૧૭-૧૮.
૧-થી ૧૦ સુધી	૧૩॥	૧૪॥	૧૦
૧૧ થી ૨૦ ,,	૩૭	૩૮॥	૩૪॥
૨૧ થી ૩૦ ,,	૧૬	૧૭	૧૮।
૩૧ થી ૪૦ ,,	૨	૧॥	૨॥

સુતર નીચે પ્રમાણે કરોડ રતલમાં નીકાસ થયું હતુ :-૧૯૧૨ માં ૧૫,૧૯૧૩ માં ૨૦॥, ૧૯૧૪ માં ૧૯॥, ૧૯૧૫ માં ૧૩॥ ૧૯૧૬ માં ૧૬ અને ૧૯૧૭ ૧૬ કરોડ રતલ. સુતરનું બજાર પરશિયા ખાતે અને મુખ્યત્વે **ચીન** ખાતે છે. ચીન ખાતે ૧૯૧૭ માં ૧૩॥ કરોડ રતલથી વધારે સુતર નિકાસ થયું હતુ.

કાપડ નીચે મુજબ કરોડ વારનું બન્યું હતું:—

૧૯૧૪ માં ૧૧૬॥, ૧૯૧૫ માં ૧૧૩॥, ૧૯૧૬ માં ૧૪૪, ૧૯૧૭ માં ૧૫૭॥, અને ૧૯૧૮ માં ૧૬૧॥ કરોડ વાર. આમાં ઘણું ખરૂં કાપડ સ્ટ્રેટસેટલમેંટ પરશિયા, અને સિલોન ખાતે ચડે છે. કાપડની નિકાસ નીચે મુજબ થઇ હતી:—૧૯૧૩માં ૮॥ કરોડ, ૧૯૧૪ માં ૯ કરોડ, ૧૯૧૫માં ૬॥ કરોડ, ૧૯૧૬ માં ૧૧ કરોડ, અને ૧૯૧૭ માં ૨૪॥ કરોડ વાર.

રૂનાં કારખાનાં

સૌથી પ્રથમ ૧૮૩૮માં એક રૂની મીલ કલકત્તામાં ઉભી થઇ હતી. ત્યાર પછી ૧૮૫૩ માં એક પારસીએ મુંબઇમાં પ્રથમ મીલ ઉભી કરી હતી. અને ત્યાર પછી જાણવા જોગ, ઉભી થયેલી મીલોમાં મોરારજી સોલાપુર અને નાગપુર મીલો છે. " Both the opening of this (Nagpur) and the Sholapur Mills was an event of no little importance in the industriat annals of the country, seeing that they were really the pioneers

of cotton mills outside Bombay." આ ઉપલી બે મીલો ઉભી થયા પછી બીજી ઘણી મીલો (આગળ જુઓ), અમદાવાદ અને અન્ય શહેરોમાં ઉભી થઈ. આ સર્વ મીલો ઉભી થવાથી. લેન્કેશાયર ચોંકી ઉઠયું, કારણ કે અત્રેનું સુતર ૨૦ કાઉન્ટ સુધીનું બની શકતું અને લેન્કેશાયરના સુતરની જગા અત્રેના સુતરે લીધી હતી. આથી મેન્ચેસ્ટરે ૧૮૭૭–૭૮ માં પાર્લામેન્ટ પાસે એવો કાયદો ઘડી પસાર કરાવ્યો કે. "in the opinion of this House, the duties now levied upon cotton manufactures imported into India being protective in their nature, are contrary to sound commercial policy and ought to be repealed without delay as the financial condition of India will permit," અર્થાત્ હિન્દમાં આવતાં રૂના બનેલા માલ ઉપરનો આયાતવેરો જેમ બને તેમ જલ્દી કાઢી નાંખવો. ૧૮૮૨–૧૮૮૩ માં લોર્ડ રીપન અને સર ઈવીલીન બારીંગ (ખજાનચી), આ બન્ને જણાએ, હિન્દને અનિયંત્રિત વ્યાપારવાળો free trading) દેશ બનાવી મૂકયો, અને બધી જાતના આયાત વેરા દૂર કર્યા. ૧૮૮૩ માં ૬૭ મીલો હતી તેની વધીને ૧૮૯૦ માં ૧૩૭ મીલો થઈ એટલે સાત વર્ષમાં ૭૦ મીલો વધુ ઉભી થઇ. આ પછી મીલોની સંખ્યા વધતી ગઈ. ૧૯૦૦ માં ૧૯૩ અને ૧૯૧૦ માં ૨૬૩ અને ૧૯૨૦ માં ૨૯૨ મીલોની સંખ્યા ગણાય છે.

પરન્તુ વિલાયત, હિન્દ કરતાં અત્યંત વધારે મીલો ધરાવે છે. ૧૯૧૯ ની સાલ પ્રમાણે હિન્દમાં ૬૮ લાખ ત્રાક અને ૧ લાખ ૧૦ હજાર શાળ હતી જ્યારે યુનાઇટેટ કીંગડમમાં ૫૯૮ લાખ ત્રાક અને ૮ લાખ ૮ હજાર શાળ હતી. વસ્તીના પ્રમાણુમાં વિલાયત અને હિન્દને સરખાવીએ તો દરેક હજારની વસ્તી

દીઠ હિન્દમાં ૨૧ ત્રાક અને ૦ાા શાળ છે જ્યારે યુનાઇટેડ કીંગડમમાં ૩૧૮ ત્રાક અને ૭ાા શાળ છે. આ ઉપરથી જણાશે કે રૂના ઉદ્યોગમાં વિલાયત આગળ હિન્દ કેટલું પછાત છે, અને વિલાયત સાથે હરિફાઇ કરતાં કેટલાં બધાં વર્ષો લાગે!

હિન્દમાંથી સુતરની નિકાસ ઓછી થાય છે તેમ કાપડની નિકાસ વધતી જાય છે. નીચે પ્રમાણે હિન્દની મીલોનો માલ બન્યો હતો, અને વિલાયતનો માલ અત્રે આયાત **કરોડવારમાં** થયો હતો.

	૧૯૧૩.	૧૯૧૫.	૧૯૧૬.	૧૯૧૭.
વિલાયતી સફેદ માલ	૧૫૩	૧૨૯	૧૦૯	૭૬
હિન્દી ,, ,,	૯૧	૮૮	૧૦૯	૧૧૩
વિલાયતી રંગીન ,,	૫૮	૪૬	૩૨	૪૦
હિન્દી ,, ,,	૩૦	૨૫	૩૪	૪૪

ઉપલા કોઠા ઉપરથી જણાશે કે **લેન્કેશાયરનો** આયાત **થતો** (સફેદ તેમજ રંગીન) માલ ઘટતો જાય છે જ્યારે હિન્દી મીલોમાં બન્ને માલનું **અનતર** વધતું જાય છે.

જાપાનની હરિફાઇ

જાપાનની હરિફાઇને લીધે હિન્દના રૂ ના ઉદ્યોગને ધક્કો પહોચ્યો છે. જાપાન પણ વેપારી કળાવકળ જેને "**જર્મન પ્રવેધન** (પ્રવેશન,)" કહે છે તે શીખ્યું છે. અનેક જાતનો માલ ઉપરાંત રૂનો માલ પણ અત્રે (સસ્તે અને કોઇવાર નુકશાને પણ મોકલી હિન્દમાં પગભર થઇ) નિકાસ કરતું ગયું છે. **જાપાને** હિન્દમાં નિકાસ કરવાનો વેપાર કેટલો બધો વધારી દીધો છે તે નીચેના કોઠા ઉપરથી જણાશે.

		1912–13		1916–17
સુતરાઉ હોઝીયરી ...	પૌં.	૪૧૫ હજાર	પૌં.	૮૫૦ હજાર
,, કાપડ ...	,,	૭૩ ,,	,,	૧૬૨૧ ,,
સુતર	,,	૩૫ ,,	,,	૩૫૪ ,,
સુતરાઉ જણસો ...	,,	૧૯ ,,	,,	૨૧૭ ,,

૧૯૧૩ માં જે ૫ લાખ પૌંડનો માલ તેનો વધી ૧૯૧૭ માં ૩૦ લાખ પૌંડનો માલ અત્રે નિકાસ કર્યો તે ઉપરથી, **જાપાનના** વેપારરૂપી રાક્ષસે ચાર વર્ષમાં કેટલી બધી ફલંગ મારી છે તે માલુમ પડી આવે છે. હજુ **જાપાનને** હઠાવી શકાય. આ **જાપાનની** વધતી જતી હરિફાઈમાંથી **હિન્દને** બચાવવાને માટે **હિન્દી** સરકારે અત્રેથી **જાપાન** ખાતે ચડતા રૂના કાચા માલ ઉપર **નિકાસ વેરો** (prohibitive export duty on cotton going to japan) નાંખવાની જરૂર છે. અત્રેથી કપાસ **જાપાન** ખાતે જેમ થોડું અગર નિકાસ વેરાથી થઇને મોંઘુ, જાય તેમ સારૂં. પણ સરકાર નિકાસવેરો નાંખતી નથી. તેનું કારણ માત્ર એકજ છે અને તે રાજદ્વારી છે. **અન્ગ્લો જાપાનીઝ એલાયેન્સ** અને એંન્ગ્લો જાપાનીઝ વેપારી કોલકરારને લીધે ઉપરોકત નિકાસ વેરો નાંખવામાં આવતો નથી. પણ ઇતિહાસ તપાસીશું તો સ્પષ્ટ છે કે એક રાજ્ય જો આજે મિત્ર હોય તો કાલે દુસ્મન થઇ પડે છે. હિન્દના વેપારમાં ઉપલા કોલકરાર નડતર થઇ પડવા ન જોઇએ. જો ઉપર પ્રમાણે ઉપાય (નિકાસવેરાનો) યોજવામાં આવે તોજ **હિન્દ** અને **લેન્કેશાયરને** ફાયદો થાય.

જાપાન હિન્દમાંથી ૧ કરોડ ૨૦ લાખ પૌંડનો રૂનો કાચો માલ દરવર્ષે ખરીદી ખેંચી જાય છે. કેટલા એક એમ કહેછે કે ઉપરોકત નિકાસવેરો નાંખવાથી (જાપાન રૂ અત્રેથી ન ખરીદે તેથી) રૂની મોટી માંગ બંધ પડી જવાથી અત્રે રૂના ભાવ ઘટી જાય. જેથી અત્રેના ખેડુતોને નુકશાન જાય. પણ તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે રૂ જો સસ્તું થાય તો અને અહીંજ

રહે તો અહીંનું બનેલું કાપડ પણ સસ્તું થાય, જેથી હિન્દની ગરીબ પ્રજાને ઓછી હાડમારી ભોગવવી પડે.

હિન્દને **જાપા**નથી શું ગેરફાયદો છે? **જાપા**ને અત્રેથી રૂ ખરીદી લઇ જઇ સુતર બનાવી **ચીન**માં વેચવા માંડયું અને **હિન્દ**ના સુતરના વેપારને **ચીન**ના બજારમાંથી અડધાથી વધારે ઓછો કરી નાખ્યો. દશ વર્ષ પહેલાં હિન્દ જેટલું સુતર **ચિન**ના બજારમાં વેચી શકતું તેનો પૂરો અર્ધ ભાગ હાલમાં **જાપા**નની હરિફાઇને લીધે વેચી શકતું નથી. હિન્દના ભોગે હિન્દ સાથે જાપાને હરિફાઇમાં ઉતરી હિન્દના વેપારને હાનિ પહોંચાડી છે. હિન્દી સરકાર જો હિન્દને ઉપલી રીતે **મદદ કરે તો** જાપાનની હરિફાઇ હેઠી બેસી જાય ખરી, પણ તેમાં માત્ર એકજ વાંધો આવે છે અને તે માત્ર '**તો**' નો.

લેન્કેશાયરનો હિન્દી વેપારપર બોજો.

હિન્દનો રૂનો ઉદ્યોગ પછાત પડી રહ્યો છે, તેનું બીજું કારણ **લે**ન્કેશાયરનું દબાણ છે. હિન્દી વેપારમાં **હિન્દ** તરફથી હરિફાઇ કેમ ઓછી થાય એવીજ નજર **લે**ન્કેશાયર અત્યારસુધી રાખતું આવ્યું છે. લેન્કેશાયર હિન્દની પ્રજાને એમ કહે છે કે તમારે જો કાપડ જોઇતું હોય તો તમે તે પોતે નહિ બનાવો તો ચાલશે. તમારા દેશમાં જે રૂ પાકે છે તે અમને મોકલી આપો, અમે તેનું કાપડ બનાવીએ તે તમે વાપરો અને અમને મહેનતના નૂરના અને નફાના પૈસા આપી જાઓ. દાખલા રૂપે કહીએ તો વીશી-વાળાના દબાણથી તમારે પોતાના ગૃહમાં રસોઇ ન બનાવવી, પણ તમારા અનાજની વીશીમાં બનાવેલી રસોઇ ઘેર મંગાવીને ખાવી. આવી નીતિ (પોલીસી) **લે**ન્કેશાયરની ચાલુ છે, અને પોતાની મતલબ પાર્લામેન્ટમાંથી પાર ઉતારી શકે છે. તેની ચાર ગઇ ગુજરી કથાઓ નીચે મુજબ છે.

(૧) લેન્કેશાયરના સાહેબોએ ૧૮૭૫ માં, ૭॥ ટકાનો રૂના બનતર ઉપરનો આયાત વેરો (import duty) કહાડી નંખાવાને માટે કાંઈ ઓછી ચળવળ નથી કરી. અને તેના પરિણામે ૧૮૭૮-૭૯ માં જેટલું જાડું કાપડ (coarser classes of goods) હોય, તેના ઉપરનો આયાત-વેરો કહાડી નંખાવ્યો. અને છેવટે ૧૮૮૨-૮૩ માં હથિયાર અને દારૂ સિવાય સર્વ જણસો ઉપરના આયાત-વેરા કહાડી નાંખવામાં આવ્યા હતા.

(૨) ઓગણીશમી સદીના આઠમા દાયકા દરમ્યાન જ્યારે સંખ્યાબંધ મીલો બંધાવા લાગી ત્યારે લેન્કેશાયરને ફિકર થઈ પડી. આથી અત્રેના મીલમજુરોની લેન્કેશાયર વાળાઓને દયા આવી હોય એવા બ્હાના નીચે "ફેકટરી એકટ" નામનો કાયદો ભારે ચળવળ સાથે પસાર કરાવ્યો. તે એકટની રૂહએ મજુરીના કલાકોમાં ઘટાડો કરાવ્યો, જેથી અત્રે રૂનું બનતર (કાપડ સુતર) ઓછું ઉતરે.

(૩) થોડા વખત પછી જ્યારે ટંકશાળ બંધ કરવામાં આવી અને હુંડિયામણનો ભાવ ઘટી ગયો ત્યારે સરકારને મળતી મહેસુલ ઘટી ગઈ, તેથી આગળની જેમ ફરીવાર ૭॥ ટકાનો આયાત-વેરો નાંખવાની જરૂર પડી. વળી થોડા વખત પછી (કાપડ સિવાય) બધી જણસો ઉપર ૫ ટકાના આયાત-વેરા નાંખવામાં આવ્યા ત્યારે કાપડ ઉપર માત્ર ૩॥ ટકા આયાત-વેરો નાંખેલો હતો, આવી ભેદભાવના સર્વ હિન્દીઓએ વખોડી નાંખી હતી. તદુપરાંત લેન્કેશાયરના વેપારીઓને રાજી રાખવા માટે હિન્દમાં બનતા રૂના માલ ઉપર ૩॥ ટકાની જકાત (countervailing excise duty) નાંખવામાં આવી. આનો અર્થ એમ થયો કે જે કાપડ ઉપરનો ૩॥ ટકાનો આયાત-વેરો હતો તેની જે થોડી ઘણી અસર થતી તે પણ આ ૩॥ ટકાની જકાત નાંખવાથી નાબુદ થઇ. હાલમાં

એકાદ વર્ષ થયાં કાપડ ઉપર ૧૦ ટકાનો આયાત-વેરો નાંખવામાં આવ્યો છે, પણ ૩॥ ટકાની જકાત દૂર થઈ નથી.

(૪) લેન્કેશાયરના દબાણથી થોડાં વર્ષ પહેલાં 'ફેકટરી એકટ' ફરીવાર પસાર કરવામાં આવ્યો છે.

ઉપલાં કારણોને લીધે હિન્દના રૂના ઉદ્યોગને બહુ હાનિ પહોંચી છે. નહિ તો હાલમાં જે માત્ર ૫૦ મીલશેરોના સોદા શેરબજારમાં ચાલે છે તેને બદલે કંઈ નહિ તો ૫૦૦ મીલશેરોના સોદા ચાલતા હોત. લેન્કેશાયરે તથા હિન્દે હવે હળીમળીને આગળ વધવું જોઇએ, તોજ પરસ્પર લાભ થાય.

મીલઉદ્યોગની પ્રવૃત્તિ અને પ્રવૃદ્ધિ

હિન્દની બધી રૂની મીલોનો વિચાર કરીએ તો જણાય છે કે તે સર્વ મીલોની યંત્ર–સામગ્રીમાંથી ૪૦ ટકા જેટલી, માત્ર મુંબઈની (જેના સોદા શેરબજારમાં ચાલેછે તેટલી) મીલોમાં સમાયેલી છે. એમ J. A. W. નું ધારવું છે. ઉપલી આપણી મીલોને ૧૯૧૭ ની સાલથી નહિ દીઠેલા ગંજાવર નફા થાયછે તે નીચેના કોઠા ઉપરથી જણાશે.

૧૯૦૫ માં	રૂ. ૩૪૭ લાખ	૧૯૧૦ માં	રૂ. ૬૦ લાખ
૧૯૦૬ માં	,, ૩૧૪ ,,	૧૯૧૧ માં	,, ૫૨ ,,
૧૯૦૭ માં	,, ૧૮૫ ,,	૧૯૧૨ માં	,, ૨૬૦ ,,
૧૯૦૮ માં	,, ૧૩૧ ,,	૧૯૧૩ માં	,, ૧૮૨ ,,
૧૯૦૯ માં	,, ૧૨૧ ,,	૧૯૧૪ માં	,, ૮૯ ,,

૧૯૧૫ માં	રૂ. ૧૮૬	લાખ
૧૯૧૬ માં	રૂ. ૩૧૨	,,
૧૯૧૭ માં	રૂ. ૬૭૪	,,
૧૯૧૮ માં	રૂ. ૪૯૭	,,
૧૯૧૯ માં	રૂ. ૮૦૦	,, (આશરે)

૧૯૧૧ માં એકંદર કેટલો નફો હતો? ત્રણ વર્ષ પછી **૧૯૧૪ માં** એકંદર કેટલો નફો હતો? ત્રણ વર્ષ પછી **૧૯૧૭ માં** કેટલો **થયો?** એકંદરે રૂ. ૬ કરોડ ૭૪ લાખનો નફો મુંબઇની મીલોને આશરે થયો, તેમાંથી રૂ. ૭૪ લાખ એજન્ટોના કમીશનમાં ગયા, રૂ. ૨૭૫ લાખ વ્હેંચણમાં ગયા, અને રૂ. ૨૦૦ લાખ એટલે ૨ કરોડ ભંડોળમાં ગયા. વળી આપણે તે સાલમાં મજુરી ખાતે રૂ. ૩૭૬ લાખ આપ્યા, અને ઉછીકાં નાણાં ઉપર વ્યાજના રૂ. ૧૧૦ લાખ આપ્યા. ઉપલા નફામાં કાપડની મીલોએ ૬૮ ટકા અને સુતરની મીલોએ ૩૩ ટકા નફો કર્યો છે. ગયે વર્ષે કાપડના રતલના ભાવ ૨૦ આના હતા જ્યારે આ વર્ષે ૪૦ આના છે, એમ J. A. W. એ ૧૯૧૮ માં ક્રોનીકલ પત્રમાં લખ્યું છે. ભરૂચ રૂના ભાવ ગયા ઓગષ્ટમાં રૂ. ૫૦૦ હતા, ત્યારે હાલ (જુલાઇ ૧૯૧૮) રૂ. ૯૦૦ ની આસપાસ છે.

ઓગસ્ટ		સુતર નં, ૧૦	નં ૨૦	લૉંગ ક્લોથ
૧૯૧૪	આના	૬॥	૭॥	૧૦
૧૯૧૫	,,	૫	૬	૧૦
૧૯૧૬	,,	૫	૮	૧૩
૧૯૧૭	,,	૧૦।	૧૫	૨૦
૧૯૧૮	,,	૨૦	૨૭	૪૦
૧૯૧૯	,,	૧૮	૨૩	૩૦

ઉપર પ્રમાણે સુતર અને કાપડના બન્નેના ભાવ એક રતલના અમુક આના લેખે આપેલા.

૧૯૧૮ માં રૂ. ૪૯૭ લાખનો નફો થયો તેમાંથી રૂ. ૬૨ લાખ કમીશનના ગયા. તે વર્ષે રૂ. ૨૪૦ લાખ ભાગીદારોને વ્હેંચણીમાં આપ્યા. કાપડ મીલોએ ૪૫ ટકા અને સુતર મીલોએ ૬૦ ટકા નફો ઉપલી

રકમમાંથી કર્યો. મજુરી ખાતે રૂ. ૪૦૨ લાખ, ને વ્યાજ ખાતે રૂ. ૧૨૨ લાખ ગયા. ઓગસ્ટ (૧૯૧૮ માં) ભરૂચ જીનનો ભાવ રૂ. ૯૦૦ હતો, તે ૧૯૧૯ ના ઓગસ્ટમાં રૂ. ૫૪૨ નો હતો. (૧૯૨૦ ના માર્ચમાં રૂ. ૫૦૦ ની આસ પાસ છે.)

૧૯૧૯ માં—રૂના ભાવ રૂ. ૫૫૦ ની આસપાસ રહ્યા અને સુતરના ભાવ મજબુત રહ્યા છે. આ (૧૯૧૯) વર્ષે એકંદર નફો રૂ. ૮૦૦ લાખનો થઈ જાય એમ અટકળી શકાય. (હિન્દની મીલોએ એકંદર રૂ. ૩૯૪૦ લાખ રૂપીઆનું કાપડ ૧૯૧૯ ના વર્ષમાં બનાવ્યું જ્યારે ૧૯૧૭ માં માત્ર રૂ. ૧૭૧૨ લાખનું બનાવ્યું હતું.) હાલમાં હિન્દ ખાતે ૬૬ લાખ ત્રાક છે, ૧૨૬ હજાર શાળ છે, ૨૮૨ હજાર મજુર કામ કરે છે. આપણે ૬૮ કરોડ રતલ સુતર ઉત્પન્ન કર્યું—ને કાપડ બનાવવાને ૩૪ કરોડ રતલ સુતર વાપર્યું છે, ને ૩૮ કરોડ રતલ જેટલું કાપડ બનાવ્યું છે. ૧૨ કરોડ જેટલું આપણે નિકાસ કર્યું અને ૨૦ કરોડ રતલ જેટલું હિન્દમાં વપરાયું.

કંપનીની કારોબારકુશળતા.

કંપનીનો કારોબાર કેટલો કુશળ છે તે કળવાની કુંચી:-

વાસ્તવિક લગડ ખર્ચ (actual block cost) ઉપર કેટલા ટકા નફો કર્યો—તે છે.

ઉપરોક્તજ એક સહેલી અને સંભવિત કસોટી છે, કારણકે આ મીલો જુદા જુદા પ્રકારનાં કામ બજાવેછે. જો બધી મીલો એક સરખું કામ બજાવતી હોય તો દર ત્રાક દીઠ અગર દર શાળ દીઠ કેટલો નફો કર્યો એટલીજ કસોટી બસ થઇ પડે. (કલકત્તાની જયુટ મીલોમાં માત્ર શાળ હોયછે, જેથી શાળ દીઠ કંપનીએ કેટલો નફો કર્યો તે ઉપરથી તે કંપનીની કુશળતા પારખી શકાય). એટલું કબુલ કરવું પડશે કે ઉપલી કુંચી લાગુ (સાચી) ન પડે ખરી, અર્થાત્ ખોટી પણ પડે. ૧૯૧૮ ની સાલ પછી અધિક નફા વેરો પડવાથી કેટલીક કંપનીઓના

હિસાબનાં સરવાયાં વ્હેલાં મોડાં બ્હાર પડયાં છે, અને તેથી જરા અસ્તવ્યસ્ત સંજોગો હોવાથી તાજેતર (up to date) નહિ આપતાં અમે ૧૯૧૭ ની સાલ પ્રમાણેનો J. A..W. એ બનાવેલો કોઠો નીચે મુજબ આપીએ છીએ:—

અંતરસ્થ કીંમત.	કંપનીઓ.	ન્હંબર	લગડ ખર્ચ રૂ. લાખ.	નફો રૂ. લાખ.	કેટલા ટકા ?
૧૫૫૦	નાગપુર.	A	૯૯	૫૫	૫૨%
૧૮૯૦	સ્વદેશ.	A	૪૨॥	૨૨	૫૨
૧૫૫૦	માધવજી.	B	૪૨॥	૨૧॥	૫૦
૧૪૦૦	એડવાન્સ.	A	૨૨	૧૦	૪૬
૫૯૦	મંગળદાસ.	E	૪૦	૧૭	૪૩
૭૦૦	ફાઝલભાઇ.	F	૪૫॥	૧૭॥	૩૯
૪૦૦	પર્લ.	F	૩૩॥	૧૩	,,
૫૨૦	સીમ્પ્લેક્ષ.	P	૩૩	,,	,,
૨૬૦	ક્રેસંટ.	F	૩૭	,,	૩૫
૮૦૦૦	સોલાપુર.	G	૬૭	૨૩	,,
૩૮૦	ફીનીક્સ.	I	૩૪	૧૨	,,
૧૦૯૦	ઓ. ડાઇંગ (રંગ કામ બાદ).	J	૯૯	૩૧	૩૨
૪૨૦	સેન્ચરી.	M	૭૭	૨૩	૩૦
૨૪૫	ઇન્દોર.	F	૪૧	૧૨	૨૯
૪૨૫	ફીનલે.	L	૩૨	૯	,,
૧૮૭૫	સ્ટાન્ડર્ડ.	A	૪૪	૧૨	૨૮
૧૦૫૦	કોહીનુર.	K	૫૨	૧૨॥	૨૪
૪૦૦૦	માણેકજી.	N	૧૪૮	૩૨	૨૨
૧૩૦૦	કોલાબા. (જમીન બાદ.)	O	૩૨	૬	૧૮

ઉપલા કોઠામાં શેરોની ૧૯૧૭ ની સાલ પ્રમાણેની અંતરસ્થ કિમ્મત અમે J. A. W. ના લેખ ઉપરથી ઉતારેલી છે. હાલમાં શેરોની અંતરસ્થ કિમ્મત આંકવી તે દોઢડહાપણ કરવા જેવું છે, હાલના સંજોગો ઓર છે. હાલમાં યંત્ર–સામગ્રી બીલકુલ મળી શકતી નથી, જમીન અને મીલકતના ભાવ પાંચ ગણાને પચાશ ગણા વધી ગયા છે, અને રૂની મીલો માટે ભવિષ્ય કંઇ નહિ તો પાંચ વર્ષ સુધી ઝળકતું છે—

મીલોને માટે યંત્રસામગ્રી હાલ બનાવવી બહુ મોંઘી પડે છે. જાણીતા સર **ચાર્લસ મૅકરા**, "**મેનચેસ્ટર ગારડીઅન**" પત્રમાં લખે છે કે, "First the cost of making looms and spindles has greatly increased, and orders for machinary take a long time to be executed. Cotton mills cannot be built or equipped to-day under a cost of £ 7 per spindle for rings and £ 5 per spindle for mules. The pre-war price was £ 2, 2 s. per ring spindle and 25 s. per mule spindle." આ ત્યાંના સંજોગો અત્રે પણ લાગુ પડે છે. આથી કંપનીઓએ ઘસારા ફંડ ખાતે મોટી રકમ લઇ જવી જોઇએ, કારણ કે આગલના ભાવે હવે યંત્રસામગ્રી મળવી મુસ્કેલ છે. આવા સંજોગો ધ્યાનમાં લેતાં મીલશેરોની અંતરસ્થ કિમ્મત અત્યંત વધી જાય તો નવાઇ નહિ. આથી કેટલાક એજન્ટો જુની કંપનીઓને રાજી ખુશીથી ફડચામાં લઇ જઇને કંપનીની પુનઃકિમ્મત (revaluation) આંકી નવી કંપનીઓમાં ફેરવી નાંખે છે. આથી જુના ભાગીદારોને ફડચામાં જતી કંપનીઓના શેરોના ફાળા મોટા મળવાથી તડાકા પડે છે પણ તે કોના ખર્ચે? માત્ર તે નવી બનેલી કંપનીના નવા શેરો ખરીદનારાઓના ખર્ચે. આવી મોંઘા ખર્ચે

બનેલી કંપનીના નવા શેરો ખરીદનારાઓના ખર્ચે આવી મોંઘા ખર્ચે ઉભી થતી નવી કંપનીઓ ભવિષ્યમાં દરવર્ષે ૧૦ ટકાથી વધારે વહેંચણી આપી શકે તેટલું કમાશે કે નહિ તે જોવાનું છે.

મંગળદાસ મીલના શેરની અંતરસ્થ કિમ્મત G. A. W. ની ગણત્રી મુજબ ૧૯૧૭ માં રૂ. ૫૯૦ હતી; અને G. A. W. ની રીતિ મુજબ ૧૯૧૮ માં બહુ બહુ તો રૂ. ૭૫૦ જેટલી હતી; હાલમાં એક અનુભવી સદ્‌ગૃહસ્થની ગણત્રી મુજબ રૂ. ૧૭૫૦ જેટલી થતી હતી! પણ જ્યારે તે મીલ કું૦ તાતા મીલ્સ કું૦ ને રૂ.૧૫૧ લાખની કિમ્મતે ગયા માસમાં વેચાઇ ત્યારે ગણત્રી કરતાં શેર દીઠ રૂ. ૨૫૦૦ નો ફાળો આવે. હવે આમાં અંતરસ્થ કિમ્મત કેમ આંકવી તે અત્યંત મુશ્કેલ થઇ પડયું છે. આ કંપની પાસે ૫૩૮૫ ચોરસવાર જમીન હતી; તેની પડતર કિમ્મત રૂ. ૫૪૭૦૭ ની હતી તેની ચાલુ કિમ્મત રૂ. ૧ કરોડ જેટલી આવે છે, એટલે પડતર ભાવ કરતાં ૨૦૦ ગણી કિમ્મત ઉપજે છે! સરવાયામાં તો ખરીદ ભાવ રૂ. ૦ાા લાખ મંડાય; તેથી સરવાયા ઉપરથી અંતરસ્થ કિમ્મત આંકવી તે નિરર્થક છે. આટલાજ માટે અમે ફરીવાર લખીશું કેઃ—

આદર્શ સરવાયું આપણે તેને કહીશું કે જેમાં ગુપ્ત લેહેણું તેમજ ગુપ્ત દેવું બીલકુલ ન હોય.

નાણાં બજાર

નાણાં બજાર (money Market) કોઇ સ્થળમાં, શેરબજારની માફક, ચાલે છે તેવો અર્થ અત્રે નથી કરવાનો; તેને માટે એકે ખાસ સ્થળ નથી; પરન્તુ "નાણાં બજાર" એવી સંજ્ઞા, સર્વ બેન્કો, શરાફો, હુંડીના દલાલો અને શેરબજાર, એ સર્વના સમુદાયને લાગુ પડે છે. નાણાંની લેવડદેવડ અને ધીરધાર, (કે જે દલાલો,

વેપારીઓ અને બેન્કરો મારફત માંહોમાંહે થાયછે અને કે જેના ઉપર નાણાંની સ્થિતિનો આધાર રહ્યો છે) તેને ટૂંકમાં નાણાં બજાર કહેવાય છે.

નાણું એ કાંઇ ખાવા પહેરવાની વસ્તુ નથી છતાં ઘણા લોક તેની પાછળ આખી જીંદગી કહાડે છે. તેનું કારણ એ છે કે તેના વતી દુન્યાની જોઇતી વસ્તુઓ મેળવી શકાય છે. ખરૂં પૂછો તો નાણું, જે ધાતુનું અને હવે તો માત્ર કાગળનુંજ બનાવવામાં આવેછે, તે વિનિમય (માલની અદલબદલ) નું સાધન છે. પરન્તુ આ વિનિમયનું સાધન જે નાણું તે સાંસારિક ઉન્નતિને અત્યંત સહાયકારક થઇ પડયું છે; તેનાથી વિનિમયનું કાર્ય વિસ્તરે છે અને સર્વ દેશો વચ્ચે વ્હેવાર ચાલે છે. અસલના વખતમાં નાણું હાલની જેમ ધાતુ અને કાગળનું નહોતું બનતું, પણ ચામડાં, ગુલામો, કોડીઓ, ઇત્યાદિ વસ્તુઓ જુદા જુદા મુલકોમાં નાણાં તરીકે વપરાતી. દરેક વસ્તુની કીમત નાણાંથીજ થઇ શકે છે, અને વસ્તુઓની અદલ-બદલ નાણાંથીજ સહેલ થઇ પડે છે. માટે નાણું સંસારમાં ઉપયોગી ભાગ ભજવે છે. નાણાંની સગવડથી સર્વ મનુષ્યો સંસારની નજરથી સ્વતંત્ર બન્યાં છે ખરાં, પણ તે સાથે, એક બાજુ અત્યંત ગરીબાઇ અને બીજી બાજુ અત્યંત શ્રીમંતાઇ એવી દોલતમાં અને તેથી સંસારી સુખમાં જે ભિન્નતા (in equality of wealth) અત્યંત પ્રમાણમાં ઉભી થઇ છે ને વધતી જાય છે, તે પણ નાણાંની સગવડના પ્રતાપેજ.

કોઇપણ વસ્તુ જો ઓછી હોય તો તેના ભાવ વધે છે અને ઘણી હોય તો ઘટે છે, એ કુદરતી વેપારી નિયમ છે. તેજ પ્રમાણે જો નાણું બજારમાં વધી પડે છે તો તેને માટે

વ્યાજનો દર ઘટી જાય છે અને તાણ પડે છે તો દર વધી જાય છે. જ્યારે ધંધો રોજગાર (જેમ કે શિયાળામાં) સતેજ ચાલે છે ત્યારે ધંધામાં રોકવાને માટે નાણાંની અગત્ય અત્યંત હોય છે, જ્યારે રોજગાર મંદ હોય છે ત્યારે નાણું બજારમાં પુષ્કળ હોય છે. આ વધી પડેલું નાણું ગમે ત્યાં વ્યાજ ખાવા રોકવું પડે છે અને સરકારી ઇત્યાદિ જામીનગીરીઓમાં રોકાય છે. આ રોકાણથી શેરોના ભાવ વધે છે.

શેરબજાર ઉપર નાણાંબજારની અસર કાંઈ જેવી તેવી નથી થતી. કેવી અસર થશે તે નાણાંની તાણ ઉપર કે છુટ ઉપર રહે છે. નાણાંની છુટ છે કે નાણાંની ભીડ છે તે વ્યાજના દર ઉપરથી જણાય છે. જ્યારે કોઇ બેન્કમાંથી જામીનગીરીઓ ઉપર નાણાં ઉપાડે છે ત્યારે તેને અમુક ટકા વ્યાજ આપવું પડે છે, જેને વ્યાજુકાં નાણાંનો દર (loanrate) કહે છે; આ સિવાય વટાવના દર પણ હોય છે; ટૂંકમાં બેન્કરેટ કહેવાય છે. આ દરોમાં જે વારંવાર ફેરફાર થાય છે તે નાણાંની સ્થિતિ (છૂટ, તંગી) ઉપર આધાર રાખે છે. નાણાંની સ્થિતિ ઉપર નીચેના બનાવો અસર કરે છેઃ—

(૧) જ્યારે સરકારને પોતાની જામીનગીરીઓ ઉપરનું વ્યાજ દર છ માસે આપવાનો વખત આવે છે ત્યારે બજારમાંથી સરકાર નાણું ખેંચે છે, જે વખતે વ્યાજના દર મજબુત થાય છે. જ્યારે ઉપરોક્ત જામીનગીરીઓ ઉપરનું વ્યાજ અપાઈ રહે છે ત્યારે તે પગાર થયેલાં નાણાં બજારમાં પાછાં આવે છે ને વ્યાજના દર ઘટે છે.

(૨) સરકાર જ્યારે કોઇ લોન બ્હાર પાડે છે ત્યારે નાણાંની માગણી મજબુત થાય છે.

(૩) જ્યારે પાકની મોસમ પાસે આવે છે ત્યારે શહેરોમાં
ગામડાંઓમાં નાણું ખેતી મજુરોને આપવાને માટે ખેંચાય છે, તે વખ
નાણાં ભીડ ઉભી થાય છે.

(૪) શેરબજાર અને બીજાં બજારોમાં પૈસાની પતાવટ
ચલણના દિવસોએ નાણાંની માગણી મજબુત થાય છે.

(૫) તેજીનો વેપાર બહુ ચાલે છે ત્યારે માગણી મજબુ
થાય છે. આ સિવાય, ઇન્ડીઆ કાઉન્સીલની, સોનાની આયાત વખતન
બેન્કોની લોન વળત થાય તે વખતની, એવી અનેક અસરો નાણ
બજાર ઉપર થાય છે.

ઇલાકા બેંકોનાં અઠવાડિક સરવાયાં.

કોઇ ગમે તેટલો નાણાંવાળો હોય છતાં તેના ઘરમાંથી રો
નાણાંની રકમ નહિ જેવી નીકળશે, કારણકે ઘણુંખરૂં સર્વ ના
રોકાઇ ગયું હશે, અને ફાજલ હશે તે બેન્કોમાં હશે. સર્વ જન
અને સરકારનાં ફાજલ નાણાં સીધી કે આડકતરી રીતે ઇલા
બેંકોમાં આવે છે અને ત્યાં થઇને જાય છે. આથી નાણાંની છૂટ
કે ભીડ છે તે ઇલાકા બેન્કોના વહીવટ ઉપરથી જાણી શકાય છે.

મુંબઇ બેન્કનું અઠવાડિક સરવાયું, મુંબઇના નાણાં બજારની સ્થિત
સૂચક યંત્ર છે. આ યંત્ર (સરવાયા) ઉપરથી નાણું સસ્તું થશે કે મોંઘુ થશે તે
અટકલ ઘણીવાર આબાદ ઉતરે છે. આ સરવાયામાં ખા
કરીને નીચેની ચાર રકમો પોતપોતાની જુદી જુદી અસર નાણ
બજાર ઉપર કરે છે.

(૧) Public Deposits આ રકમ સરકારે બેન્કમાં મૂકે
રકમ છે. સરકારને જ્યારે મહેસુલ મળે છે અથવા ખર્ચ કરે
જામીનગીરીઓ ઉપર વ્યાજ આપે છે ત્યારે ત્યારે આ રકમ ફેરફાર થાય

(૨) Other Deposits—આ રકમ ઉપલી રકમ નીચે તરત આવે છે. આ રકમમાં બેન્કના ઘરાકો, બીજી બેન્કો અને કંપનીઓના નિક્ષેપ (ડીપાઝીટ) કરેલાં અગર કરન્ટ એકાઉન્ટમાં મૂકેલા પૈસા આવી જાય છે. જ્યારે લોકો આવકવેરો (income tax) સરકારને આપે છે ત્યારે Other Deposits વાળી રકમ નાની થાય છે અને તેજ વખતે Public Deposits વાળી રકમ મોટી થાય છે. તેવીજ રીતે ઉલટું પણ બને છે. જ્યારે સરકાર જામીનગીરીઓ ઉપર લોકોને વ્યાજ આપે છે ત્યારે Public Deposits વાળી (સરકારી) રકમ નાની થાય છે અને Other Deposits વાળી (લોકોની) રકમ મોટી થાય છે. હવે બે રકમ વચ્ચે અમુક પ્રમાણ રહે છે, જેમ કે ૧૪-૨-૨૦ ના મુંબઇ બેન્કના અઠવાડિક સરવાયા પ્રમાણે Public Deposits વાળી રકમ રૂ. ૬ા કરોડની છે અને Other Deposits વાળી રકમ રૂ. ૨૫ કરોડની છે. પહેલી રકમ કરતાં બીજી રકમ ચારગણી છે-બન્ને વચ્ચે પ્રમાણ ૧ × ૪ નું છે. હવે ઉપર આગળ લખેલી બાબતમાંથી સાર એ નીકળે છે કે જો Other Deposits વાળી રકમ, આગલાં અઠવાડિયાના પ્રમાણમાં Public Deposits વાળી રકમ કરતાં મોટી હોય તો ઘણું ખરૂં નાણાંની છૂટ સૂચવે છે, અને જો નાની હોય તો નાણાંની ખેંચ સૂચવે છે.

(૩) Loans on Government and other Securities. આ રકમ ઉપર ખાસ ધ્યાન અપાય છે. લોક જામીનગીરીઓ ઉપર જેટલાં નાણાં ઉછીનાં ઉપાડે છે તે સર્વને ઉપલી રકમ કહેવાય છે. ઉપલી રકમ બેન્કનું લેહેણું છે; પણ નાણાં બજારનું બેન્કને દેવું કેટલું છે તે બતાવે છે. જો ઉપલી રકમમાં વધારો થતો જાય તો સમજવું કે બજારનું દેવું વધતું જાય છે, તેથી બેન્કના વ્યાજના દર થોડા વખત સુધી ઉંચા રહેશે. જો તે રકમમાં ઘટાડો થાય તો સમજવું કે

બજારે લીધેલી લોન પાછી આપી દીધી છે. (કારણ કે) અને બજારમાં નાણાંની તાણ અગર હાજત જણાતી નથી.

હવે મુંબઇ બેન્કમાં જે Public Deposits અને Other Deposits વાળી રકમો જમે થાય છે તેમાંથી બેન્ક પાછી જામીનગીરીઓ ઇત્યાદિ ઉપર નાણું ધીરે છે, અને જે રકમ હાથમાં રહે છે તેને,–

(૪) Cash and Currency Notes કહે છે. આ રકમ Bank's Reserve પણ કહેવાય છે. (આ કાંઇ Reserve Fund, જે ભાગીદારોને લગતું છે તે નથી–આ રકમ તદ્દન અલગ છે ને જમે બાજુએ આવે છે.) જો આગલાં અઠવાડિક સરવાયાની તેજ રકમ સાથે સરખાવામાં આવે તો નાણાં બજાર ઉપર હવે શું અસર થશે તેની અગમચેતી કરી શકાય છે. જો આ રકમમાં વધારો થાય તો બેન્કના દર ઘટે છે અને રકમમાં ઘટાડો થાય તો દર વધતા જાય છે.

તારીખ.	બેલેન્સ રૂ. લાખ.	દર ટકા.
૮–૧૨–૧૯ ...	૧૧૨૩	૫
૨૩–૧૨–૧૯ ...	૯૫૮	૫
૬—૧–૨૦ ...	૧૦૬૦	૫
૧૭—૧–૨૦ ...	૧૧૨૬	૫
૨૪—૧–૨૦ ...	૯૬૯	૬
૬—૨–૨૦ ...	૯૧૫	૬
૧૪—૨–૨૦ ...	૬૩૯	૬
૨૧—૨–૨૦ ...	૮૪૦	૬
૨૮—૨–૨૦ ...	૮૪૮	૬
૬ ૩–૨૦ ...	૯૫૬	૬

ઉપલા કોઠા ઉપરથી જણાશે કે તા. ૬-૩-૨૦ ના રોજે જે બેલેન્સ મુંબાઇ બેન્ક પાસે હતું તેજ (બલ્કે વધારે) તા. ૨૩-૧૨-૧૯ ના રોજે હતું છતાં બન્ને વખતે બેન્કના દર જુદા જુદા અનુક્રમે ૬ ટકા અને ૫ ટકા હતા, તેનું કારણ એ હોઇ શકે કે તા. ૨૩-૧૨-૧૯ ના રોજે બેંકે આગળથી એવું અનુમાન બીજાં (ઉપલાં) કારણોને લીધે બાંધ્યું હશે કે પછીના અઠવાડીઆમાં બેલેન્સ વધશે તેવું ધારી બેન્કનો દર વધાર્યો નહિ હોય. પણ ૨૪-૧-૨૦ ના રોજે બેન્કને આગળથી એમ જણાયું હશે કે હવે બેલેન્સ ઘટતું જશે તેથી બેન્કનો દર તે વધારતી ગઇ એમ આપણે સમજી શકીએ. દરમાં જેમ બને તેમ એકજ તરફી ફેરફાર થાય તેમ કરવામાં આવે છે.

———:o:———

પૂરવણી પત્રક ૨ જા વિષે સૂચના.

અમે દરેક કંપનીને લગતી વિગતો જુદે જુદે સ્થળે (ખાસ કરીને ૪,૫,૬,૭,૮,૯,૧૩ ને ૧૪) અલગ વિષયોમાં આપેલી છે. કોઇ કંપનીને લગતી વીગત જાણવી હોય તો પ્રથમ એ જોવું કે તેની ડીબેન્ચર, પ્રેફરન્સ અને ઓરડીનરી થાપણ કેટલી છે, બોન્ડ અને શેરનું મૂલ્ય શું છે, શેર દીઠ વ્હેંચણી કેટલી આપેલી છે, ત્યાર પછી (૧૩ ને ૧૪ મા વિષયોમાં) એ જોવું કે કંપનીએ છેલ્લાં પાંચ સાત વર્ષોમાં દર વર્ષે કેટલો નફો કર્યો ને તેમાંથી એકંદરે કેટલી વ્હેંચણી આપી-બાકીની રકમ ઘસારા ખાતે અનામત ફંડ ખાતે ડાયરેકટરો લઇ ગયા તેમ સમજવું. ત્યાર પછી દર વર્ષે તે કંપનીના શેરના ભાવ વધી ઘટીને કેટલા થયા હતા તે જોવું. ત્યારબાદ દરેક કંપનીના સરવાયાની ટૂંક વિગતો ૯ મા વિષયમાં આપેલી છે તે વિચારપૂર્વક તપાસવી, કંપનીની સ્થિતિ જાણવા માટે આગલાં ૧૨,૧૩,૧૪ પ્રકરણો વાંચી જવાં.

પૂરવણી પત્રક ૨ જું.

વિષયો. પાનું.

૧	એજન્ટો અને તેમનાં ઠેકાણાં.	૧
૨	મુંબઇ બેંકના વ્યાજના દર.	૩
૩	સરકારી કાગળિયાં.	૪
૪	ડીબેન્ચર બોંડો.	૫
૫	પ્રેફરન્સ શેરો.	૭
૬	ડીફર્ડ શેરો.	૮
૭	ઓરડીનરી શેરો.	૯
૮	શેર દીઠ વહેંચણી ટકા.	૧૫
૯	કંપનીની સ્થિતિ (સરવાયા ઉપરથી)	૧૯
૧૦	સને ૧૯૦૦ પહેલાં ભાવોની વધઘટ.	૨૪
૧૧	એક ઝાંખી.	૨૬
૧૨	ચાલુ મીલો—એક ઉડતી નજર.	૨૭
૧૩	કંપનીના નફા અને વહેંચણીઓ.	૩૧
૧૪	શેરોના ભાવની વધઘટ (વધીને-ઘટીને)	૪૨
૧૫	અમદાવાદનું શેરબજાર.	૪૭
૧૬	મદ્રાસનું શેરબજાર.	૪૮
૧૭	કલકત્તાનું શેરબજાર.	૪૯
૧૮	ચીન (હોંગકોંગ) નું શેરબજાર.	૫૫
૧૯	રંગુનનું શેર બજાર.	૫૫
૨૦	જાપાનનું શેરબજાર.	૫૬

સંજ્ઞા	એજન્ટો અને ઠેકાણાં	મુંબઇ-કોટ.
A	તાતા સન્સની કું.	નવસારી બીલ્ડીંગ હોરન્બી રોડ.
B	ગોકળદાસ માધવજીની કું.	કેનેડા બીલ્ડીંગ ,,
C	મથુરાદાસ ગોકુળદાસની કું.	,, ,, ,,
D	મથુરાદાસની કું.	,, ,, ,,
E	ખટાઉ મકનજીની કું.	ઓરીએન્ટલ બી. ,,
F	કરીમભાઇ ઇબ્રાહીમ એન્ડ સન્સ કું.	૧૩૭, એસ્પલેનેડ રોડ.
G	મોરારજી ગોકળદાસની કું.	ઇસ્માયેલ બી. ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ.
H	નરોતમ મોરારજીની કું.	,, ,, ,, ,,
I	તલકચંદ (શાપુરજી)ની કું.	૪૯, ૫૧ એપોલો સ્ટ્રીટ.
J	નવરોજી વાડીઆની કું.	ફોરબસ બી., હોમસ્ટ્રીટ.
K	કીલીક નીકશન એન્ડ કું.	હોમ સ્ટ્રીટ.
L	જેમ્સ ફીન્લેની કું.	ચારટર્ડ બેંક બી. હોરનબી રોડ.
M	સી. એન. વાડીઆની કું.	ગ્રેશામ બી. એસ્પલેનેડ રોડ.
N	ડી. એમ. પાટીટ એન્ડ સન્સની કું.	૩૫૯, હોરનબી રોડ.
O	ડબ્લ્યુ એચ. બ્રેડીની કું.	૪૨-૪૮, ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ.
P	ડી. એમ. વાડીઆની કું.	કેનેડા બી. હોરનબી રોડ.
Q	ટરનર મોરીસનની કું.	૪૦, ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ.
R	સી. મેકડોનાલ્ડની કું.	કોકસ બીલ્ડીંગ, હોરનબી.
S	વોલેસની કું.	૩, વોલેસ સ્ટ્રીટ.
T	વોલકાર્ટ બ્રધર્સ	રેમ્પાર્ટ રો.
U	જોન ટેયલર એન્ડ સન્સ.	૨૦, પારસી બજાર સ્ટ્રીટ.
V	ડેવીડ સાસુનની કું.	૩, ફોરબસ સ્ટ્રીટ કોટ.
W	ઇ. ડી. સાસુનની કું.	૨, રેમ્પાર્ટ રો.
X	બી. ડી. પાટીટની કુ.	૭-૧૧, એલ્ફીન્સ્ટન સરકલ.

સંજ્ઞા	એજન્ટો.	ઠેકાણું મુંબઈ-કોટ.
Y	આર. પેટરસન બ્રાઉન.	ઓરીએન્ટલ બી., હોરનબી.
Z	પી. ડી. મહાલક્ષ્મીવાળા.	કોલાબા કોઝ-વે.
a	ધી બોમ્બે કું.	૩, વોલેસ સ્ટ્રીટ.
b	મુલજી જેઠાની કું.	ઓરીએન્ટલ બી., હોરનબી.
c	કરશનદાસ મુળજી જેઠાની કું.	,, ,, ,,
d	દામોદર ઠાકરશી મુળજીની કું.	૧૨, હમામ સ્ટ્રીટ.
e	ઠાકરશી મુળજીની કું.	,, ,, ,,
f	હોરમસજી અરદેશરની કું.	
g	હોરમસજી સન્સની કું.	શીવલાલ મેન્સન, હમામ સ્ટ્રીટ.
h	રાઘવજી મગનલાલની કું.	૯, મરીન સ્ટ્રીટ.
i	આહમદ રહીમની કું.	૪૩૧, એપોલો સ્ટ્રીટ.
j	જે. કાવસજી જહાંગીરની કું.	૨૩, ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ.
k	હાજીમહમદ હાજી ઇસ્માયેલની કું.	૩૭૫, હોરનબી રોડ.
l	મુળરાજ ખટાઉની કું.	(ટેલીફોન બુક જુઓ.)
m	પી. એ. હોરમસજી	
n	એલીન બ્રધરસ (ઇન્ડીઆ) કું	
o	એ. જે. લાલજીની કું.	
p	મગનલાલ હરીલાલની કું.	
q	રામનારાયણ હરનંદરાય & સન્સ.	
r	એન. સીરરની કું.	
s	શો (show) વોલેસની કું.	
t	લાલજી નારણજીની કું.	
u	સી. આઇ. પારેખની કું.	
v	સી. રોબીન સન	
w	શાપુરજી ગોડ બોલેની કું.	
x	તારાચંદ મુરલીધર	
y	એલમ ભરૂચાની કું.	
z	સાસુન જે. ડેવીડની કું.	
z1	એસ. એચ. બેઇલી.	
z2	મેકેન્ઝીની કું.	
z3	જે. ડી. જેન્કીન્સ.	
z4	એચ. ઇ. બાર્નીંગ	

મુંબઇ બેન્કના વ્યાજના દર.

દર વર્ષના સરેરાશ
છ માસિક દર.

પ્રથમ	પછીના
૧૮૮૪ થી	**૧૮૯૦.**
૯	૪
૬	૪
૬	૬
૮	૪
૬	૫
૯	૪
૯	૩
૧૮૯૧ થી	**૯૫**
૪	૨
૪	૩
૬	૪
૮	૩
૪	૪
૧૮૯૬ થી	**૧૯૦૦**
૬	૫
૧૦	૬
૧૨	૫
૬	૫
૬	૪
૧૯૦૧ થી	**૧૯૦૫**
૭	૪
૬	૩
૬	૩
૫	૪
૬	૪
૧૯૦૬ થી	**૧૯૧૦**
૭	૫
૮	૪
૮	૪
૬	૪
૬	૪
૧૯૧૧ થી	**૧૯૧૪**
૭	૪
૬	૪
૭	૫
૬	૫
૧૯૧૫ થી	**૧૯૧૯**
૬	૫
૭	૬
૭	૫
૬	.
.	૫

નીચે પ્રમાણે દરેક વર્ષમાં વધતા જતાં તથા ઘટતાં જતાં થયેલાં દર.

૧૯૦૫	૬-૮-૩-૭.
૧૯૦૬	૮-૯-૩-૯.
૧૯૦૭	૮-૩-૬.
૧૯૦૮	૭-૯-૩-૬.
૧૯૦૯	૭-૩-૬.
૧૯૧૦	૭-૩-૭.
૧૯૧૧	૬-૩-૫.
૧૯૧૨	૬-૮-૩-૮.
૧૯૧૩	૭-૩-૫.
૧૯૧૪	૬-૩-૬.
૧૯૧૫	૫-૬.
૧૯૧૬	૭-૮-૪-૮.
૧૯૧૭	૭-૫-૬.
૧૯૧૮	૫-૬.

સરકારી કાગળિયા.

જુમલે રૂ.	વ્યાજ ટકા.	બ્હાર પાડવાનું વર્ષ.	સરકારને ફાવે ત્યારે વળાત નીચલા વર્ષ પછી કરે.	ભાવ. ૧-૧-૨૦
૨૦,૯૦, લાખ	૩॥	૧૮૪૧	૩ માસની નોટીસ	૬૧
૨૯,૩૯, ,,	,,	૧૮૫૪	,,	,,
૩૩,૯૬, ,,	,,	૧૮૬૫	,,	,,
૩,૬૭, ,,	,,	૧૮૧૯	,,	,,
૩૧,૦૭, ,,	,,	૧૯૦૦	૧૯૨૦	,,
૬,૭૦, ,,	૩	૧૮૯૬	૧૯૧૬	૫૪
૪,૯૯, ,,	૪	૧૯૧૫	૧૯૨૦-૨૩	૭૪
૯.૯૦, ,,	૪	૧૯૧૬	૧૯૩૧-૩૬	,,
વોર લોન.	૫	૧૯૧૭	૧૯૨૯-૪૭	૯૦
,, ,,	૫	૧૯૧૯	૧૯૪૫-૫૫	૯૫
વોર બોન્ડઝ.	૫॥	૧૯૧૭	૧૯૨૦	૯૯
,,	,,	૧૯૧૮	૧૯૨૧	,,
,,	,,	૧૯૧૭	૧૯૨૨	,,
,,	,,	૧૯૧૮	૧૯૨૩	,,
,,	,,	૧૯૧૮	૧૯૨૫	૧૦૦
,,	,,	૧૯૧૮	૧૯૨૮	,,

૩॥ ટકાની લોનના—દર વર્ષના (જાનેવારી) ભાવ.

૧૮૯૫ થી ૧૯૦૦ સુધી	રૂ. ૧૦૩,૧૦૫,૯૮,૯૫,૯૪,૯૫.
૧૯૦૧ થી ૧૯૦૫ ,,	રૂ. ૯૬,૯૫,૯૭,૯૫,૯૮
૧૯૦૬ થી ૧૯૧૦ ,,	રૂ. ૯૭,૯૫,૯૬,૯૪,૯૩.
૧૯૧૧ થી ૧૯૧૫ ,,	રૂ. ૯૫,૯૬,૯૪,૯૫,૮૧.
૧૯૧૬ થી ૧૯૨૦ ,,	રૂ. ૭૫,૬૯,૭૦,(?),૬૧

ડીબેન્ચર-બોન્ડો.

કંપની	ટકા	થાપણ રૂપીઆ	રીમાર્કસ
બોમ્બે કોટન.	૬॥	૧૦ લાખ	૧૯૨૪
બ્રેડબરી	૬	૧૦ લાખ	.
ક્રેસંટ	.	૧૨ ,,	.
કરીમ	.	૨૦ ,,	.
પબાની	.	૧૫ ,,	.
ફાઝલ	.	૧૨ ,,	.
ગ્લોબ	.	૧૦ ,,	.
ગોલ્ડ મોહોર	.	૬ ,,	.
ઇન્દોર માલ્વા	.	૧૦ ,,	.
કોહીનુર	૫	૧૦ ,,	દર રૂ. ૧૦૦ ભાવ રૂ. ૯૫
લક્ષ્મી કોટન	૫	૭॥ ,,	ભાવ રૂ. ૯૫
પર્લ	૫॥	૧૫ ,,	૧૯૨૪
ફીનીક્ષ	૬	૮ ,,	વળત
સીમ્પલેક્ષ	૬	૧૦ ,,	.
શાપુરજી	.	૧૨॥ ,,	.
સ્ટેન્ડર્ડ	.	૩૧ ,,	.
વિષ્ણુ કોટન	૫	૧૨ ,,	ભાવ રૂ. ૯૫
ડેવીડ	.	૧૩ ,,	.
ભીવાની	.	૪ ,,	.
ચાયના	.	૬ ,,	.
કોરોનેશન	.	૪ ,,	.

ડીબેન્ચર બોન્ડો. (ચાલુ)

કંપની	ટકા	થાપણ-રૂપીઆ.	રીમાર્કસ.
એડવર્ડ સાસુન	.	૧૨ લાખ	.
જમશેદ	.	૪ll ,,	.
જીવરાજ બાલુ	.	૮ ,,	.
મેયર સાસુન	.	૧૨ ,,	.
બ્લીચીંગ	૬ll	૬ ,,	૧૯૨૩
ડોન	૬	૮ ,,	.
ટ્રામ	૪ll	૯૦ ,,	કેટલાંક વળત
,,	૫	૩૧ll ,,	
બરમા પેટ્રોલ	.	પૌં. ૫l ,,	.
,, (બીજા)	.	પૌં. ૦ll ,,	.
બુન્દી	૬	૫ ,,	દરેક રૂ. ૨૫૦૦૦ના
ઇન્ડીઅન સીમેન્ટ	.	૧ ,,	દરેક રૂ. ૫૦૦ ના
કટની સીમેન્ટ	૬	૭ ,,	૦
હાયડ્રો	.	૮૫ લાખ	રૂ. ૧૦૦૦ ના (ત્રણે ઇસ્યુના)
તાતા આર્યન	૫ll	૭૬ ,,	.
,,	૬	૧૦૦ ,,	.
અમદા પ્રાંતિજ	૪ll	૧૧ ,,	૧૯૩૦
,, પારડી	૪lll	૩ ,,	.
ગુજરાત રેલ્વે	૪lll	૯ ,,	.
તાપ્તી વેલી	૪	૬lll ,,	૧૯૨૨

પ્રેફરન્સ શેરો.

કંપની.	ટકા.	થાપણ રૂપીઆ.	ભરાયેલું મૂલ્ય.	જાત.	ભાવ ૧-૧-૨૦
બોમ્બે કોટન	૫	૧૦॥ લાખ	૧૦	*	૮
બ્રેડબરી	૭	૧૫ ,,	૨૦૦	...	૨૭૫
તાતા મીલ	૫॥	૩૫ ,,	૪૫૦	...	૪૦૦
શાપુરજી	૭	૨૫ ,,	૧૦૦	*	.
નાગપુર	૫	૫૦ ,,	૫૦૦	† *	૪૦૦
ન્યુ ગ્રેટ	૫॥	૮ ,,	૨૦૦	...	૨૦૦
જમશેદ	૭	૪ ,,	૧૦૦	...	૧૧૦
મંગળદાસ	૬	૧૨ ,,	૧૨૫	...	.
માધવજી	૬	૬॥। ,,	૨૫૦	*	.
વિષ્ણુ કોટન	૭	૮ ,,	૫૦૦	*	૫૦૦
આન્ધ્રાવેલી	૪	૧૯॥ ,,	૮૦૦	...	૭૩૦
ટ્રામ	૬	૮૦ ,,	પૌંડ ૧૦	*	૧૬૦
સ્ટીમર	૬	૧૫ ,,	૨૫૦	*	૨૧૦
કટની	૭	૫ ,,	૧૦૦	† *	૧૦૫
લાયડ્ઝ	૭	૭૦ ,,	૧૦૦૦	...	૧૦૦૦
જ્યુપીટર	૬॥	૫ ,,	૧૦	...	૧૧
તાતા આર્યન	૬	૭૫ ,,	૧૫૦	† *	૧૩૫
,, (બીજાં)	૭॥	૬૭ ,,	૧૦	*	૧૦

* વર્ધમાન-ચડતા વ્યાજના. † થાપણ પર પ્રથમ હક્ક.

ડીફર્ડ શેરો.

કટની (૧૯૧૨)	થાપણ–રૂ. ૬૨,૪૦૦ શેરની કીંમત–રૂ. ૪૦ સંખ્યા–૧૫૬૦ તેના બીન-વર્ધમાન (non-cumulative) હકકઃ—(a) સૌથી પ્રથમ પ્રેફરન્સ શેરોની ૭ ટકા લેખે વર્ધમાન વ્હેંચણી અપાય. તે પછી ઓરડીનરી શેરોની ૮ ટકા લેખે બીન વર્ધમાન વ્હેંચણી અપાય; ત્યાર બાદ, નફામાંથી ૨૫ ટકા લેખે ડીફર્ડ શેરોને બીન-વર્ધમાન વ્હેંચણી મળે; (b) આટલું અપાઇ ગયા પછી કંપનીનો નફો જો વધતો હોય તો તે વધેલા નફામાંથી ૫૦ ટકા ઓરડીનરી શેરો અને ૫૦ ટકા ડીફર્ડ શેરોને અડધોઅડધ વ્હેંચી આપે.
તાતા આર્યન (૧૯૦૭)	........શરતો કટની માફક...................... **જુના ડીફર્ડ**—થાપણ રૂ. ૬,૭૫,૦૦૦ મૂળ કીંમત રૂ. ૩૦...........સંખ્યા—૨૨,૫૦૦ **નવા ડીફર્ડ**..................સંખ્યા—૨૬,૨૫૦ મૂળ કીંમત રૂ. ૩૦. ત્રીજા સાથે ભરાયેલ રૂ. ૨૦. કંપનીએ નવા ડીફર્ડ શેરો રૂ. ૩૭૦ ના પ્રીમીઅમે કહાડેલ છે. તેથી મૂળ કીમત રૂ. ૪૦૦ (બજારનું પ્રામીયમ જુદુ.) એ કોલ સાથે શેર દીઠ રૂ. (૧૫ + ૧૭૫) ભરાયેલા છે. ત્રીજા કોલના ,, ,, રૂ. (૫ + ૬૫) ભરાઇ ચૂક્યા હશે.

આરડીનરી શેરો.

વ્યાજ માસ.	શેર.	ભરાયેલી કીંમતરૂ.	સંખ્યા.	એજન્ટ.	ભરાયેલી ઓ૦ થાપણુ રૂપીઆ.
	બેન્કો				
૨—૮	અલ્હાબાદ	૧૦૦	૧૫૦૦૦	...	૧૫ લાખ
૧—૭	એલાયન્સ	૧૦૦	૪૫૦૦૦	...	૬૫ „
૧—૭	બેન્ગાલ	૫૦૦	૪૦૦૦૦	...	૨૦૦ „
૧—૭	મુંબઇ	૫૦૦	૨૦૦૦૦	...	૧૦૦ „
૧—૭	મદ્રાસ	૫૦૦	૧૫૦૦૦	...	૭૫ „
૧—૭	ઇન્ડીઆ (૧૦૦)	૫૦	૨ લાખ	...	૧૦૦ „
૧—૭	બરોડા (૧૦૦)	૫૦	...	...	... „
૧—૭	સેન્ટ્રલ	૫૦	૧ લાખ	...	૫૦ „
૨—૧૦	નેશનલ ફાઇનેન્સીંગ	૨૫	...	(u)	૧૧ „
...	મરચંટ	૧૦	૪૭૦૦૦	...	૪॥ „
...	તાતા (૭૫)	૧૫	૧૬ લાખ	...	૧૫૦ „
૪—૧૦	ચારટરડ	પૈ. ૨૦	૬૦૦૦	...	પૈં. ૧૨ „
૩	ઇસ્ટરન (૧૦)	પૈ. ૪	૧॥ લાખ	...	પૈં. ૬ „
...	યુનિયન	૭॥	૧૦ લાખ	...	૭૫ „
	રેલ્વે.				
૩—૮	અમદા. ધોલકા	૧૦૦	૧૧૫૦૦	K	૧૧॥ „
૩—૮	„ પ્રાંતિજ	૫૦૦	૫૦૦૦	K	૨૫ „
૩—૮	અમૃત-પારટી	૧૦૦	૩૨૦૦૦	K	૩૨ „
૧—૬	સેન્ટ્રલ પ્રોવી.	૧૦૦	૮૪૦૦૦	K	૮૪ „
૧—૭	ધોન્ડ બારા	૧૦૦	૧૨૦૦૦	(W)	૧૨ „
૧—૬	ગુજરાત	૧૦૦	૩૪૫૦૦	K	૩૪॥ „
૪—૧૦	મંદ્રાભુવન	૧૦૦	૨૭૫૦૦	K	૨૫ „
૧—૭	પાંચોરાજમના	૧૦૦	૧૬૫૦૦	(W)	૧૬॥ „

ઓરડીનરી શેરો.

વ્યાજ માસ.	શેરો.	ભરાયેલી કીંમત રૂ.	સંખ્યા.	એજન્ટ.	ભરાલી ઓ થાપણ રૂપીઆ.
૪—૧૦	શીયાલ કોટ.	૧૦૦	૩૦૦૦૦	K	૩૦ લાખ
૧—૬	તાપ્તી વેલી.	૫૦૦	૨૫૦૦૦	K	૧૨૫ ,,
	પ્રેસો.				
૧૦	બીરાર ન્યુ.	૫૦૦	૧૨૫૦	...	૬૧ ,,
૧૦	ઇન્ડીઅન કોટન.	૧૨૫	૫૦૦૦	...	૬૧ ,,
...	મહમદ પુરા.	૧૦૦	...	...	...
૧૦	મહુવા.	૨૦૦	૩૭૫	...	૦॥ ,,
૮	મનમાડ.	૨૫૦	૧૪૦૦	...	૩॥ ,,
૧૧	ન્યુ મોફ્યુસીલ.	૪૦૦	૩૧૨૫	...	૧૨॥ ,,
૯	વોલકર્ટ.	૫૦૦	૧૭૦૦	...	૮॥ ,,
૧૧	સીંધ.	૪૦૦	૪૦૦	...	૧॥ ,,
૧૧	ફોર્ટ.	૪૭૫	૫૦૦	...	૨॥ ,,
	મીલો.				
૪—૧૦	અમદા. એડ.	૫૦૦	૨૦૦૦	A	૧૦ લાખ
...	એલાયન્સ.	૧૦૦	૭૦૦૦	...	૭ ,,
...	આકોલા.	૧૦૦	...	...	...
...	બોમ્બે કોટન.	૫૦૦	૨૪૦૦	(g)	૧૨ ,,
૩—૯	,, ડાઇંગ.	૨૫૦	૧૨૫૦૦	J	૩૧ ,,
...	,, યુનાઇટેડ.	૨૫૦	૬૦૦૦	E	૧૫ ,,
...	બ્રેડબરી.	૨૫૦	૪૦૦૦	C	૧૦ ,,
૩—૯	સેન્ચરી.	૧૦૦	૧૮૫૦૦	M	૧૮॥ ,,
...	ભીવાની.	૧૦૦	૭૦૦૦	(x)	૭ ,,
૫—૧૧	સેન્ટ્રલ ઇન્ડીઆ }	૫૦૦	૩૦૦૦	A	૧૫ ,,
	અથવા નાગપુર. }	૨૫૦	૧૨૭૫૦		૩૨ ,,
૪—૧૦	ચાયના.	૧૦૦૦	૧૦૦૦	(m)	૧૦ ,,

ઓરડીનરી શેરો.

વ્યાજ માસ.	શેરો.	ભરાયેલી કીમત રૂ.	સંખ્યા.	એજન્ટ.	ભરાયેલી ઓ. થાપણ રૂપીઆ.
...	કોલાબા	૭૦૦	૪૦૦૦	(l)	૨૮ લાખ
૩—૯	કુરલા	૧૦૦૦	૧૩૦૦	(j)	૧૩ „
૩—૯	કોરોનેશન	૫૦૦	૩૦૦૦	I	૬ „
૩—૯	ક્રેસંટ	૧૦૦	૧૫૦૦૦	F	૧૫ „
૩—૯	ક્રીમ	૨૫૦	૮૮૦૦	F	૨૨ „
૩—૯	ડેવીડ	૨૫૦	૯૬૦૦	A	૨૪ „
૩—૯	ડોન	૨૩૦	૩૨૦૦	(z)	૮ „
૫—૧૧	એડ. સાસુન	૨૦૦	૮૫૦૦	W	૧૭ „
૨— ૮	એલ્ફીન્સ્ટન	૧૦૦	૫૦૦૦૦	(k)	૫૦ „
૨—૮	એમ્પ એડવર્ડ	૫૦૦	૩૦૦૦	X	૧૫ „
૩—૯	ફાઝલ	૨૫૦	૭૨૦૦	F	૧૮ „
૫	ફરામજી	૧૦૦૦	૧૨૫૦	N	૧૨॥ „
૪—૧૦	ફીન્લે	૨૫૦	૮૦૦૦	L	૨૦ „
...	ગોલ્ડમોર	૫૦૦	૧૫૦૦	(n)	૭॥ „
...	ગ્લોબ	૧૦૦	૧૦૦૦૦	Q	૧૦ „
...	હિન્દુસ્તાન	૧૦૦૦	૧૨૦૦	(e)	૧૨ „
૪—૧૦	હૈદરાબાદ	૧૦૦૦	...	...	...
૪—૧૦	બ્લીચીંગ	૧૦૦	૧૨૦૦૦	F	૧૨ „
...	ઈ. મેન્યુફેક્ચરીંગ	૧૦૦૦	૯૦૦	(d)	૯ „
૩—૯	ઇન્ડો ચાયના	૨૫૦	૨૮૦૦	...	૬ „
૪—૧૦	ઇન્દોર મા.	૧૦૦	૨૦૦૦૦	F	૨૦ „
...	ઈન્ડી. કોટન	૧૦૦૦	૯૦૦	(e)	૯ „
૩—૯	જમસેદ	૨૫૦	૪૦૦૦	(f)	૯l „
૪—૧૦	જીવરાજ બાલુ	૧૦૦૦	૧૧૦૦	(o)	૧૧ „
૩—૯	કસ્તુરચંદ	૫૦૦	૨૪૦૦	B	૧૮ „
	„ (નવા)	૨૫૦	૨૪૦૦		

ઓરડીનરી શેરો.

વ્યાજ માસ	શેરો	ભરાયેલી કીંમત રૂ.	સંખ્યા.	એજન્ટ.	ભરાયેલી ઓ. થાપણ રૂપીઆ.
૬-૧૨	ખાનદેશ	૧૦૦૦	૭૫૦	(b)	૭॥ લાખ
૬-૧૨	ખટાઉ	૧૦૦	૧૦૦૦૦	E	૧૦ ”
૩—૯	કોહીનુર	૫૦૦	૩૭૦૦	M	૧૮॥ ”
૩-૮૦	લક્ષ્મી કોટન	૧૦૦૦	૧૬૦૦	(a)	૧૬ ”
...	માધવ-સીંધીયા (૫૦)	૧૦૦	૧૮૦૦૦	D	૯ ”
૪—૯	માધવજી	૫૦૦	૨૭૦૦	B	૧૩॥ ”
...	મથુરાદાસ	૫૦૦	૪૮૦૦	B	૧૪॥ ”
૬-૧૨	મદ્રાસ-યુનાટેય	૧૦૦૦	૫૦૦	(c)	૫ ”
૩—૯	માનેકજી	૧૦૦૦	૩૬૦૦	N	૩૬ ”
૩—૯	મેયર સાસુન	૧૦૦	૧૦૦૦૦	W	૧૦ ”
...	મુન	૨૫૦	૧૦૦૦	(m)	૨॥ ”
...	મોરારજી	૧૦૦૦	૧૧૫૦	G	૧૧॥ ”
૪-૧૦	નવાબ-કેમ્બે	૫૦૦	૩૫૦૦	(p)	૬॥। ”
...	ન્યુ ગ્રેટ	૨૦૦	૭૫૦૦	O	૧૫ ”
૪-૧૦	ન્યુ સીટી	૧૦૦	૬૦૦૦	O	૬ ”
...	પબ્બાની	૨૫૦	૮૦૦૦	F	૨૦ ”
...	પર્લ	૨૫૦	૮૦૦૦	F	૨૦ ”
૩—૯	ફીનીક્ષ	૧૦૦	૮૦૦૦	(q)	૮ ”
...	પલેનેટ	૧૦૦	૧૫૦૦૦	(i)	૧૫ ”
...	પ્રીમીયર ૧૦૦	૫૦	૨૦૦૦૦	F	૧૦ ”
...	પ્રોસ્પેક્ટ	૫૦૦	૧૧૦૦	(j)	૫॥ ”
૧—૭	પ્રેસીડન્સી	૧૨૫	૯૬૦૦	(h)	૧૨ ”
૪-૧૦	સાસુન કો.	૧૦૦૦	૨૨૫૦	V	૨૨॥ ”
...	(શાપુરજી ભરૂચા)	૧૦૦	૫૦૦૦૦	C	૫૦ ”

ઓરડીનરી શેરો.

વ્યાજ માસ.	શેરો.	ભરાયેલી કીમત રૂ.	સંખ્યા.	એજન્ટ.	ભરાયેલી ઓ. થાપણ રૂપીઆ.
૪	સોલાપુર	૧૦૦૦	૮૦૦	G	૮ લાખ.
૬-૧૨	સીમ્પલેક્ષ	૨૫૦	૪૮૦૦	P	૧૨ ,,
૩-૯	સ્ટેન્ડર્ડ	૫૦૦	૨૪૦૦	A	૧૨ ,,
૩-૯	સ્વાન	૨૫૦	૪૦૦૦	L	૧૦ ,,
૩-૧૦	સ્વદેશ	૫૦૦	૪૦૦૦	A	૨૦ ,,
...	તાતા મીલ	૫૦૦	૬૦૦૦	A	૩૦ ,,
...	યુનિયન	૨૫૦	૨૦૦૦	V	૫ ,,
...	વિષ્ણુ કોટન	૫૦૦	૩૨૦૦	(a)	૧૬ ,,
...	વેસ્ટર્ન ઇન્ડીઆ	૧૦૦૦	૧૨૦૦	(e)	૧૨ ,,
૨-૮	માયસોર	૨૫૦	૩૨૦૦	(r)	૮ ,,
...	બીરલા	૧૦૦	૧૨૨૫૦	...	૧૨। ,,
	સીમેન્ટસ.				
...	બુંદી	૧૦	૧॥ લાખ	K	૧૩॥ ,,
...	ઇન્ડીઅન	૨૫૦	૭૬૦૦	A	૧૯ ,,
...	કટની	૧૦૦	૧૪૪૦૦	R	૧૪॥ ,,
	માઇનીંગસ.				
૪	સેન્ટ્રલ ઇન્ડીઆ	૧૦	૫૦૦૦૦	K	૫ ,,
...	શીવરાજપુર	૧૦	૫૦૦૦૦	K	૫ ,,
૯	તાતા આર્યન	૭૫	૨ લાખ	A	૧૫૦ ,,
...	,, ,, નવા	૪૫	૧॥ લાખ	A	૬૭॥ ,,
૩-૧૦	બરમા પેટ્રોલ	શી. ૮	૨૦ લાખ	U	પૌં. ૮ ,,
	વીમા કુંο				
...	ન્યુ ઇન્ડીઆ	૨૫	૩ા લાખ	A	૮૦ ,,

ઓરડીનરી શેરો.

વ્યાજ માસ	શેરો.	ભરાયેલી કીમત રૂા.	સંખ્યા.	એજન્ટ.	ભરાયેલી ઓ. થાપણુ રૂપીઆ.
...	જ્યુપીટર	૧૫	...	(t)	૨૩॥ લાખ
૫	ઓરીએન્ટલ	૫૦	૩૦૦૦	Y	૧॥ ,,
...	એમ્પાયર	૫૦	૧૦૦૦	(z)	૦॥ ,,
	પરચુટણ.				
...	આન્ત્રાવલી	૮૦૦	૧૬૦૦૦	A	૧૨૭॥ ,,
...	આલકોક	૧૦૦	૮૬૨૫	()	૮॥ ,,
૩--૯	સ્ટીમર	૨૫૦	૧૮૦૦૦	K	૪૫ ,,
...	ટેલીફોન	૫૦	...	(v)	૧૭ ,,
...	બરમા જુના	૧૨૫	૪૨૦૦૦	S	૭૩॥ ,,
...	,, નવા	૨૫	૮૪૦૦૦	S	
૯	પોર્ટ કેનીંગ	૧૦૦૦	૬૦૦૦	V	૬૦ ,,
૧	હાયડ્રા જુના	૧૦૦૦	૧૦૦૦૦	A	૧૦૦ ,,
...	,, નવા	૬૦૦	૮૦૦૦	A	૪૮ ,,
...	ત્રામ	૧૫૦	૮૩૦૦૦	Z	૧૨૪॥ ,,
...	તાતા ઓઇલ	૧૦૦	...	A	૯ ,,
...	બમન કુવા	૫	...	(s)	૧॥ ,,
૧--૮	ઓમ્બે ફલોર	૫૦૦	૧૪૪૦	T	૩॥ ,,
...	યુનીયન ,,	૧૦૦	૬૦૦૦	()	૬ ,,
...	અમ. ઇલેકટ્રીક	૧૦૦	૫૦૦૦	K	૫ ,,
...	સીંધીયા સ્ટીમ	૩૦	૬ લાખ	H	૧૮૦ ,,
...	મલબાર ટી.	૨૦	૮૦૦૦૦	...	૧૬ ,,
...	એટમ પાઇલ્સ	૧૭૦	૫૦૦૦	z1	૩॥ ,,
...	મેકેનઝી	૧૦૦	૫૦૦૦	z2	૫ ,,
૭	ફીલીપસ	૪૦	૫૦૦૦	z3	૨ ,,
૬	ડેકકરની કુંo	૫૦	૨૫૦૦	z4	૦॥। ,,

શેર દીઠ વ્હેંચણી ટકા.

કંપની.	૧૯૧૩	૧૯૧૪	૧૯૧૫	૧૯૧૬	૧૯૧૭	૧૯૧૮	ભંડોળ રૂ.
અમદા. એડવાન્સ	૧૨	૧૦	૬	૧૨	૨૦	૩૬	૨૨॥ લાખ
બાવાની	×	૩	૬	૭	૧૧	૧૨	૦। ,,
બોમ્બે કોટન	×	×	×	×	૮	૩૦	૪ ,,
,, ડાંઈંગ	૧૬	૧૬	૧૬	૨૪	૭૦	૮૩	૧૧૨ ,,
,, યુનાઇટેડ	૧૬	૧૦	૧૨	૨૮	૯૮	૫૦	૧૬ ,,
બ્રેડબરી	×	×	૫	×	૨૬	૨૦	૧। ,,
શેન્ચરી	૧૪	૭	૯	૨૫	૬૦	૬૮	૫૬ ,,
સેન્ટ્રલ ઇન્ડિઆ	૨૪	૨૨	૨૦	૩૦	૫૬	૭૪	૧૧૭ ,,
ચાયના	×	×	×	×	૫	૩	૧૦ ,,
કોલાબા	૧૨	૧૧	૧૨	૧૧	૨૧	૧૭	૨૬ ,,
કુરલા	૫	×	૩	૬	૧૫	૨૦	૭ ,,
કોરોનેશન	×	×	×	×	×	×	...
કેસંટ	૧૨	૫	૯	૨૦	૪૦	૪૦	૧૧ ,,
કરીમ	૮	×	૭	૧૪	૨૨	૧૮	૭ ,,
ડેવીડ	૧૬	૧૮	૧૬	૧૪	૨૬	૮	૧૩ ,,
પબાની	×	×	×	×	૬	×	...
એડ. સાસુન	૬	+	૫	૫	૬	૧૦	૪ ,,
એમ્પ. એડવર્ડ	૯	૩	૭	૧૨	૨૦	૨૩	૧૪ ,,
ફાઝલ	૧૬	૧૨	૧૨	૨૨	૫૦	૫૨	૧૭ ,,
ફીનલે	૭	×	×	૬	૨૦	૨૮	૧૫ ,,
ફરામજી	૧૦	૪	૪	૧૦	૧૨	૨૦	૨૦ ,,
ગ્લોબ	×	×	×	×	×	×	૩ ,,
ગોલ્ડ મોહોર	૧૦	૮	૬	૭	૨૦	૩૫	૮ ,,
હિન્દુસ્થાન	૩	૩	૫	૧૦	૩૦	૭॥	૧૮ ,,
ઇન્ડિઅન કો.		૨	૬	૧૫	૧૦	૧૦	૯ ,,

શેર દીઠ વહેંચણી ટકા.

કંપની.	૧૯૧૩	૧૯૧૪	૧૯૧૫	૧૯૧૬	૧૯૧૭	૧૯૧૮	ભંડોળ રૂ.
બ્લીચીંગ.	૯	૫	૧૮	૨૭	૨૭	૨૨	૭લાખ
ઇન્દોર.	૬	૧૩	૧૮	૧૫	૪૫	૩૭	૨૦ ,,
જમશેદ.	૫	+	+	+	+	+	૩ ,,
જીવરાજ બાલુ.	૨	૨	+	+	+	૪	૨॥ ,,
કસ્તુરચંદ.	...	...	૭	૩૫	૪૦	૨૦	૬ ,,
,, નવા.	...	...	...	...	૩૪	૨૦	...
ખાનદેશ.	૬	૪	૬	૯	૨૦	૨૦	૧૫ ,,
ખટાઉ.	૧૦	૯	૮	૧૬	૩૨	૮૫	૪૦ ,,
કોહીનુર.	૧૦	૬	૬	૮	૩૯	૪૫	૨૬ ,,
લક્ષ્મી.	૬	૧૦	૧૦	૧૦	૧૫	૧૫	૨૮ ,,
માધવજી.	૨૭	૧૭	૨૦	૪૦	૧૧૦	...	૨૭ ,,
મદ્રાસ પુના.	૧૧	૧૦	૧૧	૧૦	૧૫	૧૫	૧૭ ,,
માનેકજી.	૧૦	૫	૫	૧૦	૧૭	૩૫	૧૧૦ ,,
મથરાદાસ.	...	...	...	૫	૪૦	૨૫	૦॥ ,,
મેયર સાસુન.	+	+	+	+	૬	૧૨	૫ ,,
મુન.	૪	+	+	+	+	+	૬ ,,
મોરારજી.	૧૫	૧૧	૮	૧૨	૨૫	૬૦	૫૨ ,,
માયસોર.	૬	૬	૭	૧૦	૨૪	૧૬	૩ ,,
નવાબ-કેમ્બે.	૬	૪	૬	૬	૬	+	૪ ,,
ન્યુ ગ્રેટ.	૭	૬	+	૬	૨૫	૨૫	૧૫ ,,
ન્યુ સીટી.	૧૨	૧૩	૧૨	૧૨	૩૧	૩૦	૧૦ ,,
પલે.	...	+	૫	૧૪	૩૦	૩૨	૬ ,,
ફીનીક્ષ	૧૫	૧૨	૧૦	૨૦	૫૦	૯૦	૨૨લાખ
પલેનેટ	...	...	...	...	×	૧૦	૨॥ ,,

શેર દીઠ વ્હેંચણી ટકા.

કંપની.	૧૯૧૩	૧૯૧૪	૧૯૧૫	૧૯૧૬	૧૯૧૭	૧૯૧૮	ભંડોળ રૂ.
પ્રોસ્પેક્ટ.	...	...	૫	૩	૩૦	×	૧ાા લાખ
સાસુન.	૫	×	×	×	૧૨	૧૨	૩૭ ,,
સોલાપુર.	૩૦	૩૦	૩૦	૪૨	૧૦૦	૬૫	૭૦ ,,
સીમ્પલેક્ષ.	×	૧૦	૧૦	૨૬	૫૦	×	૧૪ ,,
શાપુરજી.	...	...	...	...	૧૦	×	૧૨ ,,
સ્ટેન્ડર્ડ	૧૬	૯	૧૦	૨૮	૫૦	૩૫	૩ ,,
સ્વાન.	૮	×	×	૧૧	૨૪	૪૪	૭ ,,
સ્વદેશી.	૨૨	૧૬	૧૯	૩૦	૫૮	૫૮	૭૦ ,,
તાતા.	...	...	...	...	×	૩	૧ા ,,
યુનિયન.	×	×	×	×	૬	૧૦	...
વિષ્ણુ.	×	×	×	×	૫	૧૫	૧૩ ,,
વેસ્ટર્ન ઇન્ડીયા.	૩	૩	૩	૬	૨૦	૫	૧૭ ,,
પરચુરણ							
અમદા. ઇલે.	...	...	×	×	૪	૬	૦ા ,,
આલકોક.	૬	૨૫	૫૦	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦	૩૫ ,,
આન્ધ્રાવેલી.	...	...	...	...	...	૪	... ,,
એટમ પાઉલિ.	૧૦	૧૦	૧૦	૧૨	૧૪	૧૪	૪ ,,
બામન કુઆ.	×	×	×	૨ાા	૪	૨ાા	૦ાાા ,,
બરમા.	૪૦	૪૦	૪૦	૧૨	૨૦	૩૨	૫૫ ,,
ટ્રામ.	૬	૬	૭	૧૦	૧૪	૧૬	૭૮ ,,
બોમ્બે ફલોર.	૧૩	૫	૮	૪૫	૧૦૦	૭૦	૧૯ ,,
યુનિયન ,,	...	...	...	૫	૨૫	૨૫	૩ ,,
સ્ટીમર.	૫	૪	૪	૭	૧૧	૧૯	૫૮ ,,
ટેલીફોન.	૧૨	૧૬	૨૦	૧૨	૧૬	...	૧૬ ,,

શેર દીઠ વ્હેંચણી ટકા.

કંપની.	૧૯૧૩	૧૯૧૪	૧૯૧૫	૧૯૧૬	૧૯૧૭	૧૯૧૮	ભંડોળ રૂ.
બુંદી	...	×	×	×	૧૨	૩૦	૨ લાખ
સેં. ઇન્ડી. માઇનીંગ	૧૦	૧૦	૨૦	૬૦	૪૦	...	૯ ,,
એમ્પાયર લાઇફ	૩૦	૪૦	૪૨	૪૨	૩૦	૩૫	૧૩૩ ,,
ઓરીએન્ટલ ,,	૩૦	૩૦	૩૦	૩૦	૩૦	૩૦	૪૮૮ ,,
ઇન્ડીઅન સીમેન્ટ	×	×	×	×	૬	૮	૨ ,,
જેસ્ટ એંજીનીયરીંગ	૧૦	૬	૬	૧૦	૨૦	૩૦	૨ ,,
મુંબઈ બેન્ક	૧૪	૧૪	૧૫	૧૫	૧૭	૧૮	૧૪૦ ,,
બરોડા ,,	૭	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨ ,,
ઇન્ડીઆ ,,	૬	૬	૬	૮	૧૦	૧૨	૬૪ ,,
સેન્ટ્રલ ,,	૩	×	૪	૬	૭	૮	૧૧ ,,
હોંગકોંગ ,, (ડા.)	૩૪	૩૬	૩૬	૩૮	૪૨	૪૭	૩૬૦ ,,
ચારટરડ ,,	૧૭	૧૪	૧૪	૧૭	૧૯	૨૦	£૨૯૦,,
નેશનલ ફા. ..	૫	×	×	×	૬	૮	રૂ. ૧૧ ,,
રેલ્વેઝ.							
અમદા ધોળકા	૫ા	૫ા	૫ા	૪ાા	૬	૬ાા	...
,, પ્રાંતિજ	૬ાા	૬ાા	૭	૬	૬	૬ાા	૧ાાા લાખ
અમૃતસર પારટી	૭ાા	૮	૮	૭	૬ા	૬ા	...
સેન્ટ્રલ પ્રોવીન્શીઝ	૪	૪	૪	૪ાાા	૪ાાા	૫	...
ધોન્ડ બારામતી	૪	૪ાા	૪ાા	૪ાા	૪ાાા	૪ાાા	...
મંદ્રા ભુવન	...	૨	૪	૫	૫	૫	...
ગુજરાત	૪	૪	૪ાાા	૫	૫	૫	...
પાંચોરા જમના	...	૨	૪	૪	૪	૪	...
સીઆલ કોટ	...	૨	૪	૫	૫	૫	...
તાપ્તી વેલી	૬	૫ાા	૬	૬ા	૬ાાા	૭ાા	૧ાાા લાખ

કંપનીની સ્થિતિ.

નીચલા કોઠાના સમજણ માટે આગલું પાનું જુઓ.
[a-ડીસેમ્બર ૧૯૧૭ સુધીનું; b—જુન ૧૯૧૯; c—માર્ચ ૧૯૧૯; d-ડીસેમ્બર ૧૯૧૮]
નીચેના તમામ આંકડા હજારની રકમના છે. [* —ડીબેન્ચર સાથે.]

	વ્હેંચણી આપવાની	ઘસારો લખી વાળેલો	શેર.	લગાડ ખર્ચ.	શીલક લહેણું.	ચાલુ દેવું.	થાપણ.	ભંડોળ.	પુરાંત.
b	૨૪૦	+	અમદાવાદ એડવાન્સ.	૨૧૭૧	૪૨૨૧	૨૬૬૦	૧૦૦૦	૨૬૯૦	૪૨
d	...	૧૪૧૦	ઇન્દોર માલ્વા.	૨૯૬૬	૭૨૭૯	૫૧૨૨	૨૯૭૪*	૨૧૨૧	૨૮
a	...	...	એડવર્ડ સાસુન.	૧૬૭૨	૧૬૮૬	૧૪૪૨	૧૭૦૦	૧૯૮	૧૮
a	...	...	એમ્પરર એડવર્ડ.	૨૪૦૭	૨૩૪૧	૨૧૯૩	૧૫૦૦	૧૦૫૦	૪
c	૨૪૧	૧૭૯૫	કરીમ.	૪૨૭૪	૪૪૮૯	૩૮૩૮	૪૨૦૦*	૭૨૫	૪
c	૨૨૫	૧૪૧૭	કેસંર.	૨૪૪૫	૪૩૮૨	૨૯૩૮	૨૭૦૦*	૧૦૮૭	૨
c	...	...	કસ્તુરચંદ.	૪૧૪૫	૪૯૦૪	૭૦૧૧	૧૮૦૦	૧૮૦	૫૮
d	...	...	કોલાબા.	૩૮૦૪	૪૭૮૮	૪૩૭૪	૨૮૦૦	૧૪૧૨	૬
d	૨૭૮	૨૦૨૯	કોહીનુર.	૩૨૮૨	૫૪૨૯	૪૪૦૪	૨૮૫૮*	૧૦૭૧	૩૭૭
b	×	૬૬૪	ખટાઉ.	૪૩૬૧	૫૩૬૧	૪૦૬૧	૯૯૬	૪૬૬૫	...
a	૩૧૨	૨૧૪૨	ડેવીડ.	૨૫૯૧	૪૭૮૧	૩૫૬૧	૨૪૦૦	૧૩૮૫	૨૬
c	૧૪૪	×	તાતા મીલ	૬૯૯૬	૪૫૪૦	૪૯૧૨	૬૪૮૪	૧૩૫	૫

	વ્હેંચણી આપવાની	ઘસારો લખી વાળેલો.	શેર.	લગડ ખર્ચ.	ગણિત લેહેણું.	ચાલુ દેવું.	થાપણ.	ભંડોળ.	પુરાંત.
d	...	...	ન્યુ ગ્રેટ.	૨૧૪૭	૩૩૮૩	૨૯૧૮	૨૩૦૦	૩૧૧	૧
d	...	...	ન્યુ સીટી.	૯૪૨	૨૨૦૩	૨૦૯૬	૬૦૦	૪૪૦	૯
b	૨૨૮૧	x	નાગપુર.	૯૯૮૨	૨૪૫૦૮	૧૧૭૮૦	૯૬૮૭	૧૧૭૨૦	૧૩૦૩
c	x	૩૯૫	પમાતી.	૪૭૨૩	૨૬૭૯	૩૯૦૦	૩૫૦૦*	x	૨
c	૨૦૦	૩૫૦	પર્લ.	૩૧૦૧	૪૮૨૧	૩૮૦૫	૩૪૯૭*	૬૧૭	૩
c	૪૩૨	૧૫૩૬	ફ્રાઝર.	૩૦૨૮	૬૫૩૭	૪૮૨૪	૩૦૦૦*	૧૭૦૪	૩૭
d	x	x	ફરામજી.	૨૭૨૮	૧૯૪૭	૧૩૯૨	૧૨૫૦	૧૯૮૭	૪૨
c	૩૨૦	૪૮૮	રીતીફ્સ.	૩૫૭૭	૪૧૪૦	૩૮૩૮	૧૬૦૦*	૨૨૧૨	૬૩
d	૧૨૦	૩૦૭	મ્લીચીંગ.	૧૧૯૮	૩૧૯૫	૧૯૭૫	૧૮૦૦*	૭૧૧	૭
d	...	...	મો. ડાઈંગ	૧૧૮૨૨	૧૫૧૭૭	૯૨૫૮	૩૧૧૨	૧૧૧૭૭	૩૦૫૨
d	૨૧૦	૫૦૪	મંગળદાસ	૩૫૯૫	૫૯૧૪	૫૧૫૧	૨૭૪૧	૧૫૯૫	૨૨
c	૩૬૭	૧૬૪૧	માધવજી.	૩૨૩૬	૬૦૪૩	૫૮૫૬	૨૦૨૦	૧૩૧૨	૯૧

કંપનીની સ્થિતિ

બહેંચણી આપવાની.		ઘસારો લખી વાળેલો.	શેર	લગત ખર્ચ.	ગણિત લહેણું.	ચાલુ દેવું.	થાપણ.	ભંડોળ.	પુરાંત
d	...	...	માનેકજી	૧૪૩૨૫	૧૫૩૭૫	૧૪૯૯૧	૩૬૧૦	૧૧૦૬૧	૨૮
b	૩૭૦	૧૬૬૪	મોરારજી	૬૦૨૦	૧૦૯૭૪	૧૦૫૪૨	૧૧૫૦	૫૨૪૮	૫૬
d	...	...	લક્ષ્મી	૩૮૬૧	૫૬૩૨	૩૯૦૦	૨૩૫૦*	૨૭૭૦	૪૭૩
d	...	...	વિષ્ણુ	૩૯૪૨	૪૯૮૩	૩૩૯૮	૩૬૦૦*	૧૩૦૦	૬૨૫
c	૫૬૦	x	સ્વદેશી	૪૪૮૯	૧૦૯૦૦	૬૨૩૨	૨૦૦૦	૬૯૪૮	૨૦૯
d	x	૫૫૪	સ્વાન	૮૫૩	૨૯૫૩	૨૧૯૮	૧૦૦૦	૧૫૦	૪૫૮
c	x	૨૧૫	શાપુરજી	૬૦૯૮	૧૦૧૬૭	૯૮૧૫	૧૨૫૦*	૭૫	૧૨૬
c	x	x	સીમ્પલેક્ષ	૪૯૨૮	૭૬૩૫	૯૦૭૨	૨૫૦૦*	૧૪૦૨	-૪૧૧
d	...	...	સેન્ચરી	૭૯૭૪	૧૦૧૪૧	૯૫૧૬	૧૮૫૦	૫૮૭૬	૮૭૩
d	...	...	સ્ટેન્ડર્ડ	૨૬૭૧	૫૯૧૩	૫૭૩૪	૧૨૦૦	૧૬૦૦	૫૦
a	...	...	સોલાપુર	૬૮૨૧	૯૨૭૦	૮૭૯૦	૮૦૦	૬૪૦૮	૯૩
d		૧૨૨૮	ફીનલે.	૧૯૯૩	૩૩૭૦	૨૫૨૮	૨૦૦૦	૩૦૦	૫૩૪

	વ્હેંચણી આપવાની.	ઘસારો લખી વાળેલો	શેર.	લગડ ખર્ચ.	ગલિત લ્હેણું.	ચાલુ દેવું.	થાપણ.	ભંડોળ.	પુરાંત
d	...	...	આલકોક.	૧૨૪	૮૬૧૯	૩૦૭૦	૮૬૨	૩૪૭૫	૧૭૨
b	૨૨૦૧	૩૫૬૪	બરમા.	૪૧૩૪	૩૩૫૦૭	૨૪૮૮૨	૭૪૬૫	૫૪૯૦	૪
b	૩૦૮	x	ક્રાયેડ્રા.	૩૨૯૨૬૭	૩૩૬૩	૨૬૩૭	૩૨૧૩૦	૧૩૯૮	૨૦૧
b	x	x	આન્ધ્રાવેલી.	૯૫૧૯	૩૪૮૭	૪૯૮	૧૨૫૦૯	...	...
d	૨૫૩૨	x	ત્રામ.	૩૭૪૬૬	૫૮૬૧	૩૦૨૬	૩૨૨૪૦*	૭૮૭૧	૧૯૦
c	૧૧૩૭	x	તાતા આર્યન	૨૭૧૬૩	૩૫૮૮૩	૨૯૮૯૦	૫૭૦૭૨*	૧૫૯૮૫	૯૦
b	૫૮૫	૪૦૯૪	સ્ટીમર.	૫૨૯૮	૪૩૨૦	૨૦૫૦	૬૦૦૦	૧૫૬૪	૪
d	...	...	બો. ફ્લોર.	૨૦૬૩	૩૨૯૭	૨૬૬૯	૩૬૦	૨૦૩૮	૨૯૩
d	૨૭૦	૪૨૬	બુન્દી	૧૭૭૪	૧૦૬૮	૫૯૫	૧૮૪૯*	૧૭૮	૨૧
d	...	...	ક. સીમેન્ટ.	૧૫૭૬	૯૦૩	૨૭૯	૨૦૦૦*	૧૭૦	૩૦
d	...	...	કટની.	૨૬૨૮	૧૨૮૧	૩૫૫	૨૬૪૭*	૨૭૦	૫૯
d	...	...	પેટ્રોલ (પૌંડ)	૧૨૪૪	૬૮૭	૧૭૪	૧૩૭૩*	૩૫૬	૨

વ્હેંચણી આપવાની.	ઘસારો લખી વાળેલો	શેર.	લગડ ખર્ચ.	ગણિત લ્હેણું.	ચાલુ દેવું.	થાપણ.	ભંડોળ.	પુરાંત.
d	૧૦૦	૨૮૪	સં. માહનીંગ	૭૭૪	૧૧૭૦	૭૩૦	૫૦૦	૬૯૧	૨૩
d	૧૦૦	૨૫૦	શીવરાજપુર.	૨૦૯	૮૮૦	૪૪૭	૫૦૦	૧૩૨	૯
d	...	...	ન્યુ યુનીયન.	૪૮૫	૧૧૬૩	૬૭૮	૬૦૦	૩૨૫	૪૫
a	...	...	પોર્ટ કેનીંગ.	૬૩૮૫	૭૬૦	૪૦૨	૬૦૦૦	૬૯૨	૧
.	...	...	ટેલીફોન.	૩૭૧૦	...	...	૧૬૭૮	૧૬૬૧	...
d	૯૬	૧૨૫	ફીન.	૧૭૮૮	૨૮૨૯	૨૮૧૧	૧૬૦૦*	૧૭૬	૩૦
c	૧૪૦૧	૨૩૭૪	સોલાપુર.	૭૩૬૦	૧૧૮૫૪	૧૨૧૩૬	૮૦૦	૫૯૪૩	૩૩૫
...	...	...	તાતા ઓઇલ	૮૬૪	...	...	૪૯૦૩	...	...
d	...	...	અમદા. હસે.	૫૫૬	૫૮	૧૦૭	૫૦૦	૪	૭
c	...	...	મથુરાદાસ.	૨૫૮૪	૮૫૯૯	૫૬૮૩	૧૪૪૦	૬૦	...
a	...	...	ગ્લોબ.	૧૩૯૪	૧૭૮૮	૧૭૧૧	૨૦૦૦*	૫	-૫૫૩
d	...	...	ગોલ્ડ મોહોર.	૧૭૦૨	૨૯૪૦	૨૩૭૨	૧૩૬૪*	૮૩૩	૭૩
a	...	...	ક્રિડએરી.	૧૧૬૨	૩૮૦૮	૨૬૪૩	૨૦૦૦*	૧૨૫	૩
c	૧૧૯	...	એમ્પ્રેસ કોટન.	૨૪૧૧	૨૦૯૨	૮૫૭	૩૨૪૪*	૪૦૦	૨

સને ૧૯૦૦ પહેલા. ભાવોની ઉથલપાથલ.

નીચે પ્રમાણે ૧૮૯૨-૯૩-૯૪-૯૫-૯૬-૯૭ ના છ છ વર્ષના ઉંચામાં ઉંચા અને નીચામાં નીચા દરેક વર્ષના ભાવ સમજવા.

વધીને	ઘટીને	વધીને	ઘટીને	વધીને	ઘટીને
મુંબાઈ બેન્ક.		૧૫૫૦	૧૦૨૫	૯૫૦	૮૧૦
૧૦૩૫	૯૬૫	૧૮૧૫	૧૫૭૦	**ડેવીડ.**	
૧૧૫૫	૧૦૩૫	૧૬૦૦	૧૦૩૦	૪૬૫	૪૨૫
૧૩૧૫	૧૧૨૦	૧૩૫૦	૧૨૦૦	૪૩૫	૩૪૫
૧૪૭૫	૧૨૭૫	**ખટાઉ.**		૪૦૫	૩૧૫
૧૪૭૫	૧૩૦૦	૫૬૦	૪૬૦	૫૬૦	૪૦૫
૧૪૦૦	૧૨૦૦	૫૭૦	૪૩૫	૭૨૦	૪૯૦
બરમા.		૭૮૦	૫૮૫	૫૬૦	૫૦૦
૪૩૫૦	૩૬૦૦	૭૭૦	૭૦૦	**ન્યુ ગ્રેટ.**	
૪૮૦૦	૪૦૭૫	૯૦૦	૭૩૫	૭૩૦	૫૧૫
૫૨૫૦	૪૬૦૦	૭૬૫	૭૫૦	૫૧૫	૪૦૦
૫૮૦૦	૪૮૫૦	**જમશેદ.**		૪૮૦	૩૮૦
૬૭૨૫	૫૧૨૫	૨૨૫	૨૦૫	૭૦૦	૪૫૦
૬૯૦૦	૬૪૫૦	૨૧૫	૧૪૫	૭૦૦	૫૦૦
આલકોક.		૧૫૫	૧૦૫	૫૪૦	૪૭૫
૨૬૦	૨૫૦	૨૩૦	૧૧૫	**પ્રેસીડન્સી.**	
૨૭૦	૨૬૫	૨૬૫	૧૯૦	૧૩૦૦	૧૧૮૫
૩૩૦	૨૫૦	૨૩૫	૨૨૫	૧૨૭૫	૧૧૨૫
૩૭૫	૨૫૦	**જીવ બાલુ.**		૧૩૩૫	૧૨૦૦
૪૧૫	૩૨૦	૮૭૫	૭૩૦	૧૫૦૦	૧૨૭૫
૩૨૫	૧૯૦	૮૮૫	૭૪૦	૧૪૨૫	૧૨૬૦
ઓ. ફ્લોર.		૧૦૦૦	૮૦૦	૧૩૩૫	૧૨૫૦
૯૦૫	૮૫૦	૧૧૫૦	૧૦૦૦		
૧૦૨૫	૮૬૫	૧૧૬૦	૯૪૦		

સને ૧૯૦૦ પહેલાં, ભાવોની ઉથલપાથલ.

વધીને	ઘટીને	વધીને	ઘટીને	વધીને	ઘટીને
ફરામજી.		૨૭૭૫	૧૮૭૫		
૫૨૫	૪૬૦	૨૬૩૫	૨૧૧૦	**૩॥ ટકાની લોન.**	
૫૩૦	૩૬૫	૨૫૬૫	૨૧૨૫	૧૦૦	૧૦૦
૪૦૦	૨૮૫			૧૦૦	૧૦૦
૬૫૫	૩૭૦	**વેસ્ટર્ન ઇન્ડીઆ.**		૧૦૪	૯૯
૯૨૦	૫૨૦	૭૬૦	૬૮૦	૧૦૯	૧૦૩
૭૪૦	૫૫૦	૭૨૦	૬૨૦	૧૧૦	૧૦૬
બોમ્બે કોટન.		૭૪૦	૬૨૦	૧૦૧	૯૭
૪૨૫	૩૬૦	૭૪૦	૬૬૦	**ન્યુ સીટી.**	
૪૦૦	૩૪૦	૧૦૩૦	૭૦૫	૧૧૧૦	૧૦૦૦
૩૮૦	૩૦૦	૮૧૦	૭૧૦	૧૦૮૫	૮૦૦
૫૩૫	૩૮૦	**સ્વદેશી.**		૮૮૫	૭૫૦
૬૭૦	૫૦૦	૫૩૫	૪૬૦	૯૬૫	૭૫૦
૬૬૦	૫૩૫	૫૫૦	૩૮૫	૧૧૪૫	૯૦૦
મંગળદાસ.		૬૨૫	૪૨૦	૧૧૦૦	૧૦૦૦
૬૪૫	૫૭૫	૮૮૦	૬૦૦	**સાસુન.**	
૬૫૫	૫૪૦	૭૬૦	૫૫૦	૧૪૫૦	૧૪૫૦
૭૪૦	૬૦૦	૬૭૫	૬૨૫	૧૪૫૦	૧૦૩૦
૯૬૦	૭૨૦	**મોરારજી.**		...	૧૦૩૫
૯૨૦	૮૦૦	૧૯૨૫	૧૭૧૦	૧૪૪૦	૧૦૪૦
૭૬૦	૭૧૦	૧૯૨૫	૧૮૨૫	૧૩૫૦	૧૦૫૦
મદ્રાસ યુ.		૨૧૫૦	૧૮૭૫	૧૦૭૫ -	૯૩૫
૨૩૭૫	૨૧૦૦	૨૩૦૦	૨૦૨૫	**નાગપુર.**	
૨૫૦૦	૨૩૨૫	૨૪૦૦	૨૨૦૦	૧૨૨૫	૧૦૨૦
૩૦૦૦	૨૪૫૦	૨૨૨૫	૨૧૧૫	૧૨૦૦	૯૯૦
૩૨૦૦	૨૮૫૦	**સોલાપુર.**		૧૪૮૦	૧૦૭૦
૩૬૫૦	૩૧૨૫	૧૩૫૫	૯૯૦	૧૬૨૦	૧૨૯૫
૩૫૦૦	૩૦૫૦	૧૩૩૫	૧૨૧૦	૧૮૨૫	૧૪૩૫
માનેકજી.		૧૫૩૫	૧૨૭૫	૧૬૫૦	૧૪૧૫
૧૬૦૫	૧૩૬૦	૧૬૩૫	૧૫૨૫		
૧૬૩૦	૧૪૫૦	૧૮૩૫	૧૪૫૦		
૧૮૮૫	૧૫૧૫	૨૦૩૫	૧૫૦૦	ઉંચામાં ઉંચા ૧૮૯૬ માં.	

એક ઝાંખી–આગલા જમાનાની.

વર્ષ	નફો-હજાર	શેરદીઠ વ્હેંચણી	વર્ષ	નફો-હજાર	શેરદીઠ વ્હેંચણી
			૧૮૯૫	૩,૦૦,	૧૦૦
જુન.	**મોરારજી.**		૧૮૯૬	૩,૨૩,	૧૧૦
૧૮૭૨	૪૧,	૪૦	૧૮૯૭	૩,૬૨,	૧૨૦
૧૮૭૩	૧,૪૩,	૧૦૦	૧૮૯૮	૩,૪૭,	૧૪૫
૧૮૭૪	૨,૭૪,	૨૦૦	૧૮૯૯	૩,૦૬,	૧૫૦
૧૮૭૫	૨,૪૫,	૧૭૦	૧૯૦૦	૧,૩૫,	૧૦૦
૧૮૭૬	૨,૨૧,	૧૪૦	૧૯૦૧	૧,૫૭,	૧૧૦
૧૮૭૭	૨,૪૫.	૧૩૦	૧૯૦૨	૨,૧૧,	૧૨૫
ડીસેમ્બર	**સોલાપુર.**		૧૯૦૩	૨,૩૪,	૧૩૫
૧૮૭૮	૧૫,	૨૦	૧૯૦૪	૨,૯૬,	૧૬૦
૧૮૭૯	૬૦,	૬૦	૧૯૦૫	૭,૬૫,	૪૦૦
૧૮૮૦	૧,૩૭,	૯૦	૧૯૦૬	૬,૭૨,	૩૫૦
૧૮૮૧	૧,૭૦,	૧૧૦	૧૯૦૭	૬,૭૧,	૩૫૦
૧૮૮૨	૧,૪૭,	૧૩૦	૧૯૦૮	૪,૯૩,	૩૦૦
૧૮૮૩	૧,૭૧,	૧૫૦	૧૯૦૯	૬,૧૯,	૩૦૦
૧૮૮૪	૧,૩૩,	૧૨૦	૧૯૧૦	૫,૩૪,	૨૫૦
૧૮૮૫	૫૫,	૭૦	૧૯૧૧	૩,૦૬,	૨૨૫
૧૮૮૬	૮૦,	૧૧૦	૧૯૧૨	૬,૪૭,	૩૦૦
૧૮૮૭	૧,૦૮,	૧૨૦	૧૯૧૩	૭,૨૭,	૩૦૦
૧૮૮૮	૧,૨૮,	૧૨૦	૧૯૧૪	૭,૮૨,	૩૦૦
૧૮૮૯	૧,૬૫,	૧૨૦	૧૯૧૫	૬,૪૮,	૩૦૦
૧૮૯૦	૧,૩૨,	૧૨૦	૧૯૧૬	૭.૮૧,	૪૨૫
૧૮૯૧	૧,૨૮,	૬૦	૧૯૧૭	૨,૨૭૮,	૧૦૦૦
૧૮૯૨	આગ–૧૦,	×	૧૯૧૮ }	૧,૭૨૧,	૬૫૦
૧૮૯૩	૧૧,	×	૧૯૧૯ }		
૧૮૯૪	૨,૧૨,	૯૦	માર્ચ	(પંદર માસ)	

મુંબઇની ચાલુ મીલો—એક ઉડતી નજર.

૧૮૭૦—૮૦

સને ૧૮૬૫ માં મુંબઈ ઇલાકામાં મુંબઇને નચાવનાર પ્રેમચંદ રાયચંદના યુગમાં રૂ. મીલ કંપનીઓ બધી મળીને માત્ર ૧૩ હતી. ત્યારથી છઠ્ઠે વર્ષે ૧૮૭૧માં સૌથી પહેલી ઉંચી પંક્તિની જે કંપની ઉભી થઈ તે મોરારજી મીલ હતી. આ સમય-માનવંતી કંપની સ્થપાયા પછી બે વર્ષે મદ્રાસ યુનાઇટેડ (૧૮૭૩) ઉભી થાય છે. આ વખતે ૧૮ મીલો હતી. ત્યાર પછીનું વર્ષ (૧૮૭૪). મુંબઇને માટે ખરેખર અત્યંત ફલદ્રુપ તેમજ સ્મરણીય વર્ષ ગણી શકાય તેવું છે. તે વખતે હાલની અગ્રગણ્ય બે સદ્ધર મીલ કંપનીઓ હસ્તિમાં આવે છે. એક તો, તાતા કંપનીની નાગપુર મીલ અને બીજી, મોરારજી ગોકલદાસની કું. ની સોલાપુર મીલ, હસ્તે મુખડે હસ્તિમાં આવે છે. નાગપુર મીલની બાબત ચર્ચતાં, લખવામાં આવ્યું છે કે. ...... with all this excercise of patience and perseverence, of trails and disappointments ... prosperity accompanied the mill as years went on"—D. E. Wacha, (P. 29, Life and Lifework of J. N. Tata). આ મીલની આબાદી વિષે સર દીનશા વાચ્છા તેજ સ્થળે લખે છે કે ૧૯૧૩ના ડીસેમ્બર સુધીમાં નાગપુર મીલે પોતાના ભાગીદારોને રૂ. ૨૪૩ાા લાખ આપ્યા છે. એટલું જ નહિ પણ દર શેર દીઠ તેવાજ એક શેર રૂ. ૫૦૦નો બુદ્દાબક્ષ આપ્યો છે. મીસ નાગપુર મીલની બેનપણી મીસ સોલાપુર મીલ વિષે લખવામાં આવ્યું છે કે, "આ સોલાપુર મીલ મોરારજી મીલ કરતાં પણ વધારે લાભ આપનારી થશે એમ મોરારજી શેઠ આગળથી ઘણીવાર કહેતાં, અને પરિણામે થયું પણ તેમજ,"—સંઘવીકૃત "મોરારજી ગોકળદાસનું ચરિત્ર". હવે

મુંબઈની ચાલુ મીલો—એક ઉડતી નજર.

આ વર્ષમાં પાછી બીજી જે એનપણીઓનો જન્મ થયો તે પણ કાંઈ નાની સૂની નથી. ખટાઉ, ન્યુગ્રેટ, કુરલા, સાસુન ઉભી થઈ અને ૧૮૭૬માં મીસ માનેકજી પીટીટ મીલનો જન્મ થયો. ૧૮૭૪માં બધી મળીને હિન્દમાં ૨૦ થી ૨૫ મીલો હતી. ૧૮૭૯માં એમ્પેડાઈગ હસ્તિમાં આવી ત્યારે હિન્દમાં ૫૬ મીલો હતી, ૧૪ાા લાખ ત્રાક હતી, ૧૩ હજાર શાળો હતી. આસરે હમેશા ૪૩ હજાર મજુરો કામ કરતાં અને ૨ાા લાખ રૂના ગાંસડીઓ વપરાતી, જેમાંની ૨ા લાખ મુંબઈ ખાતે વપરાતી, જ્યાં મજુરની સંખ્યા ૩૦ હજાર હતી.

૧૮૮૦-૯૦.

સને ૧૮૮૦માં કોલાબા લેન્ડ મીલ ઉભી થઈ, ને ૧૮૮૬માં (સર જે. એન. તાતાનું સ્વદેશીપણું સૂચવતી) સ્વદેશ મીલ ઉભી થઈ જ્યારે ૧૮૮૮માં કરીમભાઈ મીલ હસ્તિમાં આવી ફરામજી પીટીટ મીલ ૧૮૮૧માં થઈ હતી.........૧૮૯૦ની સાલમાં હિન્દનાં ૧૩૭ મીલો હતી, તેમાંથી મુંબઈ ઇલાકા મધ્યે ૯૪ મીલો હતી ને તે વખતે ૨૩ાા લાખ ત્રાક તેમજ ૧૭ાાા હજાર શાળ ઇલાકા ખાતે ઉપયોગમાં આવતી હતી. હિન્દમાં ૧૦ લાખ, અને (તેમાંથી) ઇલાકામાં ૭ાા લાખ: અને (તેમાંથી) ૬ાા લાખ રૂની ગાંસડીઓ મુંબઈમાં વપરાતી, જ્યાં મજુરની સંખ્યા ૬૦ હજાર હતી.

૧૮૯૦-૧૯૦૦.

હવે ૯૧ની સાલમા ક્રેસંટ મીલ ઉભી થઈ. ૯૨માં સ્ટેન્ડર્ડ, ૯૩માં માધવજી, ૯૪માં પબ્રાનીને મંગળદાસ, જ્યારે ૯૬માં કોહીનુર, લક્ષ્મીકોટન, ગ્લોબ તથા ગોલ્ડમોહોર મીલો ઉભી થઈ. આ દાયકામાં શેર બજારની જાણીતી ને માનીતી મીલો જોવામાં આવે છે. ૯૭માં સેન્ચરી મીલ ઉભી થઈ..........૧૯૦૦માં હિન્દ ખાતે જ્યારે ૧૯૩

મુંબઈની ચાલુ મીલો-એક ઉડતી નજર.

મીલો હતી ત્યારે ઇલાકામાં (તેમાંથી) ૧૩૬ અને મુંબઇમાં (તેમાંથી વળી) ૮૨ મીલો હતી. ઓગણીશમી સદીના આ છેલ્લા દાયકામાં ૧૯૦૦ની સાલમાં જ્યારે હિન્દમાં ૧૪ાા લાખ રૂની ગાંસડીઓ ખપતી ત્યારે ઇલાકામાં ૯ાા લાખ અને મુંબઇમાં ૭ાા લાખ ગાંસડીઓ વપરાઇ જતી. આવખતે મુંબઇમાં મીલમજુરો ૭૩ હજાર હતાં.

૧૯૦૦-૧૯૧૦.

વીસમી સદીના પહેલા દાયકામાં દરેક વર્ષે એક જાણીતી મીલ ઉભી થતી ગઇ છે, તે શુભચિન્હ ગણાય. ૧૯૦૩માં અમદાવાદ એડવાન્સ, ૧૯૦૪માં કાજલભાઇ, ૧૯૦૫માં ન્યુ સીટી ઓફ બોમ્બે, ૧૯૦૬માં ફીનલે, ૧૯૦૭માં ઇન્દોર માલ્વા, ૧૯૦૮માં વિષ્ણુ કોટન, ૧૯૦૯માં સ્વાન અને ૧૯૧૦માં એડવર્ડ સાસુન ઇત્યાદિ કંપનીઓ એક પછી એક જન્મ પામતી ગઇ...............૧૯૧૦માં બધી મળીને હિન્દમાં ૨૬૩ મીલો હતી તેમાંથી ઇલાકાની ૧૮૭ અને મુંબઇની ૯૦ માં એક ઓછી હતી. હિન્દમાં તે વખતે ૧૯ લાખ રૂની ગાંસડીઓ ખપી જતી તેમાંથી ઇલાકાની ૧૩ાા લાખ અને મુંબઇની ૯ાા લાખ ખપતી. આ વખતે હિન્દમાં ૨ાા લાખ મજુર કામ કરતાં, તેમાંથી ઇલાકાના ૧ાા લાખ, ને મુંબઇના ૧ લાખથી વધારે હતા.

૧૯૧૦—૧૯૨૦

આ બીજા દાયકામાં ખાસ કરીને ૧૯૧૨ માં કસ્તુરચંદ, પર્લ ને સીમ્પલેક્ષ; ૧૯૧૩ માં તાતા મીલ; ૧૯૧૪ માં બ્રેડબરી અને મથુરાદાસ અને ઘણું ખરૂં ૧૯૧૫ માં શાપુરજી ભરૂચા મીલ કંપની ઉભી થઇ. ત્યાર પછી યંત્ર સામગ્રી લડાઇને લીધે મળી નહિ શકવાથી બીજી નવી મીલો ઉભી થતી અટકી ગઇ છે; જો કે જુની મીલોમાંથી નવી કંપનીઓ ઉભા થાય છે.....................૧૯૧૮ ની સાલમાં બધી મળીને હિન્દમાં ૨૬૨ મીલો હતી તેમાં ઇલાકાની ૧૭૮ અને

મુંબઈની ચાલુ મીલો—એક ઉડતી નજર.

મુંબઇની (હાલમાં) ૮૭ મીલો ગણવી. ૧૯૧૮ માં રૂની ગાંસડીઓ હિન્દમાં ૨૧ લાખ ખપી હતી જેમાંની ઇલાકાની ૧૪॥ લાખ અને મુંબઇની ૧૦॥ લાખ હતી. હિન્દની મીલોએ, ૧૯૧૭ માં કાપડ રૂ. ૧૭ કરોડ ૧૨ લાખનું બનાવ્યું જ્યારે ૧૯૧૯ માં રૂ. ૩૯ કરોડ ૪૦ લાખનું બનાવ્યું હિન્દમાં મજુરો ૧૯૧૮ માં ૨॥। લાખ હતાં જેમાં ઇલાકાના ૨ લાખ અને મુંબઇના ૧। લાખ મજુર હતા.

A–હિન્દમાં. **B**–ઇલાકામાં. **C**–મુંબઇમાં.

મીલો, ત્રાકો અને શાળો.	૧૮૭૦	૧૮૮૦	૧૮૯૦	૧૯૦૦	૧૯૧૦	૧૯૨૦
મીલો						
A	...	૫૬	૧૩૭	૧૯૩	૨૬૩	૨૬૨
B	૧૪	૪૨	૯૪	૧૩૬	૧૮૭	૧૭૮
C	૧૦	૩૨	૭૦	૮૨	૮૯	૮૭
શાળો (હજારમાં)						
A	...	૧૩॥	૨૩॥	૪૦	૮૩	૧૧૬
B	૪॥	૧૨॥	૧૭॥	૩૧	૬૫	૯૩
C	૪	૧૧	૧૪	૨૨	૪૨	૫૯
ત્રાકો (લાખોમાં)						
A	...	૧૪॥	૩૩	૫૦	૬૨	૬૬
B	૩॥	૧૧॥	૨૩	૩૪	૪૩	૪૬
C	૩	૧૦	૧૯	૨૫	૨૮	૨૮

કંપનીના નફા અને વ્હેંચણીઓ.

નીચે મુજબ ૧૯૦૯ થી ૧૯૧૯ સુધી. (ડીસેમ્બર સુધી)

A—શેર દીઠ વ્હેંચણી ટકા. **B**—નફો હજારમાં. **C**—આપેલી વ્હેંચણી હજારમાં.

A	B	C	A	B	C
અમદાવાદ એડવાનસ.			**ઇન્ડીઅન મેન્યુ.**		
(જુન)			(૧૯૧૨ થી)		
૪	૫૫	૩૫	૪	૧૮૭	૩૬
૬	૧૦૬	૫૩	૨॥	૭૩	૨૨
૬	૧૬૩	૫૩	×	−૩૫	×
૯	૧૯૬	૮૦	૨	...	...
૧૨	૩૦૨	૧૨૦	૬	૧૩૫	૫૪
૧૦	૨૨૧	૧૦૦	૧૫	૪૭૬	૧૩૫
૬	૯૭	૬૦	૧૦	૩૧૫	૯૦
૧૨	૩૧૪	૧૨૦	...	...	...
૨૦	૬૪૫	૨૦૦	**એડવર્ડ સાસુન.**		
૩૬	૧૧૦૦	૩૬૦	(૧૯૧૨ થી)		
૩૬	૯૩૧	૩૬૦	૪	૧૩૬	૬૮
ઇન્દોર માળવા.			૫	૧૨૮	૮૫
(૧૯૧૧ થી)			×	૧૦	×
૪	૧૧૪	૬૦	૫	૧૩૦	૮૫
૮	૪૫૩	૧૨૦	૫	૨૧૨	૮૫
૧૨	૪૭૧	૧૮૦	૬	૨૩૪	૧૦૨
૧૩	૫૧૧	૧૯૫	૧૦	...	...
૧૮	૮૦૫	૨૭૦	...	...	...
૫૦	૧૪૭૧	૭૫૦	**એમ્પરર એડવર્ડ.**		
૪૫	૧૨૨૭	૬૭૫	(૧૯૧૨ થી)		
૩૭	...	...	૮	૧૮૩	૮૩
...	...	...	૯	૨૩૯	૧૩૫

કંપનીના નફા અને વ્હેંચણીઓ.

A	B	C	A	B	C
૬	૪૬	૪૫	૫	૬૮	૭૫
૭	૩૧૯	૧૦૫	૯	૩૩૨	૧૩૫
૧૨	૪૬૨	૧૮૦	૨૦	૮૧૯	૩૦૦
૨૦	૬૮૭	૩૦૦	૪૦	૧૨૫૦	૬૦૦
૨૩	...	...	*૩૨	૧૨૫૦	૬૦૦
...	...	...			
	કરીમભાઇ. (૧૯૦૫ થી)			કસ્તુરચંદ. (૧૯૧૫ થી)	
૧૫	૬૨૩	૧૬૫	૭	૨૦૬	૮૪
૧૩॥	૪૫૭	૧૦૮	૩૫	૬૦૬	૪૨૦
૧૦	૧૮૯	૮૦	૩૮	૧૦૧૦	૬૭૭
૩	−૩૭	૨૪	૨૦	૬૬૮	૩૬૦
×	૭૪	×		કોલાબા.	
×	−૪૪	×	જુન)	(૧૯૧૦ થી)	
×	−૪૯	×	૧૧॥	૩૪૦	૩૨૦
૯	૩૬૭	૭૨	૧૧॥	૨૫૬	૩૨૦
૧૨	૧૭૧	૯૬	૧૧॥	૫૦૭	૩૨૦
×	૩૧	×		ડીસેમ્બર સુધી	
૭॥	૪૪૪	૧૧૫	૧૪।	૩૧૭	૨૦૦
૧૪	૪૬૮	૨૭૨	૧૨	૬૦૩	૩૪૦
૩૫	૧૦૦૯	૪૮૪	૧૧॥	૫૦૦	૩૨૦
*૧૪॥	૫૩૪	૩૯૬	૧૨	૫૦૦	૩૪૦
	કેસંટ.		૧૧॥	૩૩૫	૩૨૦
	(૧૯૧૨ થી)		૨૧॥	૮૭૪	૬૦૦
૯	૪૪૧	૧૩૫	૧૭	૮૬૭	૪૮૦
૧૨	૪૨૬	૧૮૦	૩૦	૧૮૪૪	૮૪૦

કંપનીના નફા અને વ્હેંચણીઓ.

વ્હેં. ટકા.	નફો હજારમાં.	વ્હેંચણી હજારમાં.
કોહીનુર. (૧૯૧૧ થી)		
૫	૧૧૪	૯૩
૧૦	૩૩૬	૧૮૫
૧૦	૩૦૧	૧૮૫
૬	૧૨૯	૧૧૪
૬	૧૯૦	૧૧૪
૮	૨૭૫	૧૪૮
૩૯	૧૧૭૧	૭૨૪
૪૫	૧૬૪૫	૮૩૬
૧૨૦	૩૦૭૭	૨૨૨૯
ખટાઉ. (જુન) (૧૯૦૯ થી)		
૭	૨૦૨	૭૦
૫	૧૪૬	૫૦
૬॥	૨૧૯	૬૫
૮॥	૨૭૭	૮૫
૧૧	૩૬૭	૧૦૯
૯	૩૬૩	૮૯
૮	૨૩૮	૭૯
૧૫	૫૪૦	૧૪૯
૩૨॥	૯૫૨	૩૨૩
૮૫	૨૦૪૪	૮૪૫
૪૫	૧૧૫૦	૪૫૬

વ્હેં. ટકા.	નફો હજારમાં.	વ્હેંચણી હજારમાં.
ગ્લોબ. (૧૯૧૪ થી)		
×	−૩૯૭	×
×	−૧૮૦	×
×	૭	×
×	૯૨	×
×	...	×
...	...	...
ગોલ્ડ મોહોર. (૧૯૧૧ થી)		
×	૩૧	×
૧૦	૨૬૫	૭૬
૧૦	૩૧૪	૭૬
૮	૧૧૨	૬૧
૬	−૧૩	૪૫
૭	૨૧૨	૫૩
૨૦	૩૭૬	૧૫૨
૩૫	૩૪૨	૨૬૭
...	...	...
ડેવીડ. (૧૯૧૩ થી)		
૧૬	૫૭૮	૨૩૪
૧૮	૭૩૪	૩૫૧
૧૬	૪૦૨	૩૧૨
૧૪	૧૬૨	૨૭૩
૨૬	૧૦૦૯	૫૦૭
*૮	...	...

કંપનીના નફા અને વ્હેંચણીઓ.

વ્હેં. ટકા.	નફો હજારમાં.	વ્હેંચણી હજારમાં
તાતા મીલ. (૧૯૧૭ ડીસે. સુધી)		
×	૮૭	×
(૧૯૧૯ માર્ચ સુધી)		
૩	૫૦૬	૯૦
ન્યુ ગ્રેટ. (૧૯૧૦ થી)		
૩	૩૦	૪૫
×	૧૩	×
૭॥	૨૯૪	૧૧૨
૭॥	૨૬૫	૧૧૨
૫॥	૧૪૨	૮૨
×	૧૦૫	×
૬	૨૩૫	૯૦
૨૫	૭૭૬	૩૭૫
૨૫	૧૧૧૦	૩૭૫
૪૭॥	૧૬૭૨	૭૧૨
ન્યુ સીટી. (૧૯૦૯ થી)		
૧૦	૧૦૭	૬૦
૧૦	૮૧	૬૦
૧૦	૪૭	૬૦
૧૨	૨૨૮	૭૨
૧૨	૧૧૫	૭૨
૧૩	૨૪૬	૭૮
૧૨	૧૩૦	૭૨
૧૨	૯૯	૭૨

વ્હેં. ટકા.	નફો હજારમાં.	વ્હેંચણી હજારમાં.
૩૧	૩૩૫	૧૮૬
૩૦	૩૯૬	૧૮૦
૧૦૦	૧૨૭૧	૬૦૦
	નાગપુર.	
(જુન)	(૧૯૦૯ થી)	
૧૮	૮૨૭	૮૪૩
૨૪	૧૨૬૭	૧૧૨૫
૨૦	૯૪૭	૯૩૭
૨૬	૧૩૩૮	૧૨૧૮
૨૪	૧૩૭૨	૧૧૭૬
૨૨	૧૬૯૫	૧૦૩૧
૨૦	૧૧૫૪	૯૩૭
૩૦	૨૩૪૧	૧૪૦૬
૫૫	૪૧૭૬	૨૬૨૫
૭૪	૭૮૮૧	૩૪૬૮
૭૦	૬૯૨૪	૩૨૮૨
પબ્બાની. (૧૯૧૨ થી.)		
૪	૨૫૧	...
×	૫૯	×
×	−૩૬	×
×	૫૦	×
×	−૭૦	×
૬	૨૭૨	...
*૫	૩૨૬	૧૨૦

કંપનીના નફા અને વ્હેંચણીઓ.

વ્હેં. ટકા.	નફો-હજારમાં.	વ્હેંચણી હજારમાં.
પર્લ. (૧૯૧૪ થી)		
×	−૧૬૧	×
૫	૪૦૪	૯૯
૧૪	૬૯૯	૨૭૯
૩૦	૧૨૯૮	૫૯૯
*૨૫	૧૨૯૬	૬૩૯
ફરામજી. (૧૯૧૨ થી)		
૧૦	૨૧૫	૧૨૫
૧૦	૧૭૪	૧૨૫
૪	૨૨	૫૦
૪	૧૫૦	૫૦
૧૦	૩૭૧	૧૨૫
૧૨॥	૩૫૮	૧૫૬
૨૦	૫૨૫	૨૫૦
...	...	...
ફાઝલ. (૧૯૧૧ થી)		
૬	૪૨૪	૧૦૮
૧૩	૯૩૮	૨૩૪
૧૬	૬૮૩	૨૮૮
૧૨	૨૧૯	૨૧૬
૧૨	૫૦૧	૨૧૬
૨૨	૮૩૨	૩૯૬
૫૦	૧૭૧૦	૯૦૦
*૪૧॥	૧૮૫૧	૯૩૬

વ્હેં. ટકા.	નફો હજારમાં.	વ્હેંચણી હજારમાં.
ફીનલે. (૧૯૦૯ થી)		
×	૧૧૦	×
૭	૧૫૫	૧૦૫
૪॥	૧૨૭	૬૭
૧૧	૨૬૮	૧૬૫
૭	૨૧૮	૧૪૦
×	૯૮	×
×	૧૦૦	×
૬	૨૭૧	૧૨૦
૨૦	૯૦૫	૪૦૦
૨૮	૧૧૪૭	૫૬૦
...	...	...
શીનીકસ.		
૬	૧૪૩	૪૮
૬	−૧૦	૪૮
૬	−૨૦	૪૮
૧૨॥	૪૧૦	૧૦૦
૧૫	૪૩૯	૧૨૦
૧૨	૨૪૦	૯૬
૧૦	૨૫૩	૮૦
૨૦	૪૪૫	૧૬૦
૫૦	૧૧૪૪	૪૦૦
*૭૨	૮૮૦	૭૨૦
બ્લીચીંગ. (૧૯૧૦ થી)		
૫	૧૩૭	૬૦
૫	૧૦૮	૬૦

કંપનીના નફા અને વ્હેંચણીઓ.

વ્હેં. ટકા.	નફો-હજારમાં.	વ્હેંચણી હજારમાં.
૯	૨૦૫	૧૦૮
૯	૨૦૩	૧૦૮
૫	૭૧	૬૦
૧૮	૪૫૯	૨૧૬
૨૭॥	૬૫૮	૩૩૦
૨૭॥	૫૯૪	૩૩૦
૨૨॥	૩૯૮	૨૭૦
...	...	...
બોમ્બે કોટન. (૧૯૧૫ થી)		
×	૪૧	×
×	૧૦૭	×
૧૬	૩૨૪	૯૫
૨૪	૬૫૧	૨૮૫
...	...	...
બ્રેડબરી. (૧૯૧૦ થી)		
૫	૬૫	૪૦
...	૩૪	...
૨૬	૫૫૦	૨૬૦
*૨૦	...	...
બો. ડાઈંગ. (૧૯૦૯ થી)		
૧૧	૪૭૧	૧૮૮
૧૨	૪૨૪	૨૦૫
૧૦	૩૧૪	૧૭૧
૨૨	૯૫૧	૩૭૬

વ્હેં. ટકા.	નફો-હજારમાં.	વ્હેંચણી હજારમાં.
૧૬	૫૫૦	૨૭૪
૧૬	૫૪૦	૨૭૪
૧૬	૭૦૦	૨૭૪
૨૪	૧૨૨૮	૪૧૦
૭૦	૨૩૧૦	૧૨૦૫
૮૩	૫૬૨૬	૨૫૮૯
...	...	...
મંગળદાસ.		
×	૩૯	×
×	૬૧	×
૬	૧૫૨	૯૦
૧૬	૬૦૧	૨૪૦
૧૬	૪૪૮	૨૪૦
૧૦	૨૫૨	૧૫૦
૬	૩૪૨	૧૮૦
૨૮	૭૧૮	૪૨૦
૯૮	૧૬૮૨	૧૪૭૦
૫૦	૧૬૬૪	૭૫૦
×	૪૦૧૩	(વેચાઈ)
માધવજી.		
૧૭	૩૫૦	૨૦૪
૧૦	૨૬૦	૧૨૦
૧૩	૨૮૫	૧૫૭
૩૦	૬૧૨	૪૦૫
...	...	...
૧૭	૪૧૬	૨૨૯

કંપનીના નફા અને વ્હેંચણીઓ.

વ્હેં. ટકા	નફો હજારમાં	વ્હેંચણી હજારમાં	વ્હેં. ટકા	નફો હજારમાં	વ્હેંચણી હજારમાં
૨૦	૬૯૯	૨૭૦	૬૦	૧૮૦૬	૬૯૦
૪૦	૧૦૭૩	૫૪૦	૩૦	૮૯૦	૩૪૫
૧૧૦	૨૧૫૬	૧૪૮૫	**લક્ષ્મીકોટન (૧૯૧૨ થી)**		
*૪૦	૧૧૪૮	૬૭૫	૬	૪૦૧	૯૬
	માનેકજી.		૬	૨૯	૯૬
૧૪॥	૬૭૮	૫૨૩	૧૦	૪૧૨	૧૬૦
૬	૩૧	૨૧૬	૧૦	૩૬૯	૧૬૦
૨	—૨૨૨	૭૨	૧૦	૪૨૯	૧૬૦
૫	૫૫૧	૧૮૦	૧૫	૭૪૦	૨૪૦
૧૦	૭૬૭	૩૬૦	૧૫	૯૦૨	૨૪૦
૫	૧૯૯	૧૮૦	...	...	...
૫	૬૮૪	૧૮૦	**વિષ્ણુકોટન (૧૯૧૭) થી**		
૧૦	૧૯૪૫	૩૬૦	૫	૭૦૧	૮૦
૧૭॥	૩૨૭૫	૬૩૧	૧૫	૧૧૫૮	૨૪૦
૩૫	૧૮૬૧	૧૨૬૩	...	...	...
...	......	...		**સ્વદેશી.**	
(જુન)	**મોરારજી.**		૧૪	૩૬૮	૨૮૦
૨૫	૪૦૭	૨૮૭	૧૦	૨૮૩	૨૦૦
૨૦	૩૨૦	૨૩૦	૯	૨૦૨	૧૮૦
૧૨	૧૯૪	૧૩૮	૨૪	૯૦૦	૪૮૦
૧૭॥	૩૫૫	૨૦૧	૨૨	૭૫૮	૪૪૦
૧૫	૩૭૪	૧૭૨	૧૬	૫૧૫	૩૨૦
૧૧	૨૮૪	૧૨૬	૧૯	૭૫૩	૩૮૦
૮	૨૧૨	૯૨	૩૦	૧૧૩૪	૬૦૦
૧૨	૪૪૬	૧૩૮	૫૮	૨૪૧૪	૧૧૬૦
૨૫	૮૧૨	૨૮૭	*૪૬॥	૨૯૫૧	૧૧૬૦

કંપનોના નફા અને વ્હેંચણીઓ.

વ્હેં. ટકા	નફા હજારમાં	વ્હેંચણી હજારમાં
સ્વાન.		
૪	૬૨	૪૦
×	૫	×
×	—૫	×
૮	૧૫૫	૮૦
૮	૧૧૮	૮૦
×	—૮	×
×	૧૧૪	×
૧૧	૨૪૪	૧૧૦
૨૪	૫૭૦	૨૪૦
૪૪	૮૯૭	૪૪૦
...	...	...
શાપુરજી. (૧૯૧૭)થી		
૧૦	૬૪૪	૫૦૦
*×	૪૫૬	×
સીમ્પલેક્ષ. (૧૯૧૫) થી		
૧૦	૨૭૧	...
૨૦	૬૬૫	૫૮
૫૦	૧૨૬૧	૬૦૦
*×	—૪૫૭	×
સેન્ચરી		
૮	૨૪૧	૧૪૮
૩	૭૨	૫૫
૩	—૭૫	૫૫

વ્હે. ટકા	નફા હજારમાં	વ્હેંચણી હજારમાં
૧૮	૧૨૨૧	૩૩૩
૧૪	૫૪૫	૨૫૯
૭	૧૫૮	૧૨૯
૯	૧૬૭	૧૬૬
૨૫	૧૦૫૦	૪૬૨
૬૦	૨૨૪૦	૧૧૧૦
૬૮	૨૧૧૩	૧૨૫૮
...	...	...
સોલાપુર. (૧૯૧૧) થી		
૨૨॥	૩૦૬	૧૮૦
૩૦	૬૪૬	૨૪૦
૧૫	૬૧૧	૧૨૦
૩૦	૭૮૨	૨૪૦
૩૦	૬૫૦	૨૪૦
૪૨॥	૭૮૭	૩૪૦
૧૦૦	૨૨૭૮	૮૦૦
*૪૨	૧૭૨૦	૫૨૦
સ્ટેન્ડર્ડ. (૧૯૧૧ થી)		
૫	૯૪	૫૦
૧૫	૩૮૬	૧૫૦
૧૬	૩૭૨	૧૬૦
૯	૧૬૦	૧૦૮
૧૦	૨૩૭	૧૨૦
૨૮	૬૬૦	૩૩૬
૫૦	૧૧૩૪	૬૦૦
*૩૫	૬૯૭	૪૨૦

કંપનીના નફા અને વ્હેંચણીઓ.

વ્હેં. ટકા.	નફો-હજારમાં.	વ્હેંચણી હજારમાં
આલકોક. (૧૯૧૬થી)		
૧૦૦	૧૬૫૬	૫૭૫
૧૦૦	૧૪૫૦	૫૭૫
૧૦૦	૧૩૬૮	૮૬૨
...	......	...
(મે) બરમા.		
૩૦	૧૧૧૫	૯૦૦
૨૦	૧૨૭૨	૧૦૫૦
૨૦	૧૨૫૭	૧૦૫૦
૨૦	૧૨૬૪	૧૦૫૦
૪૦	૨૮૪૭	૨૧૦૦
૪૦	૨૮૫૫	૨૧૦૦
૪૦	૨૮૪૨	૨૧૦૦
૪૦	૨૮૪૫	૨૧૦૦
૩૨	૨૨૧૮	૧૬૮૦
૩૨	૨૨૦૫	૧૬૮૦
૨૪	૨૨૦૫	૧૭૬૪

તાતા હાયડ્રો.(૧૯૧૬થી)

જુન		ઘસારા	પ્રે. વ્હેં.
૪॥	૫૧૯	૭	...
૭॥	૧૭૧૭	૩૦૦	...
૮	૧૮૭૮	૪૦૦	૭
...	૧૩૪૫	૬૦૦	૭

વ્હેં. ટકા.	નફો-હજારમાં.	વ્હેંચણી હજારમાં.
ત્રામ. (૧૯૧૭થી)		
૧૪	૩૩૩૮	૧૫૧૨
૧૬	૩૯૨૩	૧૯૯૨
...	......	......
તાતા આર્યન ઓરડી.(૧૯૧૩થી)		
(જુન)		
...	૮૫૮	......
૬	૨૨૬૪	૮૯૭
૮	૨૫૧૬	૧૧૯૬
૧૫	૬૮૨૯	૨૨૫૦
૨૦	૧૧૦૭૬	૩૦૦૦
૨૦	૧૦૫૭૦	૩૦૦૦
(માર્ચ) ૫।	૩૯૧૮	૮૦૦
(જુન) તાતા ડીફ્રેંડ.		
...	૮૫૮	......
...	૨૨૬૪	......
૨૫	૨૫૧૬	૧૬૮
૧૮૦	૬૮૨૯	૧૨૧૮
૨૯૨	૧૧૦૭૬	૧૯૬૮
૨૯૨	૧૦૫૭૦	૧૯૬૮
(માર્ચ) ×	૩૯૧૮	×

કંપનીના નફા અને વ્હેંચણીઓ.

વ્હેં. ટકા.	નફો-હજારમાં.	વ્હેંચણી હજારમાં.	વ્હેં. ટકા.	નફો-હજારમાં.	વ્હેંચણી હજારમાં.
(જુન)	સ્ટીમર.		ન્યુ ગુનીઅન ફ્લોર. (૧૯૧૬--૧૮)		
૮॥	૮૮૭	૩૮૨	૫	૨૧૫	૩૦
૬	૫૭૨	૨૭૦	૨૫	૬૮૧	૧૫૦
૬॥	૬૬૬	૨૯૨	૨૫	૫૯૦	૧૫૦
૬॥	૬૪૪	૨૯૨	...	...	...
૬	૫૨૦	૨૫૦	અમદા. ઇલેકટ્રીક (૧૯૧૬--૧૮)		
૪	૪૭૫	૧૮૦	×	૧૭	×
૪	૫૧૬	૧૮૦	૪	૪૪	૨૦
૭	૯૨૨	૩૧૫	૬	૫૮	૩૦
૧૧	૧૨૧૪	૪૯૫	...	...	...
૧૯	૨૦૬૦	૮૫૫	બુંદી. (૧૯૧૬--૧૮)		
૧૭	૨૨૫૧	૮૧૦	×	૨૦	×
			૧૨॥	૩૭૮	૧૫૦
બોમ્બે ફ્લોર.			૩૦	૮૪૬	૪૦૫
૨૦	૧૩૯	૭૨	ઇન્ડીઅન સીમેન્ટ (૧૯૧૭--૧૮)		
૮	૩૦	૨૮	૬	૨૭૪	૧૧૪
૧૦	૯૨	૩૬	૮	૪૧૫	૧૫૨
૧૨	૧૨૨	૪૩	કટની ઓરડી. (૧૯૧૭--૧૮)		
૧૩	૧૦૦	૪૬	૨૭॥	૧૫૧૭	૩૯૫
×	-૭	×	૧૫	૧૩૦૮	૨૧૫
૮	૩૬	૨૮	...	......	...
૪૫	૩૧૨	૧૬૨	કટની ડીફર્ડ.		
૧૦૦	૭૪૮	૩૬૦	૪૭૪।	૧૫૧૭	૨૯૫
૭૦	૬૮૫	૨૫૨	૧૮૬।	૧૩૦૮	૧૧૬
૧૪૦	...	...	...	......	...

શેરોની ભાવની વધઘટ.

વ્હેં. ટકા.	નફો-હજારમાં.	વ્હેંચણી હજારમાં.
સેન્ટ્રલ માઇનીંગ.		
૧૦	૧૭૪૬	૫૦
૧૦	૧૩૯૫	૫૦
૨૦	૧૨૬૮	૧૦૦
૫૦	૧૬૫૭	૩૦૦
૪૦	૧૨૯૧	૨૦૦
૨૦	૯૨૦	૧૦૦
...	...	...
શીવરાજપુર (૧૯૧૩ થી)		
૧૭॥	૧૭૪	૮૭
×	૨૦	×
૧૦	૭૬	૫૦
૩૦	૨૬૨	૧૫૦
૫૫	૪૨૭	૨૭૦
૨૦	૧૩૫	૧૦૦
...	...	...
પેટ્રોલ. (૧૯૧૭-૧૮)		
(જુલાઇ)	પૌંડ.	પૌંડ.
૭॥	૨૯૯	૨૯
૧૨॥	૩૭૧	૯૮
ઓરીએન્ટલ વીમા કુ. (૧૯૧૨-૧૮)		
૨૦	૬૬૬૦	૪૬૦૪
૩૦	૬૯૪૪	૪૩૫૬
૩૦	૭૨૪૬	૪૪૧૯
૩૦	૭૨૯૬	૪૩૬૪
૩૦	૭૫૪૧	૪૩૫૮
૩૦	૮૦૨૮	૪૭૮૧
૩૦	૭૮૪૫	૧૫૫૦૩
મુંબાઈ બેંક. (૧૯૧૨-૧૮)		
૧૪	૧૪૪૦	૧૪૦૦
૧૪	૧૮૩૨	૧૪૦૦
૧૫	૧૮૬૯	૧૫૦૦
૧૫	૧૭૪૫	૧૫૦૦
૧૫	૨૪૬૫	૧૫૦૦
૧૭	૨૬૮૬	૧૭૫૦
૧૯	૨૮૪૩	૧૮૫૦
ઇન્ડીઆ બેન્ક. (૧૯૧૪ થી)		
૬	૩૫૧	૩૦૦
૬॥	૪૪૭	૩૨૫
૮	૭૨૧	૪૦૦
૧૦	૭૨૧	૫૦૦
૧૨	૧૦૧૫	૬૦૦
૧૪	૧૧૬૧	૭૦૦
સેન્ટ્રલ બેન્ક. (૧૯૧૨-૧૮)		
૬	૬૧	૩૬
૩	૯૭	૪૫
×	૬૦	×
૪॥	૭૭	૬૭
૬॥	૧૮૨	૯૭
૭॥	૨૮૮	૧૩૨
૮॥	૫૨૨	૨૧૨

શેરોના ભાવની વધઘટ.

નીચે મુજબ ૧૯૧૧થી ૧૯૧૯ સુધી દરેક વર્ષના ભાવ.

વધીને.	ઘટીને.
અમદા. એડવાન્સ.	
૫૯૦	૪૩૦
૮૯૦	૫૮૦
૯૫૫	૭૫૫
૮૫૦	૭૬૦
૮૨૫	૭૧૫
૧૦૩૦	૭૮૦
૧૧૫૦	૮૦૦
૧૭૫૦	૧૦૧૦
૨૧૦૦	૧૨૫૦
ઇન્દોર. (૧૯૧૮થી)	
૪૨૫	૨૩૫
૫૦૦	૨૫૦
એમ્પરર એડવર્ડ. (૧૯૧૭થી)	
૨૯૦	૨૦૫
...	...
૧૦૦૦	૬૨૦
કસ્તુરચંદ. (૧૯૧૮થી)	
૮૦૦	૫૧૦
૨૧૭૦	૧૦૦૦
કોલાબા.	
૧૨૧૦	૧૦૭૦
૧૫૯૫	૧૨૧૦
૧૫૬૦	૧૩૧૫
૧૫૦૦	૧૨૬૫
૧૩૬૦	૧૨૯૦
૧૪૪૫	૧૩૫૦
૧૪૨૦	૧૧૦૦
૧૬૭૫	૧૨૮૦
૨૫૨૫	૧૪૧૦
કોહીનુર.	
૬૭૫	૬૧૫
૮૬૫	૭૩૫
૮૧૦	૭૬૦
૭૬૫	૬૫૫
૬૮૫	૫૯૦
૭૮૫	૬૨૦
૧૦૪૦	૬૯૦
૧૯૫૦	૯૮૦
૨૯૩૦	૧૦૫૦
ખટાઉ.	
૮૪૦	૬૧૦
૧૪૪૫	૮૫૦
૧૩૫૦	૧૩૦૦
૧૩૮૦	૧૩૩૫
૧૩૮૦	૧૨૧૦
૧૮૭૦	૧૨૪૦
૨૭૦૦	૧૬૫૦
૬૧૦૦	૨૨૧૦
૭૦૦(૦)	૩૨૦૦
ડેવીડ	
૩૮૫	૩૫૫
૫૦૫	૪૧૦
૫૪૦	૪૪૦
૫૦૫	૪૫૦
...	...
૬૧૦	૪૭૦
૬૭૫	૪૨૦
૬૬૫	૫૧૦
૧૪૦૫	૫૪૫
તાતા મીલ (૧૯૧૭થી)	
૯૧૫	૫૦૦
૧૦૧૫	૮૦૦
૧૪૮૦	૧૦૪૦
ન્યુગ્રેટ	
૧૯૦	૧૬૦
૨૬૦	૧૯૦
૨૭૦	૨૪૦
૨૩૦	૨૦૦
૨૧૫	૧૮૦

શેરોના ભાવની વધઘટ.

વધીને.	ઘટીને.	વધીને.	ઘટીને.	વધીને.	ઘટીને.
૨૦૦	૧૭૦	**પર્લ (૧૯૧૭ થી)**		**બોમ્બે કોટન.**	
૩૧૫	૧૫૫	૭૯૫	૪૬૦	(૧૯૧૮ થી.)	
૪૯૦	૨૬૦	૮૦૦	૪૫૦	૮૯૦	૫૩૦
૭૬૦	૨૬૫	૧૦૧૦	૫૧૫	૯૨૦	૫૪૦
ન્યુ સીટી.		**ફાઝલ. (૧૯૧૮ થી)**		**બ્રેડબરી. (૧૯૧૭ થી)**	
૮૨૦	૭૯૫	૧૦૦૦	૫૯૫	૬૩૦	૩૫૦
૧૧૮૦	૮૨૦	૧૩૮૦	૬૭૦	૬૭૦	૬૪૦
૧૦૭૫	૧૦૨૦			**બોમ્બે ડાઈંગ**	
૧૧૦૫	૯૮૦	**ફીનલે.**			
૧૧૧૫	૧૦૦૦	૨૮૫	૨૨૦	૫૭૦	૫૩૦
૧૦૫૫	૯૮૦	૪૮૦	૨૯૦	૭૯૦	૫૭૦
૯૦૦	૮૬૦	૩૮૦	૨૭૫	૭૭૫	૬૦૦
૧૪૦૦	૯૦૦	૩૨૦	૨૪૫	૬૬૦	૫૮૦
૨૭૦૦	૧૦૦૦	૨૮૫	૨૩૦	...	...
		૩૧૦	૨૪૦	૯૨૦	૭૦૦
નાગપુર.		૪૦૦	૨૬૦	૧૦૮૦	૮૮૦
૧૯૨૫	૧૬૩૦	૮૪૫	૩૮૦	૧૭૪૦	૧૦૨૦
૨૨૬૫	૧૯૦૦	૧૧૫૦	૩૮૫	૨૭૪૦	૧૩૫૦
૨૨૪૫	૧૮૦૦			**મંગળદાસ.**	
૧૮૮૫	૧૭૩૦	**ફીનીક્સ. (૧૯૧૮ થી)**		૩૨૦	૨૬૦
૧૯૪૦	૧૭૪૦	૪૯૦	૨૮૫	૫૫૦	૩૨૦
૨૬૮૦	૨૧૦૦	૯૨૦	૩૩૦	૫૫૫	૪૮૦
૨૬૫૫	૨૧૫૦	**બ્લીચીંગ. (૧૯૧૮ થી.)**		૫૦૦	૪૬૫
૨૯૮૦	૨૪૯૦	૨૨૦	૧૫૫	૯[illegible]	૪૨૦
૩૫૧૫	૨૨૫૦	૨૮૫	૧૬૦	૯૩૦	૪૨૦

શેરોના ભાવની વધઘટ.

વધીને	ઘટીને
૯૦૦	૬૪૦
૧૧૪૫	૭૩૫
૧૬૮૦	૭૬૫

માધવજી.
(૧૯૧૮ થી).

વધીને	ઘટીને
૨૯૩૦	૧૭૭૫
૪૧૦૦	૧૯૭૫

માનેકજી.
(૧૯૦૯ થી).

વધીને	ઘટીને
૩૫૦૦	૩૧૦૦
૩૯૦૦	૩૬૦૦
૨૭૦૦	૨૩૦૦
૩૩૦૦	૨૩૦૦
૩૩૦૦	૨૦૦૦
૩૩૫૦	૧૬૫૦
૧૬૦૦	**૧૨૦૦**
૨૦૦૦	૧૫૦૦
૩૧૫૦	૧૯૫૦
૩૯૦૦	૨૧૫૦

મોરારજી.

વધીને	ઘટીને
૨૮૨૫	૨૭૦૦
૩૨૭૦	૨૬૮૫
૩૩૦૦	[illegible]૦૦૦
૨૭૯૦	૨-૧૫

વધીને	ઘટીને
૨૫૫૦	૨૦૦૦
૨૬૦૦	૨૧૨૫
૬૦૦૦	૨૨૦૦
૪૮૦૦	૨૮૦૦
૪૯૦૦	૩૦૦૦

સ્વદેશ.

વધીને	ઘટીને
૧૨૭૦	૧૦૦૦
૧૭૪૦	૧૨૪૦
...	...
૧૫૦૦	૧૩૪૦
...	...
૧૯૨૫	૧૪૭૫
૨૦૧૦	૧૬૦૦
૨૬૭૫	૧૮૧૦
૩૩૨૫	૨૦૩૦

સ્વાન.

વધીને	ઘટીને
૨૪૦	૧૭૫
૩૪૦	૨૨૦
૩૧૫	૨૫૦
૨૭૫	૨૧૫
૨૨૦	૧૮૦
૩૪૫	૨૦૦
૫૭૫	૨૬૦
૧૧૫૫	૪૭૫
૧૩૦૦	૪૬૫

શાપુરજી. (૧૯૧૮)

વધીને	ઘટીને
૧૭૦	૯૫
૩૬૫	૧૦૫

સીમ્પલેક્ષ. (૧૯૧૭)

વધીને	ઘટીને
૧૦૧૫	૬૧૦
૧૧૩૦	૬૧૦
૯૮૦	૪૮૦

સેન્ચરી.

વધીને	ઘટીને
૨૭૫	૧૭૫
૩૧૫	૨૬૫
૩૦૦	૨૬૦
૨૬૦	૧૬૫
૨૧૦	૧૬૫
...	...
૪૬૦	૨૭૦
૫૬૫	૩૦૦
૯૦૦	૩૯૫

સોલાપુર.

વધીને	ઘટીને
૪૩૦૦	૪૦૦૦
૫૧૫૦	૪૦૦૦
......	......
૫૧૨૫	૪૩૫૦
......	......

શેરોની ભાવની વધઘટ.

વધીને.	ઘટીને.
૫૫૫૦	૪૯૦૦
૬૬૦૦	૫૦૦૮
૧૨૦૦૦	૭૦૦૦
૧૪૦૦૦	૮૦૦૦

સ્ટેન્ડર્ડ.

વધીને.	ઘટીને.
૧૧૭૦	૯૧૦
૧૩૮૫	૧૧૪૫
૧૪૫૦	૧૨૯૦
૧૧૭૫	૮૪૫
......	......
૧૭૫૫	૧૦૬૦
૨૧૪૫	૧૩૯૦
૨૪૭૦	૧૫૦૦
૨૭૦૦	......

આલકોક. (૧૯૧૭થી)

વધીને.	ઘટીને.
૧૧૪૫	૭૯૦
૧૧૮૫	૬૭૦
૧૩૦૫	૮૨૦

બરમા. (૧૯૧૭ થી)

વધીને.	ઘટીને.
૧૧૯૫	૫૮૫
૧૧૩૫	૭૫૦

નવા બરમા.

વધીને.	ઘટીને.
...	...
૪૧૫	૨૨૦

હાયડ્રો. (૧૯૧૭ થી)

વધીને.	ઘટીને.
૧૨૬૫	૧૧૯૦
૧૪૬૦	૧૧૦૦
૧૬૬૦	૧૨૬૦

ટ્રામ. (૧૯૧૮ થી)

વધીને.	ઘટીને.
૪૫૫	૩૪૫
૯૧૫	૪૫૫

તાતા ઓરડી. (૧૯૧૩ થી)

વધીને.	ઘટીને.
૧૦૦	૭૨॥
૮૫	૭૨॥
૧૧૫	૯૦
૩૯૦	૧૧૦
૩૧૫	૨૨૦
૩૧૫	૨૦૦
૨૮૫	૨૨૦

તાતા-ડીફર્ડ. (૧૯૧૩ થી)

વધીને.	ઘટીને.
૨૨૫	૧૧૫

વધીને.	ઘટીને.
૧૫૦	૧૨૦
૨૯૦	૧૯૦
૧૪૧૫	૨૮૫
૧૨૯૦	૮૭૫
૧૬૫૦	૮૩૦
૧૪૬૫	૧૦૨૦

સ્ટીમર.

વધીને.	ઘટીને.
૨૯૦	૨૭૫
૩૦૦	૨૭૦
૨૭૦	૨૨૦
૨૩૫	૧૯૦
૨૨૫	૧૬૦
૩૩૫	૨૧૦
૩૨૦	૨૪૦
૫૦૦	૩૦૦
૫૭૦	૩૧૫

અમદા. ઇલેકટ્રીક. (૧૯૧૭ થી)

વધીને.	ઘટીને.
૧૦૫	૧૦૦
૧૧૨॥	૧૦૫
૨૫૫	...

શેરોના ભાવની વધઘટ.

વધીને.	ઘટીને.
ઓર્‌એ ફ્લોર.	
૯૨૦	૮૫૦
૧૦૦૦	૯૨૦
...	...
૯૧૫	૮૭૦
૮૮૦	૭૫૦
૧૭૫૦	૧૪૦૦
૧૯૫૦	૧૩૯૦
૨૨૭૦	૧૭૫૦
૨૯૬૦	...
પેટ્રોલ.	
(૧૯૧૮ થી)	
૯	૮
૩૨	૧૦
સેન્ટ્રલ ઈ. માઇનીંગ.	
(૧૯૧૮ થી)	
૫૦	૩૩
૪૪	૩૪
કટની ઓરડી.	
(૧૯૧૮ થી)	
૨૯૦	૨૩૦
૩૮૦	૨૪૫
કટની ડીફર્ડ.	
૧૬૬૫	૧૧૪૫
૧૯૦૫	૧૧૧૫

વધીને.	ઘટીને.
ઓરીએન્ટલ વીમા કું.	
(૧૯૧૨ થી)	
૩૨૫	૨૮૫
૫૦૦	૩૫૦
૭૧૦	૫૨૫
૬૦૦	૫૦૦
૪૭૫	૪૫૦
૪૫૦	૩૭૫
૫૦૦	૩૯૦
...	...
શીવરાજ પુર.	
(૧૯૧૮ થી)	
૫૨	૩૪
૪૮	૩૪
ઈન્ડીઅન સીમેન્ટ.	
(૧૯૧૮ થી)	
૩૯૦	૩૦૦
૭૪૦	૩૮૦
ટેલીફોન.	
(૧૯૧૮ થી)	
૨૪૫	૧૯૦
૨૭૫	૨૬૦
મું[illegible]	
૧૭૭૫	૧૫૬૦
૧૭૯૦	૧૭૩૫
૧૭૩૫	૧૫૩૫

વધીને.	ઘટીને.
...	...
...	...
૧૩૦૦	૧૨૬૦
૧૫૬૫	૧૩૬૫
૧૬૭૦	૧૪૭૦
૨૮૨૫	૧૬૮૦
ઈન્ડીઆ બેંક.	
૬૯	૬૨
૬૭	૬૩
૬૮	૫૭
૬૫	૫૪
૬૩	૫૪
૮૮	૬૨
૮૭	૭૦
૯૦	૭૭
૧૭૫	૯૦
સેન્ટ્રલ બેંક.	
(૧૯૧૦ થી)	
૨૭	૨૫
૩૦	૨૭
૫૨	૩૦
તાતા બેંક.	
(૧૯૧૮ થી)	
૭॥	૭॥
૮૫	૬૦

અમદાવાદનું શેર બજાર.

	વસ્તી.	રૂના ગાંસડી.	ત્રાક	શાળ.	ચાપણ.
અમદાવાદ.	૨૨૦૦૦૦	...૬૪	...	...	... ...
મુંબઇ.	૮૫૦૦૦૦	...૮૬	૨૮ લાખ ૫૯ હજાર		... ...

શેર	કિમ્મત.	૧૯૧૮-૧૯માં ભાવ.		ભાવ.
		વધીને.	ઘટીને.	તા. ૨૩-૩-૨૦
આર્યોદય (પથરા)	૧૦૦	૪૪૦	૧૫૦	૫૯૫
અસારવા.	૧૦૦૦.	૧૬૦૦	૬૦૦	...
આલફ્રેડ	૫૦૦	૧૦૫૦	૫૫૦	૧૩૪૦
એડવર્ડ	૨૫૦	૪૫૦	૨૦૦	૭૭૫
કેલીકો	૧૨૫	૭૩૫	૩૮૦	૧૦૪૦
જહાંગીર.	૨૫૦	૧૦૦૦	૫૦૦	૧૩૦૦
જ્યુબીલી.	૧૦૦	૪૮૦	૨૫૦	૫૨૦
તેલીયા (મો. હી.)	૫૦૦	૧૨૪૫	૪૯૦	૧૮૨૦
ન્યુ જહાંગીર.	...	૨૦૦૦	૧૦૦૦	૨૧૫૦
ન્યુ ટેકસ્ટાઈલ.	૨૫૦	૬૫૦	૨૫૦	...
પુરૂષોતમ.	૨૫૦	૧૫૦૦	૮૦૦	...
બેચરદાસ.	૨૫૦	૬૦૦	૨૫૦	૮૬૫
ભરૂચ ((વિઠલ).	૫૦૦	૨૨૦૦	૧૪૦૦	...
માધુભાઈ.	...	...	...	૧૧૨૦
રણછોડભાઈ.	...	૧૨૦૦	૩૦૦	૪૩૦
રાજનગર.	૨૫૦	૧૦૦૦	૪૭૫	૧૩૦૦
રામકૃષ્ણ.	૨૫૦	૭૦૦	૨૫૦	૮૫૦
રામપુર.	૧૦૦	૫૨૦	૩૩૦	૮૬૦
વેસ્ટ કોટન.	૨૫૦	૫૦૦	૨૨૫	૬૨૫
સરસપુર.	...	૪૮૦	૨૧૦	...
સ્વદેશી.	૧૦૦૦	૨૬૦૦	૧૨૦૦	...
હાડકાં.	...	૪૫૦	૨૨૦	...
હીમાભાઈ.	૧૨૫	૨૫૦	૧૨૫	...

મદ્રાસનું શેરબજાર.

	થાપણ રૂ. હજાર.	વ્હેંચણી ટકા. ૧૯૧૯	મૂલ્ય.	ભાવ. ૧૦-૨-૨૦.
ઇન્ડીઅન એલ્યુમીન	૫૧૦	...	૭૫	૧૪૫- ૫૦
જમાલ મડુગુ પ્રેસ	૭૦	...	૩૫૦	૪૫૦-૫૦૦
મેસીની કું૦	૩૦૦	...	૧૦૦	૧૧૫-૧૨૦
ઓએફીસ કું.	૮૦૦	...	૧૦૦	૧૨૫
ડબલ્યુ. ઇ. સ્મીથ કું.	૫૦૦	...	૧૦૦	૧૧૦
કીનાલપુર રબર	૩૫૦	...	૧૦	૨૫
ભીરૂપુર પ્રેસ	૭૦	...	૩૫૦	૪૫૦-૫૦૦
તાડપત્રી	૫૦	...	૫૦૦	૫૦૦-૫૫૦
થોડા પુઝાહ રબર	૩૦૦	...	૧૦	૨૧
પુડુ કાડ રબર	૨૪૦	...	૧૫	૭૦
યુનાઇટેડ બ્રેવરીઝ	૬૦૦	...	૭૫	૧૩૫- ૪૦
મલનકર રબર	૪૫૦	...	૩૦	૧૦૦
યુ. કોફી સપ્લાઈ	૭૫	...	૧૫	૨૧-૨૨
બેંગ્લોર બેંક	૪૫૫	...	૧૦	૧૨
મદ્રાસ ટ્રામ	પોં. ૬૭	...	પોં. ૫	શી. ૧૮॥
,, ઇ. સપ્લાઈ.	પોં. ૫૦	...	પોં. ૧	શી.૧૦૦

સંજ્ઞા.	કલકત્તાના એજંટો.		
A	Andrew Yule & Co.	H	Howson Bros. Ld.
An	Anderson Wright & Co.	J	Jardin Skinner & Co.
B1	Begg, Dunlop & Co.	K	Kettlewell Bullen.
B2	Bird & Co.	M1	McLeod & Co.
B3	Birla Broths.	M2	Mackneill & Co.
B4	Barry & Co.	M3	Mackinnon Mackenjee & Co.
D	Duncan Bros. & Co.		
G1	Geo Henderson & Co.	S	Sarupchand Hakumchand
G2	Gillanders Arbuthnot.	T	Thomas Duff & Co.
F	F. W. Hailgers & Co.		

કલકત્તાનું શેર બજાર.

શેર.	લગડખર્ચ	એજન્ટ.	ભરાયેલું મૂલ્ય રૂ.	થાપણ રૂ. લાખમા	
				ઓરડીનરી.	ડીબેન્ચર.
શણની મીલો.	રૂ. લાખ.				
આલ્બીયન.	૩૯ાા	A	૧૦૦	૧૨	૭
એંગ્લો ઇન્ડીઆ.	૧૦૦	D	૧૦૦	૪૯ાા	૨૫
એલેકઝાન્ડરા.	૨૭	B 1	૧૦૦	૬	૯
એલાયન્સ.	૭૪ા	B 1	૧૦૦	૧૫	૧૨
એમ્પાયર.	૩૨ાા	M 1	૧૦	૬	૧૦
ઓકલેન્ડ.	૩૪ા	B 2	૧૦૦	૨૧	૧૦
ઓરીલેન્ટ.	૩ા	A	૧૦૦	૧૫	...
કમરહાતી.	૧૦૬	J	૧૦૦	૧૪	પાા
કીનીસન.	૮૩	F	૧૦૦	૧૫	૧૫
કેલ્વીન.	૪૫	M 1	૧૦૦	૭	...
કંકનારા.	૮૫	J	૧૦૦	૩૦	...
કલાઇવ.	૫૭	B 2	૫૦	૧૬	૧૪
કેલીડોનીઅન.	૩૭	A	૧૦૦	૯	૯
ખારડા.	૯૫	A n	૧૦૦	૩૬	૧૬
ગુરપોર.	૧૩૦	B 4	૧૦૦	૧૨	૧૬
ગોન્ડલપુરા.	૨૫ાા	G 2	૩૦૦	૧૦ાા	૩ાા
ડેલ્ટા.	૩૭ા	A	૧૦૦	૧૪	...
ડેલહાઉસી.	૫૧	B 2	૧૦૦	૧૫	૫
ન્યુ સેન્ટ્રલ.	૨૯ાાા	A	૧૦૦	૧૦ાા	૧૦ાા
નઇહતી.	૩૩ા	F	૧૦૦	૧૦	૧૦
નેશનલ.	૯ા	A	૧૦૦	૩૫	૧૦
નોર્થ બ્રુક.	૩૭	B 2	૧૦	૮	૧૦
બજબજ.	૬૫	A	૧૦૦	૧૮	...
બાલી.	૬૦	G 1	૧૦૦	૨૦	૨૦

કલકત્તાનું શેર બજાર.

શેર.	લગડ ખર્ચ રૂ. લાખમાં.	એજન્ટ	ભરાયેલી કીમત રૂ.	થાપણ રૂ. લાખમાં: ઓરડીનરી	ડીબેન્ચર.
બેલ્વી ડેર	૩૬।	A	૧૦૦	૧૪	...
ફોર્ટ ગ્લસ્ટર	૯૩।	K	૧૦૦	૧૪	૧૫
ફોર્ટ વીલીયમ	૩૪॥	K	૧૦૦	૧૪	૧૨
યુનીયન	૬૪॥	B2	૧૦૦	૧૨	૨૨
રીલાયેન્સ	૬૯	H	૧૦	૧૬॥	૨૧
લેન્સ ડાઉન	૬૬॥	B2	૧૦૦	૧૭	૧૫
લોધીયન	૨૯॥	A	૧૦૦	૧૦	...
લોરેન્સ	૫૧॥	B2	૧૦૦	૧૦	૧૫
સ્ટેન્ડર્ડ	૪૫॥	B2	૧૦૦	૧૪	...
હાવરા	૧૦૩	H	૧૦	૨૬।	૩૦
હુગલી	૨૧॥।	G2	૧૦	૪।	...

શાળની સંખ્યા.	કંપની.	વ્યાજ ટકા. ૧૯૧૩	૧૯૧૪	૧૯૧૫	૧૯૧૬	૧૯૧૭	૧૯૧૮	ભંડોળ રૂ. લાખ.
૪૦૦	બેલવાડાર	૮	૬॥	૨૬	૫૦	૮૦	૧૯૦	રૂ. ૨૮
૧૩૫૦	ફોર્ટ ગ્લુસ્ટર	૧૫	૧૦	૫૫	૯૦	૬૨	૧૮૦	,,૧૩૨
૮૦૦	,, વિલિયમ.	×	×	×	૧૦	૩૨	૧૭૦	,, ૩૧
૧૧૫૦	યુનિયન	૨૫	૫	૩૭	૮૦	૧૧૦	૨૭૫	,, ૬૬
૧૦૦૦	રીલાયેન્સ	૧૨	૪	૧૦	૩૫	૯૦	૧૦૫	,, ૩૩
૮૭૦	લેન્સ ડાઉન.	×	×	×	×	૧૫	૮૦	,, ૪૦
...	લોધીયન	...	...	...	...	×	૨૮	,, ૧૭
૭૦૦	લોરેન્સ	૧૭	૫	૨૨	૫૫	૭૫	૨૦૦	,, ૪૨
૬૪૦	સ્ટેન્ડર્ડ	૨૫	૫	૩૦	૬૫	૮૫	૨૦૦	,, ૫૦
૧૬૬૦	હાવરા	૬	×	૧૭	૫૫	૬૦	૧૪૦	,, ૫૦
૪૫૦	હુગલી	૫	૨૦	૫૦	૩૭	૧૨૫	૪૦૦	,, ૨૧

કલકત્તાનું શેર બજાર.

શાળની સંખ્યા.	કંપની.	વ્યાજ ટકા.						ભંડોળ
		૧૯૧૩	૧૯૧૪	૧૯૧૫	૧૯૧૬	૧૯૧૭	૧૯૧૮	રૂ. લાખ
૩૪૦	આલબીયન	૨૦	૧૬	૩૮	૭૦	૭૦	૧૬૫	રૂ. ૩૯
૪૦૦	એલેક્ઝાન્ડરા	×	×	×	×	×	૭૦	રૂ. ૧૯
૧૦૦૦	એલાયન્સ	૧૬	૮	૪૦	૧૬૦	૬૫	૧૫૦	રૂ. ૮૦
૪૦૦	એમ્પાયર	×	૨	૨૦	૫૫	૮૫	૧૨૫	રૂ. ૨૬
૪૬૦	ઓકલેંડ	૧૦	×	૭	૩૦	૪૫	૧૪૦	રૂ. ૨૬
...	ઓરીયેન્ટ	...	...	...	...	×	×	...
૧૭૦૦	કમર હાતી	૧૭	૮	૩૦	૬૦	૫૫	૧૫૦	રૂ.૧૦૮
૧૨૨૦	ક્લાનીસન	૨૫	૨૦	૫૦	૧૦૦	૧૨૫	૨૭૫	રૂ. ૯૭
૬૦૦	કેલ્વીન	૧૦	૧૫	૪૦	૮૦	૧૦૦	૧૫૦	રૂ. ૫૩
૧૫૨૦	કંકનારા	૫૦	૨૦	૬૦	૧૨૦	૮૫	૨૦૦	રૂ. ૯૨
૮૬૫	કલાઇવ	૧૨	×	૨૫	૪૫	૫૦	૧૫૦	રૂ. ૪૬
૩૫૦	કેલીડોનીયન	...	...	...	૬	૧૬	૧૪૦	રૂ. ૩૧
૧૩૭૦	ખારડા	૨૦	૧૬	૩૦	૬૦	૪૫	૧૩૫	રૂ. ૮૮
૧૨૫૫	ગુરપોર	૩૦	૫	૫૦	૯૦	૪૦	૩૦૦	રૂ.૧૪૨
૩૬૦	ગોન્ડલપુરા	૫	૫	૧૦	૨૦	૩૬	૨૧૬	રૂ. ૨૨
૫૭૦	ડેલ્ટા	૧૨	૧૧	૪૦	૭૦	૬૫	૨૦૫	રૂ. ૫૫
૭૦૪	ડેલ્હાઉસી	૧૭	×	૨૨	૫૫	૭૫	૧૪૦	રૂ. ૫૩
૫૮૦	ન્યુસેન્ટ્રલ	૪૫	૫૫	૭૦	૭૦	૮૦	૩૩૦	રૂ. ૩૪
૪૩૦	નઇહતી	૧૦	૧૦	૧૦	૩૦	૫૦	૨૦૦	રૂ. ૩૬
૬૧૦	નેશનલ	૨૪	૧૮	૧૧૦	૨૭૫	૩૫	૧૩૫	રૂ. ૧૪
૫૪૫	નોર્થબ્રુક	૧૭	×	૧૭	૪૫	૭૦	૨૦૦	રૂ. ૩૩
૭૮૦	બજબજ	૩૦	૨૧	૩૮	૭૦	૬૦	૨૧૫	રૂ. ૮૪
૬૪૦	બાલી	...	...	...	...	...	૧૦	રૂ. ૩૧
૧૬૦૦	ઇન્ડીઆ M3	૭	૧૧૦	૩૦	૧૦	૧૦૦	૧૨૦	રૂ. ૭૮

કલકત્તાનું શેર બજાર.

જ્યુટના શેરોના ૧૯૧૪-૧૫-૧૬-૧૭-૧૮ ના ભાવ.

વધીને.	ઘટીને.	વધીને.	ઘટીને.	વધીને.	ઘટીને.
આલબીયન.		**ઓકલેન્ડ.**		૧૯૫	૧૬૦
૧૯૦	૧૮૦	૧૦૨	૯૦	૪૪૫	૧૮૦
૪૮૦	૧૯૦	૧૭૦	૯૦	૮૦૦	૪૦૦
૮૫૦	૫૮૦	૧૪૦	૧૫૦	૬૫૦	૩૬૫
૮૫૦	૨૯૦	૩૫૦	૧૫૦	૯૦૦	૪૭૦
૧૧૫૦	૪૫૦	૪૫૦	૨૮૫	**કલાઇવ.**	
એલેકઝાન્ડરા.		**કમરહાતી.**		૬૫	૫૦
...	૨૦	૧૨૫	૧૧૫	૫૨	૪૨
...	૨૦	૩૨૫	૧૧૫	૧૨૦	૪૮
૧૧૦	૫૦	૬૪૦	૩૧૦	૨૭૫	૧૧૦
...	૧૦૦	૫૦૦	૨૬૫	૨૨૦	૧૦૫
૩૮૦	૧૦૦	૮૭૦	૪૨૫	કેલીડોનીઅન(૧૯૧૭-૧૮)	
એલાયન્સ.		**કીનીસન.**		૪૫૦	૨૧૦
૧૩૫	૧૨૫	૧૮૦	૧૬૦	૭૪૦	૩૦૦
૧૩૦	૧૨૦	૪૫૦	૧૭૫	**ખારડા.**	
૩૫૦	૧૧૫	૮૭૦	૪૮૫	૧૩૫	૧૨૫
૬૫૫	૩૧૫	૮૨૦	૩૮૦	૩૪૦	૧૫૦
૫૭૦	૨૬૦	૧૧૪૦	૬૫૫	૫૪૦	૨૮૦
૮૪૦	૪૫૦	**કેલ્વીન.**		૫૮૦	૨૬૦
એમ્પાયર.		૧૧૦	૯૮	૫૬૫	૩૪૦
...	૧૦	૩૪૦	૧૦૦	**ગુરપોર.**	
૨૬	૧૦	૮૩૦	૩૫૦	૧૮૫	૧૫૫
૬૩	૨૩	૭૬૫	૪૦૦	૪૦૦	૧૭૫
૫૦	૩૦	૯૫૫	૫૩૫	૯૫૦	૩૪૫
૭૨	૪૨	**કંકનારા.**		૮૩૦	૪૫૦

કલકત્તાનુ શેર બજાર.

વધીને.	ઘટીને.	વધીને.	ઘટીને.	વધીને.	ઘટીને.
૧૨૦૦	૬૫૦	૫૦૦	૨૦૦	૨૨૦	૮૨
ગોન્ડલપુરા.		૪૨૦	૨૦૦	૧૬૦	૮૭
૨૬૦	...	૭૪૦	૪૧૦	૧૮૭	૧૦૦
૪૦૦	૨૬૦	નેશનલ.		બેલ્વીડોર.	
૧૦૫૫	૪૧૦	૩૫૦	૨૧૫	૧૦૬	૧૦૦
૧૦૦૦	૫૦૦	૧૧૩૦	૩૨૦	૩૨૨	૧૦૭
૧૨૩૦	૭૭૦	૨૪૦૦	૧૧૩૦	૬૭૪	૨૬૫
ડેલ્ટા.		૩૬૦	૨૦૦	૫૫૦	૨૭૫
૧૩૫	૧૦૫	૬૨૫	૩૮૦	૧૦૦૦	૩૮૫
૪૫૦	૧૩૫	નોર્થબ્રુક.		ફોરટગ્લુસ્ટર.	
૭૧૦	૩૬૦	૧૨	૧૧	૧૫૦	૧૨૦
૫૭૫	૨૭૫	૨૫	૧૨	૪૧૦	૧૩૫
૭૬૦	૪૭૦	૫૪	૨૧	૮૨૦	૩૧૫
ડેલહાઉસી.		૪૫	૨૫	૭૦૦	૩૬૦
૧૩૦	૧૧૦	૭૦	૪૦	૭૮૦	૫૫૦
૨૭૫	૧૧૦	બજબજ.		ફોર્ટ વિલિયમ.	
૫૫૦	૨૧૫	૨૬૫	૨૨૫	૭૬	૪૦
૪૭૦	૨૬૦	૪૫૫	૨૪૦	૧૧૦	૫૦
૬૬૦	૪૦૦	૬૬૦	૩૭૦	૩૪૫	૧૦૫
ન્યુસેન્ટ્રલ. (૧૯૧૬થી.)		૫૨૦	૩૦૦	૨૭૫	૧૨૦
૬૪૦	૩૦૫	૭૭૦	૪૬૦	૫૦૦	૨૫૦
૫૩૦	૨૭૫	બાલી (K) (૧૯૧૮)		યુનિયન.	
૯૧૫	૫૧૦	૩૦૦	૧૫૫	૧૭૫	૧૫૫
નઇહાતી.		બારનાગોર.		૪૨૫	૧૫૫
૧૦૦	૯૫	૬૭	૬૦	૮૬૦	૩૫૦
૨૬૦	૧૦૦	૯૬	૫૯	૬૭૦	૩૪૦

કલકત્તાનું શેર બજાર.

વધીને.	ઘટીને.	વધીને.	ઘટીને.	વધીને.	ઘટીને.
૯૨૫	૫૨૫	**સુરાહ**		૫૦૦	૨૦૦
રીલાયેન્સ.		...	૮૦	૪૫૦	૨૩૦
૧૦૫	૯૫	૧૬૦	૯૦	૬૨	૩૨
૨૦૫	૧૦૦	૨૯૦	૧૨૫	**હુગલી.**	
૪૫૦	૨૦૦	૨૨૫	૧૧૦	૧૦	૭
૪૧૫	૨૦૫	૩૧૫	૧૭૦	૩૫	૧૦
૫૫	૩૨	**હાવરા.**		૯૬	૩૫
લેન્સડાઉન. (૧૯૧૬થી)		૧૧૧	૯૦	૭૮	૪૨
૩૧૦	૧૦૩	૨૩૦	૧૦૦	૧૨૦	૬૫
૨૭૦	૧૫૦				
૪૫૦	૨૬૦				
લોધીયન. (૧૯૧૭થી)					
૨૫૫	૧૨૫				
૪૦૫	૨૦૦				
લોરેન્સ.					
૧૩૦	૧૧૦				
૨૬૦	૧૧૫				
૫૪૦	૨૧૫				
૪૦૦	૨૨૦				
૬૭૦	૩૮૫				
સ્ટૅન્ડર્ડ					
૧૮૦	૧૬૦				
૩૩૦	૧૫૫				
૬૩૫	૨૮૦				
૫૧૫	૨૦૦				
૭૦૦	૪૧૫				

કલકત્તાની શણની મીલોને આવા ગંજાવર નફો થાયછે કારણ કે આ ધંધાનો તેઓને ઈજારો છે. તે મીલ કંપનીઓને કાચું શણ પાણીના મૂલ્યે મળે છે, મજુરી અત્યંત સસ્તી છે, ને બનાવેલો માલ, કોથળા અને કાપડ ઉંચા ભાવે વેચે છે. મુંબઈની રૂની મીલોને લેંકેશાયર, અમેરીકા અને જાપાન સાથે હરિફાઈમાં ઉતરવું પડે છે જ્યારે કલકત્તાની ઉપલી શણની મીલોનો કોઈ હરીફ નથી એમ કહીએ તો ચાલે. શણનો બનાવેલો માલ મુખ્યત્વે અમેરીકામાં જાય છે. ૧૯૦૩માં ૨૮ કરોડ કોથળા અને ૫૫ કરોડ વાર કાપડ બનાવ્યું હતું જ્યારે ૧૯૧૬માં ૯૬ કરોડ કોથળા અને ૧૨૪ કરોડ વાર કાપડ બનાવ્યું હતું. આ ઉપલી કંપનીઓના એજન્ટો બધા જાતે વિદેશીઓ (સ્કોટસ) છે, છતાં બે ત્રણ સિવાય બધી કંપનીઓ અહીં રજીસ્ટર થયેલી છે, એટલે થાપણ બધી હિન્દમાંની છે. બધી મળીને ૭૬ મીલો અને ૪૦ હજાર શાળ છે. કલકત્તામાં શેર દીઠ વહેંચાણી કરતાં માત્ર પાંચગણાં ભાવ રહેછે જ્યારે મુંબઈમાં સટાને લીધે દશગણાં રહેછે.

ચીનનું શેર બજાર.

ભાવ ડોલર ૫-૧-૨૦	ભરાયેલી કીમત	કંપની
૫૬૦	૧૨૫	હોંગકોંગ બેંક
૩૯૦	૫૦	કેન્ટોન ઈન્સ્યુ
૧૮૫	૧૦૦	યુનિયન ,,
૨૬૦	૬૦	યાંગીઝી ,,
૧૩૮	૨૦	ચાયનફાયર ,,
૩૩૦	૫૦	હોંગકોંગ ,,
...	૨૫	ચાયના એન્ડ મનીલા સ્ટીમર
૯૦	૫૦	ડગલાસ ,,
૨૨	૧૫	હોંગકોંગકે,,
શી.૨૧૦	પૌં. ૫	ઇન્ડોચાયના ,,
ડા. ૨૦૫	,, ૧૦	શેલ ટ્રાન્સપોર્ટ ,,
૩૦	૧૦	સ્ટારફેરી
૨૧૦	૧૦૦	ચાયના સુગર
૪૨	૨૦૦	મેલબોર્ન ,,
૯૦	૫૦	હોંગ વોર્ફ
૧૭૬	૫૦	,, ડોક
ટેલ૧૧૮	ટેલ૧૦૦	શેંઘાઇ ડોક એન્જી
,, ૧૩૫	,, ૧૦૦	,, વોર્ફ
૧૧૦	૫૦	હોંગ હોટલ
૧૧૮	૧૦૦	,, લેંન્ડ ઇન્વેસ્ટ
૧૦૯	૧૦૦	,, સેન્ટ્રલએસ્ટેટ
૮	૧૦	હમફ્રીઝ ,,
૫૧	૩૦	કાઉ લુન લેન્ડ
ટેલ. ૬૩	ટેલ. ૫૦	શેંઘાઈ ,,

કંપની	ભરાયેલી કીમત ડોલર	ભાવ ડોલરે તા. ૫-૧૨-૦
વેસ્ટપોઇન્ટબીલ્ડી	૫૦	૯૦
યુકોટનસ્પીનીંગ	ટેલ. ૫૦	ટેલ. ૬૦૦
યાન સીપુ કોટન	૧૦	૩૩
ચાયના બોરનીયો	૧૨	૧૫
ચાપ્રોવીડંટ લોન-મોરગેજ	૧૦	૮
ડેરી ફારમ	૬	૨૨
ગ્રીન આયર્લેન્ડ સીમેન્ટ.	૧૦	૬॥
હોંગસ્ટીલફાઉંડરી	૧૦	૧૦
,, ઇલેકટ્રીક	૧૦	૮૪
,, રોપ મેન્યુ	૧૦	૨૯
પીક ટ્રામવે	૧૦	૭
સ્ટીમ લોન્ડ્રી	૫	૩૧
વીલીયમ પાવેલ	૭	૧૨
હોંગ ઇલે. ટ્રામવે	શી. ૫	૭॥

રંગુનનું શેર બજાર — ૧૨-૨-૨૦

	મૂલ્ય રૂ.	ભાવ રૂ.
આહલોન	૩૬૦	૪૫૦
બરમા કેમીકલ	૧૦	૫૦૦
,, ઓઇલ	પૌં. ૧	૧૮
,, પરા રબર	૧૦	૧૬૦
,, ફાયર ઇન્સ્યુ	૧૦	૨૨
ઇન્ડોબરમાટીકકો	૧૦	૧૨॥

જાપાનનું શેરબજાર.

જેમ મુંબઇના તેમ જાપાનના શેરબજારમાં ૧૯૧૯ની સાલનું આખું વર્ષ તેજીમાં ગયું છે, તે વિષે World Salesman નીચે મુજબ જાનેવારી ૧૯૨૦ના અંકમાં લખેછે:—

The direct and most pronounced reflex of this mood of the business circles was the prosperity on the stock market. In January still the outlook was very dark gloomy [owing to war and peace conditions.] .... During the latter months the stock market was often disturbed by the general discussion of *how to curb speculation* .... but with its recurrent recoveries and advances the volume of business on the stock market increased steadily. At the end of November the magnitude of delivery was the greatest in the annals of the security market in Japan.

Below the sizes of delivery and the average prices during 1919 on the Tokyo Stock Exchange are listed :—

Months.	Value of Delivery. Yen.	Average price of shares. Yen
Jan.	25,808,070	90.112
Feb.	22,886,790	90.605
June.	48,623,500	121.290
Sept.	82,476,290	122.985
Nov.	97,042,510	125.530

અમદાવાદનું શેરબજાર.

The same energy and acumen, foresight and courage of individual enterprise characterised the growth of the industry in Ahmedabad. The old capital of Gujarat, situated......in the midst of cotton growing district gathered under its Mohammedan Rulers skill which still survives in a large weaving population. With its 60 Cotton Mills and and a million spindles producing nearly a quarter of the cotton goods made in this country, Ahmedabad has risen to-day to an importance second only to that of Bombay"— N. M. Muzumdar.

પૂરવણી.

પૂરવણીપત્રક ૩ જું.

વિષયો.

	પાનું.
ટ્રાન્સફર ફી તથા દલાલી.	૫૮
કંપનીની બીજી વીગતો—(ત્રાક-શાળ ઈ.)	૬૦
ભાવોની સરખામણી.	૬૨
મુંબઈની કંપનીઓના એજન્ટો. ડાયરેકટરો તથા જાણવાજોગ બાબતો.	૬૫
પ્રેસ જીનીંગ ફેકટરીઓ.	૮૬
અમદાવાદની મીલ કંપનીઓની થાપણ. ત્રાક, શાળ, તથા એજન્ટો.	૮૬

ટ્રાન્સફર-ફી તથા દલાલી.

નીચે પ્રમાણે (૧) દલાલી બોર્ડની ઠરાવેલી તથા (૨) ટ્રા. ફી. શેર દીઠ છે.

ટ્રા. ફી. આના.	દલાલી રૂ. આ.	શેર.	શેર.	દલાલી રૂ. આ.	ટ્રા. ફી. આના.
૧૬	૫-૦	અમદા. એડવા.	પલ.	૨-૮	૪
૪	૧-૪	આકોલા.	પબાની.	૨-૮	,,
૪	૨-૮	ઇન્દોર.	પ્રીમીયર.	૧-૪	,,
૧૬	૫-૦	ઇન્ડી. મેન્યુ.	પલેનેટ.	૧-૪	૧૬
૮	૨-૮	એડવર્ડ સાસુન.	પ્રોસ્પેક્ટસ.	૫-૦	૧૬
૪	૧-૪	એલ્ફીન્સ્ટન.	પ્રેસીડન્સી.	૨-૮	૪
૧૬	૫-૦	એમ્પરર એડ.	ફરામજી.	૫-૦	૧૬
૪	૨-૮	કરીમ.	ફાજલ.	૫-૦	૪
૮	૫-૦	કસ્તુરચંદ.	ફીનલે.	૫-૦	૮
૧૬	૫-૦	કુરલા.	ફીનીક્સ.	૨-૮	૨
૪	૨-૮	ક્રેસંટ.	બ્રેડબરી.	૨-૮	૮
૧૬	૧૦-૦	કોલાબા.	બોમ્બે કોટન.	૫-૦	૧૬
૧૬	૧૦-૦	કોહીનુર.	,, ડાઈંગ.	૧૦-૦	૪
૧૬	૨-૮	કોરોનેશન.	બ્લીચીંગ.	૨-૮	,,
૪	૨-૮	ખટાઉ.	ભીવાની.	૧-૦	,,
૧૬	૫-૦	ખાનદેશ.	મદ્રાસ યુનાઇટેડ	૧૦-૦	૧૬
૪	૧-૪	ગ્લોબ.	મથુરાદાસ.	૫-૦	,,
૪	૧-૪	જમશેદ.	મંગળદાસ.	૫-૦	૮
૧૬	૫-૦	ડેવીડ.	માધવજી.	૧૦-૦	૧૬
૮	૫-૦	ડોન.	માધવ-સીંધીયા.	૨-૮	૮
૧૬	૫-૦	તાતા મીલ.	માનેકજી.	૧૦-૦	૧૬
૧૬	૧૦-૦	નાગપુર.	માયસોર.	૨-૮	૮
૧૬	૨-૮	,, પ્રે.	મેયર સાસુન.	૧-૪	,,
૪	૨-૮	ન્યુ ગ્રેટ.	મોરારજી.	૧૦-૦	૧૬
૧૬	૧૦-૦	ન્યુ સીટી.			

ટ્રાન્સફર ફી તથા દલાલી.

ટ્રા. ફી. આના.	દલાલી રૂ. આ.	શેર.	શેર.	દલાલી રૂ. આ.	ટ્રા. ફી. આના.
૧૬	૧૦—૦	લક્ષ્મી કોટન	સીંધીયા	૧—૦	૪
,,	૫—૦	વિષ્ણુ કોટન	એન્ગલો ઇન્ડીઆ	૦—૮	૪
,,	૧૦—૦	સ્વદેશી	**વીમા કાં. ઓ**		
૮	૫—૦	સ્વાન	ઓરીએન્ટલ	૨—૮	૩૨
૧૬	૫—૦	સાસુન	જ્યુપીટર	૨—૮	૨
૨	૨—૮	શાપુરજી	ન્યુ ઇન્ડીઆ	૧—૦	૪
૮	૫—૦	સીમ્પલેક્ષ	**સીમેન્ટસ.**		
૧૬	૧૦—૦	સ્ટેન્ડર્ડ	ઇન્ડીઅન	૨—૮	૪
,,	૫૦—૦	સોલાપુર	કટની ઓ.	૨—૮	,,
		પરચુરણ.	,, ડી.	૫—૦	,,
૪	૨—૮	અમદા. ઇલેક.	બુન્દી	૦—૮	૦॥
૮	૫—૦	આલકોક	**માઇનીંગસ.**		
૧૬	૫—૦	આંબાવેલી	તાતા સ્ટીલ ઓ.	૨—૮	૪
૨	૨—૮	ટેલીફોન	,, ,, ડીફ.	૫—૦	,,
૪	૨—૮	તાતા ઓઇલ	,, નવા ઓ.	૨—૮	,,
૧૬	૫—૦	,, હાયડ્રો	,, ,, ડી.	૨—૮	,,
,,	૫—૦	ટ્રામ (ઓરડી.)	,, ,, પ્રે.	૦—૮	,,
,,	૧—૪	,, (પ્રે.)	બરમા પેટ્રોલ	૦—૮	,,
,,	૫—૦	પોર્ટ કેનીંગ	સેન્ટ્રલ ઇન્ડીઆ	૦—૮	૩૦/૨૫
૪	૫—૦	બરમા જુના	શીવરાજપુર	૦—૮	૪/૧૦
,,	૧—૪	,, નવા	**બેન્કો.**		
૧	૦—૪	બમન કુઆ	મુંબઈ	૭—૮	૧૬
૧૬	૧૦—૦	બોમ્બે ફ્લોર	તાતા	૧—૦	૨
...	...	મલબાર ટીમ્બર	ઇન્ડીઆ	૧—૪	૪
૪	૧—૪	યુનિઅન ફ્લોર	સેન્ટ્રલ	૧—૦	,,
૮	૨—૮	સ્ટીમર	યુનિયન બેંક	૦—૮	,,

કંપનીઓની બીજી વીગત.

શાળ.	ત્રાક.	કંપની.	રૂ. લાખમાં.		વ્યાજ ટકા ૧૯૧૯
			કુલ થાપણ	લગડખર્ચ	
૬૦૦	૩૦૬૧૨	એડવાન્સ.	૧૦	૨૧॥।	૩૬
૧૨૭૫	૩૩૦૮૭	ઇન્દોર.	૨૦	૩૧॥	
૭૪૫	૨૩૩૯૨	ઇન્ડીઅન.	૯	૨૦॥।	
...	૪૫૪૦૮	એડવર્ડ સાસુન.	૧૭	૨૧	
૯૬૫	૩૦૪૬૪	એમ્પરર એડવર્ડ.	૧૫	૨૫॥	
૭૧૨	૩૦૧૪૮	કુરલા.	૧૩	૨૨॥।	
૧૦૧૪	૮૫૧૪૦	કરીમ.	૪૨	૪૨॥।	
૧૧૦૬	૪૪૬૮૮	કેસંટ.	૨૭	૨૪॥	
૮૩૭	૨૧૦૦૮	કસ્તુરચંદ.	૧૮	૪૨।	
૧૪૮૫	૬૩૦૦૦	કોહીનુર.	૨૮॥	૫૩।	૧૨૦
૭૦૦	૩૧૩૬૮	કોલાબા.	૨૮	૫૦॥	૩૦
...	૩૩૪૪૪	કોરોનેશન.	૧૦	૮॥	
૧૧૬૮	૪૪૨૮૪	ખટાઉ.	૧૦	૪૦॥।	૪૫
૪૪૫	૨૧૨૬૮	ખાનદેશ.	૭॥	૨૪॥	
૭૪૪	૨૯૧૦૪	ગ્લોબ.	૨૦	૧૮	
...	૩૫૯૮૪	ગોલ્ડ મોહોર.	૧૩॥	૭	
...	૬૭૮૧૬	ડેવીડ.	૩૬॥।	૩૩।	
૨૯૯	૩૧૫૨૯	જમશેદ.	૧૩॥	૨૪॥	
૬૬૩	૩૩૭૦૦	જીવરાજ બાલુ.	૧૯	૩૦	
૮૨૧	૨૩૩૩૦	તાતા મીલ.	૬૫	૭૦	
૨૬૯	૧૭૧૦૬	નવાબ–કેમ્બે.	૭	૧૨	
૨૨૦૦	૧૦૦૩૫૨	નાગપુર.	૯૬॥।	૯૯	૭૦
૧૦૫૯	૪૬૪૬૮	ન્યુગ્રેટ.	૨૩	૩૩॥।	૪૭॥
...	૩૧૧૨૮	ન્યુસીટી.	૬	૧૪॥।	૧૦૦
૫૯૪	૫૫૪૨૪	પબાની.	૩૫	૪૭।	

કંપનીઓની બીજી વીગત.

શાળ.	ત્રાક.	કંપની.	રૂ. લાખમાં.		વ્યાજ ટકા ૧૯૧૯
			કુલ થાપણ	લગડખર્ચ	
૧૦૩૬	૩૨૪૦૦	પલ.	૩૫	૩૧	
૪૭૦	૧૯૦૦૦	પલેનેટ.	૧૫	૨૧	
૬૧૪	૨૮૦૩૨	પ્રોસ્પેક્ટ.	૫॥	૧૬॥	
૬૨૭	૨૬૭૬૦	પ્રેસીડન્સી.	૧૨	...	
૯૨૯	૩૦૭૬૦	ફરામજી.	૧૨॥	૨૭।	
૧૩૦૭	૫૨૨૫૬	ફાઝલ.	૩૦	૩૦।	
૮૧૨	૪૬૦૭૨	ફીનલે.	૨૦	૩૨।	
૫૦૪	૫૧૩૬૦	ફીનીક્સ.	૧૬	૩૫॥।	
૭૪૮	૩૦૬૬૮	ઓ. કોટન.	૨૧॥।	૨૩॥।	
૩૪૩૫	૧૦૫૬૦૦	,, ડાઈંગ.	૩૧	૧૧૪।	૧૨૮
૫૮૪	૩૬૫૮૦	બ્રેડબરી.	૨૦	૨૦	
...	...	બ્લીચીંગ.	૧૮	૧૨	
૭૨૮	૨૫૦૬૦	મથુરાદાસ.	૧૪॥	૨૫॥।	
૧૩૬૪	૫૦૦૪૮	મંગળદાસ.	૧૫	૩૬	
૮૫૧	૩૭૪૫૨	માધવજી.	૧૩॥	૪૨॥	
૫૪૩૬	૧૪૪૨૨૦	માનેકજી.	૩૬	૧૪૩।	
૧૧૫૦	૬૧૨૦૮	મોરારજી.	૧૧॥	૬૦	૩૦
૭૮૦	૪૫૭૯૨	લક્ષ્મી.	૨૬	૩૮॥	
૯૫૦	૩૨૪૬૦	વિષ્ણુ.	૨૮	૩૯॥	
૭૩૧	૨૮૬૦૪	વેસ્ટર્ન ઇ.	૧૨	૨૩॥।	
૧૫૪૨	૫૫૦૫૨	સ્વદેશ.	૨૦	૪૫	
૮૩૩	૧૭૫૮૮૪	શાપુરજી.	૬૨॥	૬૩	
૧૧૯૫	૫૧૮૪૪	સાસુન.	૨૨॥	૫૭	
૧૨૦૫	૩૨૮૯૨	સીમ્પલેક્ષ.	૨૬	૪૭॥	
૬૦૦	૩૧૬૧૬	સ્વાન.	૧૦	૧૪	

ભાવોની સરખામણી.

નીચે પ્રમાણે અમે મુંબઇના શેર બજારમાં જે ધમધોકાર સટ્ટાનો ધંધો ચાલે છે તેમાં ભાવોની થતી ઉથલપાથલ સમજવાને માટે અમુક અમુક પાંચ દિવસના ભાવ આપીએ છીએ. તા. ૨૯ મી ૧૯૧૮ ના ભાવ આપ્યા છે ત્યારથી સખત તેજીનું રૂપ બજારે પકડયું અને ભાવો વધતાં વધતા ૨૪ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૮ ને દિવસે ટોચ ભાવ આવી ગયા. બીજે દિવસે રવિવારે ૫૦ ટકા અધિક આવક વેરો (excess profittax) પડવાની વાત આવતાં સોમવારે રૂ. ૨૦૦–૩૦૦ ફરક બજાર ઉધડયું ને ભાવ ઘટતાં ઘટતાં ૨૯ મી નવેમ્બરે ઠેઠ તળિયે ઘટી ગયા. ઘટી જવાનાં બીજાં કારણો લડાઇ બંધ પડયાના સમાચાર તથા ઇન્ફ્લુએન્ઝા ઇત્યાદિ પાછળથી આવ્યાં હતાં. સને ૧૯૧૯ માં ૩ જી માર્ચને દિવસે ભાવો ઠેઠ તળિયે પહોંચી પછી ધીમે ધીમે તેજીનું રૂપ બજારે પકડયુ તે હજી સુધી ચાલુ રહ્યું છે. (૧૫–૪–૨૦).

શેર.	૧૯–૫–૧૯	૨૪–૯–૧૮	૨૯–૧૧–૧૮	૩–૩–૧૯	૩૧–૩–૨૦
માધવજી.	૧૮૭૫	૨૯૩૦	૧૭૭૫	૧૯૭૫	૪૩૦૦
કોહીનુર.	૧૧૭૦	૧૯૫૦	૯૮૦	૧૦૬૦	૪૨૫૦
સ્ટાન્ડર્ડ.	૧૭૦૫	૨૨૨૦	...	૧૪૦૦	૩૧૫૦
ફાજલ.	૭૦૫	૧૦૦૦	૬૦૦	૬૭૦	૧૮૬૦
કરીમ.	૩૧૦	૫૧૦	૨૮૦	૩૧૦	૧૨૮૦
ક્રેસંટ.	૨૦૫	૩૩૦	૧૭૫	૨૦૫	૭૬૫
પર્લ.	૫૧૦	૮૦૦	૪૫૦	૫૧૦	૧૪૮૫
ઇન્દોર.	૩૨૦	૪૨૫	૨૩૫	૨૫૦	૬૮૦
બ્લીચીંગ.	૬૫૫	૨૨૦	૧૪૫	૧૫૭॥	૩૨૦
નાગપુર.	૨૩૯૦	૨૯૮૦	૨૨૪૫	૨૩૨૦	૪૮૦૦
સ્વદેશી.	૨૦૦૦	૨૬૭૫	૧૮૧૦	૨૦૨૫	૪૭૦૦
ન્યુગ્રેટ.	૨૮૦	૫૦૦	૨૮૦	૨૯૦	૧૦૫૦

ભાવોની સરખામણી.

શેર.	૨૯-૫-૧૮	૨૪-૯-૧૮	૨૯-૧૧-૧૮	૩-૩-૧૯	૩૧-૩-૨૦
ડેવીડ	૫૧૦	૬૬૫	૫૩૫	૫૪૫	૧૭૫૦
ફીનલે	૪૧૦	૮૫૦	૩૮૦	૩૯૫	૧૪૭૦
ફીનીક્સ	૨૮૫	૪૯૦	૨૯૫	૩૩૦	૧૨૬૦
સ્વાન	૪૫૫	૧૬૬૫	૪૭૦	૪૮૫	૧૫૪૦
સીમ્પલેક્ષ	૭૧૦	૧૧૩૦	૬૧૦	૫૯૦	૧૧૮૫
સેન્ચરી	૩૭૦	૫૭૫	૩૪૦	૪૦૦	૧૩૧૦
મંગળદાસ	૭૪૫	૧૩૬૦	૭૨૦	૭૭૦	૨૩૮૦
શાપુરજી	૧૧૫	૧૬૫	૧૦૦	૧૦૭॥	૪૨૫
ટ્રામ	૩૪૫	૪૩૦	૪૨૫	૫૦૦	૧૦૨૫
બરમા	૧૦૮૫	૭૯૦	૭૪૦	૮૩૫	૮૨૫
તાતા ઓરડીનરી.	૨૩૫	૩૨૦	૧૯૫	૨૩૦	૧૭૫
,, (નવા)	૮૦	૧૧૫	૭૦	૧૩૦	૯૦
,, હાયડ્રો	૧૧૯૦	૧૩૫૦	૧૧૦૫	૧૨૧૫	૧૧૭૦
તા. ડીફ્ડ	૧૦૧૫	૧૬૫૦	૮૨૫	૧૦૩૦	૯૧૦
,, ,, (નવા)	૩૨૦	૬૦૦	૩૨૦	૬૦૦	૪૦૦
સ્ટીમર	૨૮૦	૪૧૦	૩૦૫	૩૩૦	૫૪૦
શીવરાજ	૩૩	૪૭॥	૩૪॥	૩૭॥	૩૭
સેન્ટ્રલમાં	૩૫	૪૪	૩૩॥	૩૬॥	૩૬
બુંદી	૨૧	૨૯॥	૨૪	૩૦।	૬૧
કટની ઓરડી.	૨૩૦	૨૯૦	૨૩૦	૨૬૦	૩૪૦
,, ડીફર્ડ	૧૧૪૫	૧૫૪૦	૧૨૨૦	૧૩૫૦	૧૭૫૦
કોલાબા	૧૨૮૦	૧૬૫૦	૧૪૫૦	૧૪૧૦	૩૩૨૦
કસ્તુરચંદ	૧૧૪૦	૧૫૪૦	૧૦૧૫	૧૦૨૦	૨૯૦૦
એડવાન્સ	૧૧૩૦	૧૭૭૦	૧૧૦૦	૧૨૫૦	૨૬૦૦
આકોલા	૮૦	...	...	૮૭॥	૨૧૫

ભાવોની સરખામણી.

શેર	૨૯-૫-૧૮	૨૪-૯-૧૮	૨૯-૧૧-૧૮	૩-૩-૧૯	૩૧-૩-૨૦
બો. ડાઈંગ	૧૦૨૫	૧૭૩૫	૧૧૬૫	૧૩૯૫	૩૯૩૦
આલકોક	૭૪૦	૯૦૦	૬૬૫	૮૩૦	૧૨૦૦
લક્ષ્મી	૧૫૦૦	૨૦૫૦	૧૪૪૦	૧૬૭૫	૩૬૦૦
માનેકજી	૧૯૫૦	૩૧૫૦	૨૦૦૦	૨૨૫૦	૭૫૦૦
મોરારજી	૩૦૦૦	૪૮૦૦	૨૮૦૦	૩૨૫૦	૬૮૦૦
ખટાઉ	૨૭૫૦	૪૭૦૦	૩૨૦૦	૩૪૦૦	૭૮૦(૦)
બો. કોટન	૫૩૦	૮૯૦	૫૩૦	૫૭૫	૧૫૦૦
તાતા મીલ	૮૮૦	...	...	૧૦૪૦	૨૫૦૦
મથુરાદાસ	૧૨૭૦	...	...	૧૧૦૦	...
પ્રેસીડન્સી	૧૬૫	...	...	૧૭૦	૪૫૫
ગ્લોબ	૮૦	૧૧૫	૮૦	૭૫	૩૨૫
ચાયના	૪૦૦	...	...	૪૨૫	૨૧૦૦
યુ. ફ્લોર	૨૭૦	...	...	૨૧૫	૨૮૦
ટેલીફોન	૧૯૦	૨૦૦	૨૪૫	૨૬૦	૨૫૦
પેટ્રોલ	૮	૮	૯	૧૧	૨૩
ઇ. સીમેન્ટ	૩૧૦	૩૯૦	૩૦૦	૩૦૦	૬૩૫
આન્ધ્રાવેલી	૩૭૫	...	...	૫૮૦	૮૨૦
તાતા ઓઇલ	૧૨૦	...	...	...	૫૦૦
,, બેંક	...	...	...	૧૦	૫૧
બોમ્બે બેંક	૧૪૮૫	૧૫૦૫	૧૬૫૦	૧૭૨૦	૨૨૩૫
સેન્ટ્રલ ,,	૨૭	૨૮	૨૯	૪૫	૪૫
ઇન્ડીઆ ,,	૭૮	૮૫	૮૭	૯૩	૧૩૫
એમ્પરર એડ.	...	...	...	૬૨૦	૧૬૦૦
ન્યુ સીટી	...	...	...	૧૦૦૦	૩૫૫૦
સોલાપુર	...	૧૨૦૦૦	...	૭૫૦૦	૧૩૦૦૦

ધી અમદાવાદ એડવાન્સ મીલ્સ લીમીટેડ.(૧૯૦૩)

એજન્ટો–તાતા સન્સની કુાં૦. ડાયરેકટરો–ડી. જે. તાતા, લલ્લુભાઇ શામલદાસ, હોરમસજી ઇ. બામજી, એ. જે. બીલીમોરીઆ, એન. બી. સકલાતવાળા. ઓડીટરો–બી. ઇ. પુનેગર ને સોરાબ એસ. એન્જીનીયરની કુાં૦. આ કંપનીની મીલકતો અમદાવાદ અને નવસારીમાં આવી છે, જે ૧૯૦૩માં તેમના આગલા ધણીઓ પાસેથી ચાલતે ધંધે ખરીદેલ છે.

ધી ઇન્દોર માલ્વા યુનાઇટેડ મીલ્સ લીમીટેડ.

થાપણ–સત્તાવાર તથા પૂરીભરાયેલી રૂ. ૨૦,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૧૦૦ વાળા ૨૦,૦૦૦ શેરોમાં વ્હેંચાયેલી...... કંપનીએ રૂ. ૧૦,૦૦,૦૦૦ ના ડીબેન્ચર કાઢેલ છે. એજન્ટો–કરીમભાઇ ઇબ્રાહીમ એન્ડ સન્સ. ડાયરેકટરો–સર ફાઝલભાઇ કરીમભાઈ, સર હુકમીચંદજી સ્વરૂપચંદજી, મી. મહમદભાઈ કરીમભાઈ, મી. ગનેશામજી હીરાનંદજી, મી. જુવારમલજી જમનાદાસ, મી.મોતીલાલજી મીરઝમલ. ઓડીટરો–એ. એફ. ફરગ્યુસનની કુાં. આ મીલ ઇન્દોરમાં આવી છે.

ઇન્ડીઅન મેન્યુફેકચરીંગ કુાં૦ લી.

એજન્ટો–દામોદર ઠાકરસી મુલજીની કુાં. ડાયરેકટરો–મી. જે. નારણદાસ ઠાકરશી મુલજી, ઓ. મી. મનમોહનદાસ રામજી, સર વિઠ્ઠલદાસ દામોદરદાસ, મી. હંસરાજી પ્રાગજી, મી. લખમીદાસ વનરાવનદાસ. ઓડીટરો–કે. એસ. આયરની કુાં. તથા દેવીદાસ વિઠ્ઠલદાસ.

એમ્પરર એડવર્ડ સ્પીનીંગ એન્ડ મેન્યુ. કુ., લી.

એજન્ટો. બી. ડી. પીટીટ સન્સની કુાં. ડાયરેકટરો. મી. જહાંગીર બમનજી પીટીટ, મી. દાદાભાઈ મેરવાનજી. મી. ત્રીભોવનદાસ વરજીવનદાસ, મી. ધનજીભાઇ પીટીટ, મી. પીરોજશા બમનજી પીટીટ. ઓડીટરસ. નસરવાનજી સોરાબજી તથા રૂસ્તમજી મોદી.ને દમણીયા.

કરીમભાઇ મીલ્સ કો. લીમીટેડ. (૧૮૮૮)

થાપણ સત્તાવાર રૂ. ૨૪,૦૦,૦૦૦ જાહેર મૂકેલી ને ભરાયેલી રૂ. ૨૨,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૨૫૦ વાળા ૮૮૦૦ શેરોમાં વ્હેંચાયેલી...... કંપનીએ રૂ. ૨૦,૦૦,૦૦૦ ના ડીબેન્ચર કાઢેલ છે. એજન્ટો–કરીમભાઇ ઇબ્રાહીમ એન્ડ સન્સ. ડાયરેકટરો–સર સાસુન ડેવીડ, મી. જમશેદજી અરદેશરવાડીઆ, મી. મહમદભાઇ કરીમભાઇ, સર ફાઝલભાઈ કરીમભાઈ, સર જમશેદજી જીજીભાઇ ને મી. એફ ઈ. દીનશા. ઓડીટરો–નસરવાનજી સોરાબજી જમશેદજી, બાપુજી પેસ્તનજી વાડીઆ.

ક્રેસંટ મીલ્સ કું૦ લીમીટેડ.

થાપણ સત્તાવારને પૂરી ભરાયેલી રૂ. ૧૫,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૧૦૦ વાળા ૧૫૦૦૦ શેરોમાં વ્હેંચાયેલી......કંપનીએ તદુપરાંત રૂ. ૧૨૦૦૦૦૦ ના ડીબેન્ચરો કાઢેલ છે. એજન્ટો–કરીમભાઇ ઇબ્રાહીમ એન્ડ સન્સ. ડાયરેકટરો–સર સાસુન ડેવીડ, મી૦ જમશેદજી અરદેશર વાડીઆ, મી૦ મહમદભાઇ કરીમભાઇ, સર ફાઝલભાઇ કરીમભાઇ, સર જમશેદજી જીજીભાઇ, તથા મી. એફ. ઇ. દીનશા. ઓડીટરો, એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું૦.

કસ્તુરચંદ કું૦ લીમીટેડ. (૧૯૧૨)

એજન્ટો–કસ્તુરચંદ મથુરાદાસની કું૦. ડાયરેકટરો–સર શાપુરજી ભરૂચા, મી. મથુરાદાસ ગોકુળદાસ, મી. એફ. ઇ. દીનશા, મી. જે. એચ. ડંકરલી. મી. ડી. એમ. વાડીઆ, મી. પીરોઝ સી. શેઠના. ઓડીટરસ–એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું૦

કોલાબા લેન્ડ એન્ડ મીલ કું. લીમીટેડ. (૧૮૮૦)

થાપણ–સત્તાવારને પૂરીભરાયેલી. રૂ. ૨૮,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૭૦૦ વાળા ૪૦૦૦ શેરોમાં વ્હેંચાયેલી આ કંપનીની જમીનનું ભાડું

૧૯૧૦ માં રૂ. ૧ લાખ ૮૩ હજારનું આવ્યું હતું ત્યાર પછી દર વર્ષનું ભાડું અનુક્રમે, રૂ. ૨૪૫, ૧૬૨, ૨૦૯, ૨૦૯, ૨૦૯, ૧૯૦, હજારનું ઉપજ્યું હતું. ૧૯૧૯ માં ભાડાના રૂ. ૨૫૮ હજાર આવ્યા હતા. શેરદીઠ વ્હેંચણી ૧૯૧૮ માં રૂ. ૧૨૦ અને ૧૯૧૯ માં રૂ. ૨૧૦ અપાઇ હતી. ૩૧ મી. ડીસમ્બર ૧૯૧૯ ના રોજે પૂરા થતા વર્ષના સરવાયા પ્રમાણે એકંદરે ઘસારાના રૂ. ૧૩૯૬૦૦૦ લખીવાળતાં લગડ ખર્ચ રૂ. ૧૮૧૨૮૩૦ નો; ગલિત લેહેણું રૂ. ૬૨૪૪૨૪૬; ચાલુ દેવું રૂ. ૩૨૪૧૯૦૩, જેમાં રૂ. ૬ લાખ વ્હેંચણી આપવાની રકમ ઇત્યાદિ આવી જાયછે; પુરાંત રૂ. ૨૩૫૪ રહી. એજન્ટો—ડબલ્યુ. એચ. બ્રેડી ની કું. ડાયરેકટરો—મી. જોસેફ. એ. કે; મી. ત્રીભોવનદાસ વરજીવનદાસ, મી. રૂસ્તમજી બયરામજી જીજીભાઇ, મી. કેનેથ, ઈ. મેકેન્ઝી, સર જમશેદજી જીજીભાઇ. ઓડીટરો—નસરવાનજી સોરાબજી જમશેદજી ફ્રેડ રોહડસ એન્ડ પાર્કસ. કંપની પાસે બે મીલો છે. કોલાબા મીલ અને જહાંગીર વાડીઆ મીલ; તે ઉપરાન્ત કું પાસે પુષ્કળ જમીન ને મીલ્કતો છે જેમાંથી સારૂં ભાડું આવેછે. આ જમીનની માગણી સરકાર તરફથી થયા કરેછે. ૫૦ રૂપીઆની વારે માગણી છેલ્લી જ્યારે થઇ ત્યારે નીચે પ્રમાણે ભાવમાં વધ આવી પછી ઘટી ગયા હતા.

		કોલાબા	કોહીનુર
તા. ૨૩–૧૨–૧૯	ભાવ રૂ.	૨૪૧૫	૨૯૩૦
૯—૧–૨૦	,,	૨૮૦૦	૩૨૫૦
૧૪—૧–૨૦	,,	૩૦૫૦	૩૨૦૦
૨૦—૧–૨૦	,,	૩૮૦૦	૩૨૨૫
૨૮—૧–૨૦	,,	૨૯૨૫	૩૧૫૦
૨૮—૧–૨૦	,,	૨૮૪૦	૩૩૭૦

કોહીનુર મીલ્સ કુ. લી. (૧૮૯૬)

થાપણ સત્તાવાર ૨૦,૦૦,૦૦૦ જાહેર મૂકેલી ને ભરાયેલી રૂ. ૧૮,૫૮,૦૦૦ ની રૂ. ૫૦૦ વાળા, ૩૭૧૬ શેરોમાં વ્હેંચાયેલી...... તદુપરાન્ત ૫ ટકાના રૂ. ૧૦૦ વાળા ૧૦૦૦૦ ડીબેન્ચરોની થાપણ રૂ. ૧,૦૦.૦૦૦ ની છે. ૩૧ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૯ ને દિને પૂરા થતા વર્ષ પ્રમાણે લગડ ખર્ચ–રૂ.૩૩,૩૩, ૬૯૨; ગલિત લેહેણુ–રૂ. ૫૨,૩૦ ૩૧૩; થાપણ, રૂ. ૨૮,૫૮,૦૦૦, ભંડોળ રૂ. ૧૦,૭૦,૦૩૪; ચાલુ દેવું રૂ. ૪૧,૮૬,૫૭૦, તેમાં રૂ. ૭,૫૦,૦૦૦ ભંડોળ ખાતે લઈ જવાના, તથા રૂ. ૧૪૮૬૪૦૦ વહેંચણીમાં આપવાના છે. પુરાંત રૂ. ૪,૫૩,૩૮૧. એજન્ટો–ફીલીક નીકલસનની કું. ડાયરેકટરો–મી, ટી. ડબલ્યુ. બરકેટ, સર સાસુન ડેવીડ, મી. એચ. એ. એચ. પાટન, મી. એચ. પી. હેમ્પ્લેથવેટ, ઓ. મી. પુરૂષોત્તમદાસ, ઠાકોરદાસ, મી. રામદાસ નારણદાસ. ઓડીટરો– એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું. આ કંપની કોહીનુર સ્પીનીંગ મીલ અને કોહીનુર વીવીંગ મીલ ધરાવે છે.

ધી ખટાઉ મકનજી સ્પીનીંગ એન્ડ વીવીંગ કું. લી. (૧૮૭૪)

થાપણ–સત્તાવાર ને પૂરી ભરાયેલી. રૂ. ૧૦,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૧૦૦ વાળા શેરોમાં વ્હેંચાયેલી. આ શેર પ્રથમ મૂલ્ય રૂ. ૧૦૦૦ નો હતો તેના હાલ ટૂકડા દશદશના કરેલા છે. એજન્ટો—ખટાઉ મકનજીની કું. ડાયરેકટરો–ઓ. મી. પુરૂષોત્તમદાસ ઠાકોરદાસ, મી. ત્રીકમદાસ ગોવરધનદાસ, મી. મોરારજી વસનજી મનજી, મી. તુળસીદાસ ગોરધનદાસ, મી. સી. એ. લાતીફ. મી. મોરારજી મુલજી ખટાઉ. ઓડીટરો કે. એસ. આયરની કું.

ગ્લોબ મેન્યુફેકચરીંગ કું૦ લી૦ (૧૮૯૬)

એજન્ટો–ટરનર મોરીસનની કું૦. ડાયરેકટરો–ઓ. મી. જે. એસ. વારડલો મીલ્સને, સર શાપુરજી બી. ભરૂચા, મી. જે. એચ. લાટીમર, મી.

ડી. ડબલ્યુ. ડાઉડીંગ, સર જમશેદજી જીજીભાઇ. ઓડીટરો–દોરાબજી હોરમસજી આશબરનર.

ગોલ્ડ મોહર મીલ્સ લી. (૧૮૯૬)

થાપણ રૂ. ૧૦,૦૦,૦૦૦ ની, ભરાયેલી રૂ. ૭,૬૪,૦૦૦ ની રૂ. ૫૦૦ વાળા ૧૫૨૮ શેરોમાં. કંપનીએ રૂ. ૬,૦૦,૦૦૦ ડીબેન્ચરો કાઢેલા છે. એજન્ટો–એલીન બ્રધરસ (ઇન્ડીઆ) ની કું.

ધી. ડેવીડ મીલ્સ કું. લી. (૧૮૮૬)

થાપણ: સત્તાવાર ને પૂરી ભરાયેલી ૨૪,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૨૫૦ વાળા ૬૦૦૦ શેરોમાં ને ૫૦૦ વાળા ૧૮૦૦ શેરોમાં વ્હેંચાયેલી. બન્ને પ્રકારના શેરોના હક્ક સરખા છે. ૧૯૧૬ માં વ્યાજ ટકા ૭+૧૪ એટલે ૨૧% જુના શેર દીઠ અને ૧૪% ટકા નવા શેર દીઠ આપ્યું હતુ. કંપનીને બે મીલો છે જે માત્ર સુતરની છે. પ્રથમ થાપણ રૂ. ૯ લાખની હતી પણ ૧૯૦૬ બીજી મીલ ઉભી કરવા રૂ. ૧૫ લાખની વધારવામાં આવી હતી. એજન્ટો—તાતા સન્સની કું. ડાયરેકટરો—સર. ડી. જે. તાતા, મી. એ. જે. બીલીમોરીઆ, મી. એન. બી. સકલાતવાળા, સર ફાઝલભાઈ કરીમભાઇ, સર એસ. બી. ભરૂચા, સર. સાસુન ડેવીડ. ઓડીટરો—એસ. બી. બીલીમોરીઆની કું. તથા રતનજી રૂસ્તમજી મહેતા.

તાતા મીલ્સ લી૦ (૧૯૧૩)

થાપણ સત્તાવાર રૂા. ૧,૦૦,૦૦,૦૦૦ની જાહેર મૂકેલી ને ભરાયેલી રૂા. ૬૫,૦૦,૦૦૦ની. તેમાં પ્રેફરન્સ થાપણ રૂા. ૩૫,૦૦,૦૦૦ની રૂા. ૫૦૦વાળા ૭૦૦૦ સાડા પાંચ ટકાના પ્રે. શેરોમાં તથા ઓરડીનરી થાપણ રૂા. ૩૦,૦૦,૦૦૦ની રૂા. ૫૦૦વાળા ૬૦૦૦ શેરોમાં. આ મીલ અપટુડેટ સામગ્રીથી તૈયાર બનવાની છે. ૧૯૨૦ની ૨૦ મી ફેબ્રુઆરીએ આ કંપનીએ મંગળદાસ મીલ આખી, રૂા. ૧ કરોડ ૫૧ લાખે ખરીદી લીધી છે.

એજન્ટો—તાતા સન્સની કું૦. ડાયરેકટરો—સર ડી. જે. તાતા, એ. મી. લલ્લુભાઇ શામળદાસ, મી. નરોતમ મોરારજી, સર શાપુરજી ભરૂચા, મી. હોરમસજી ઇ. બામજી, મી. એ. જે. બીલીમોરીઆ, મી. મી. એન. બી. સકલાતવાળા. ઓડીટરો—કે. એસ. આયર તથા એસ. બી. બીલીમોરીઆની કંપનીઓ.

ન્યુ ગ્રેટ ઇસ્ટર્ન સ્પીનીંગ એન્ડ વીવીંગ કાં. લી. (૧૮૭૪)

એજન્ટો—ડબલ્યુ. એચ. બ્રેડી. ડાયરેકટરો—સર જમશેદજી જીજીભાઇ, મી. કે. ઇ. મેકેનજી, મી. જે. નોલ્સ, સર શાપુરજી ભરૂચા. ઓડીટરો—મેરવાનજી હોરમસજી નીકલશન, નગીનદાસ પ્રાણજીવનદાસ મહેતા. ૩૧ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૯ ને દિને પૂરા થતા વર્ષના સરવાયા પ્રમાણે લખી વાળેલી ઘસારાની રકમ રૂ. ૧૩૫૨૦૦૦ બાદ કરતાં લગડ ખર્ચ રૂ. ૨૧૬૭૪૬૨; ગલિત લેહેણું રૂ. ૩૮૧૦૦૭૧; ચાલું દેવું રૂ. ૩૩૭૫૬૭૯, જેમાં વ્હેં. આપવાની રકમ ઇત્યાદિ રૂ. ૯૪૧૭૮૫ આવી જાય છે.

ન્યુ સીટી ઓફ બોમ્બે મેન્યુફેક્ચરીંગ કું. લી. (૧૯૦૫)

૩૧ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૯ ને દિને પૂરા થતા વર્ષના સરવાયા પ્રમાણે રૂ. ૫૮૧૦૦૦ ઘસારાના લખી વાળતાં લગડ ખર્ચ રૂ. ૮૮૭૯૩૭; ગલિત લેહેણું રૂ. ૨,૭૪૬૩૫૦; ચાલું દેવું રૂ. ૨૩૫૪૩૨૪ જેમાં આપવાની વ્હેં. ઇત્યાદિ રકમ રૂ. ૭૨૯૮૮૨ ની આવી જાય છે. ઉપલી કંપનીના રૂ. ૫૦૦ વાળા શેરોને રૂ. ૧૦૦ શેરોમાં શેર દીઠ પાંચ ટુકડા કરવામાં આવનાર છે. એજન્ટો- ડબલ્યુ. એચ. બ્રેડીની કું. ડાયરેકટરો—મી. ડબલ્યુ. એચ. બ્રેડી, મી. જોન. નોલ્સ, મી. આર. પેટરસન બ્રાઉન, મી. કેનેથ મકનજી, મી. જોસેફ એ. કેય. એડીટરો—એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું. આ કંપનીની મીલ માત્ર સુતરની છે.

ધી સેન્ટ્રલ ઇન્ડીઆ સ્પીનીંગ વીવીંગ એન્ડ મેન્યુફેકચરીંગ કાં. લી.

(નાગપુર) (૧૮૭૪)

થાપણ—સત્તાવાર બે પૂરી ભરાયેલી. રૂ. ૯૯,૮૦,૫૦૭ ની તેમાં પ્રે. થાપણ રૂ. ૫૦,૦૦,૦૦૦ ની ૫, ટકાના. રૂ. ૫૦૦ વાળા ૧૦૦૦૦ પ્રે. શેરોમાં અને ઓરડીનરી થાપણ—રૂ. ૪૯,૮૭,૫૦૦ ની રૂ. ૫૦૦ વાળા ૩૦૦૦ પુરા ભરાયલા અને રૂા. ૨૫૦ વાળા ૧૨૭૫૦ પૂરા ભરાયેલા શેરોમાં વ્હેંચાયેલી. એજન્ટો—તાતા સન્સ એન્ડ કું. ડાયરેકટરો—સર ડી. જે. તાતા, મી. હોરસમજી ઇ. બામજી, મી. એન. બી. સકલાતવાળા, મી. એ. જે. બીલીમોરીઆ. એડીટરો—એસ. એસ. એન્જીનીયર ને બી. પુનેગર. કંપનીની બે—એમ્પ્રેસ મીલો, અને પીટીટ નાગપુર સ્વદેશી મીલો (કે જે ૧૯૧૦ માં રૂ. ૪।। લાખમાં ૧૯।। હજાર ત્રાક ને ૧૮૨ શાળ સાથે ખરીદવામાં આવેલી) તે નાગપુરમાં આવેલ છે.

ઇબ્રાહીમ પબાની મીલ્સ કું. લી.

એજન્ટો—કરીમભાઇ ઇબ્રાહીમ એન્ડ સન્સ લી. ડાયરેકટરો—સર સાસુન ડેવીડ, મી. જમશેદજી અરદેશર વાડીઆ, મી. મહમદભાઈ કરીમભાઇ, મી. એફ. ઇ. દીનશા, સર જમશેદજી જીજીભાઇ ને સર ફાઝલભાઇ કરીમભાઇ. ઓડીટરો—રતનજી રૂસ્તમજી મહેતા, બાપુજી પેસ્તનજી વાડીઆ.

પર્લ મીલ્સ, લીમીટેડ.

એજન્ટો—કરીમભાઇ ઇબ્રાહીમ એન્ડ સન્સ લી. ડાયરેકટરો—સર સાસુન ડેવીડ, સર જમશેદજી જીજીભાઇ, મી. જમશેદજી અરદેશર વાડીઆ, સર ફાઝલભાઇ કરીમભાઇ, મી. મહમદભાઇ કરીમભાઈ, મી. એફ. ઇ. દીનશા. ઓડીટરો—એ. એફ. ફરગ્યુસન એન્ડ કું.

ફરામજી પીટીટ સ્પીનીંગ મેન્યુફેકચરીંગ કું૦ લી૦ (૧૮૮૧)

એજન્ટો—ડી. એમ. પીટીટ સન્સની કું૦

ફાઝલભાઇ મીલ્સ લીમીટેડ.

એજન્ટો—કરીમભાઇ ઇબ્રાહીમ એન્ડ સન્સ લી. ડાયરેકટરો.—સર જમશેદજી જીજીભાઇ, મી. જમશેદજી અરદેશર વાડીઆ, સર સાસુન ડેવીડ, મી. મહમદભાઇ કરીમભાઇ, મી. એફ. ઇ. દીનશા, સર ફાઝલભાઇ કરીમભાઇ. ઓડીટરો—એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું૦

ધી ફીન્લે મીલ્સ, લીમીટેડ (૧૯૦૬)

એજન્ટો—જેમ્સ ફીન્લેની કું. ડાયરેકટરો મી. ડી. એમ. ઇંગ્લીસ, સર સાસુન ડેવીડ, મી. બી. બ્રાઉન, સર શાપુરજી ભરૂચા, મી. રતનજી મુલજી, મી. એજીડીસ, મી. જે.એચ. ડંકરલી. ઓડીટરો—એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું.

ફીનીકસ મીલ્સ, લીમીટેડ.

૧૯૧૦ માં કંપનીને નુકશાન હોવાથી વ્હેંચણી સમતોલન ફંડમાંથી રૂ. ૬૧ હજાર લીધા, ને ૧૯૧૧ માં અનામત ભંડોળમાંથી, રૂ. ૬૮ હજાર નુકશાન માંડી વાળવાને તથા વહેંચણી આપવાને લીધા હતા. નુકસાન હોય છે ત્યારે ઘણી કંપનીઓ આ પ્રમાણે કરે છે. કોઇ કંપની જે વર્ષે, થોડો નફો હોય વા નુકશાન હોય છતાં, વધારે મોટી રકમ વ્હેંચણી ખાતે આપે તો સમજવું કે તે બધું આગળના ભંડોળમાંથી લીધું હશે. એજન્ટો—રામનારાયણ હરનંદરાય (૧૯૧૯ ના એપ્રીલથી નવા એજન્ટ, પણ આગળ તલકચંદ શાપુરજી ની કું. હતા.) ડાયરેકટરો—સર સાસુન ડેવીડ, મી. જમશેદજી અરદેશર વાડીઆ, મી. જમશેદજી જીજીભાઇ, મી. નાનાભાઇ સી. ભરૂચા, સર શાપુરજી ભરૂચા, મી. નાનાભાઇ તલકચંદ, મી. રામનારાયણ હરનંદરાય.

ધી ઈંડીઅન બ્લીચીંગ, ડાઇઅ એન્ડ પ્રીન્ટીંગ વર્કસ લી.

એજન્ટો—કરીમભાઇ ઇબ્રાહીમ એન્ડ સન્સ. ડાયરેકટરો—સાસુન ડેવીડ, મી. જમશેદજી અરદેશર વાડીઆ, મી. મહમદભાઈ કરીમભાઇ,

સર જમશેદજી જીજીભાઈ, મી. એફ. દીનશા, સર ફાઝલભાઇ કરીમભાઇ. ઓડીટરો—રૂસ્તમજી મોદી એન્ડ દમણીયા. આ કાંઇ કાપડ સુતરની મીલ નથી.

બોમ્બે કોટન મેન્યુફેક્ચરીંગ કું. લી.

એજન્ટો—હોરમસજી સન્સની કું. ડાયરેકટરો—સર શાપુરજી ભરૂચા મી. ખરશેદજી ધનજીભાઇ શરોફ, મી. પુરૂષોત્તમદાસ જીવણદાસ, મી. રૂસ્તમ કે. આર. કામા, મી. હોરમસજી ફરામજી કોમીસરીએટ. મી. ફીરોઝ સી. શેઠના. ઓડીટરો—એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું. તથા ચાંદાભાઈ જસુભાઈ.

બ્રેડબરી મીલ્સ લી. (૧૯૧૦)

એજન્ટો—મથુરાદાસ ગોકળદાસની કું. ડાયરેકટરો—સર શાપુરજી ભરૂચા, સર સાસુન ડેવીડ, મી. મથુરાદાસ ગોકળદાસ, મી. રૂસ્તમજી બયરામજી જીજીભાઈ, મી. બયરામજી રૂસ્તમજી બી. જીજીભાઈ, મી. હોરમસજી એન. વકીલ, મી. ડી. એમ. વાડીઆ, મી. એફ. ઈ. દીનશા. ઓડીટરો—એસ. બી. બીલીમોરીઆ એન્ડ કું. તથા દોરાબજી હોરમસજી આશબરનર.

ધી બોમ્બે ડાઇંગ એન્ડ મેન્યુફેકચરીંગ કું૦ લી૦ (૧૮૭૯)

થાપણુ—સત્તાવાર રૂ. ૩૨ લાખ જાહેર મુકેલી ને ભરાયેલી રૂ. ૩૧,૧૨,૦૦૦ની રૂ. ૨૫૦વાળા (૧૨૮૦૦માંથી) ૧૨૪૪૮ શેરોમાં વહેંચાયલી. કંપની રંગનું કામકાજ કરે છે. આગળ થાપણુ જે રૂ. ૧૨ લાખની હતી તેમાં ૧૯૦૮માં રૂ. ૧૭ લાખની વધારીને કાપડ સુતરની મીલ ઉભી કરી. ૧૯૧૮ની જાનેવારીથી કું. એ ટેક્સટાઇલ મેન્યુફેક્ચરીંગ કું. લી. ની તમામ મીલ્કત ખરીદી લીધી છે (જેથી આવક બમણી થઇ છે.)

આ કંપનીએ રંગમાંથી નફો નીચે પ્રમાણે કર્યો હતો. ૧૯૦૯થી દર વર્ષનો નફો અનુક્રમે—રૂ. ૨૮૧ હજાર, ૧૮૧, ૧૧૮, ૨૯૬, ૧૫૪, ૯૪, ૨૨૭, ૬૮૯, ૮૯૮, ૯૮૮ હજાર રૂપીઆનો રંગનો નફો.

નફો રૂ. લાખ.	સ્પ્રીંગ મીલ.	ટેક્સ્ટાઇલ.	રંગ.
૧૯૧૭માં	૧૪	૦	૯
૧૯૧૮માં	૨૨	૨૩॥	૧૦

એજન્ટો—નવરોજજી વાડીઆ એન્ડ સન્સ. ડાયરેકટરો—મી. એન. એન. વાડીઆ, મી. ડબલ્યુ રીડ, મી. આર. એન. વાડીઆ, મી. એન. બી. સકલાતવાળા, સર જમશેદજી જીજીભાઇ, મી. એચ. વી. પોવેલ. ઓડીટરો—એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું૦ તથા જહાંગીર રૂસ્તમજીની કું૦.

બોમ્બે યુનાઇટેડ સ્પીનીંગ એન્ડ વીવીંગ કું. લી. (૧૮૯૪)

(અથવા) **મંગળદાસ**—આ કંપની ૨૦–૨–૨૦ના રોજે તાતા મીલને રૂ. ૧॥ કરોડે વેચાઇ ગઇ છે ને રાજીખુશીથી ફડચામાં ગઇ છે. એજન્ટો—મૂલરાજ ખટાઉની કું. ડાયરેકટરો—મી. મુલજી ભવાનીદાસ બારભાયા, મી. મૂલરાજ ખટાઉ, મી. પુરૂષોતમદાસ ઠાકોરદાસ, મી. ત્રીકમદાસ ગોરધનદાસ, મી. સી. એ. લાતીફ મી. મોરારજી મૂલરાજ. ઓડીટરો ફરદુનજી એ. ખરસેદજી તથા એસ. એસ. એન્જીનીયર.

મથુરાદાસ (૧૯૧૪)

થાપણ—સત્તાવાર ને જાહેર મૂકેલી. રૂ. ૨૪,૦૦,૦૦૦ ની, ભરાયેલી રૂ. ૧૪,૪૦,૦૦૦ ની તેમાં રૂ. ૫૦૦ વાળા પૂરા ભરાયેલા ૨૪૦૦ શેરો અને રૂ. ૫૦૦ વાળા, માત્ર રૂ. ૧૦૦ ભરાયેલા એવા ૨૪૦૦ શેરોમાં વ્હેંચાયેલી. એજન્ટો—મથુરાદાસ આન્જમની કું.

મદ્રાસ યુનાઇટેડ સ્પીનીંગ એન્ડ વીવીંગ (૧૮૭૩)

એજન્ટો—કરશનદાસ મૂળજી જેઠાની કું.

માધવજી ધરમસી મેન્યુફેક્ચરીંગ કું. લી. (૧૮૯૩)

૧૯૧૯ ના છેલ્લા ત્રિમાસિકમાં માધવજીનો ભાવ એકાદ માસમાં ૩૦૦૦ ના ૩૭૦૦ નો ભાવ એકદમ (પાંચ દિવસમાં રૂ. ૫૦૦) વધી

જવાથી જુની બજારે રૂ. ૩૬૫૦ નો ભાવ બાંધી તેનો વાયદો બંધ કરેલો છે. એજન્ટો–ગોકલદાસ માધવજી સન્સ એન્ડ કું. ડાયરેક્ટરો–સર શાપુરજી ભરૂચા, મી. મથુરાદાસ ગોકળદાસ, મી. જે. એચ. ડંકરલી, મી. એફ. ઈ. દીનશા, મી. પુરૂષોત્તમ મથુરાદાસ, મી. ડી. એમ. વાડીઆ, ઓ. મી. પી. સી. શેઠના. ઓડીટરો એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું.

ધી માણેકજી પીટીટ મેન્યુફેકચરીંગ કું૦ લી૦ (૧૮૭૬)

આ કું૦ પાસે ત્રણ કાપડ સુતરની મીલો છે, (૧) માણેકજી પીટીટ મીલ, (૨) દીનશા પીટીટ મીલ અને (૩) બમનજી પીટીટ મીલ. આ મીલની શાળની સંખ્યા સૌ મીલો કરતાં વધારે છે.

માણેકજી પીટીટની ૫૦૪૩ શાળો, મંગળદાસ ૩૪૩૫ શાળો, સેન્ચરી ૩૦૧૦ શાળો, નાગપુર ૨૨૦૦ શાળો, સોલાપુર ૧૫૭૫ શાળો. સ્વદેશ ૧૫૪૨ શાળો, કોહીનુર ૧૪૮૫ શાળો. એજન્ટો– ડી. એમ. પીટીટ સન્સ કું૦ ડાયરેક્ટરો—સર દીનશા એમ. પીટીટ, મી. દાદી એન. દાદી, મી. દાદાભાઇ એમ. જીજીભાઈ, મી. માણેકજી સી. પીટીટ, મી. રૂસ્તમજી બી. જીજીભાઇ, મી. જહાંગીર બી. પીટીટ. ઓડીટરો–બાપુજી પી. વાડીઆ તથા નસરવાનજી એસ. જમશેદજી.

ધી મોરારજી ગોકળદાસ સ્પીનીંગ એન્ડ વીવીંગ કું. લી. (૧૮૧૭)

એજન્ટો—મોરારજી ગોકળદાસની કું. ડાયરેક્ટરો—મી. નરોતમ મોરારજી ગોકળદાસ, મી. રતનસી ધરમસી મોરારજી, મી. તેહેમુરસ્પ રૂસ્તમજી નવરોજી કામા, ઓ. લલુભાઈ શામળદાસ. ઓડીટરો–કે. એસ. આયરની કું. તથા દેવીદાસ વિઠલદાસ.

લક્ષ્મી કોટન મેન્યુફેકચરીંગ કાં. લી. (૧૯૧૬)

એજન્ટો–ધી બોમ્બે કો. લી. ડાયરેક્ટરો–ઓ. મી. એસ. જે. ગીલમ, મી. લીરલી કાઉફર્ડ, મી. વિશ્વનાથ વૈદ્ય, મી. આર. ડબ્લ્યુ

ક્ટારટર, મી. મથુરાદાસ વીસનજી. ઓડીટર—આર. એસ. બ્રુક. મીલ સોલાપુરમાં છે.

વિષ્ણુ કોટન મીલ લી. (૧૯૦૮)

એજન્ટો ઇત્યાદિ. લક્ષ્મી કોટનના છે તેઓ સઘળા વિષ્ણુ કોટનના પણ છે. પ્રેફરન્સ શેરો ઉપર વ્હેંચણીઃ—

	ઓ. વ્હેંચણી.	ટકા	પ્રે. વ્હેંચણી.	ટકા
૧૯૧૪	...	...	૭૮૦૦૦	૧૦
૧૯૧૫	...	...	૫૬૦૦૦	૭
૧૯૧૬	...	...	૧૧૨૦૦૦	૧૪
૧૯૧૭	૮૦૦૦૦	૫	૨૨૪૦૦૦	૨૮
૧૯૧૮	૨૪૦૦૦૦	૧૫	૫૬૦૦૦	૭

૧૯૧૭ માં પ્રેફરન્સ શેર ઉપર ૭ ટકાની ચાર વર્ષની ચડેલી ભેગી વ્હેંચણી આપવામાં આવી હતી. મીલ સોલાપુરમાં છે.

ભાવ	વધીને	ઘટીને		વધીને	ઘટીને	
૧૯૧૮	૨૦૨૦	૧૦૨૦	ઓર્ડીનરી	૧૦૬૦	૫૩૫	પ્રેફરન્સ
૧૯૧૯	૨૬૫૦	૧૫૭૫		૧૪૨૫	૭૫૦	

ધી સ્વદેશ મીલ્સ કું. લી. (૧૮૮૬)

એજન્ટો—તાતા સન્સની કું. ડાયરેક્ટરો—સર. ડી. જે. તાતા, મી. હોરમસજી ઇ. બામજી, મી. એન. બી. સકલાતવાળા, મી. એ. જે. બીલીમોરીઆ. ઓડીટરો—મી. ઇ. પુનેગર ને આદરજી સોરાબજી માદન.

સ્વાન મીલ્સ લી. (૧૯૦૯)

એજન્ટો—જેમ્સ ફીન્લેની કું. ડાયરેક્ટરો—મી. ડી. એમ. ઇંગ્લીસ, સર સાસુન ડેવીડ, મી. બી. બ્રાઉન, સર શાપુરજી ભરૂચા, મી. રતનસી મુળજી, મી. જે. એચ. ડંકરલી, મી. એ. જીડીસ. ઓડીટરો એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું.

ધી સર શાપુરજી ભરૂચા મીલ્સ લી૦ (૧૯૧૬)

આ કંપની હસ્તક પાંચ મીલો છે—કોનોટ મીલ, એમ્પ્રેસ મીલ, ઇમ્પીરીયલ મીલ, જેમ્સ ગ્રીવસ મીલ્સ, ન્યુ એમ્પ્રેસ મીલ. ત્રીજી અને ચોથી મીલોની જુની યંત્રસામગ્રી ઘણીખરી બધી વેચી નાંખેલી છે, એમ પહેલા રીપોર્ટથી માલુમ પડે છે. એજન્ટો—મથુરાદાસ ગોકળદાસની કું. ડાયરેકટરો—સર શાપુરજી ભરૂચા, સર સાસુન ડેવીડ, સર કાવસજી જહાંગીર, સર ફાઝલભાઇ કરીમભાઇ, મી. મથુરાદાસ ગોકુળદાસ, મી. રામનારાયણ હરનંદરાય, મી. ડી. એમ. વાડીઆ, મી. એફ. ઈ. દીનશા. ઓડીટરો—એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું. તથા એસ. બી. બીલીમોરીઆની કું.

સીમ્પલેક્ષ મીલ કું. લી. (૧૯૧૨)

એજન્ટો—ડી. એમ. વાડીઆની કું. ડાયરેકટરો.—સર શાપુરજી ભરૂચા, મી. ડી. એમ. વાડીઆ, મી. એફ. ઇ. દીનશા, મી. જે. એચ. ડંકરલી, મી. મથુરાદાસ ગોકલદાસ ને ઓ. મી. પીરોઝ. સી. શેઠના ઓડીટરો—ચાંદાભાઈ જસભાઇ તથા માણેકજી હોરમસજી દાવર.

ધી સેંચરી સ્પીનીંગ એંડ મેન્યુફેકચરીંગ કુાં. લી. (૧૮૯૭).

એજન્ટો—સી. એન. વાડીઆની કું. ડાયરેકટરો—મી. સી. એન. વાડીઆ. મી. નરોતમ મોરારજી, સર જમશેદજી જીજીભાઇ, સર સ્ટેન્લી રીડ. મી. એન. બી સકલાતવાળા. ઓડીટરો—એફ. એફ. ફરગ્યુસન.

ધી સોલાપુર સ્પીનીંગ એન્ડ વીવીંગ કું૦ લી૦ (૧૮૭૪)

એજન્ટો. મોરારજી ગોકુળદાસની કું. ડાયરેકટરો—મી. નરોતમ મોરારજી, મી. રતનસી ધરમસી, મી. ત્રીકમદાસ ડી. મોરારજી, ઓ. મી. લલુભાઇ શામળદાસ. ઓડીટરો. કીશ્નનાથ એ. કીર્તિકર.

ધી સ્ટેન્ડર્ડ મીલ્સ કું. લી. (૧૮૯૨).

એજન્ટો—તાતા સન્સની કુંo. ડાયરેકટરો—સર ડી. જે તાતા, સર ફાઝલભાઇ કરીમભાઇ, સર શાપુરજી, સર સાસુન ડેવીડ, મી. એ. જે. બીલીમોરીઆ, મી. એન. બી. સકલાતવાળા. ઓડીટરો—એસ. બી. બીલીમોરીઆ ને દોરાબજી હોરમસજી આશબરનર.

સ્ટેન્ડર્ડનું કોરનર.

ભાવ.	સ્ટેન્ડર્ડ.	માધવજી.	ભાવ.	સ્ટેન્ડર્ડ.	માધવજી.
૧-૯-૧૮.	૨૦૬૦	૨૭૬૦.	૧૫-૧૦-૧૮.	૨૦૬૫	૨૧૦૦
૧૩-૯-૧૮.	૧૭૭૫	૨૧૭૫.	૩૦-૧૦-૧૮.	૨૪૧૦	૨૧૮૫
૧૯-૯-૧૮.	૧૯૪૦	૨૩૧૦.	૧૫-૧૧-૧૮.	૧૪૦૦	૨૧૦૦
૩૦-૯-૧૮.	૨૨૨૫	૨૧૭૫.			

જુની બજારમાં સ્ટેન્ડર્ડનો સોદો રૂ. ૨૪૭૫ના ભાવે કપાયો હતો જ્યારે નવી બજારમાં ૨૪૧૦ના ભાવે આગળથી કપાયો હતો.

આલકોક એશડાઉન એન્ડ કું. લી. (૧૮૮૪)

એજન્ટો—ટરનર મોરીસનની કું. લી. ડાયરેકટરો—મી. એન. બી. મેકબેથ, મી. મેગીલ, મી. ન્યુમેન ટેયલર, મી. ડાઉડીંગ, મી. એ. જે. રેયમંડ, મી. એસ. આર. બમનજી, ઓડિટર—જે. ઇ. એસ્પાઇલવાલ. કંપની એન્જીનીયરીંગનું કામ કરે છે.

ધી બોમ્બે બરમા ટ્રેડીંગ કોરપોરેશન લીમીટેડ. (૧૮૬૩)

થાપણુ—સત્તાવાર રૂ. ૧,૫૭,૫૦,૦૦૦ બ્હાર ને ભરાયેલી રૂ. ૭૩,૪૬,૮૦૦ની રૂ. ૨૫૦૦વાળા ૧૦૦ (અમુક પસંદગીના હકકવાળા) શેરો અને રૂ. ૧૨૫ વાળા ૪૦૦૦૦ શેરોમાં તથા ૮૩૮૭૨ નવા શેરો જેના દરેક દીઠ રૂ. ૨૫ એ કોલના. (બીજા કોલ લેવાશે). એજન્ટો—વોલેસ એન્ડ કો. ડાયરેકટરો—મી. આર. ડબલ્યુ. હારટર, મી. લીસ્લી, ક્રાઉફર્ડ, મી. આર. એચ. બ્રુક, મી. એફ. આર. વાડીઆ અને મી.

મથુરાદાસ વીસનજી. ઓડીટરો–જે. ઇ. આસ્પીઇનવોલ તથા ફરદુનજી એ. ખરસેદજી ફરદુનજી. આ શેરનો ભાવ ૧૯૧૮ની છઠ્ઠી જુને રૂા. ૧૧૦૫ હતો અને બીજે દિવસે ૭ મી જુને રૂા. ૭૨૫ નો થયો હતો.

આન્ધ્રાવેલી. (૧૯૧૬)

૧૯૧૯ ના જુન સુધી થાપણ ખર્ચ રૂ. ૯૫,૨૦.૦૦૦ થયોછે. એજન્ટો–તાતા સન્સની કુ. ડાયરેકટરો–સર ડી. જે. તાતા, સર સાસુન ડેવીડ, સર ફાઝલભાઈ કરીમભાઇ, સર શાપુરજી ભરૂચા, મી. માધવદાસ દામોદર ઠાકરશી, સર સ્ટેન્લી રીડ, ઓ. મી. લલુભાઇ શામળદાસ, મી. રણછોડદાસ વી. મહેતા, મી. નરોતમ મોરારજી, મી. ત્રીકમદાસ ગોરધનદાસ ખટાઉ, મી. જે. ડી. ગાંધી, મી. એ. એન. દાતાર, મી. એફ. સી. રેમીંગટન, મી. એ. જે. બીલીમોરીઆ. ઓડીટરો એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું. તથા જે. એ. દલાલ.

તાતા હાયડ્રો (૧૯૧૦)

એજન્ટો–તાતા સન્સની કુ. ડાયરેકટરો–સર ડી. જે. તાતા, સર સાસુન ડેવીડ, સર શાપુરજી ભરૂચા, એ. મી. લલુભાઇ સામલદાસ. મી. એમ. એટન્ના, મી. એચ. જે. ભાભા, સર વિઠલદાસ દામોદર ઠાકરસી મી. નરોતમ મોરારજી, અને અને મી. એ. જે. બીલીમોરીઆ. ઓડીટરે એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું. તથા જે. એ. દલાલ.

બોમ્બે ઇલેકટ્રીક સપ્લાઇ એન્ડ ટ્રામ્વે કંપની લી. (૧૯૦૫)

સેક્રેટરી મી. પી. ડી. મહાલક્ષ્મીવાળા.

ડીસેમ્બર.	નફો.	વ્હેંચણી.	વ્યાજ.
૧૯૧૭	૩૩, ૩૮	૧૫,૧૨	૧૪
૧૯૧૮	૩૯, ૨૩	૧૯,૯૨	૧૬

ધી તાતા આર્યન એન્ડ સ્ટીલ કું. લી. (૧૯૦૭)

એજન્ટો—તાતા સન્સ એન્ડ કું. થાપણ—સત્તાવાર; રૂ. ૧૦,૫૨,૧૨,૫૦૦ની; તેમાં ઓરડીનરી થાપણ રૂ. ૨,૬૨,૫૦,૦૦૦—પ્રેફ. થાપણ રૂ. ૭૫,૦૦,૦૦૦—ડીફર્ડ થાપણ રૂ. ૧૪,૬૨,૫૦૦ની અને બીજી પ્રેફરન્સ થાપણ—રૂ. ૭ કરોડની છે.

સત્તાવાર સંખ્યા—ઓ. શેરો ૩॥ લાખ છે. પ્રેફ, શેરો ૦॥ લાખ છે. ડીફ. શેરો ૪૮૭૫૦ છે. બીજા પ્રેફ. શેરો ૭ લાખ છે.

બહાર પાડેલી ને ભરાયેલી ને રૂ. ૨,૩૧,૭૫,૦૦૦ ની છે. જુના શેરો. ઓરડીનરી થાપણ—રૂ. ૧,૫૦,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૭૫વાળા ૨ લાખ શેરો (હક્ક, પ્રેફ. પછી ૮ ટકાનો અને ડીફર્ડ પછી ૫૦ ટકાનો, બીન વર્ધમાન છે) પ્રેફરન્સ થાપણ—રૂ. ૭૫,૦૦,૦૦૦ની રૂ. ૧૫૦વાળા ૬ ટકાના વર્ધમાન શેરો. ડીફર્ડ થાપણ—રૂ. ૬,૭૫,૦૦,૦૦૦ની રૂ. ૩૦ વાળા ૨૨,૫૦૦ શેરો (હક્ક, પ્રેફ. અને ઓરડી. પછી ૨૫ ટકાનો અને છેવટના વધારામાં ૫૦ ટકાનો, બીન વર્ધમાન હક્ક છે.) ડીબેન્ચર થાપણ—રૂ. ૧,૭૬,૦૦,૦૦૦ ની છે.

નવા શેરો—ઓરડી. થાપણ રૂ. ૪૪,૮૫,૦૦૦ ની રૂ. ૭૫માંથી રૂ. ૩૦ ભરાયેલા ૧॥ લાખ શેરો.

પ્રેફ. (બીજાની થાપણ રૂ. ૬૭,૦૧,૨૭૦ની રૂ. ૧૦૦ વાળા તેમાં રૂ. ૧૦ માત્ર ભરાયેલા એવા ૬,૭૦,૦૦ શેરોમાં.

ડીફર્ડ થાપણ—રૂ. ૩,૯૬,૪૭૦ની રૂ. ૩૦માંથી રૂ. ૧૫ ભરાયેલા એવા ૨૬,૦૯૮ શેરોમાં.

આ સાહસનું સ્થાન છોટા નાગપુરમાં આવેલા સાકચી ગામમાં છે. ત્યાં હાલ જમશેદપુર ગામ વસાવવામાં આવ્યું છે. મોરભંજ અને રાયપુર જીલ્લામાં બે મોટા કાચી ધાતુનાં ક્ષેત્ર આ કંપની ધરાવે છે. ડાયરેક્ટરો—

સર. ડી. જે. તાતા, સર સાસુન ડેવીડ, કાવસજી જહાંગીર, મી. માધવજી દામોદર ઠાકરશી, ઓ. સર. ફાઝલભાઈ કરીમભાઇ, મી. રતનશી, ડી. મોરારજી, મી. એમ. એ. ટન્ના, મી. ચુનીલાલ વી. મહેતા, ઓ. મી. લલુભાઇ શામળદાસ, સર શાપુરજી ભરૂચા, મી. બી. જે. પાદશાહ, મી. એ. જે. બીલીમોરીઆ. ઓડીટરો–જે. એ. દલાલ તથા એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું.

સ્ટીમર (૧૯૦૬)

લગડખર્ચ રૂ. ૫૨૯૮૦૦૦ માં રૂ. ૧૦૬૩૦૦૦ ગુડવીલના (હવાઇ લેહેણાના) છે. એજન્ટો–કીલીક નીકશનની કું. ડાયરેકટરો–સર થોમસ બરકેટ, મી. એચ. પી. હેબલેથ વેઇટ સર શાપુરજી ભરૂચા સર વિઠ્ઠલદાસ ડી. ઠાકરશી, સર સાસુન ડેવીડ, મી. એમ. એ. ટન્ના (ભાવનગરના માજી દિવાન), ઓ. મી. પુરશોત્તમદાસ ઠાકોરદાસ. ઓડીટરો– ચાંદાભાઇ એન્ડ જશુભાઇ.

તાતા ઓઇલ.

થાપણ–સતાવાર રૂ. ૧ કરોડની; બ્હાર પાડેલી તથા ભરાયેલી રૂ. ૬૨૫૮૦૦૦ વાળા ૬૨૫૮૦ પૂરા ભરાયેલા શેરોમાં વ્હેંચાયેલી, આ કંપનીને વનસ્પતીમાંથી અમુક પેટન્ટ પદ્ધતિથી માખણ કહાડવા ની યંત્ર સામગ્રી મંગાવીછે. હિન્દ અને સીલોનમાં આ પેટન્ટના સર્વાધિકાર ઉપલી કંપનીને મળ્યાછે. ડાયરેકારો–સર ડી. જે. તાતા, સર સાસુન ડેવીડ, સર શાપુરજી ભરૂચા, સર ફાઝલભાઈ કરીમભાઇ, મી. એન. બી. સકલાતવાળા, મી. રણછોડદાસ વી. મહેતા, મી. બી. જે. પાદશાહ, મી. એ. જે. બીલીમોરીયા. ઓડીટરો–એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું. તથા એસ. બી. બીલીમોરીયાની કું.

પોર્ટ કેનીંગ એન્ડ લેન્ડ ઇમ્પ્રુવીંગ કું.

આ કંપની માત્ર જમીનદારીનું કામકાજ કરેછે અને સુંદરવનમાં જમીનનો મોટો વિસ્તાર ધરાવેછે. ડાયરેકટરો–મી. એમ. નીસીમ. મી.

ફરામજી જમશેદજી બાટલીબોઇ, મી. ટી. પોવેલ, ઓ. મી. ચુનીલાલ વી. મહેતા, મી. ઇશ્વરદાસ લક્ષ્મીદાસ;

બોમ્બે ફ્લોર (૧૮૮૪.)

એજન્ટો—વોલકર્ટ બ્રધર્સ. ડાયરેકટરો, સર સાસુન ડેવીડ, સર દીનશા પીટીટ, મી. એલ. વોલકર્ટ, મી. કે. રીંગર. ઓડીટરો. એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું.

ન્યુ યુનિયન ફ્લોર (૧૯૧૩).

ડાયરેકટરો—સર જમશેદજી જીજીભાઇ, સર શાપુરજી ભરૂચા, મી. ટી. ડબલ્યુ ડાઉડીંગ, મી. એમ. એફ. જી. સેન્ડીસ, મેગીલ ઓડીટરો—એ. એફ. ફરગ્યુસન ની કું.

અમદાવાદ ઇલેકટ્રીક (૧૯૧૩.)

એજન્ટો—કીલીકનીકશનની કું. ડાયરેકટરો—સર થોમસ બરકેટ, સર જમશેદજી જીજીભાઇ, સર વિઠ્ઠલદાસ ડી. ઠાકરશી, ઓ. મી. પુરષોતમદાસ ઠાકોરદાસ, મી. રોબરટસ, મી. એચ. પી. જીમસ, મી. હેમ્લેથ વેઇટ. ઓડીટરો—એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું

બુન્દી (૧૧૯૩.)

આ કંપની પોર્ટલેન્ડ સીમેન્ટનો ધંધો ખેડવા માટે ઉભી કરવામાં આવીછે. ડાયરેકટરો—સર થોમસ બરકેટ, સર જમશેદજી જીજીભાઈ, ઓન. મી. મહમદ હાજીભાઇ, ઓ. મી. ચુનીલાલ વી. મહેતા, મી. રામદાસ નારણદાસ, મી. એચ. પી. હેમ્લેથવેઇટ, મી. કેનેથ ઇ. મેકેન્ઝી અને રાયબહાદુર પંડીત માણેકલાલ જોશી એજન્ટો--કીલીકનીકશનની કું

ઇન્ડીઅન સીમેન્ટ (૧૯૧૨)

આ કંપની સીમેન્ટ બનાવવા માટે ઉભી થયેલી છે. ડાયરેકટરો-- સર ડી. જે. તાતા, ઓ. મી. લલુભાઇ શામળદાસ, ઓ. મી. પુરૂસોતમદાસ ઠાકોરદાસ, મી. એચ. પી. જીમ્સ, મી. એ. જે. બીલીમોરીઆ,

મી. એન. બી. સકલાતવાળા, મી. જે. બી. લીન. એજન્ટો–તાતાસન્સની કું.

કટની સીમેન્ટ (૧૯૧૨.)

એજન્ટો–મી. મેકડોનાલ્ડની કું. ડાયરેકટરો–સર સાસુન ડેવીડ, સર કાવસજી જહાંગીર, સર શાપુરજી ભરૂચા, સર વિઠલદાસ ડી. ઠાકરશી; ઓ. સર. ફાઝલભાઇ કરીમભાઈ, મી. મુળરાજ ખટાઉ, મી. નરોતમ મોરારજી, મી. જે. પી. આર. બી. બમન બહેરામ–ઓડીટરો. એ. એફ. ફરગ્યુ સનની.

સેન્ટ્રલ ઇન્ડીઆ માઇન્નીંગ (૧૯૦૪.)

ડાયરેકટરો–સર થોમસ બરકેટ, ઓ, મી. ચુનીલાલ વી. મહેતા, સર સાસુન ડેવીડ, સર શાપુરજી ભરૂચા, મી. એચ. પી. હેમ્લેથ વેઇટ, મી. ચાર્લસ ચેમ્બન ઓડીટરો–ફરગ્યુસન ની કું. એજન્ટો–કાલીકનીકશની કું.

શીવરાજપુર (૧૯૦૫.)

એજન્ટો–કીલીકનીકશનની કું ડાયરેકટરો–સર થોમસ બરકેટ, મી. એફ એ. એચ. હાસ્ટ. મી. એફ. હેરીસન, મી. પી. ડબલ્યુ. ક્રેસવેલ, મી. એચ. ટી. ગોરી. ઓડીટરો–એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું:

બરમા પેટ્રોલ. (૧૯૨૦) ઇંગ્લાંડમાં રજીસ્ટર.

થાપણ સત્તાવાર–પૌંડ ૧૦,૦૦,૦૦૦ ની ૮ શીલીંગ વાળાં ૨૫,૦૦,૦૦૦ શેરોમાં વહેંચાયેલી. બ્હાર પાડેલી ને ભરાયેલી થાપણ પૌડ ૭૮૯૧૯૧ ની ૧૯૭૨૯૭૮ શેરોમાં પૂરા ભરાયેલા··············
તદુપરાંત કું. એ પૈ. ૫,૮૪,૫૯૮ ના ડીબેંચરો કહાડેલા છે, તેના પ્રથમ ગીરો ઉપરના પૈં. ૫૨૭૯૦૮ છે તથા બીજા ગીરો ઉપરના પૈં. ૫૯૬૯૦ છે. હિસાબ જુલાઇ સુધી. ડાયરેકટરો–ઓ. લાયોનેલ હોલેન્ડ, રાઇટ ઓ. સર હારવી એડેમસન, મી. એલેકઝેન્ડર મેકનેબ, મી. એડગર

ટેપલર, મેજર એડવર્ડ સીમોન માર્કસ, મી. હેનરી ક્લોડ ટેયલર. એજન્ટો—જોન ટેયલર એન્ડ સન્સ. અનામત ફંડ પૌં. ૧,૩૫,૦૦૦. કોન્ટીનજન્ટ ફંડ પૌં. ૬૦,૦૦૦. ડીબેન્ચર ફંડ પૌં. ૧,૬૧,૦૦૦.

મુંબઇ બેન્ક. (૧૮૬૭)

થાપણ—રૂ. ૧ કરોડની રૂ. ૫૦૦ વાળા ૨૦૦૦૦ શેરોમાં વ્હેંચાયેલી. આ બેંક પ્રથમ ૧૮૪૦ માં ઉભી થઇ હતી, ત્યારે રૂ. ૫૨ લાખની થાપણ હતી, ૧૮૬૩ માં થાપણ રૂ. ૧૦૪॥ લાખની કરવામાં આવી, ૧૮૬૪ માં થાપણ રૂ. ૨૦૯ લાખની કરી. ૧૮૬૭ માં બેંક ફડચામાં ગઇ અને પછી તરત ન્યુ બેન્ક ઓફ બોમ્બે તરીકે આ બેંક ઉભી થઇ. હાલ અનામત ફંડ રૂ. ૧ કરોડને એક લાખનું છે. સેક્રેટરી અને ટ્રેઝરર—સર આર. આઇટકીન. ડાયરેકટરો—સર જમશેદજી જીજીભાઇ, (પ્રેસીડન્ટ); મી. ત્રીભોવનદાસ, વરજીવનદાસ, મી. મેયર નીસીમ, ઓ. સર ફાઝલભાઇ, ઓ. મી. એસ. જે ગીલમ ઓડીટરો—એસ. બી. બાલીમોરીયા, અને જમશેદજી એ. દલાલ. આ બેંક બીજી મદ્રાસ બેંક તથા બેંગાલ બેંક સાથે જોડાઇ જવાની છે, અને તેમની એક ઇમ્પીરીયલ બેંક થવાની છે.

ઇન્ડીઆ બેન્ક (૧૯૦૬.)

મેનેજર—મી. એચ. પી. સ્ટ્રીંગફેલો. ડાયરેકટરો—સર સાસુન ડેવીડ (ચેરમેન), સર કાવસજી જહાંગીર, મી. ખેતસી ખેયસી, મી. રામનારાયણ હરનંદરાય, મી. એફ નેલ્સન, મી. ડી. એસ. શેલીમ, મી. એફ. ઈ. દીનશા, મી. રહીમતુલા કરીમભાઇ. ૩૧ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૯ના રોજે પુરાં થતાં વર્ષના સરવાયા પ્રમાણે જમે બાજુ થાપણ રૂા. ૧ કરોડ, ભંડોળ રૂા. ૬૫૭૪૦૦૦, ફીક્સ્ડ અને સેવીંગસ ડીપાઝીટ રૂા. ૨૮૧૬૦૦૦૦, કરન્ટ ડીપાઝીટ રૂા. ૪૫૭૪૨૦૦૦, બીજુ દેવું રૂા. ૯૦૦૦૦ અને નફાટોટાનો હિસાબ ખાતું રૂા. ૭૭૧૦૦૦ છે, જ્યારે ઉધાર બાજુ કેશ ક્રેડીટસ એન્ડ ડીમાન્ડ એડવાન્સ ખાતે રૂા. ૨,૭૯,૮૭૦૦૦ લોન ખાતે રૂા. ૧૯૯૬૩૦૦૦, બીલ્સ ડીસ્કાઉન્ટેડ ખાતે રૂા. ૮૮૭૯૦૦૦, જમીન ખર્ચ રૂા. ૯૪૦૦૦, બીજો ખર્ચ રૂા. ૩૫૦૦૦, અવેજ રૂા. ૧૬૧૭૦૦૦૦, અને રોકડ શીલક રૂા. ૧૮૧૧૪૦૦૦ છે.

સેન્ટ્રલ બેંક. (૧૯૧૧)

થાપણુ રૂા. ૫૦૦૦૦૦૦ની રૂા. ૫૦વાળા શેરોમાં ભરાયેલી. મેનેજીંગ એજંટ–મી. એસ. એન. પહોંચખાનાવાળા ડાયરેક્ટરો–મી. એ. જે. બીલીમોરીઆ, મી. મોતીલાલ કાનજી, મી. હાજી ગુલામ મહમદ આજમ, ઓ. મી. ફીરોઝ સી. શેઠના. ઓડીટરો–એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું. તથા જે. એ. દલાલ. છેલાં આઠ વર્ષ દરમ્યાન કંપની કામકાજ ઉપરથી જણાય છે કે ભરાયેલી થાપણુ રૂા. ૧૫ લાખથી વધી રૂા. ૫૦ લાખ, કરન્ટ અને ફીકસ્ડ ડીપોઝીટ ૪૦ લાખથી વધી ૯ા કરોડ, નફો ૧ લાખથી વધી ૧૪ લાખ અને વ્હેંચણી ૩ા ટકાથી વધી ૧૧ ટકા થયાં છે.

તાતા બેંક (૧૯૧૭.)

થાપણુ–સતાવાર, રૂ. ૧૨ કરોડની, રૂ. ૭૫ વાળા ૧૬ લાખ શેરોમાં વ્હેંચાયેલી. શેર દીઠ રૂ. ૧૫ લેવાયાં છે. બાકી કોલ બાકીછે. આ બેંક સાધારણુ કામકાજ કરશે તે ઉપરાંત જૂના અને નવાં ઉદ્યોગોને સહાય કરશે. એકટીંગ એજન્ટ–મી જે. પેગન ડાલઝેલ. ડાયરેકટરો સર ડી. જે. તાતા, સર સાસુન ડેવીડ, સર આર એન મુકરજી, સર ફ્રાન્સીસ સ્ટીવાર્ટ, સર સ્ટેન્લી રીડ, મી. એફ. ઇ. દીનશા, મી. ઇ. સી. શ્રીન્ગટન, મી. નરોતમ મોરારજી, મી. હાજીગુલામ મહમદ આજમ, ઓ. મી. પુરૂષોતમ ઠાકોરદાસ, મી. એ. જે. બીલીમોરીયા.

ઓરીએન્ટલ ગર્વન્મેંટ સીકયુરીટી લાઇફ એસ્યોરન્સ કું. લી. એજન્ટો–આ પેટર સન બ્રાઉન (૧૮૭૪)

થાપણુ–સત્તાવાર, રૂ. ૧૦૦૦૦૦૦, ની શેર રૂ. ૨૦૦ નો; બ્હાર પાડેલી રૂ. ૬ લાખની; ભરાયેલી રૂ. ૧ા લાખની, ૩૦૦૦ શેરોમાં, શેર દીઠ ભરાયેલા રૂ. ૫૦ છે. અનામત ફંડ રૂ. ૪,૮૮,૪૩૦૦૦ છે.

તા. ૩૧ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૯ના દિને પુરાં થતાં સરવાયા પ્રમાણે જમે બાજુ થાપણુ રૂા. ૧૫૦૩૧૦૦; પ્રીમીયમ ઇત્યાદિ રૂા.

રૂ. ૨૦૬૦૦૦; એજન્ટો વિ. ને દેવાના રૂ. ૩૨૭૭૦૦૦; ડીમાન્ડ એન્ડ ફીકસ્ડ ડીપોઝીટ રૂ. ૮૩૭૮૭૦૦૦; બીલ્સ પેયેબલ રૂ. ૨૦૫૩૦૦૦; બીલ્સ રીડીસ્કાઉન્ટેડ રૂ. ૪૫૬૩૦૦૦; પરચુરણ રૂ. ૧૮૩૦૦૦ અને નફાટોટાનો હિસાબ ખાતું રૂ. ૮૧૩૦૦૦ છે; જ્યારે ઉધાર બાજુ રોકડ શીલક રૂ. ૧૬૦૪૧૦૦૦, અવેજ રૂ. ૨૨૬૬૦૦૦૦, બીલ્સ ડીસકાઉન્ટેડ રૂ. ૬૨૩૧૦૦૦૦, બીજું લેહેણું રૂ. ૮૮૦૩૦૦૦નું છે.

પ્રેસ અને જીનીંગ કમ્પનીઓ.

ભંડોળ રૂ.	શેર.	વ્હેંચણી.			
		૧૯૧૫	૧૯૧૬	૧૯૧૭	૧૯૧૮
૫૫૦૦૦	આલબર્ટ.	...	...	...	...
૨૫૦૦૦	ભરૂચ સીટી.	૨૦	૧૫	૨૦	...
૧૮૨૦૦૦	ફોર્ટ.	૪૦	૫૦	૬૫	...
૨૨૫૦૦૦	હારવેદ.	૪૦	૪૫	૫૦	...
૨૦૦૦૦	હિંગોલી.	૬	૬	૭॥	...
૧૦૩૦૦૦	ઇન્ડીઅનકોટન.	૬।	૧૦	૧૨॥	૧૨॥
૮૦૦૦	મહુવા.	×	×	૧૨	...
૨૧૦૦૦	મનમાર.	૨૫	૩૦	૨૦	...
૨૬૫૦૦૦	ન્યુ ઇસ્ટઇન્ડીઆ.	૪૦	૮૦	૨૦૦	...
૧૯૦૦૦૦૦	ન્યુ મોફ્યુસીલ.	૫૦	૫૦	૬૦	૭૦
૧૯૪૦૦૦	ન્યુ બારાર.	૨૫	૪૦	૫૦	૫૦
૨૬૫૦૦૦	ન્યુ પ્રીન્સવેલ્સ.	૪૦	૫૦	૬૦	...
૨૩૬૦૦૦	સીંધ.	×	૧૬	૩૦	...
૨૬૦૦૦	સુરત સીટી.	૮	૮	૯	...
૯૯૭૦૦૦	વોલકાર્ટ.	૨૦	૩૦	૩૦	૪૦

અમદાવાદની મીલો.

અમદાવાદ **અસ્તોદય**—થાપણ રૂ. ૫,૦૩,૨૦૦ ની રૂ. ૧૦૦૦ વાળા ૫૦૫ શેરોમાં વ્હેંચાયેલી. ત્રાક—૧૭૦૮૮; એજન્ટો—મેસરસ

ટ્રાન્સફર ફૉર્મ ભરવા વિષે કેટલીક સૂચનાઓ.

(૧) કાળી શાહીમાં છાપેલું ફૉર્મ દરેક કંપનીમાંથી કંપનીના નામનું નજીવી કિમ્મતે મળે છે.

(૨) લાલ શાહીમાં છાપેલી બાબત વેચનાર તરફથી લખાયેલીજ હોવી જોઇએ. વેચનારની સહીને માટે કંપનીમાં જાતે તપાસ કરી લેવી કે જે તે સહી બરાબર છે કે નહિ. આ સહી કંપનીમાં આપેલી નમુના સહીની બરાબર હોવી જોઇએ. વેચનારની સહી વાળું ટ્રાન્સફર બ્લેન્ક રાખી શકાય છે અને કોઇને તે શેર સાથે વેચી શકાય છે.

(૩) ભૂરી શાહીમાં છાપેલી બાબત ખરીદનાર ધણીના દલાલ તરફથી કંપનીમાં લખી મોકલાય છે અને શેર. ખરીદનારના નામે કાં. ચઢાવી આપે છે. ટ્રાન્સફર ફૉર્મ ઉપર શેરોની એકંદર કિમ્મત પ્રમાણે સરકારી સ્ટામ્પ લગાડવો પડે છે. રૂ. હજાર સુધી સેંકડે આઠ આનાનો સ્ટામ્પ લગાડવો, રૂ. ૧૦૦૦ થી રૂ. ૧૫૦૦ સુધી રૂ. ૭॥; રૂ. ૧૫૦૦ થી રૂ. ૨૦૦૦ સુધી રૂ. ૧૦; તે પ્રમાણે દર પાંચશો એ રૂ. ૨॥–અઢીનો સ્ટામ્પ લગાડવો પડે છે. તે સિવાય ટ્રાન્સફર ફી, શેરો નામે ચડાવતી વેળાયે કંપનીમાં આપવી પડે છે. (પાનું ૫૮). આ ટ્રા. ફી તથા સ્ટામ્પ ફી ખરીદનારેજ આપવી પડે છે.

(૪) ફૉર્મ ઘણુંજ સફાઇદાર સારા દસ્તકથી વેચનારના ખરીદનારના આખા નામ ઠામ સાથે લખાવું જોઇએ. છેકછાક થવી ન જોઇએ, જો વખતે થાય તો ભૂલ કરનાર (લખનાર) પાર્ટીએજ પોતાની ઇનીશીયલ (જેમ કે R. B.) એટલે ટૂંકી સહી બાજુમાં કરવી. સહીને બદલે જો અંગુઠાની છાપ કે બીજી નીશાની મૂકવામાં આવે તો કોઈ મેજીસ્ટ્રેટ અથવા જે. પી. ની સહી સાક્ષી તરીકે જોઇશે. દલાલો સિવાય બીજા સાક્ષીઓના નામ ઠામ પૂરેપૂરા જોઇશે.

(૫) ઘણીવાર વેચનાર પોતાની સહી પોતે નહિ કરતાં પોતાના પાવર ઑફ એટોરની પાસે કરાવે છે. આ પાવર ઑફ એટોરનીએ પોતાનું નામ તે કંપનીમાં રજીસ્ટર કરાવવું પડે છે.

(૬) પાછળ આપેલા દાખલામાં સો શેર સાંધીયાના લેવાયા છે તે ધારો કે રૂ. ૨૦ પ્રીમીયમના ભાવે લેવાય છે અને કંપનીએ શેર દીઠ રૂ. ૩૦ લીધા છે એટલે એકંદરે એક શેરની કિમ્મત રૂ. ૫૦ લેખે સમજવી.

કાપલીનો નમુનો.

" ધી નેટીવ શેર એન્ડ સ્ટોક બ્રોકર્સ એસોશીએશન. "

ટ્રાન્સફર નંબર.	કપની.	તારીખ.	વેચનારનુ નામ.
૧	૨	૩	૪

અરજીનો નમુનો.

ટ્રાન્સફર નં. ________

" ધી નેટીવ શેર એન્ડ સ્ટોક બ્રોકર્સ એસોસીએશન. "

દલાલ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઇ.

________ ૧૯૨૦

નંબર ________

અરજદાર બાઇ ________

જવાબદાર બાઇ ________

બાબત ________

અરજદારની સહી ________

ચુકાદો:—તા. ________ ને દિને બજાર બંધ થતાં પહેલાં શેર

લીલાંઉથી ખરીદજો વેચજો,

ડીરેક્ટર. મેહેતાજી

ભારત-સેવા પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, કોટ, મુંબઇ.

ધન-રોકાણ યાને શેરબજારનો સાથી.— ટ્રાન્સફરનો નમુનો.

Received transfer fee Rs.

The Scindia Steam Navigation Co., Ltd.

SHARE TRANSFER DEED.

Seller's name, residence. વેચનારનું નામ.

I/we Mafatlal Amthalal Shraff.

of Ahmedabad in consideration of the sum of

રકમ (અન્કમાં) Rupees five thousand only paid to me/us by

Purchaser's name residence. ખરીદનારનું આખું નામ.

Cowasji Jehangir Patel

Purchaser. ખરીદનાર.

of Bombay do hereby transfer to the said Cawasji Jehangir Patel the share one hundred

Shares. શેરોની સંખ્યા.

numbered 6666 to 6766 standing in my/our name in the books of "The Scindia Steam Navigation Company, Limited"

Purchaser. ખરીદનાર.

to hold unto the said Cawasji Jehangir Patel her/his/their executors, administrators and assigns, subject to the several conditions on which I/we hold the same at the time *of the execution hereof, and* I/we the said Cowasji Jehangir Patel

Purchaser. ખરીદનાર

Shares.

do hereby agree to take the said Share subject to the same conditions. As witness our hands the twenty fifth day of April one thousand nine hundred and twenty

Witness (શાખ) Pestonji Rustomji
Designation (ઓધ્ધો) Broker
Address (ઠેકાણું) Share Market

Transferor
વેચનારની સહી મફતલાલ અમથાલાલ શરાફ

Transferee
લેનારની સહી C. R. Patel.
Occupation
ધંધો Cloth Merchant.
Full Address
ઠેકાણું Chaupati Road, Bombay.

Witness (શાખ) Ramlal Bhaidas
Designation (ઓધ્ધો) Broker
Address (ઠેકાણું) Share Market

Submitted for sanction *Sanctioned.*

Agent. *Directors.*

SPECIMEN SIGNATURE OF THE PURCHASER.

Signature C. R. Patel

Address Chaupati Road, Bombay.

દેશાઈ ગીરધલાલ અમૃતલાલની કુાં. **આર્યોદય** જીનીંગ એન્ડ મેન્યુ ફેકચ-રીંગ કુાં. થાપણ-રૂ. ૫,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૧૦૦ વાળા ૫૦૦૦ શેરોમાં વ્હેંચાયેલી. ત્રાક-૨૬૭૬૮; એજન્ટો-મે. મંગળદાસ એન્ડ બ્રધરસ. **અસારવા**-થાપણ-રૂ. ૫,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૧૦૦૦ વાળા ૫૦૦ શેરોમાં વ્હેંચાયેલી. ત્રાક-૧૮૯૭૬; શાળ-૪૦૦; એજન્ટો-મે. નાનાલાલ મગન-લાલ એન્ડ બ્રધરસ. વીરમગામ **આલફ્રેડ** મીલ્સ કુાં. થાપણ—રૂ. ૫,૫૦,૦૦૦ ની રૂ. ૫૦૦ વાળા ૧૧૦૦ શેરોમાં વ્હેંચાયેલી. ત્રાક-૨૦,૦૯૦; શાળ-૪૬૦; એજન્ટો-મે. નગીનલાલ મગનલાલ એન્ડ બ્રધરસ. અમદાવાદ ન્યુ **એડવર્ડ** મેન્યુ. કુાં. થાપણ-રૂ. ૫,૨૧,૦૦૦ ની રૂ. ૨૫૦ વાળા ૨૧૦૦ શેરોમાં ભરાયેલી. ત્રાક-૨૮૫૧૬; શાળ-૫૭૬; એજન્ટો-મે. જગાભાઇ મણીભાઇની કુાં. અમદાવાદ મેન્યુ. & **કેલીકો** પ્રીટીંગ કુાં. થાપણ-રૂ. ૧૦,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૧૨૫ વાળા ૮૦૦૦ શેરોમાં ભરાયેલી ત્રાક-૪૦૭૬૮; શાળ-૧૧૦૬; એજન્ટો-મે. કરમચંદ પ્રેમ-ચંદની કુાં. **જહાંગીર** વકીલ મીલ્સ કુાં. થાપણ-રૂ. ૭,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૨૫૦ વાળા ૪૦૦૦ શેરોમાં વ્હેંચાયેલી. ત્રાક-૧૭૧૨૪; શાળ-૪૩૮; એજન્ટો—મે. રૂસ્તમજી એન્ડ મંગલદાસ ની કુાં. અમદાવાદ **તેલીયા** કુાં. થાપણ-રૂા. ૩,૪૫,૦૦૦ની રૂા. ૧૦૦વાળા ૩૪૫૦ શેરોમાં વ્હેંચાયેલી; ત્રાક-૨૦૮૩૨; શાળ-૩૫૧; એજન્ટો- મે. ચીમનલાલ નગીનદાસની કુાં. તેલીયા-મોતીલાલ હીરાભાઇ સ્પી. વી. મેન્યુ. કુાં. થાપણ-રૂા. ૯,૯૯,૦૦૦ની રૂા. ૫૦૦ વાળા ૧૯૯૮ શેરોમાં વ્હેંચાયેલી. ત્રાક-૩૦૮૪૮. શાળ-૭૦૦; એજન્ટો-મે. મનસુખભાઈ ભગુભાઇની કુાં. અમદાવાદ **ન્યુ ટેકસ્ટાઇલ** મીલ્સ કુાં. થાપણ-રૂા. ૫,૦૦,૦૦૦ની રૂા. ૨૫૦ વાળા ૨૦૦૦ શેરોમાં વ્હેંચાયેલી. ત્રાક ૧૯૯૬૮; શા-૨૪૪. એજન્ટો-મે. નારણલાલ જીવનલાલની કુાં. **પુરૂષોત્તમ** સ્પી. એન્ડ વી. કુાં. થાપણ-રૂા. ૫,૫૫,૩૭૫ની રૂા. ૧૦૦૦ વાળા ૪૬૨ શેરો, રૂા. ૨૫૦ વાળા ૩૫૮ શેરો અને રૂા. ૧૨૫ ૩૧ શેરોમાં વ્હેંચાયેલી. ત્રાક-૧૩૦૪૦; શાળ-૩૨૦; એજન્ટો-મે. મનસુખભાઇ

ભગુભાઇની કું. **બેચરદાસ** સ્પી. એન્ડ વી. કું. થાપણ—રૂ. ૪,૯૯,૪૨૫ (૫ લાખ)ની રૂ. ૨૫૦ વાળા ૨૦૦૦ શેરોમાં વ્હેંચાયેલી. ત્રાક—૧૪૫૦૦; શાળ—૩૩૬. એજન્ટો—મે. દુર્ગાપ્રસાદ લસ્કરીની કું. **(ભરૂચ) વિકુલ** સ્પી. એન્ડ મેન્યુ. કું. થાપણ—રૂ. ૮,૦૦,૦૦૦ની રૂ. ૫૦૦ વાળા ૧૬૦૦ શેરોમાં વ્હેંચાયેલી. ત્રાક—૪૫૦૭૬; શાળ—૭૧૨. ત્રણ મીલો છે. એજન્ટો—છજીભાઇ મગનલાલની કું., **ભરતખંડ ટેકસ્ટાઇલ** મન્યુ. કું. થાપણ—રૂ. ૪,૨૧,૦૦૦ની રૂ. વાળા ૪૨૫ શેરોમાં વ્હેંચાયેલી. ત્રાક—૧૬૩૪૪; શાળ—૪૩૨. એજન્ટો—મે. જીવનલાલ ગીરધરલાલની કું., **રાજનગર** સ્વી. વી. કમેન્યુ. કું. થાપણ— રૂ. ૬,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૨૫૦ વાળા ૯૦૦ શેરો, રૂ. ૫૦૦ વાળા ૩૫૦ શેરો અને રૂ. ૧૨૫ વાળા ૧૬૦૦ શેરોમાં વ્હેંચાયેલી. ત્રાક—૩૯૯૮૬; શાળા—૧૧૭૨; એજન્ટો મે. મંગળદાસ ગીરધરદાસની કું અમદાવાદ શ્રી **રામ કૃષ્ણ** મીલ્સ કું. થાપણ—રૂ. ૩, ૨૫,૦૦૦ ની, રૂ. ૨૫૦ વાળા ૧૩૦૦૦ શેરોમાં વ્હેચાયેલી શાળા—૩૪૭. એજન્ટો—મે. ચીમનલાલ માણેકલાલ ની કું. **રાયપુર** મેન્યુ. કું થાપણ—રૂ. ૫,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૧૦૦ વાળા ૫૦૦૦ શેરોમાં વ્હેંચાયેલી. ત્રાક—૨૬૬૮૦; શાળા--૩૭૨. એજન્ટો--મે. લાલભાઈ દલપતભાઇની કું. **વીરગામ** સ્પી. એન્ડ મેન્યુ. કું. થાપણ--રૂ. ૫.૯૮,૦૦૦ ની રૂ. ૫૦૦ વાળા ૮૦૯ જુના શેરો અને રૂ. ૨૫૦ વાળા ૭૯૨ નવા શેરોમાં વ્હેંચાયેલી. ત્રાક--૨૫૪૪૬; શાળ-૫૬૪ એજન્ટો--મે. ફુલ મગનલાલ એન્ડ સન્સ. અમદાવાદ. **કોટન વેસ્ટ** મેન્યુ કું. થાપણ--રૂ. ૩,૦૦,૦૦૦ ની, રૂ.૨૫૦ વાળા ૧૨૦૦ શેરોમાં વ્હેંચાયેલી. ત્રાક ૧૦૯૨૦ એજન્ટો મે. રૂસ્તમજી ગોવિન્દલાલની કું. અમદાવાદ **સ્વદેશી** સ્વી. એન્ડ મેન્યુ. કું થાપણ--રૂ. ૬,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૧૦૦૦ વાળા ૬૦૦ શેરોમાં વ્હેંચાયેલી. ત્રાક--૨૧૫૮૪: શાળ--૬૨૮ એજન્ટો--મે. મણીલાલ મગનલાલ એન્ડ બ્રધરસ. **સરસપુર** મેન્યુ. કું. થાપણ રૂ ૫,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૧૦૦૦ વાળા ૫૦૦ શેરોમાં વ્હેંચાયેલી. ત્રાક ૩૩૮૨૪; શાળ—૬૩૦ એજન્ટો—જગાભાઇ મણીભાઇ ની કું. **હીમાભાઈ** મેન્યુ. કું. થાપણ. રૂ. ૧,૭૯,૫૦૦ ની રૂ. ૧૨૫ વાળા ૧૪૩૧ શેરોમાં વ્હેંચાયેલી. શાળ—૧૯૫ એજન્ટો—મે. ધીરજલાલ ખુશાલદાસ એન્ડ બ્રધરસ.

શુદ્ધિપત્ર.

પાનું.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૪	૯	એકલે હાથે	એક બે.
૧૪	૧૭	ક્ષેત્રને	ઉદ્યોગરૂપી ક્ષેત્રને
૬૪	૧૪	સટ્ટાબાજ–સટ્ટાખોર	સટાબાજ–સટાખોર
૭૦	૧૫	સનમ	કવિતામાં સનમ.

છેલ્લું. ... ... ટ્રાન્સફરના નમુનામાં ખરીદનારની સહી જે C. R. Patel એ પ્રમાણે થઈ છે તેમાં J ને બદલે R ભૂલથી છપાઈ ગયો છે, તો તે R ને બદલે J વાંચવું.

તા૦ ક૦—વાંચક વર્ગને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે અમારો આ પ્રથમ પ્રયાસ હોવાથી આ પુસ્તકમાં અનેક ભૂલચૂક રહી ગઈ હશે; તે માટે વાંચક વર્ગ દરગુજર કરશે એવી આશાછે. જે કોઈ ગૃહસ્થ અમારા આ પુસ્તકને માટે કાંઈ સૂચનાઓ લખી મોકલશે તો તેનો આભારસહ સ્વીકાર કરવામાં આવશે,–**પ્રકાશક.**
